MÜSİAD MÜSTAKİL SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

çerçeve

YIL: 5 SAYI: 16 OCAK-NİSAN 1996
ÜÇ AYLIK ÜCRETSİZ DERGİ

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve 2000'li Yıllarda Türkiye

Makroekonomik Beklentiler

Dış Ekonomik İlişkiler Stratejisi

Eğitim Sistemi ve Kültür

Kentsel Altyapı ve Çevre Koruma

İŞTE FARK !

İSTANBUL'DA
EKMEK
250 GRAM 13.000.-TL.

HALK EKMEK FARKI
300 Gr. 8.000.-TL.

İSTANBUL HALK EKMEK
KALİTE VE FİYATTA
İSTİKRARIN TEMİNATIDIR.

BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ KURULUŞUDUR.

Aydınlı®

Aydınlı®

çerçeve

MÜSİAD

MÜSTAKİL SANAYİCİ ve İŞADAMLARI DERNEĞİ YAYIN ORGANI

YIL: 5 SAYI: 16
OCAK - NİSAN 1996

MÜSİAD Adına Sahibi
Erol YARAR

Yazı İşleri Müdürü
Cihangir BAYRAMOĞLU

Genel Yayın Yönetmeni
Erhan ERKEN

Yayın Koordinatörü
Hüseyin KAHRAMAN

Yayın Kurulu
Peyami GÜREL, Murat İNAN,
Fahri SOLAK, Bekir ŞAHİN,
Mustafa AYCIN, A. Hamdi PINARCIK,
Metin KIZMAZ

Yayın Danışma Kurulu
Prof. Dr. Nazım EKREN,
Doç. Dr. Mustafa AYKAÇ,
Doç. Dr. Yusuf TUNA

Grafik Tasarım+ Ofset Uygulama
SALİH PULCU
Elma Reklamcılık & İletişim AŞ.
0212.251 69 54-55

Dizgi
Birim
0212. 532 51 79

Baskı ve Cilt
Omaş Matbaacılık

Bu dergi MÜSİAD Yayın Tanıtım Komisyonu tarafından hazırlanıp basılmıştır.
Dergide yayımlanan yazılardaki görüşler yazarlarına aittir, MÜSİAD'ı bağlamaz.

Merkez
Mecidiye Cd. No: 7/50
Mecidiyeköy/İstanbul
Tel: 0212. 267 40 37 - 38 Fax: 0212. 267 49 41

Ege Bölgesi
903 Sk. No: 12 İpek Pazarı/İzmir
Tel: 0232. 421 48 52

Ankara
Kumrular, Adem Yavuz Sk. No: 17
Kızılay/Ankara
Tel: 0312. 418 77 62

Bursa
Kırcaali Mh. Kayalı Sk. No: 52/3
Tel: 0224. 224 46 36

Kayseri
İstasyon Cd. No:11/3
Tel: 0352. 222 59 05

Kocaeli
Vilayet Yanı Kuryapı İş Hanı
Tel: 0262. 325 99 57

Konya
Nalçacı Cd. Babür Sk. No: 28
Tel: 0332. 236 42 18

YAYIN YÖNETMENİNDEN

ÇERÇEVE'nin onaltıncı sayısında Türkiye'nin geleceği açısından önem arzeden bir konuyu ele alıyoruz. Konumuzun başlığı "Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve 2000'li Yıllara Doğru Türkiye"

25 Temmuz 1995 günü TBMM'de kabul edilen ve Türkiye'yi 2000 yılına taşıyacak bu plan, kamuoyunda yeterli düzeyde tartışılamadan kabul edildi. Dosya konumuz çerçevesinde kendisiyle röportaj yaptığımız Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş'ın işaret ettiği gibi önceki senelerde, bilhassa planlı döneme ilk geçildiği yıllarda Türkiye'nin gündemini uzun süre işgal eden plan tartışmaları Yedinci Beş Yıllık Plan'ın hazırlık safhalarında yapılamadı. Ülkede günübirlik kısır siyasi çekişmeler ve politikacıların günü kurtarma telaşı uzun vadeli düşünememe sonucunu beraberinde getirdi. Yarını göremeyen bir ülke için uzun vadeli planlar sanki lüks olarak telakki edildi.

ÇERÇEVE Dergisi, ülke yöneticilerinin hakettiği önemi vermedikleri bu konuyu enine boyuna incelemeye çalıştı.

Prof. Dr. Nazım Ekren başkanlığında bir danışma heyetinin nezaretinde yürütülen çalışmada plan, ekonomik ve sosyal yönden olmak üzere iki ana başlık altında ele alındı. Birbirinden değerli ilim adamları planı; reel kesim, finansal kesim, mali kesim, dış kesim, plan tekniği ve eğitim gibi yönlerine ağırlık vererek analiz ettiler ve mukabil yorumlarda bulundular. Röportajlarla zenginleşen dosyamızı ilgiyle okuyacağınızı umuyoruz.

Dosya konusu dışında ÇERÇEVE'nin klasikleşmiş bölümleri bu sayımızda da karşınızda.

Onaltıncı sayı ile birlikte TÜRKİYE EKONOMİSİ adı ile yeni bir bölüme başlıyoruz. Yayın danışmanlarımızın gözetiminde, Araştırma Görevlisi İbrahim Turhan'ın hazırladığı bu bölümde ülke ekonomisi ile ilgili genel bir değerlendirme sunuyoruz.

Yeni dönemde daha nitelikli ÇERÇEVE'lerde buluşmak dileğiyle.

ERHAN ERKEN

DÜZELTME

Bir önceki sayımızın dosya konusuyla ilgili olarak yayınladığımız Doç. Dr. Numan Kurtulmuş'a ait "Mega Teknolojiler ve Değişim" başlıklı makalede kullanılan bir şekil (sayfa 95) hataen bozuk çıkmıştır. Bu şekli yeniden yayınlıyor, okurlarımızdan ve yazardan özür diliyoruz.

HAMİDİYE
KAYNAK SULARI

Planlamalı mı, Planlamamalı mı?

BAŞKANDAN

Sovyetler Birliği'nin hegmonyasındaki Doğu Bloku'nun çöküşünden sonra bazı ekonomistler, araştırmacı-yazarlar, merkezi planlı ekonominin çöktüğünü, kapitalist ekonominin zaferini, teknolojinin dünyadaki rekabet için tek silah olduğunu, globalleşmenin gerçekleşeceğini söylediler.

Bugün bütün bu söylemlere baktığımızda, içinde bazı haklılık payları olsa da, bu söylemlerin dünyadaki eğilimleri kavrayamadığı ve gelişmelerin farklı seyrettiğini gösteriyor. Öncelikle ifade etmek gerekir ki, Globalleşme hayali çok kısa bir süre içinde Bloklaşmaya dönüştü ve son on yıl içinde AB, NAFTA, ASEAN ve APEC bloklaşması dünya sahnesine hızla çıktı. Bütün ülkeler ağırlıkla bölgesel işbirliği teşkilatları kurmaya başladılar. Hint okyanusu çevresindeki ülkeler dahil olmak üzere her kıta ve büyük deniz çevresinde alternatif güçlü bloklar oluşturulmaya çalışılıyor. Dünya Ticaret Teşkilatı'nın 2005 yılına kadar üzerinde uzlaşılan serbest ticaret takvimi ise şimdiden revize edilmeye muhtaç durumda, en erken 2030 yılına.Teknolojik gelişmeyi ekonomik gelişmenin tek kaçınılmaz aracı olarak görenler, en yüksek teknolojiye sahip RUSYA gibi ülkelerin acziyeti, Uzakdoğu ülkelerinin esnek üretim, organizasyon, yetişmiş eleman gibi beşeri ve takım oyunu gerektiren gelişmeleri karşısında, günümüzde maddeye ve ferde dayalı değerlendirmeler ve gelişmeler yerine, sosyal, kültürel ve inanç sistemlerinin etkisini ve ağırlığını koyduğunu farkettiler.

Bunu Japonya'nın Matsushita firması kurucusu Konosuke Matsushita'nın şu sözleri ile ifade etmek mümkündür. "Rekabeti biz kazanacağız ve sanayileşmiş batı kaybedecek. Batı'nın bu konuda yapabileceği fazla bir şey yok. Çünkü başarısızlık nedenleri kendi içlerindedir. Batıda; patronlar düşünür, işçiler vidayı sıkar ve bu yönetimin en iyisi olduğuna inanmışlardır. Yani onlara göre, yönetimin esası, fikirlerin patronun beyninden işçinin ellerine uzanmasıdır. Japonların yönetim esası ise; firmanın emrinde çalışan herkesin fikri kaynaklarını bir araya getirerek, harekete geçirme sanatıdır.

Planlı dönemler bitti diyenler ise, Asya - Pasifik'teki ülkelerin ne kadar uzun vadeli planlar yaptıklarını gördükçe tekrardan kendi değerlerini herhalde değerlendirmeye tabi tutacaklar. Örneğin, Malezya, hedef olarak 2020 yılını gösteriyor ve bütün planlarını buna göre yapıyor ve çok başarılı. 1994 yılında MÜSİAD iş gezisi ile ilk defa gittiğimiz Malezya'nın ihracatı 45 milyar dolar idi. 1996 yılındaki iş gezimizde 65 milyar dolar olmuştu. İşsizlik sorunu olmayan, hızla kalkınan, ülke içindeki farklı etnik ve dini unsurları ahenkli yöneten Malezya, planlı kalkınan Asya-Pasifik ülkelerinin güzel bir örneğidir.

MÜSİAD'ın 5. Olağan Genel Kurulu'nu idrak edeceğimiz şu günlerde ümidimiz, devletin milletiyle, inançlarıyla bir bütünlük içinde dünyadaki gelişmeler ışığında doğal önderi olduğu İslam coğrafyasında, kendi iç kalkınması ve sosyal ahengi ile örnek bir ülke olarak, yüksek teknolojiyi yüksek ahlaki değerlerle birleştirerek dünya sistemine örnek olması. Eğer dünyanın teknolojik gelişmesine rağmen bozulan çevre ve sosyal yapısına, bizim güzide medeniyetimiz çözüm üretemeyecekse, bu, dünya içindeki bütün unsurlar için de büyük bir kayıp olacaktır.

16-20 EKİM ARASI, GIDA SEKTÖRÜNDE İHRACAT PATLAYACAK!!!

*TOPLAM 26 ÜLKEDEN, 100 GIDA İTHALATÇISI FİRMA, "GIDA '96 - 4. ULUSLARARASI GIDA ve GIDA İŞLEME SİSTEMLERİ FUARI" ve "**süper** MARKETSHOW'96 - MARKET ENDÜSTRİSİ, DONANIMLARI, GIDA VE TÜKETİM ÜRÜNLERİ FUARI"NDA İŞ BAĞLANTISI YAPACAK....*

GIDA '96 - 4. Uluslararası Gıda ve Gıda İşleme Sistemleri Fuarı ve Türkiye'de ilk defa düzenlenecek olan, ***süper* MARKETSHOW'96** - Merket Endüstrisi, Donanımları, Gıda ve Tüketim Ürünleri Fuarı, 16 - 20 Ekim tarihlerinde, **CNR Uluslararası Fuarcılık A.Ş.** tarafından, Dünya Ticaret Merkezi'nde, toplam **22.000 m2** alan üzerinde gerçekleştirilecek.

Bu fuarlar **TÜGiDER** - Tüm Gıda İthalatçıları Derneği, **SETBİR** - Türkiye Süt, Et, Gıda Sanayicileri ve Üreticileri Birliği, **Türkiye Gıda Sanayi İşverenleri Sendikası ve Meşrubatçılar Derneği** tarafından destekleniyor.

Toplam **26** ülkeden 100 büyük gıda ithalatçı firma fuara davet edilecek ve Türkiye'ye gidiş + dönüş ve konaklama masrafları CNR Uluslararası Fuarcılık A.Ş. tarafından karşılanacaktır. Gıda firmalarının davet edileceği ülkeler: **ORTADOĞU:** S. ARABİSTAN, DUBAİ-ABUDABİ, KUVEYT, İSRAİL, ÜRDÜN, LÜBNAN, YEMEN, OMAN, **AFRİKA:** MISIR, TUNUS, FAS, CEZAYİR, G. AFRİKA C., **B.D.T.:** RUSYA, UKRAYNA, AZERBAYCAN, ÖZBEKİSTAN, KAZAKİSTAN, KIRGIZİSTAN, **D. AVRUPA:** BULGARİSTAN, ROMANYA, MACARİSTAN, POLONYA, ÇEK C., SLOVAKYA., **G. AMERİKA:** BREZİLYA.

Türk Gıda Sektörünün, mevcut iş bağlantılarını güçlendirmek ve yeni iş bağlantıları kurmak için özellikle belirlediği bu ülkelerin sanayi ve ticaret odaları ve Türk Ticaret Ataşelikleri ile bağlantıya geçilip, gıda sektöründe faaliyet gösteren firmalar hakkında bilgi alınacak. Seçilen hedef ülkelerde faaliyet gösteren tüm firmalar bu fuarlar hakkında bilgilendirilip, davet edilecekler. Aynı zamanda bu ülkelerde bulunan sektörel ve ulusal yayınlara ilan verilecek, basın bültenleriyle düzenli olarak bilgi akışı sağlanacak.

Bu sene ilk defa düzenlenecek olan ***süper* MARKETSHOW'96,** bu sektörde yaşanan teknolojik yenilikleri, mal ve hizmet anlamında gelişen pazarı ilk defa sergilemesi nedeniyle ayrı bir önem taşıyor. Bu fuarın katılımcı profilini, genel olarak; Kasa, yazar kasa, barkod sistemlerinden, güvenlik sistemleri, manyetik kapılara; malzeme kaldırma, taşıma, istifleme ekipmanlarından, çöp ve atık depolama, imha sistemlerine; turnike sistemlerinden, aydınlatmaya kadar çeşitli konularda ürün ve hizmet pazarlayan firmalar oluşturuyor.

Donanımını geliştirmek isteyen, bu alanda yatırım yapmayı düşünenlere, karar vermeden önce mutlaka ***süper* MARKETSHOW'96** fuarını gezmelerini tavsiye ediyoruz. Market sektöründe yaşanan bütün gelişmeler, yenilikler Türkiye'de ilk defa yalnız bu fuarda.

ULUSLARARASI TEKNOLOJİK, EKONOMİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR VAKFI KURULDU.

Vakfın Mütevelli Heyeti Başkanlığını Necmi Sadıkoğlu, ikinci başkanlığını ise Sait Yavuz yürütüyor. Kurucuları arasında ise Erol Yarar, Natık Akyol, Erhan Erken, Engin Özertan, Hüseyin Üzülmez, Mehmet Nuri Görenoğlu, Osman Birkan gibi sanayici ve işadamları yer alıyor.

Teknoloji, ekonomi ve sosyal bilimler sahasında ülke ve dünya çapında üstün vasıflı, bilgili ve kültürlü insanlar yetiştirebilmek amacıyla kurulan vakfın hedefleri arasında, üniversiteler, bilgi bankaları, spor tesisleri, kütüphaneler, teknoparklar kurmak, kurulmuş olanlara ise iştirak etmek yer alıyor. Bunun yanında uluslararası çeşitli seminer ve toplantılara katılmak, ayrıca ülke içerisinde çeşitli toplantılar düzenleyerek gerektiği takdirde vakfın şubeleri de açılabilecek.

Vakfın Mütevelli Heyeti Başkanlığını **Necmi Sadıkoğlu,** ikinci başkanlığını ise **Sait Yavuz** yürütüyor. Kurucuları arasında ise **Erol Yarar, Natık Akyol, Engin Özertan, Hüeyin Üzülmez, Mehmet Nuri Görenoğlu, Osman Birkan, Erhan Erken,** gibi sanayici ve işadamları yer alıyor.

Vakfın Mütevelli Heyeti Başkanı Necmi Sadıkoğlu yaptığı açıklamada, "Teknoloji alanında eksikliklerimizi tespit edip nasıl giderebileceğimiz çabası içerisindeyiz. Teknolojiyi iyi geliştirip ekonomiye yansıtamıyorsanız, teknoloji tek başına yeterli değildir. Arz-talep dengelerini yerine oturtmak zorundayız. Vakfımızın gayesi budur. Uluslararası alanda özellikle yeni teknolojileri ülkemize kazandırıp Türk sanayiini daha da ileriye götürmek için çabalamaktır. Bugün İslam ülkeleri aynı teknolojiye ayrı ayrı para vererek teknolojiyi pahalı satın alıyorlar. Halbuki teknolojiyi satın alıp bunu İslam ülkeleri ortak olarak diğer ülkelere de gönderseler hem daha ucuza gelmiş, hem de teknolojinin gelişmesinde önemli bir adım atılmış olur. Vakfımızın bir diğer gayesi de, sanayici-üniversite işbirliğini sağlayıp el ele Türk sanayisinin gelişmesine hep birlikte katkıda bulunmaktır."

KOALİSYON ORTAKLARININ ELLERİNDEKİ DOSYALAR NE OLACAK?

Bir süredir Türkiye'de belli kişilerin kamu kaynaklarını şahsi çıkarları için kullandığı yolunda suçlamalar tartışılıyor.

- Belli kamu görevlilerinin şu veya bu şekilde kamu kaynaklarını şahsi çıkarları için kullandığı gazetelerde yazıldı, bu konularda takibat başlatıldı, bazı iddialar adalete intikal etti, bazı davalar açıldı.

- Belli politikacılar için benzer iddialar ortaya atıldı. Bunların bir kısmı milletvekili dokunulmazlığı zırhına sahip olduğundan dosyalar adalete intikal ettirilemedi.

Seçim döneminde, hem ANAP hem DYP liderleri bu konuda hem birbirini hem de kadrolarını itham altında bırakacak konuşmalar yaptılar.İktidara geldiklerinde bu dosyaları adalete intikal ettirecekleri sözünü verdiler. Derken efendim, kaderin garip cilvesine bakınız ki, birbirlerini itham eden kadrolar, bir koalisyon hükümeti içinde biraraya geldi. Ortak oldu. Şimdi ne olacak?

- Daha önce milletvekili sıfatını taşımayan, dün kamu görevlisi iken, devleti soyanların yaptıkları yanlarında mı kalacak?

Acaba koalisyon protokolunda bir gizli madde mi var?

- İki taraf ada susacak, karşılıklı yolsuzluk, hırsızlık iddiaları unutulacak, yapılanların yapanların yanında kalacak...

Sayın okuyucularım, belli şeyler var ki, insanlar o konularda açık bir yargıya sahip değil. Ama belli şeyler var ki, apaçık ortada. Kimin nasıl neleri çaldığı, nasıl kısa zamanda köşeyi döndüğü kamuoyunda biliniyor.

Eğer böyle kişiler Bakanlar Kurulu'na girer, ellerini kollarını sallayarak Meclis'te dolaşır ise, siz bu halka namustan, adaletten, faziletten nasıl sözedersiniz?

Hırsız diye kimi, nasıl yakalar, mahkemeye verir, mahkûm edebilirsiniz?

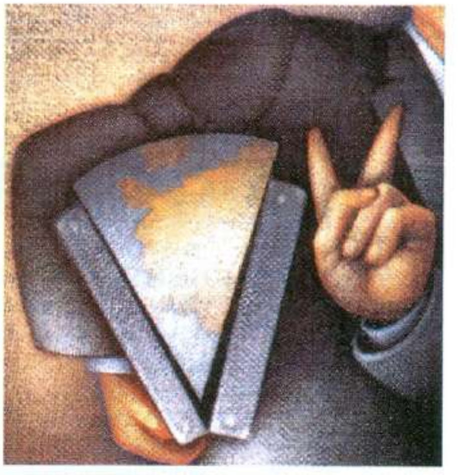
Ahlakın çöktüğü bir to;lumda, ekonomi nasıl gelişir, devlet nasıl yönetilir?

Bana göe, koalisyon hükümetinin ilk işi bu konularda bir karar almak, belirsizliği ortadan kaldırmak olmalıdır.

Taraflar ellerindeki dosyaları, tarafsız bir denetim organına teslim etmelidir. Taraflar ellerinde başkaca hiçbir gizli saklı dosya kalmadığını açıklıkla beyan etmelidik.

Bakanlardan, milletvekillerinden, haklarında kamu kaynaklarını şahsi menfaatleri için kullandıkları iddiası bulunanlar, milletvekili dokunulmazlık zırhını kullanmamalı, adli takibatın sonuçlanmasına, aklanmalarını sağlayacak işlemlere izin vermelidir. Bunlar olmaz ise, Türkiye, uzun yıllar içinden çıkamayacağı bir ahlâk bunalımına girer. Zaten girdi bile...

Tevfik GÜNGÖR

TÜRK SANAYİNİN DUAYENİ VEHBİ KOÇ'DA VEFAT ETTİ

25 Şubat 1996.Bu tarih artık önemli. Zira bu tarihte Türk sanayisinin şekillenmesine yön veren ve Türk ekonomisinin dinamiklerinden birisi olan Koç Holding'in sahibi Vehbi Koç vefat etti.Vefat haberi ülke çapında geniş yankı uyandırdı.Cumhuurbaşkanı başta olmak üzere, TBMM başkanı ve Başbakan başsağlığı mesajları yayınladılar.

Eğer Ankara başkent yapılmamış olsaydı, bugün belki Vehbi Koç'u hiçbirimiz tanımayacaktık.Vehbi Koç, 1923'te Ankara'nın başkent yapılmasıyla birlikte başlayan bayındırlık faaliyetlerinden en iyi yararlanmasını bilenlerden oldu.

Buradan aldığı güçle İstanbul ve Eskişehir'de şubeler eçerek inşaat faaliyetlerini genişletti. Daha sonra yabancı lisanslı ilk özel sanayi harekitini başlattı; Amerikan General Elektrik ampullerinin üretimine başladı(1948). Bundan sonraki yıllar Vehbi Koç'un hızla büyüdüğü yıllar oldu.1956'da Arçelik'i kurdu.Ardındann, gıdadan likid gaza kadar pek çok önemli ihtiyaç maddesinin üretimini gerçekleştirdi ve 1963'te, kurduğu bütün şirketleri bir holdingde topladı. Koç Holding,,Türkiye'de kurulan ilk holding oldu. Bu alanın bütün ilklerinde imzası olan Koç, büyüklük itibariyle birinci sırada oldu hep; 1994'te 8.2 milyar dolarlık ciroya ulaşan Koç Grubu'nun 1995 için 10 milyar dolara yakın (650 trilyon) bir ciro açıklaması bekleniyor. Holding 1995 yılı ihracatının 1 milyar dolara yaklaşacağı belirtiliyor.

Evet, Vehbi Koç için de dünya hayatı son buldu. Bununla birlikte, şimdi onunla eserlerinin gölgesinde yeni bir süreç başlıyor.

M. İbrahim TURHAN
Arş. Görevlisi

Türkiye ekonomisi

1. TÜRKİYE EKONOMİSİNİN 1995 YILINDAKİ GENEL DURUMU

Türkiye ekonomisi 1995 yılında bir önceki yıl yaşadığı ciddi krizin yaralarını sarmaya ve kaybettiklerini telafi etmeye çalıştı. Hatırlanacağı üzere 1994 yılında en az iki yıldır "geliyorum" diyen kriz, uluslararası bir rating şirketinin Türkiye'nin kredi notunu düşürmesiyle patlak verdi. Finansal kesimden başlayarak dalga dalga bütün ekonomiye yayılan ve cumhuriyet tarihinin en büyük bunalımlarından birisini teşkil eden bu hadise, ekonomide özellikle üretici ve emeği ile geçinen kesimleri çok olumsuz bir biçimde etkiledi. Ekonomi 1994 yılında % 6 gibi çok ciddi bir biçimde daraldı. Fiyat artışı toptan eşyada % 149.6'lık bir seviyeye ulaştı.

Ekonomik krizin en tehlikeli sonuçlarından birisi de, ülkemizde son dönemde ortaya çıkan ve temel felsefeleri "üretmeden kazanmak" olan rantiye sınıfı lehine ciddi bir kaynak transferine yol açması olmuştur. Ekonomi ahlakını, ülkenin temel sosyal ve ekonomik dengelerini tahrib eden bu gelişmenin çok ciddi sonuçlar doğurduğu görülmektedir. Öyle ki; 1994 yılında sanayi ve hizmetler sektöründe faaliyet gösteren 122 borsa şirketinin faaliyet dışı gelirleri asıl faaliyet gelirlerinin % 48,5'ine ulaşmıştır. Bir başka deyişle; bu şirketler asıl faaliyet gelirlerinin yarısı kadar faiz kazancı sağlamışlardır. Bu faiz kazancı, büyük ölçüde kamu iç borçlanma senetlerinden veya repo gelirlerinden oluşmaktadır. Faaliyet dışı gelirlerin mutlak değer olarak en fazla olduğu şirketler birinci sırada 5,9 trilyon TL. ile Tofaş Fabrikaları, ikinci sırada da 5,2 trilyon TL. ile Netaş olmuştur. Mali sektör dışındaki şirketler arasında böyle finansal operasyonlar ile sağlanan gelirlerin oransal olarak en yüksek olduğu sektörlerin çimento, turizm ve tekstil sektörleri gibi öncü sektörler olması sorunun ciddiyetini daha da arttırmaktadır.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen ekonomi, 1995 yılında biraz da olsa toparlandı ve birçok göstergede kriz öncesi değerleri yakaladı. Ama arada kaybedilen bir yılı ve heba olan ekonomik kaynakları şüphesiz göz önünde bulundurmak gerekiyor. Yılın sonunda başgösteren siyasal belirsizlik, arkasından yaşanan seçim ve henüz çözüme kavuşamayan hükümet bunalımı ekonomide istikrarsızlığa yol açtı. İstikrarsız sistemlerde ortaya çıkan ve öngörülmesi mümkün olmayan değişmeler ekonomik birimlerin geleceğe yönelik sağlıklı plan ve program yapmalarına izin vermemektedir. 1995 Yılı için ekonomi bürokrasisinin yapmış olduğu tahminleri üç kez revize etmek zorunda kalması bu duruma açık bir örnek teşkil etmektedir. Geleceğe yönelik bu belirsizlik ortamı ekonomik risklerin artmasına ve doayısıyla da her türlü yatırım ve sözleşmenin bu riskten doğan ek bir maliyet külfeti altında kalmasına yol açmaktadır.

Yine 1995 yılının son döneminde ortaya çıkan ve etkileri bakımından hala tartışılmakta olan bir bir diğer önemli gelişme, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Gümrük Birliğine girmesinin kesinleşmesi olmuştur. GB anlaşmasının Türkiye'nin karşılıksız olarak haklarından feragat etmesi anlamına gelen aleyhimize adaletsizliklerle dolu olmasına ve ekonimiyi birçok bakımdan olumsuz etkileyeceğinin görülmesine rağmen siyasi otoritenin ve bir kısım medyanın gerçekleri çarpıtan propagandalarıyla bu anlaşma yürürlüğe girmiştir. Üstelik bu süreçte, konu kamuoyu nezdinde bütün yönleriyle ve yeteri kadar tartışılmamış, hatta birçok AB ülkesinde gözlediğimiz üzere referanduma gidilerek halkın bu çok önemli ve stratejik kararda fikri alınması gerekirken, maalesef olay, ideolojik yönü ağır basan bir "çağdaşlaşma mücadelesi" veya bir iç siyaset unsuru olarak ele alınmıştır.

Türkiye ekonomisini değerlendirirken ekonomik alanı; reel kesim, dış kesim, kamu kesimi (veya maliye) ve finansal kesim, olarak dört ana başlık altında inceleyeceğiz. Bu sırada sayılan farklı kesimlerin ekonomik işleyişte yer yer içiçe girmesi, birbirlerini dolaylı veya doğrudan etkilemeleri ve hatta belirlemeleri gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır. Bununla beraber, bu tarz bir inceleme, analitik tahlil

yapabilme imkanı taşıyacağından özellikle ekonomideki sorunların tartışılması aşamasında problemin kaynağını tesbit etmekte ve çözüm önermekte -en azından sorunlar karşısında tavır belirlemekte- fonksiyonel bir yaklaşım biçimi olacaktır.

2. REEL KESİM MİLLİ GELİR, ÜRETİM, YATIRIMLAR, İSTİHDAM

GSMH, 1994'deki % 6'lık daralma şokundan sonra 1995 yılının ilk üç ayında da küçülmeye devam etmiştir. Ama takib eden dönemde gösterilen performansla 1995 yılında ekonominin % 7,2'lik bir büyüme kaydettiği görülmektedir. Bu büyümede en büyük pay, % 12,9 ile sanayi kesiminin olmuştur. Burada üzerinde önemle durularak tesbit edilmesi gereken, bu yüksek performansa rağmen 1995 yılında Türkiye ekonomisinin ancak 1994 yılında kaybettiklerini telafi edebildiği ve reel olarak aslında 1993'teki seviyesine geri dönebildiğidir.

1995 yılının üçüncü üç aylık dönemine bakarsak; bir önceki yılın aynı dönemi ile karşılaştırıldığında sanayi kesiminde % 17,9'luk, ticaret kesiminde % 13,8'lik ve tarım kesiminde de % 3,9'luk bir artış görülmektedir. İthalat vergisi gelirlerinin de % 30 gibi büyük bir oranda artması ekonomideki canlanmaya işaret etmektedir. Devlet hizmetleri yine bu dönemde milli gelire % 2,8'lik bir katkı sağlamıştır. Sonuç olarak GSMH, 1995 yılının üçüncü çeyreğinde 1994'ün aynı dönemine göre % 10 nisbetinde artmıştır.

Milli gelir artışında öncü rolü üstlenen sanayi kesimi daha ayrıntılı olarak incelendiğinde ekonomimiz için belki en olumlu gelişmelerden biri olarak imalat sanayii kapasite kullanım oranlarındaki düzelme ortaya çıkacaktır. 1994 Mayıs ayında % 69,5 seviyesine kadar düşmüş olan KKO, 1995 yılının ikinci yarısında sürekli olarak % 80'lerde seyretmiştir. Bu oranın 1995 yılının son üç ayı ortalaması ise seçim ve belirsiz ortamına rağmen yine de % 80.5'i bulmuştur.

Hammadde üreten sanayii dallarında olumlu ve olumsuz gelişmeler bir arada gözlenmektedir. 1995 yılında 1994'e göre, kimya-plastik-lastik sektöründe % 16, çimento-cam-seramik sektöründe % 15 ve metal eşya-makine-otomotiv sektöründe % 12 oranında artış kaydedilmiş; buna karşılık tekstil-konfeksiyon, metalurji ve kağıt basım sektörlerinde gerileme olmuştur.

Sonuç olarak sanayi üretim endeksi (İTO 1992 = 100), 1994 yılında yıllık ortalama 97,2 olarak gerçekleşmişken, 1995'de bu değer 106'ya yükselmiştir. 1995 yılı son üç ayının ortalaması ise 119,2 olmuştur.

1995 Yılı Ocak-Kasım döneminde verilen yatırım teşvik belgelerinin toplam yatırım miktarında, 1994 yılı içinde verilen toplama göre % 23.1'lik reel bir artış kaydedilmiştir. Bu teşviklerin sektörel dağılımında imalat sanayii % 71.7'lik payla birinci sıradadır. Yine toplam içindeki payları itibarıyla; hizmetler sektörü % 19.2 (% 13.1'i ulaştırmaya ve % 2.1'i de turizme ait olmak üzere), tarım % 1.1, madencilik % 1.4 ve enerji sektörü de % 6,6 nisbetinde yer almaktadırlar. İmalat sanayiin alt dağılımı incelendiğinde, dokuma ve giyim sektörüne verilen yatırım teşviklerinin toplamın % 41,5'ini bulduğu dikkat çekmektedir. Bu sektörü sırasıyla; gıda ve içki, seramik, taşıt ve kimya sektörleri izlemektedir.

Yatırım teşviklerinin bölgesel dağılımında Marmara bölgesi % 42,8 ile birinci, Ege bölgesi ise % 17'lik payla ikinci sıradadır. Buna karşılık, kalkınmada öncelikli bölgelerimiz olan Güneydoğu Anadolu sadece % 3, Doğu Anadolu ise % 2'lik pay alabilmiştir. Bu tabloda, maalesef, bütün ülkemizi olumsuz etkileyen ve bu bölgelerimizdeki ekonomik sıkıntılarla yakından ilişkili olan terör, iç göç ve işsizlik gibi sorunların çözümüne yönelik bir ümit ışığı görülememektedir.

İstihdam ve işgücü piyasasındaki gelişmeler incelendiğinde, ekonominin 1995 yılında -daha önce de ifade ettiğimiz gibi- ancak, aslında çok da olumlu olarak değerlendiremeyeceğimiz kriz öncesi seviyesine dönebildiği doğrulanmaktadır. 1993 Nisan ayında % 14,1 olan toplam işsizlik (işsizlik ve eksik istihdam) oranı 1994'ün aynı döneminde % 16'ya yükselmiş, sonra 1995'de yine % 14,2'ye gerilemiştir. Nüfusumuzun her yıl yaklaşık % 2'lik bir hızla artmaya devam ettiği göz önünde bulundurulursa, aslında ülkemiz için çok değerli bir ekonomik güç unsuru teşkil edebilecek olan genç nüfusumuzun işsizlik sorunu sebebiyle üretime katılamaması hem ekonomik kayba ve hem de ciddi boyutlara ulaşabilecek sosyal sorunlara yol açmaktadır. Değerlendirmemizin başında ekonomik birimlerin, ekonomi yönetiminin yanlış kararları neticesinde üretimden ranta kaymaya başladığını tesbit etmiştik. Bu gelişmenin işsizlik sorununu daha vahim hale getirmesi tehlikesini burada yeri gelmişken vurgulamak gerekmektedir.

İstihdamın sektörler itibarıyla dağılımı ne yazık ki ekonomimiz açısından olumlu bir tablo arzetmemektedir. 1995 Yılı itibarıyla istihdamın hala % 47.4'lük bir kısmı tarım kesiminde yer almakta, sanayiin istihdam payı ise -1994 yılına göre 1.2 puanlık bir düşüşle- sadece % 15,4 seviyesinde görülmektedir. Toplam ihracatımızın 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren % 80'inden fazlasının sanayi ürünlerinden oluşması (1995 Ocak - Eylül döneminde % 88,5), ülkemizin sanayileşmiş olmasının göstergesi olarak öne sürülmektedir. Oysa sanayileşmiş ülkelerde artık % 5-8'lerde olan tarım istihdamının ülkemizde hala çalışan nüfusun yaklaşık yarısını teşkil etmesi, üzerinde durulması gereken bir sorundur.

Reel ekonominin seyri, yatırım talebinin unsurları olarak adlandırılan bazı temel öncü ekonomik göstergelere bakılarak daha iyi izlenebilir. 1994 ve 1995 Yılları itibarıyla yatırım talebinin unsurları incelendiğinde genelde olumlu bir tablo ile karşılaşılmaktadır. Yatırım malı ithalatı, yatırım teşvikleri, yabancı sermaye izinleri ve banka kredileri geçen yılın aynı dönemlerine göre önemli artışlar kaydetmiştir. Ayrıca; ekonominin öncü sektörlerinden otomotiv sektöründe 1994 yılındaki sıkıntıların kısmen de olsa atlatıldığına dair işaretler göze çarpmaktadır. Buna karşılık konut sektöründe bir durgunluk hissedilmektedir. Sınai inşaat ruhsatlarında 1994 yılına göre % 25'lik bir azalma olmuştur. Yine de bu durum çok önemli bir olumsuzluk teşkil etmemektedir. Mevduat bankaları kredi stokunun % 51,5'lik reel bir artış göstermesi, kurulan şirket sayısının artması ve protesto edilen senet tutarında çok büyük bir reel gerileme olması ise yatırım talebiyle ilgili olumlu sinyaller vermektedir.

Reel ekonomiyle ilgili olarak son değinilecek konu fiyat hareketleridir. Bilindiği üzere Türkiye, özellikle son yedi-sekiz yılda yüksek ve kronik bir enflasyon sorunuyla karşı karşıyadır. Bu sorun kalıcı istikrar tedbirleriyle çözülmedikçe ekonominin sağlıklı bir çizgiye gele-

ceği beklenmemelidir. Ekonominin üretim alanıyla daha yakından ilişkili olan TEFE'de 1995 yılında bir önceki yıla göre nisbi bir düzelme göze çarpmaktadır. 1994 Yılında toptan eşya fiyatları, % 150'ye varan bir artışla cumhuriyet tarihinin en üst değerine ulaşmışken 1995 yılında endeks sadece % 65'lik bir artış kaydetmiştir. Tarım, hayvancılık, ormancılık ve avcılık kesimi fiyatlarında % 80 olan artış oranı, imalat sanayiinde % 55 ile ortalamanın altında kalmıştır. DİE'nin yeni endeksine göre, iç ticaret hadleri (tarım/sanayi) de 1995 yılının bütün aylarında tarım lehinde gerçekleşti. 1995 Ocak ayında (1995=100 değerine göre) 105,5 düzeyinde bulunan iç ticaret haddi, Nisan'da 128,5'e kadar çıktıktan sonra geriledi. Aralık ayında yeniden 118,4'e yükselen had, 1995 yılında ortalama 114.8 olarak tesbit edildi. İç ticaret haddinde 1996 Ocak ayı değeri (1995 = 100,4e göre) tarım/sanayi için 119,2 Tüketim, yani taleple daha doğrudan ilişkili olan TÜFE incelendiğinde; 1994 yılı için % 125,5 olan tüketici fiyatlarındaki artış, 1995 yılında % 79 civarında gerçekleştiği görülmektedir. TÜFE/TEFE haddi 1994 yılında kriz ve dolayısıyla baş gösteren talep daralması sebebiyle toptan lehinde iken 1995 yılında tüketici fiyatlarındaki artış 14 puan daha fazla olmuştur. 1996 Ocak ayında tüketici/toptan için iç ticaret haddi 106 olarak gerçekleşerek bu trend korunmuştur.

Ekonomi bürokrasisi tarafından 1996 yılı için yapılan enflasyon tahminlerinin tutmayacağı da şimdiden görülmektedir. 1996 Yıl sonu itibarı ile deflatör olarak % 45 düzeyinde öngörülen oranların tutturulabilmesi için Ocak ayından sonraki on bir aylık dönemde aylık artışın ortalama % 2,2'de kalması gerekiyor. Fiyat artışının geçen yılın Şubat-Aralık dönemindeki aylık ortalama fiyat artışı olan % 3,8 oranında gerçekleşmesi halinde ise yıl sonu artışının % 65,5 olacağı hesap edilmektedir. Siyasetteki belirsizliğin neden olduğu karmaşanın etkisiyle bu yıl nasıl bir ekonomi politikası izleneceği henüz netleşmediği için enflasyon konusunda da bir tahminde bulunmak zorlaşıyor. Ancak, kamu zamlarının özel sektör fiyatlarına henüz tam olarak yansımamış olması, bütçe ve programın yapılamaması ve bunlardan kaynaklanan belirsizlik nedeniyle aylık ortalama fiyat artışının 1995 yılında % 4-5 düzeyinde gerçekleşmesi ve buna göre de yıllık fiyat artışının % 64-75 arasında olması en gerçekçi tahmin olacaktır. Bu arada karşılaştırma yapabilmek açısından 1994 yılında bazı ülkelerdeki yıllık tüketici fiyat artışlarını sıralayalım: Japonya % 0,5, Fransa % 1,6, Almanya % 2,7, ABD % 2,8, İngiltere % 3.2, İtalya % 5,5 ve Yunanistan % 10,8.

3. DIŞ KESİM: DIŞ TİCARET GÖSTERGELERİ

1994 Ekonomik krizinin belki de tek olumlu (!) yönü izlenen kur politikasının etkisiyle bozulmaya yüz tutan dış ticaret dengesini iyileştirmesi olmuştu. Gerçekten 1994 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı % 77'ye varmış, Türkiye'nin cari işlemler dengesi 2,6 milyar dolar fazla vermişti. 1995 Yılının ilk çeyreğinde bu trend kısmen de olsa devam etti ve karşılama oranı % 68 oldu. Ama ikinci ve üçüncü çeyreklerde; bir yandan ekonomideki canlanma, öte yandan kur artışının reel olarak negatif olması dış ticaret hadlerinde aleyhimize gelişmelere yol açtı. Yıl ortalaması itibarı ile karşılama oranı % 61'e gerilerken, dış ticaret açığı, Ocak-Kasım döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre % 155 gibi büyük bir artış göstererek 12 milyar 151 milyon doları buldu. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında ciddi bir artış olmamasına rağmen açılan kur-faiz makası ve dış borçlardaki artış sebebiyle sermaye hareketleri yeniden pozitif hale geldi ve 6 milyar dolar olarak gerçekleşti. Bütün bunların sonucu olarak -üstelik turizm gelirleri 2 milyar dolara yakın artış göstermesine karşın- cari işlemler dengesi 1995 yılı Ocak-Ekim döneminde (-70) milyar dolar oldu.

Dış ticaretin sektörlere göre dağılımı incelendiğinde ihracatta; tarım kesiminin yaklaşık % 10, madenciliğin % 2 ve sanayi kesiminin de % 88'lik paya sahip olduğu görülmektedir. Dokuma-giyim sektörü, toplam ihracat içerisindeki yaklaşık % 40'lık payı ile birinci sıradadır. Demir-çelik sanayii % 11 ve tarıma dayalı sanayii de yaklaşık % 10 ağırlığındadır. İhracatın bu yapısı toplam ihracatın yarısının iki sektör tarafından gerçekleştirildiğini göstermektedir. Gümrük birliği süreciyle birlikte, Türkiye'nin Pakistan, Çin ve Özbekistan gibi ülkelerden sağladığı ucuz pamuk hammadde girdilerinde sıkıntı yaşanacaktır. Öte yandan demir-çelik sanayii ve tarım ürünleri de gümrük birliği kapsamı dışında tutulmaktadır. Bu bakımdan, ihracatımız GB'nin yürürlüğe girmesinden olumsuz etkilenebilecektir. Ayrıca demir-çelik sektöründe yaşanan sıkıntılar (özelleşme, teknolojinin geriliği, yatırım maliyetlerinin yüksekliği, vs...); tekstil sektöründe makinelerin büyük ölçüde yurt dışından temin ediliyor olması dolayısıyla bu sektörün belli ölçüde dışa bağımlı durumu ve Türkiye'de tarımın hala büyük ölçüde tabiat şartlarından etkileniyor olması; adı geçen sektörlerin ihracat içindeki ağırlıkları göz önüne alındığında -en azından potansiyel olarak- sorun teşkil etmektedir.

Dış ticaretin ülkelere göre dağılımı incelendiğinde ise AB ülkelerinin bariz ağırlığı farkedilmektedir. 1994 Yılında toplam ihracatın % 47,6'sı ve ithalatın da % 47,5'i AB ülkeleriyle gerçekleşmiştir. 1995'de ise bu oranlar ihracat için % 51,5 ve ithalat için de % 46,4 olmuştur. Tablo. 1

Dış ticaretin tek bir ekonomik bloğa bu derecede bağlanmasının önemli bir sorun olarak algılanması ve başta Uzak Doğu, Türk Cumhuriyetleri ve İslam Ülkeleri olmak üzere dış ticaretin değişik bölgelere kaydırılması beklenirken siyasi otoritenin -hem de tam üyelik şansı olmamasına rağmen- tercihini AB'ye bağımlılığı arttıracak yönde belirlemesi Türkiye'nin dış ticaretindeki en önemli sorunu teşkil etmektedir.

4. FİNANSAL KESİM: PARASAL GELİŞMELER

Parasal gelişmelere geçmeden önce Türkiye ekonomisinin parasallaşma oranını incelemekte fayda vardır. Parasallaşma oranı; dar ve geniş tanımlı para arzının milli gelire oranı olarak tanımanabilir; ekonominin ne derecede parasal sektöre ve dolayısıyla finansal sektöre yansıdığını ifade eder. Ekonomiler bu açıdan; (1) ekonominin tamamen para dışı gerçekleştiği her iki oranın da düşük olduğu tarıma dayalı geleneksel ülkeler, (2) nakite dayandığı tedavüldeki paranın ağırlığa sahip olduğu geçiş ekonomileri ve (3) paranın fiziksel varlığının giderek azaldığı ve finansal piyasaların ağırlığının yüksek olduğu gelişmiş ülkeler olarak sınıflandırılabilir. Sanayileş-

Tablo. 1

DIŞ TİCARETİN ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI (yüzde)

	1995		1995	
ÜLKELER	İHRACAT	İTHALAT	İHRACAT	İTHALAT
AB	47.6	47.5	51.5	46.4
NAFTA	9.0	11.6	8.0	11.5
İslam Ülkeleri	16.5	14.8	15.0	13.0
EFTA	1.6	2.5	1.3	2.2
Japonya ve Diğer OECD	1.1	4.7	1.0	4.8
Doğu Avrupa	4.7	2.9	5.9	3.5
BDT	4.1	4.4	5.1	5.8
Diğer	15.4	11.6	12.2	12.8
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0

miş ülkelerde parasallaşma oranı yüksektir, ekonomi hemen hemen tamamen parasal ortamda gerçekleşir. Türkiye'de parasallaşma oranı, dar tanımlı M11 para arzının GSMH'ye oranı için 1994 sonunda % 6,1 iken 1995 sonunda % 5,2'ye gerilemiştir. Buna karşılık geniş tanımlı M2Y2 para arzının GSMH'ye oranı % 32.6'dan % 34,4'e yükselmiştir. Bu durum Türkiye'de finansal kesimin gelişmekte olduğunun bir göstergesidir.

1 M1 tanımlı para arzı=tedavüldeki para + vadesiz mevduatlar.
2 M2 tanımlı para arzı=M1 + vadeli TL. mevduatlar.
M2Y tanımlı para arzı = M2 + vadeli yabancı para mevduatlar.

1994 Yılı sonu ile 1995 yılı sonu arasındaki değerler karşılaştırıldığında M1'de % 7,4'lük bir reel gerileme gözlenmektedir. M2'de ve M2Y'de ise sırasıyla % 10,5 ve % 15,4 oranında reel artış olmuştur. M2Y'nin M2'ye oranı da % 97,9'dan % 106,7'ye çıkmıştır. Buradan finansal piyasalardaki gelişmenin döviz ağırlıklı olduğu ortaya çıkmaktadır. Döviz tevdiat hesaplarının TL mevduata oranı kriz dönemi öncesinde aşırı bir artış göstermiş, 1994 yılında ise hızla gerilemiş ve DTH/TL mevduat oranı 1'in altına düşmüştü. 1995 Yılında bu oranın yeniden yükselerek 1'i aştığı görülmektedir. M2 para arzındaki reel artışın milli gelir artışına denk olması, 1995 yılında parasal bir genişleme olmadığını göstermektedir.

Mevduat ve kredi gelişmelerine baktığımızda 1995 yılında toplam mevduatın reel olarak % 12.3 ve kredilerin de % 40'a yakın arttığını görüyoruz. Kredilerdeki artışın mevduattaki artıştan fazla olması ekonomik canlanmanın yanında daha önce de bahsedildiği üzere izlenen faiz-kur politikası sonucu bir yandan yabancı para kaynakların maliyetlerinin TL kaynaklara göre daha düşük olmasından, diğer yandan TL fonların kamu kesimine yönelmesinden kaynaklanmaktadır. Yine de mevduat bankaları kredi stokunun reel olarak hem de bu faiz oranlarında (1995 yılı ortalaması nominal olarak yaklaşık % 140) % 40'a yaklaşan bir oranda artması ekonomi açısından olumlu bir işaret olarak değerlendirilmelidir.

Parasal gelişmelerle iligili son olarak menkul kıymet stokunun bileşenlerine bakıldığında, kamu kesiminin % 70'lerin üzerinde büyük bir ağırlığa sahip olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca kamu kesimi iç borçlanma senetlerinde de ağırlığın nisbeten uzun vadeli olan devlet tahvillerinden daha kısa vadeli olan hazinebonolarına kaydığı görülmektedir. Özel kesimde hisse senedinde bir düzelme olmuştur. Öz kaynak kullanımını teşvik edecek ve sermaye piyasalarını kurumsal hale getirerek şimdiki spekülatif halinden kurtaracak hukuki düzenlemeler yapılması durumunda hisse senedinin ağırlığı artabilecektir. Bu durum faize bağımlılığı azaltacağı ve finansman maliyetlerini düşüreceğinden ekonomimiz için büyük önem taşımaktadır.

MENKUL KIYMET STOKLARI
(toplam içindeki payları, %)

	1993	1994	1995
ÖZEL KESİM	29,8%	16,8%	22,2%
Hisse Senedi	19,0%	14,0%	17,2%
Tahvil	0,5%	0,2%	0,1%
Finansman Bonosu	0,3%	0,0%	0,2%
VDMK	9,7%	2,6%	4,7%
Diğer	0,3%	0,0%	0,0%
KAMU KESİMİ	70,2%	83,2%	77,8%
Devlet Tahvili	50,5%	33,1%	31,3%
Hazine Bonosu	17,2%	40,3%	39,5%
Gelir Ortaklığı Senedi	0,0%	2,6%	2,2%
Dövize Endeksli Senet	2,5%	7,2%	4,7%
TOPLAM	100,0%	100,0%	100,0%

5. KAMU KESİMİ: BÜTÇE VE BORÇLANMA:

Türkiye ekonomisinin en önemli sorunlarından birisi kamu kesimimin mali disiplin sağlayamaması, bir ba şka deyişle gelir-harcama dengesinin bozuk olmasıdır. Kamu kesiminin en önemli unsuru şüphesiz konsolide bütçedir. Dolayısıyla da kamu kesimi ile ilgili gelişmeler öncelikle konsolide bütçe verileri üzerinde tartışılmalıdır. 1995 Yılında reel olarak, bütçe gelirleri % 4,4 ve harcamalar da % 6,5 artmış, böylece bütçe gelir-harcama farkı 316 trilyon olarak gerçekleşerek bütçe açığı, 1995 yılı program hedeflerinin % 60 üzerine çıkmıştır.

Kamu kesiminin mali dengesizliği Türkiye'yi ciddi bir borç problemiyle karşı karşıya getirmektedir. Kamu iç borçlanma senetlerindeki reel artış 1995 yılında önceki yıla göre reel olarak yaklaşık % 25 civarında olmuştur. İç borç stokunda ise reel olarak % 4,3'lük bir azalma kaydedilmiştir. Bununla beraber yaklaşık, 1,4 katrilyona ulaşan iç borç stoku hala önemli bir sorun teşkil etmeye devam etmektedir. Dış borçlar ise 1994 yılı Haziran ayı itibarı ile 73,8 milyar dolara çıkmıştır. Bu artış 1994 yıl sonuna göre % 9'luk reel bir artışa karşılık gelmektedir. Türkiye'de iç borç stokunun milli gelire oranı yaklaşık % 20, dış borç stokunun milli gelire oranı ise yaklaşık % 50 seviyelerinde seyretmektedir. Her ne kadar bu oranlar birçok sanayileşmiş ülkenin altında ve hatta AB Maastriech standartlarına uygun ise de Türkiye ekonomisinde finansal piyasaların sığlığı ve borçların vade yapısının da kısa olması sebebiyle bu borçların yönetimi ciddi bir sorun teşkil etmektedir.

Lokman GÜNDÜZ

OECD ve IMF pencerelerinden dünya ekonomisine bir bakış

Dünya ekonomisiyle ilgili gelişme, beklenti ve değerlendirmelerin izlenmesinde OECD ve IMF gibi iki büyük uluslararası kuruluşun hazırladığı araştırma ve raporlar önemli birer kaynak teşkil etmektedir. OECD, daha çok kendisine üye ülkelerin -ki bunların neredeyse tamamı gelişmiş sanayi ülkelerinden oluşmaktadır- ekonomik durum ve tahlillerine yer vermektedir. Bununla birlikte, OECD dünya ekonomisini birbirine entegre olmuş bir sistem şeklinde ele alıp hadiseleri tepeden bir bakışla analiz edebilmektedir. IMF raporları ise benzer özellikleri taşımakta ancak kapsam ve içerik olarak daha zengin olan araştırmalardır. Şimdi ağırlıkla OECD ülkeleri üzerinde durmakla beraber, her iki kuruluşun dünya ekonomisine ilişkin en son yaptığı değerlendirmelerden hareketle 1995 yılına ve 1996 yılı beklentilerine kısaca bir göz atalım ve önümüzdeki tehlikeleri görmeye çalışalım.[1] Tablo. 1-2

1 OECD Economic Outlook, December 1995 ve IMF World Economic Outlook, October 1995

1995'te ekonomik faaliyetler yavaşlarken dünya ticareti canlılığını sürdürdü.

Bir önceki yıla kıyasla 1995'in dünya ekonomisi açısından parlak geçtiği söylenemez. Dünyanın belli başlı bölgelerinde özellikle büyüme oranlarında görülen düşüşler ekonomik faaliyetlerdeki canlılığın azaldığını göstermektedir. OECD ülkelerinin 1994'de % 2.9 olarak gerçekleşen ortalama reel GSYİH oranı 1995'te % 2.4'e düştü. Benzer şekilde Kuzey Amerika ülkelerinde büyüme hızları % 4.1'den % 2.6'ya, Japonya'da ise % 0.5'ten % 0.3'e düştü. OECD Avrupa ülkelerinde ise % 2.4'ten % 2.9'a yükselmesine rağmen beklentilerin altında kaldı. Öte yandan OECD ülkelerinde ekonomik büyümedeki göreli yavaşlama istihdamın ancak % 1 artmasına yol açmıştır. Dolayısıyla işsizlik oranı % 8'lerin biraz altına düşebilmiştir Tablo. 1

Kuzey Amerika'daki beklenmedik ekonomik yavaşlama kısmen Meksika krizi, kısmen de

Tablo 1

OECD'nin OECD Ülkelerine İlişkin Ekonomik Projeksiyonları

	1995	1996	1997
GSYİH'daki Reel Değişim (%)			
A.B.D.	3.3	2.7	2.8
Japonya	0.3	2.0	2.7
Almanya	2.1	2.4	2.7
OECD Avrupa	2.9	2.6	2.7
OECD Toplam	2.4	2.6	2.8
Enflasyon (GSYİH deflatörü)			
A.B.D.	1.6	1.7	1.9
Japonya	-0.9	-0.4	0.3
Almanya	2.3	2.0	2.1
OECD Avrupa (Türkiye hariç)	2.9	2.7	2.6
OECD Toplam (Türkiye ve Meksika hariç)	1.8	1.8	2.0
OECD Toplam	4.1	3.4	3.2
İşsizlik (İşgücüne oranı)			
A.B.D.	5.6	5.7	5.9
Japonya	3.1	3.4	3.4
Almanya	9.3	9.3	9.1
OECD Avrupa	10.8	10.5	10.3
OECD Toplam	7.8	7.7	7.6
Cari İşlemler Dengesi (GSYİH'ya oranı)			
A.B.D.	-2.4	-2.2	-2.0
Japonya	2.3	2.0	2.0
Almanya	-0.8	-0.9	-1.0
OECD Avrupa	0.8	0.7	0.7
OECD Toplam	-0.1	-0.1	-0.1
Kısa Vadeli Faiz Oranları (%)			
A.B.D.	5.5	5.4	5.4
Japonya	1.2	0.6	0.8
Almanya	7.0	6.3	6.2
Dünya Ticareti (% değişim)	9.2	8.2	8.2

Kaynak: OECD Economic Outlook, No: 58, December 1995.

1994'teki sıkı para politikalarının ardından yurt içi talebin daralmasıyla açıklanabilmektedir. Her iki faktörün umulandan daha olumsuz etkileri olmuştur. Japonya'da ise 1995'te Yen'in hızla değer kazanması ve ardından Kobe depreminin olması ekonomide görülen iyileşmeyi sendeletmiştir. Yen'in değerlenmesi ithalatı teşvik ederek ihracatı azaltmakla kalmamış, aynı zamanda yurt içi talebi de sınırlamıştır. Bu yüzden ekonomideki yavaşlamanın temel nedeni tüketici harcamalarının azalmasıdır. Kamu harcamaları ve inşaat yatırımlarındaki düşüşün de bir katkısı söz konusudur.

Tablo 2

IMF'nin Dünya Ekonomisine İlişkin Projeksiyonları (yıllık yüzde değişim)

	1993	1994	1995	1996
Dünya üretimi	2.5	3.6	3.7	4.1
Sanayi ülkeleri	1.1	3.1	2.5	2.4
A.B.D.	3.1	4.1	2.9	2.0
Japonya	-0.2	0.5	0.5	2.2
Almanya	-1.2	2.9	2.6	2.9
Fransa	-1.5	2.9	2.9	2.7
İtalya	-1.2	2.2	3.0	2.8
İngiltere	2.2	3.8	2.7	2.9
Kanada	2.2	4.6	2.2	2.7
Yedi ülke toplamı	1.3	3.1	2.4	2.3
Avrupa Birliği	-0.6	2.8	2.9	2.8
Gelişmekte olan ülkeler	6.1	6.2	6.0	6.3
Afrika	0.8	2.6	3.0	5.2
Asya	8.7	8.5	8.7	7.9
Orta Doğu ve Avrupa	3.6	0.3	2.4	3.2
Batı Yarımküre	3.3	4.6	1.8	4.0
Geçiş ekonomileri	-9.1	-9.5	-2.1	3.4
Orta ve Doğu Avrupa	-6.1	-3.8	0.2	4.3
Beyaz Rusya ve Ukrayna Hariç	-1.9	2.8	4.0	4.4
Rusya, Transkafkasya ve Orta Asya	-11.8	-15.2	-4.6	2.4
Dünya ticaret hacmi (mal ve hizmetler)	3.9	8.7	7.9	6.5
İthalatlar				
Sanayi ülkeleri	1.1	9.2	7.1	5.5
Gelişmekte olan ülkeler	9.3	8.5	11.1	9.5
İhracatlar				
Sanayi ülkeleri	2.5	8.1	6.9	5.0
Gelişmekte olan ülkeler	7.3	11.3	11.0	9.6
Tüketici fiyatları				
Sanayi ülkeleri	2.9	2.3	2.5	2.5
Gelişmekte olan ülkeler	43.1	48.1	19.5	13.0
Geçiş ülkeleri	675.2	301.3	147.7	25.4
Altı aylık LIBOR (%)				
Amerikan doları mevduatı üzerinden	3.4	5.1	6.2	6.2
Japon yeni mevduatı üzerinden	3.0	2.4	1.4	1.4
Alman markı mevduatı üzerinden	6.9	5.3	4.6	5.2

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, October 1995.

Diğer taraftan 1995'in başlarında döviz piyasasındaki kargaşa, Almanya'da ve Avrupa döviz kuru mekanizmasına katılan bir çok ülkede döviz kurlarının yükselmesine neden oldu. İş çevrelerinde olumsuz beklentileri de beraberinde getiren bu gelişmeler, döviz kurlarının desteklenmesi yönünde alınan kararlar sonucunda faiz oranlarının yükselmesine sebep oldu. Almanya dışındaki ülkelerde sabit sermaye yatırımları güçlü kalmasına rağmen önceki projeksiyonlara oranla sönük kaldı. Yine stok birikimi de belli başlı Avrupa ülkelerinde beklenilenin altında kaldı. Bu arada tüketim harcamaları bir çok yerde yavaş seyretti.

Dünya ticaret hacmi 1995 yılında da canlılığını koruyarak yıllık bazda % 9'luk bir büyüme hızını aşmış gözükmektedir. Bu aynı zamanda OECD ülkeleri ve diğer ülkeler arasındaki ticaret akışında hızlanmayı da yansıtmaktadır. Ticaret hadlerinde süregelen kazançlara rağmen, Japonya'nın cari işlemler fazlalığı GSYİH'nın yüzdesi olarak ölçüldüğünde 1992-93 dönemlerindeki % 3'lük seviyesinden 1995'te % 2.25'e düştüğü görülmektedir. Yurt içi talepteki zayıflığa rağmen Japonya'nın ithalat hacmi hızla büyümüştür, ihracat hacminin de artmasına rağmen buradaki büyüme çok hızlı olmamıştır. Bununla birlikte Amerika'nın ihracatta 1980'lerin sonlarından itibaren lehte rekabet avantajlarını kullanarak iyi bir performans sergilemiştir. Bu yıllarda ithalattaki büyüme de hayli güç kazanmış, net yatırım gelirleri ise son yıllarda düşmüştür. Sonuçta Amerika'nın cari işlemler açığı GSYİH'sı cinsinden % 2.5'lerde sebat gösterse de net dolar olarak ifade edildiğinde artmaya devam ettiği görülmüştür. OECD Avrupa ülkeleri ise son zamanlarda cari işlemler fazlalığı yaşar hale gelmiştir. Bu fazlalık 1995'te GSYİH'nın % 3/4'üne ulaşmıştır. Tablo. 1

Gelişmekte olan ülkeler genel olarak 1995'te enflasyonda başarılı olmakla beraber büyüme oranlarında geçen seneye göre az da olsa düşüş kaydetmişlerdir. Geçiş ekonomileri olarak da tanımlanan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde uygulanan politikaların meyvaları görülmeye başlanmıştır. Orta ve Güney Amerika'da ise sarsılan güven çabuk inşa edilmiştir.

Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin çoğunda özellikle ihracatlardan gelen güçlü katkı sayesinde ekonomik faaliyetlerde bir toparlanma süreci yaşanmaktadır. Rusya sektörel düşüşlere rağmen toplam hasılada tedrici ilerleme sinyalleri vermektedir. İşsizlik genellikle yüksek boyutlarda seyretmekte ve kamu harcamalarının yarattığı dengesizlikler çoğu ülkede devam etmektedir. Tablo. 3

Hayli yüksek büyüme oranları tutturan Çin ve diğer dinamik Asya ekonomilerinde (Tayvan, Hong Kong, Kore, Malezya, Singapur ve Tayland) ekonomik faaliyetlerde hız kesme sinyalleri görülmektedir. Sıkı para politikaları uygulamaya konulmuştur. Son zamanlarda bu ekonomilerin para birimlerinin Yen karşısında güçlenmeleri parlak ihracat beklentilerine az da olsa gölge dü-

Tablo 3

Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile Rusya'ya İlişkin Temel İktisadi Göstergeler

	1994	1995	1996	1997
Bulgaristan				
GSYİH (Reel)	1.4	2.5	2.5	3.0
Enflasyon	125	38	30	30
İşsizlik	12.8	10.8	12.0	12.0
Kamu dengesi	-5.6	-6.5	-6.0	-5.5
Cari işlemler dengesi	0.2	0.3	0.3	0.3
Çek Cumhuriyeti				
GSYİH (Reel)	2.6	4.0	5	6
Enflasyon	10	9	8	8
İşsizlik	3.2	3.2	4.5	4.5
Kamu dengesi	0.6	0.0	0.0	0.0
Cari işlemler dengesi	0.0	-1.9	-2.4	-2.9
Macaristan				
GSYİH (Reel)	2.5	1.0	3	4
Enflasyon	19	29	20	18
İşsizlik	10.4	10.0	9.0	9.0
Kamu dengesi	-8.0	-6.0	-4.0	-3.0
Cari işlemler dengesi	-3.9	-2.8	-2.2	-2.0
Polonya				
GSYİH (Reel)	5.2	6.5	5.5	5.0
Enflasyon	29.0	23	20	15
İşsizlik	16.0	14.8	14.2	13.5
Kamu dengesi	-2.5	-3.0	-2.8	-2.5
Cari işlemler dengesi	-0.9	-1.4	-2.58	—3.3
Romanya				
GSYİH (Reel)	3.4	3.0	4	4
Enflasyon	137	45	35	30
İşsizlik	10.9	12.0	12.5	12.5
Kamu dengesi	-4.0	-2.5	-2.5	-2.5
Cari işlemler dengesi	-0.4	-0.6	-0.6	-0.7
Rusya Federasyonu				
GSYİH (Reel)	-15.0	-4.0	2.0	4.0
Enflasyon	226	140	60	40.0
İşsizlik	6.0	8.0	9.0	10.0
Kamu dengesi	-10.1	-4.0	-4.0	-3.5
Cari işlemler dengesi	0.0	3.4	2.5	-0.6
Slovak Cumhuriyeti				
GSYİH (Reel)	4.8	6.0	5.0	5.0
Enflasyon	13	10	8.0	8.0
İşsizlik	14.8	14.0	13.0	13.0
Kamu dengesi	-4.0	-3.0	-3.0	-2.0
Cari işlemler dengesi	0.7	0.3	0.0	0.0
Slovenya				
GSYİH (Reel)	5.5	4.5	5.0	5.0
Enflasyon	20	14	10.0	10.0
İşsizlik	14.2	13.5	13.0	12.0
Kamu dengesi	-0.2	-0.9	-0.5	-0.5
Cari işlemler dengesi	0.5	0.0	0.3	0.1

Not: Cari işlemler dengesi milyar dolardır.

Kaynak: OECD Economic Outlook, December 1995

şürmüştür. Tayvan ve Hong Kong gibi bazı uzak doğu ülkeleri Çin'de görece düşen büyümeden etkilenmiştir. Netice itibariyle uygulanan politikaların bölgedeki enflasyonist baskıları ve reel büyüme hızlarının neden olduğu cari işlemlerdeki olumsuz gelişmeleri azaltacağı görülmektedir. Tablo 4

Orta ve Güney Amerika'ya akan sermaye, Meksika krizinin ardından yeni hız kazandı. İstikrar ve yapısal reform paketlerinde sağlanan ilerlemelerle bir çok yerde güven yeniden inşa edildi. Dış dengesizliklerle ilgili hassasiyetin artması gelecekte anti-enflasyonist araçlar olarak para politikası ve döviz kurunun kullanımını muhtemelen sınırlayacaktır. Böylece ekonomik istikrarın sağlanması için maliye po-

Tablo 4

Bazı Uzak Doğu Ülkelerine İlişkin Temel İktisadi Göstergeler

	1994	1995	1996	1997
Çin				
GSYİH	11.8	9.5	10.0	10.5
Perakende fiyatlar	21.7	15.5	13.0	13.5
Cari işlemler dengesi	7.3	7.8	6.3	5.4
Kore				
GSYİH	8.4	9.0	7.5	7.0
Tüketici fiyatları	6.2	5.0	6.0	5.5
Dış ticaret dengesi	-3.1	-7.0	-6.0	-4.8
Cari işlemler dengesi	-4.5	-8.5	-8.0	-7.5
Tayvan				
GSYİH	6.1	6.3	6.0	5.5
Tüketici fiyatları	4.1	3.8	3.8	3.5
Dış ticaret dengesi	11.9	10.5	8.3	7.0
Cari işlemler dengesi	5.9	5.0	6.0	6.5
Hong Kong				
GSYİH	5.5	5.0	4.8	4.5
Tüketici fiyatları	8.1	9.0	8.8	8.0
Dış ticaret dengesi	-10.9	-11.7	-11.3	-11
Cari işlemler dengesi	2.8	2.3	1.2	1.5
Singapur				
GSYİH	10.1	8.2	7.5	7.0
Tüketici fiyatları	3.5	2.3	2.5	2.3
Dış ticaret dengesi	-0.2	2.0	2.0	2.1
Cari işlemler dengesi	11.9	10.6	10.0	9.5
Tayland				
GSYİH	8.5	8.7	8.2	7.2
Tüketici fiyatları	5.1	5.5	5.3	4.8
Dış ticaret dengesi	-4.0	-4.5	-4.4	-4.0
Cari işlemler dengesi	-8.5	-9.6	-9.6	-9.3
Malezya				
GSYİH	8.7	9.6	8.5	7.5
Tüketici fiyatları	3.7	3.6	3.5	3.5
Dış ticaret dengesi	1.4	0.5	1.5	1.5
Cari işlemler dengesi	-4.4	-7.2	-7.0	-6.3

Not: GSYİH ve tüketici fiyatları bir önceki döneme göre yüzde değişimi; dış ticaret ve cari işlemler dengesi milyar doları ifade eder.

Kaynak: OECD Economic Outlook, December 1995.

litikalarına çok iş düşecetir. Kamu maliyesindeki mevcut bozuk yapının devam etmesi halinde büyüme hızı ve dış dengesizliklerde halihazırdaki düzeyin devam etmesi beklenmektedir. Arjantin ve Venezuela'da 1995'te gerileyen ekonominin önümüzdeki iki yıl içinde toparlanmaya başlayacağı umulmaktadır Tablo. 5

OECD ülkelerinde ekonomideki olumlu gelişmelerin ve beklentilerin haklı nedenleri vardır

OECD ülkelerinde 1995 yılında ekonomide görülen yavaşlamaya rağmen büyümeye yönelik umutlar hayli güçlüdür. Bunun temelde üç geçerli sebebi vardır. Herşeyden önce enflasyonun düşürülmesinde ve düşük seviyelerde tutulmasında ilerlemeler kaydedilmiştir. Enflasyonist baskılar başta Amerika olmak üzere belli başlı OECD ülkelerinde azalmıştır. Sadece İtalya'da enflasyon önemli bir problem olarak görülmektedir. Bir çok OECD ülkesinde emek piyasalarında devam eden gevşemenin paralelinde, ücret artışları genellikle ılımlı bir gelişme gösterirken işletme karlarındaki artışlar da devam etmiştir.

İkinci olarak, birçok ülkede ekonomik koşulları olumsuz etkileyen döviz kurları üzerindeki baskılar artık azalmıştır. Ayrıca döviz kuru hareketleri ekonomik anlamda oturması gereken düzleme geçmeye başlamıştır. Ekonominin temel mantığı içerisinde serbest hareketlenmeye bırakılmıştır. Amerikan doları 1995'in Ağustos ve Eylül aylarında önemli ölçüde toparlanmaya başlamıştır. Japon Yen'i de buna mukabil hayli değer kaybetmiştir. Avrupa'da ise 1995'in başlarında baskı altında olan para birimleri Alman markına karşı güçlenmişlerdir.

Üçüncü olarak para politikalarında belli bir yumuşama eğilimi gözlenmektedir. Ülkeler sıkı para politikalarından uzaklaşmaya başlamışlardır. Maliye politikaları, Japonya hariç, bütçe açıklarının ve borç rasyolarının azaltılması hedefine giderek kanalize olmaktadır. Para ve maliye politikalarının yeni bir dengeye getirilmesinin uzun vadeli faiz oranları üzerinde olumlu etkileri olmaktadır. Amerika, Japonya ve Almanya gibi üç büyük gelişmiş ülke 1995'in ortalarından beri kısa vadeli faiz oranlarını düşürmüşlerdir. Öte yandan Avrupa'daki diğer para birimlerinin

Alman markına karşı güçlenmesi bu ülkelerde Almanya'daki faiz oranlarına karşı olan marjlarda indirime neden olmuştur. Çoğu OECD ülkesinde uzun vadeli faiz oranları 1995'in başından beri düşmektedir. Bunun istisnası siyasi belirsizliklerle bir süre çalkalanan İtalya olmaktadır.

1996 yılında dünya ekonomisi büyümeye devam edebilecektir, ancak riskler ve belirsizlikler de yok değildir. En önemli problemlerden biri sağlıksız kamu finansman yapısıyla ilgilidir.

1996 yılıyla ilgili projeksiyonlarda 1995 yılından hareketle olumlu sinyallerin varlığına inanılmaktadır. Döviz kurlarındaki olumlu gelişmeler ve finansal piyasalardaki kargaşanın dinmesi, gevşek para politikalarının izlenmesi, düşen faiz oranları, sağlıklı bir gelişim gösteren şirket karları, artma eğilimi gösteren özel tüketim harcamaları ve toplam yurt içi talepleri, ılımlı bir enflasyon ve istihdamdaki gelişmeler v.b. faktörler sayesinde büyümenin artacağı ve özellikle 1996'nın ikinci yarısında artan bir ivme kazanacağı belirtilmektedir.

Kuşkusuz bu iyimser atmosferin arkasında şüphe bulutları da yok değildir. Özellikle OECD'nin tahminlerine ilişkin ciddi tenkitler de vardır. OECD'nin 1994 yılına ait 1995 yılı ile ilgili tahminlerinde olduğu gibi -ki o tarihte OECD toplamı için % 3.0'lık bir büyüme öngörülmüşken 1995'te bu oran % 2.4 olarak gerçekleşti- hayli iyimser bir havanın yayılmak istendiği düşünülebilir. Diğer taraftan aynı tarihte enflasyonla yaptığı tahminlerde kötümser bir

Tablo 5

Bazı Orta ve Güney Amerika Ülkelerine İlişkin İktisadi Göstergeler

	1994	1995	1996	1997
Arjantin				
GSYİH	7.4	0.9	1.5	3.0
Tüketici fiyatları	4.2	3.5	2.5	3.0
Dış ticaret dengesi	-5.8	2.0	1.2	1.0
Cari işlemler dengesi	-10.1	-2.5	-3.5	-4.0
Brezilya				
GSYİH	5.8	4.5	3.5	4.0
Tüketici fiyatları	930.0	25.0	22.0	20.0
Dış ticaret dengesi	10.4	-2.5	-1.5	-1.0
Cari işlemler dengesi	-1.5	-18.0	-17.5	-7.5
Şili				
GSYİH	4.2	7.5	6.5	6.0
Tüketici fiyatları	11.5	8.5	8.0	7.0
Dış ticaret dengesi	0.7	2.0	1.0	0.7
Cari işlemler dengesi	-0.8	0.5	-0.5	-0.8
Kolombiya				
GSYİH	5.7	5.5	5.5	6.0
Tüketici fiyatları	22.9	21.0	20.0	19.0
Dış ticaret dengesi	-2.3	-2.5	-2.8	-2.0
Cari işlemler dengesi	-3.1	-4.0	-4.5	-4.0
Peru				
GSYİH	12.9	7.0	6.5	6.0
Tüketici fiyatları	24.3	11.0	9.5	8.0
Dış ticaret dengesi	-1.1	-2.3	-2.2	-2.0
Cari işlemler dengesi	-2.5	-4.0	-4.0	-4.0
Venezuela				
GSYİH	-2.9	0.5	2.0	3.0
Tüketici fiyatları	59.7	60.0	80.0	60.0
Dış ticaret dengesi	8.0	8.0	8.0	8.0
Cari işlemler dengesi	4.1	3.5	3.3	3.0

Kaynak: OECD Economic Outlook, December 1995

yaklaşım görmekteyiz. 1994'te 1995 için yapılan enflasyon tahmini % 2.3 iken (OECD toplamı için) bu rakam % 1.8 olarak gerçekleşmiştir. OECD, en büyük hatasını Japonya'yla ilgili yapmıştır. 1994 yılında Japonya için öngörülen büyüme ve enflasyon rakamları sırasıyla % 2.5 ve % 0.6 olarak ifade edilmesine rağmen 1995'te % 0.3 ve % -0.9 olarak gerçekleşmiştir.

Bu aşamada dünya ekonomisinde belirsizlik bulutlarının sürmesinde etkili olacak faktörleri iyi analiz etmek gerekmektedir. OECD ve IMF genelde iki değişken üzerinde durmaktadır. Bunlardan birincisi büyük miktarlara ulaşan bütçe açıkları, diğeri ise Avrupa döviz piyasasında yaşanabilecek muhtemel yeni bir kargaşa hali. The Economist'in yardımcı editörü Clive Crook ise dünya ekonomisini bekleyen üç tehlikeden söz etmektedir.[2] Amerika'nın kamu finansman sorunu, Japon bankalarının durumu ile gelişmekte olan ekonomilerin finansal koşulları. Crook'a göre ilk iki sorun aşina olunduğu ise pek dikkate alınmamakta ve sonuncusu yeni olduğu için abartılmaktadır. Gerçekte özellikle Amerika'nın kamu finansmanındaki dengesizlikleri, bütçe açığının indirilmesine ilişkin sonuç vermeyen bir süre, plana rağmen halen devam etmektedir. Şu ana kadar bütçe açığı sonuçları daha çok kronik bir özellik göstermiştir. Tüm dünyada borçlananlar açısından borçlanma maliyeti biraz artmıştır. İleride hükümetin bugünkü şekliyle borçlanmaya devam etmesi doların güvenilmezliğini kaçınılmaz kılabilir ve bu da faiz oranlarını artırabilir. Mevcut durumda bile uzun vadeli faiz oranları nominal gelir düzeyinden görece yüksekliğini muhafaza etmektedir. Crook ikinci bir tehlike olarak Japon ekonomisini görmektedir. 1990'dan sonra Japon gayrimenkul ve sermaye piyasalarında yaşanan düşüşler bankaların gücünün önemli ölçüde zayıflamasına yol açmıştır. Aktif yapısı iyice bozulan bankaların geri dönmeyen kredi toplamları resmi olmayan tahminlere göre 50 trilyon ile 100 trilyon Yen -GSYİH'nın % 10 ile % 20 arası- civarında olduğu ifade edilmektedir. Resmi açıklamalarda ise bu rakam 50 trilyon Yen'e ulaşabilmektedir. Japonya bu sıkıntılarını genişletici para politakaları ve banka karlarını arttıracak önlemlerle aşmaya çalışıyor. Son olarak Meksika krizi bir çok hükümet için iyi bir ders oldu. Dünyanın finansal açıdan ne derece küreselleştiği görüldü. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelere doğrudan yabancı yatırım miktarında ilk etapta pek azalma olmadı. Sadece büyük borçlu ülkeler finansal piyasalardan dışlandılar. Sonuçta, bütün bu olumsuz ihtimal ve riskler gözönüne alındığında en kötü senaryo, faiz oranlarında hızlı bir artışın ve dolayısıyla tüm dünyada büyüme hızlarında bir düşüşün beklenmesidir. Kısa vadede 1996, geçtiğimiz yıla benzer gözükmekle birlikte, OECD ve IMF her zamanki gibi daha umutlular.

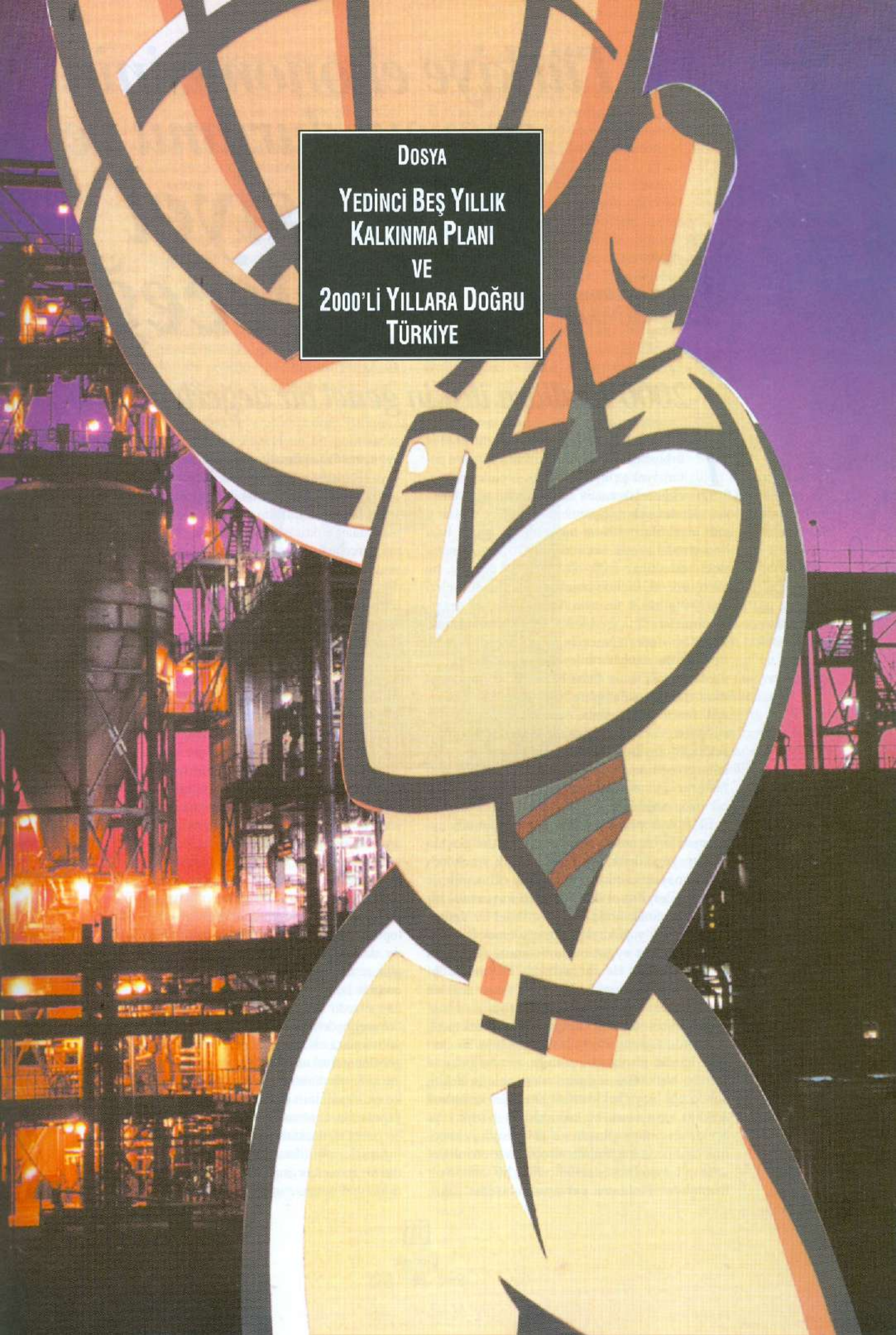
2 Clive Crook "Familiarity breeds contemt", The World in 1996, The Economist Publications

Tablo 6

Bazı Gelişmekte Olan Ülkelerde Reel GSYİH ve Tüketici Fiyatları (yıllık yüzde değişim)

	GSYİH (Reel)			Tüketici Fiyatları		
	1993	1994	1995	1993	1994	1995
Orta Doğu ve Avrupa	3.6	0.3	2.4	24.5	32.3	25.3
Mısır	1.5	1.3	1.5	12.0	8.1	7.5
İran	2.3	1.6	3.0	22.9	35.2	30.0
İsrail	3.5	6.5	5.0	10.9	12.3	10.2
Ürdün	5.8	5.7	6.1	3.3	3.6	4.5
Kuveyt	29.3	1.1	-0.3	-1.2	4.7	6.1
Suudi Arabistan	-0.5	-0.1	0.5	0.8	0.6	2.2
Türkiye	7.5	-5.5	3.2	66.1	106.3	72.5
Transkafkasya ve Orta Asya	-11.2	-16.2	-5.9	1,241	1,583	214
Ermenistan	-14.1	5.3	5.1	3,732	5,273	185
Azerbaycan	-23.1	-22.0	-8.7	1,130	1,664	464
Gürcistan	-39.2	-35.0	-5.0	3,421	7,380	163
Kazakistan	-12.0	-25.0	-11.0	1,662	1,880	165
Kırgızistan	-16.0	-26.5	2.0	1,209	278	44
Mogalistan	-3.0	2.1	3.5	268	88	28
Tajikistan	-11.1	-21.4	-19.5	2,195	350	389
Türkmenistan	-10.0	-20.0	-1.0	3,102	2,611	226
Özbekistan	-2.4	-3.4	-4.0	534	1,433	273

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, October 1995

DOSYA
YEDİNCİ BEŞ YILLIK
KALKINMA PLANI
VE
2000'Lİ YILLARA DOĞRU
TÜRKİYE

Türkiye ekonomisinin mevcut durumu ve potansiyel geleceği

Prof. Dr. Nazım EKREN
Doç. Dr. Yusuf TUNA

2000'li yıllara ilişkin genel bir değerlendirme*

Türkiye ekonomisinin mevcut yapısı ve potansiyel geleceği, büyük ölçüde makroekonomik analiz ve planlama süreçlerinde, ele alınacak değişkenlere (ulusal ve uluslararası alanlarla ilgili) ve bu konudaki temel bazı varsayımlara (açık veya kapalı) ve yeni dönemdeki beklentilere bağlı olacaktır. Bu nedenle, bu süreç önemli ölçüde objektif değerlendirmeleri içeriyor gözükse de, aynı ölçüde subjektif değerlendirmeleri de içerecek bir özellik taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle, mevcut ve potansiyel yapı ve ilişkiler, bu alanları etkileyebilecek değişkenlerin algılanış şekline ve buna bağlı olarak yapılması düşünülen düzenlemelere bağlı olacaktır. Ekonomik analiz ve planlama, özde ekonomik yapı ve ilişkilerin basit bir düzeyde değerlendirilmesi şeklinde olmalıdır. Konuya yaklaşımı karmaşık hale getiren husus, büyük ölçüde ekonomi dışı faktörlerin ekonomik çerçevede ele alınması olarak ifade edilebilir.

Ekonomik planlama, önceden belirlenmiş uygulanabilir bir amacı veya amaçlar setini gerçekleştirmeye yönelik olarak, ekonomik ve ekonomik olmayan kısıtlamalar altında, ekonomik ve teknik bilgiyi içsel olarak tutarlı kavramsal bir çerçeveye dönüştürme sürecidir. Diğer bir ifadeyle, ekonomik yapı ve ilişkileri etkilemek için tahmin yapma ve uygulamada bulunma ekonomik planlama olarak ele alınmaktadır. Ekonomik uygulamada bulunma ekonomik planlama olarak ele alınmaktadır. Ekonomik planlama (beşeri sermayenin) insan gücünün faaliyetinin organizasyonu ve koordinasyonu olarak da ele alınabilir. Bu çerçeve içinde, planlama toplumda mevcut bilgi ve tecrübe birikimini organize eden, nelerin beklenebileceği (veya beklenmesi gerektiği) konusunu açıklığa kavuşturan, bu konudaki tutarsızlık veya açmazları ortaya çıkaran ve dolayısıyla, ekonomik birimlerin karar alma süreçlerinde etkinliğini arttıran bir özellik taşımalıdır. Plan bir tahmin olmamalıdır. Planlama yaklaşımının temel fikri, uygulanabilir alternatif senaryolar arasında tercih veya seçim esası üzerinde yoğunlaşmalıdır.

Ekonomik yapı ve ilişkilerin değerlendirilmesinde üzerinde durulması gereken bir konu da, planlama ve iktisat politikaları ilişkisidir. Planlama sürecinde, ekonomik politika analizleri açısından kullanılan iki planlama aracı bulunmaktadır: Ekonometrik modeller ve girdi-çıktı analizi. Ekonometrik modellerde, genel bir eğilim olarak Keynesyen makroekonomik yapı ve ilişkileri yansıtan temel değişkenler üzerinde durulmaktadır. Girdi-çıktı analizlerinde ise, ekonominin yapısal profili tanımlanmaktadır. Ekonominin değişik sektörleri girdi ihtiyaçları dikkate alınarak, içsel olarak tutarlı bir çerçevede mal ve hizmet üretimi için gerekli tüm girdiler miktar ve/veya parasal olarak belirlenebilmektedir. Bu analiz, metodolojik olarak ekonominin üretim ve dağıtım yapısı ve ilişkileri konusunda yoğunlaştığından, ekonominin arz yönü ile ilgilenmektedir. Buna karşılık ekonometrik modeller ise, ekonominin toplam talep yönü ile ilgilidir.

Ekonomik yapı ve ilişkileri etkilemede ve yönlendirmede kullanılan iki geleneksel politika bulunmaktadır: Para politikası ve maliye politikası. Bu iki politikanın temel bir özelliği genel olarak toplam talebin yönetimi alanlarında kullanılmasıdır. Daha sonraki kısımlarda ifade edilebileceği gibi, temel sorunu üretim ve yatırım olan bir ekonomide bu tür politikalar istenen sonucu ya verememektedir veya oldukça yüksek maliyetlerle belirlenen hedeflere ulaşılmaktadır. Bu nedenle, bu politikalara ek olarak veya bunlarla birlikte bir gelirler politikası da ekonomik düzenlemelerde ele alınmak durumundadır. Her üç politikanın ülke ekonomisinin özelliklerine göre entegre bir yapıda ele alınması ve formüle edilmesi büyük bir önem taşımaktadır.

Gelirler politikası kavram olarak hükümetin, işçi ve işveren organizasyonlarının, ekonomik birimlerin düşüncelerini ya da davranışlarını etkile-

* Bu çalışma, yürütülmekte olan "Türkiye Ekonomisi 2020" konulu araştırma projesinin ön raporunun özetidir.

yerek bir ekonomik istikrar ortamı, konsensus yaratmayı amaçlayan makro ekonomik politika olarak tanımlanmaktadır. Bu politikanın en önemli özelliği, kısa vadeli ekonomik kazanç bekleyişlerini uzun vadeli toplumsal refaha dönüştüren bir içeriğe sahip olmasıdır.

Ulusal ekonomik amaçların başarılmasında karşılaşılan güçlükler, bir çok hükümeti para ve maliye politikalarına ilave olarak yeni bir politika arayışına yöneltmiştir. Esas itibariyle toplam talebin kontrolüne yönelik para ve maliye politikaları maliyetlerden ya da ekonominin arz yönüyle ilgili problemlerden kaynaklanan istikrarsızlık türleri için uygun bir politika içeriğine sahip değildir. Gelirler politikası, makul bir ekonomik büyümeyi veri alarak nominal gelirlerin (özellikle ücretler ve karlar gibi) nisbi paylarını etkileyerek ekonomik istikrarın sağlanmasını amaçlayan bir politikadır. Bu politika geleneksel para ve maliye politikalarına alternatif değil aksine bunlarla birlikte uygulamaya konulan ek bir politikadır.

Kamu maliyesi, para arzı ve ücretler arasındaki ilişki karmaşık bir şekilde reel ve finansal kesimi etkilemektedir. Dolayısıyla, para, maliye ve gelirler politikasının uygun dozlarda bir arada uygulanması son derece önemlidir. Her politika ekonominin belirli sektör ya da kesimini farklı şekilde ve derecede etkileyeceğinden karma ya da birlikte uygulanan politikalar setinin başarı şansı daha yüksek olmaktadır.

Oluşturulmuş planları uygulamada kullanılan metodlar, ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Bu planların organizasyonu, uygulanması ve etkileri, ilgili ülkelerin politik, kültürel, sosyal, teknolojik ve kurumlar yapısına bağlı olarak değişmektedir. Daha açık bir ifadeyle, yukarıdaki yapı içinde, ekonomik birimlerin ve/veya olayların karşılıklı ilişkilerinin daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi, büyük ölçüde ekonomi ve ekonomi dışı faktörlerle ilgili bilginin varlığına, işleniş biçimine ve depolanmasına bağlı bulunmaktadır. Bu nedenle, standart (tüm zaman, mekan ve toplumsal yapılar için uygun anlamında) bir analiz ve planlama şekli söz konusu olamamaktadır.

Ekonomideki ilişkiler veya gelişmeler, bir ülkenin mevcut ve gelecekteki tablosunun ya da görüntüsünün en önemli parçalarından birini oluşturmaktadır. Ekonomi, hem ekonomik birimlerin bireysel olarak hem de toplumun bir bütün olarak ihtiyaçlarını karşılayabilecek araçları veya imkanları sunmaktadır. Bir ekonominin performansı bir çok açılardan ele alınabilirse de, en yaygın olarak kullanılan kriter gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) ve bunun büyüme oranıdır.

Ekonomik analiz, bir ekonominin mevcut yapısının ve ilişkilerinin ve bir ölçüde de uygulanması gerekecek makro politikaların özelliklerinin belirlenmesiyle ilgilidir. Planlama veya gelecekle ilgili tahminlerde ise, mevcut yapı ve ilişkilerin belirli bir ihtimalle devam edeceği ve/veya kısmen bazı yapı ve ilişki değişikliklerinin ihtimal dahilinde olduğu dikkate alınarak ulaşılabilecek noktanın belirlenmesi söz konusudur. Dolayısıyla, her iki yaklaşımda da öncelikle ekonomik iç ve dış çevre koşulları detaylı bir şekilde ele alınmak zorundadır. Bu yaklaşımlarda, ekonomik yapı ve ilişkilerle ilgili değerlendirmeler büyük oranda GSYİH ve büyüme oranını ön plana çıkartacak özellik taşımaktadır.

İç çevre analizi, ulusal ekonominin geliştirilmesi gereken avantajlı yönleri ile ortadan kaldırılması gereken dezavantajlı yönleriyle ilgilidir. Dış çevre analizi ise, ulusal ekonominin diğer ekonomilerle ilişkilerinde karşılaşabileceği risk ve/veya tehditlerin kontrol altına alınması veya azaltılması ve karşılaşabileceği fırsatların verimli ve etkin bir şekilde değerlendirilmesiyle ilgilidir. Ulusal ve uluslararası piyasaların dinamikliliğinin arttığı son dönemlerde, hem mevcut hem de gelecekteki ekonomik yapı ve ilişkilerin tesbiti ve tahmini oldukça karmaşık ve zor ve aynı zamanda süreklilik içeren bir faaliyet özelliği taşıdığını ifade etmek mümkündür.

Ekonomik yapı ve ilişkilerin analizi ve planlaması, ekonominin performansını arttırmak amacıyla yapılmaktadır. Bunun da en önemli nedeni, ekonomik başarıyı gerçekleştirmek ve ekonomik başarısızlığı ortadan kaldırmaktır. Ekonomik araştırmaların veya ekonomi biliminin temel amacı, bu nedenle, ekonomik başarı ya da başarısızlığın nedenlerini belirlemek olmalıdır. Bu noktada özellikle üzerinde durulması gereken husus, ekonomik başarı ya da başarısızlığın sadece ekonomik neden-sonuç ilişkilerine bağlı olmadığıdır. Ekonomik başarı veya başarısızlık ekonomik faktörlere, sosyal ve psikolojik faktörlere, tarihsel geçmişe ve birikime, siyasal örgütlenmeye, hukuki düzenlemelere, ahlaki arka plana ve toplumu oluşturan gruplar arasındaki ilişkilere bağlıdır. Aşağıdaki tablolar bu konudaki ana değişkenleri göstermektedir. Pozitif ve normatif iktisadi yaklaşımların karşılıklı ilişki içinde olmalarını sağlayan en önemli faktör, her ikisinde de kritik rol oynayan fiyatlama mekanizmalarıdır. Diğer bir ifadeyle, enflasyon oranı, faiz oranı ve döviz kurudur. Bu

ilişki ileriki kısımlarda ele alınacaktır. Tablo. 1-2

Bir ülkenin, ekonomik yapısı ve ilişkilerinin mevcut ve gelecekteki tablosu üzerindeki değerlendirmelerde bir kaç noktanın özellikle ele alınması gerekmektedir. İlki, ilgili ülkenin ve dünya ekonomisinde önemli ağırlığa sahip ülkelerin durumudur. İkincisi, ilgili ülkenin dünya ölçeğinde ekonomik performansını arttırmaya yönelik temel amaç ve ilkelerin belirlenmesidir. Bu kısım teknik ifadesiyle iç ve dış çevre analizidir. Son olarak, uygulanacak makro ekonomik politikalar formüle edilmeli ve makroekonomik projeksiyonlar yapılmalıdır.

İlk değerlendirme, Türkiye'nin ve dünya ekonomisinde nisbi ağırlığı olan ekonomilerin mevcut yapılarını, ulaşılabilen son veriler ışığında ele alınması olacaktır. Bu değerlendirmelerde, konunun ele alınış tarzına bağlı olarak reel kesim, finansal kesim, kamu maliyesi ve dış kesim ile ilgili temel veriler üzerinde durulacaktır. Böylece ekonominin önemli kesimlerinin ulusal ve uluslararası düzeydeki durumu belirlenmiş olacaktır.

Bu konularla ilgili detaylı bilgi ve değerlendirmeler dosyanın diğer bölümlerinde yer alacaktır. Aşağıdaki şekil bir ekonomide temel performans ölçüsü olan gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) nın ekonominin değişik kesimlerinden ve ekonomik birimlerin faaliyetlerinde etkilenme yönü ve şekli konusunda temel yapı ve ilişkileri göstermektedir. Bununla beraber, son kısımda Türk ekonomisinin muhtemel gelişim trendi gayri safi yurt içi hasılanın (GSYİH) ağırlıklı olarak hesaplanması şeklinde tercih edilmiştir.

GSYİH etkileyen faktörler grubu değişik açılardan ele alınabilir. İlk grup ekonomik faktörler ile ilgilidir. İkinci grup ise ekonomi dışı faktörlerle ilgilidir. Ekonomik faktörler ulusal ve uluslararası değişkenleri kapsamaktadır. Bu çerçeve de üzerinde durulması gereken bir başka nokta da, hanehalkı, firma ve devletten oluşan ekonomik birimlerdir. Ekonomik birimlerin faaliyet amacı önemli ölçüde farklılık gösterdiğinden, analiz ve planlama süreçlerinde bu husus gözden kaçırılmamalıdır. Bunun en önemli nedeni, en basitinden en karmaşık ekonomik ilişkiye kadar bütün ekonomik ilişkilerde üç birimin karşılıklı etkileşiminin söz konusu olduğudur.

Reel kesim üretim, yatırım ve istihdam ilişkilerinin oluştuğu kesimdir. Ekonominin bu kesiminde, mal ve hizmet üretiminin düzeyi ve kompozisyonu; yatırımların türleri ve yönü; ve istihdamın yaş, cinsiyet, eğitim ve sektörel dağılımı gibi konular üzerinde durulmaktadır. Üretim faktörlerinin miktar ve kalitesi, teknoloji, endüstriyel ilişkiler sistemi gibi faktörler hem reel kesimin hem de ekonomilerin performansını ya da üretim yetenek ve gücünü etkileyen temel değişkenler olduğundan oldukça önemlidir. Enflasyon oranı, aksi belirtilmedikçe, reel kesimde fiili ya da potansiyel bir problemin olup olmadığının tesbitinde oldukça önemli ipuçları vermektedir.

Finansal kesimde, finansal piyasa türleri ve özellikleri; finansal kurumların türleri ve fonksiyonları; ve finansal araçların düzeyi ve bileşimi üzerinde durulmaktadır. Bu çerçevede para ve sermaye piyasalarının yapısı ve derinliği, banka (özellikle ticari banka) dışı mali kurumların rolleri ve önemi, ekonomik birimlerin parasal servetlerini nakit ve nakit dışı tutma eğilimi son derece önemlidir. Finansal kesimin değerlendirilmesinde, piyasaların, kurumların ve araçların verimlilik (karlılık) ve etkinlik (ekonomiye katkı) açısından detaylı bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Bu kesimde özellikle üzerinde durulması gereken bir diğer konu da paranın yaratılma süreci ve paranın değerinin korunma mekanizmalarıdır. Diğer bir ifadeyle, para stokunu oluşturan kağıt para ve kaydı paranın yaratılma ve ekonomiye geçiş mekanizmaları, hem parasal dengelerin korunması hem de paranın değerinin korunması bakımından önemli bir rol oynamaktadır. Bu kesim, ekonomide mal ve hizmet akımlarıyla veya arz ve talep koşullarıyla uyumlu bir fon akımının oluşturulmasından sorumludur. Aksi durumda, ekonomik koşullara göre oluşmuş veya oluşması gereken nisbi dengeler, ekonomi dışı tercih ve beklentiler (özellikle siyasal) nedeniyle bozulma riski söz konusu olacaktır. Bu kesimde, aksi belirtilmedikçe, fiili veya potansiyel bir dengesizliğin ya da krizin olup olmadığı fon maliyetine veya fiyatına (genellikle faiz oranına) bakılarak değerlendirilebilir.

Kamu maliyesi kesimi, devlet bütçesinin fon kaynak ve kullanım alanlarının yapısının ve özelliklerinin gözlemlendiği kesimdir. Diğer bir ifadeyle,

Tablo. 1

Ekonomik Analizin Temel Unsurları (Pozitif İktisat Yaklaşımı)

Ekonomik Yapı ve İlişkiler

Makro Çerçeve	Faktörler Temel Fiyat Mekanizmaları	Ekonomik Birimler	Ekonomik İlişkilerin Arka planı
Reel kesim	Enflasyon oranı	Hanehalkı	Ekonomi hukuku
Finansal kesim	Faiz oranı	Firma	Ekonomi ahlakı
Mali kesim		Devlet	Toplumsal yapı
Dış kesim	Döviz kuru		Siyasal yapı

Tablo. 2

Ekonomik Politika ve Planlamanın Temel Unsurları (Normatif İktisat Yaklaşımı)

Makro Politika Türleri	Temel ekonomik Araçlar	Temel Politika Amaçlar	Ara Hedefler	Arka Plan
Para	Para Miktarı	Ekonomik Büyüme	Enflasyon Oranı	Misyon
Maliye	Harcama ve Vergiler	Makul İstihdam	Faiz Oranı	Tarihsel Geçmiş
Gelirler	Gelirler ve Fiyatlar	Fiyat İstikrarı	Döviz Kuru	Potansiyel Gelecek
		Dış Denge		

devlet gelir ve giderlerinin düzeyi ile bunların nerelerden toplanıp nelere kullanıldığı kamu maliyesi kesimi analizlerinde ortaya konulmaktadır. Bu kesim ekonominin iç dengesini yansıtmaktadır. Bunun yanında, bu kesim devletin, aksi belirtilmedikçe, ekonomik yapı ve ilişkiler sistemindeki (reel ve/veya finansal kesim içinde) nisbi ağırlığının da bir göstergesi durumundadır. Çünkü, devlet söz konusu kesimlerde faaliyette bulunan sahip olduğu kurumlar ve/veya yasal düzenlemeler yoluyla hem reel hem de finansal kesimde oldukça etkili bir pozisyon elde edebilmektedir. Bu pozisyon dolayısıyla, devlet vergi ve harcamalar yoluyla ekonomide kurulmuş veya kurulması gereken nisbi dengeleri (özellikle gelir dağılımı konusunda) ekonomik olmaktan daha çok siyasi bölüşüm şekline sokabilmektedir.

Bu nedenle, devletin ekonomik sistem içindeki payı veya ağırlığı miktar ya da kantitatif büyüklük yanında etkinlik açısından da değerlendirilmelidir. Çünkü devlet tüm toplum menfaatleri açısından en büyük ve dolayısıyla en önemli ekonomik birimdir.

Dış kesim, ekonominin diğer ekonomilerle olan ilişkilerinin yapısı ve özelliklerinin incelendiği kesimdir. Bu kesimde özellikle, mal ve hizmet hareketleri ve sermaye hareketleri ayrı ayrı ele alınmak zorundadır. Mal ve hizmet hareketleri, genellikle ihracat, ithalat görünmeyen kalemler, işçi dövizi havaleleri ve navlun gibi değişkenlerle ilgilidir. Sermaye hareketleri ise, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, portföy yatırımları, krediler, bağış ve yardımlar ile diğer fon hareketlerinden oluşmaktadır. Dış kesimin ekonomik sonuçlarını ödemeler dengesi tablosunda görmek mümkündür. Bu kesim ekonominin uluslararası rekabet gücünün de yansıdığı kesimdir. Dış kesimin yapısı ve ilişkileri ekonominin dış dengesini oluşturmaktadır. Bu nedenle, bu kesimin analizinde mal ve hizmet hareketleri ile sermaye hareketlerinin ülkeler ve mallar (veya sektörler) bazında ele alınması gereklidir. Böylece hangi ülkeler ve sektörler (veya mallar) bazında döviz kaybı ya da kazancının söz konusu olduğu belirlenmiş olacaktır. Bu kesimde fiili ve/veya potansiyel bir problemin olup olmadığı döviz kurları analiz edilerek belirlenebilmektedir.

Yukarıdaki kısa açıklamalardan şu sonuç çıkartılabilir. Ekonomik yapı ve ilişkilerin analizinde iki önemli nokta bulunmaktadır. Birincisi, ekonomik yapıyı tanımlayan değişik kesimlerin ve bu kesimlerde önemli rol oynayan temel değişkenlerin özellikleridir. İkincisi ise, ekonomideki fiyatlama mekanizmalarıdır. Ekonomik yapı, doğal olarak fiyatlama mekanizmaları yoluyla değişik kesimlerdeki piyasa yapısını yansıtan fiyatların (enflasyon oranı, faiz oranı ve döviz kuru gibi) oluşumunda en önemli rolü oynamaktadır. Daha açık bir ifadeyle, ekonomik yapı ve ilişkiler fiyatları belirlemektedir. Bu ilişki yönü belki de piyasa koşullarından yansıdığı için en doğal olan bir ilişki yönüdür.

Öte yandan, değişik kesimlerdeki ve kesimler arasındaki yapı ve ilişkileri tanımlayan fiyatlarla oynayarak ekonomik yapı ve ilişkileri değiştirme ve yönlendirme ihtimali de söz konusudur. Bu ise, ekonomik açıdan son derece riskli ve tehlikeli bir tarz olarak ele alınmalıdır. Fiyatların oluşum şekli incelendiğinde, talep tarafından hanehalkı gelir dağılımı yapısı ve davranış şeklinin önemli bir belirleyici olduğu ifade edilebilir. Arz yönünden ise maliyetleme ve kar faktörü yoluyla firmalar ve vergilendirme yoluyla da devlet ön plana çıkmaktadır. Maliyetlemede ücret, faiz, rant ve normal kar önemli olmaktadır. Firma açısından fiyatlama sürecinde üzerinde durulması gereken bir husus da, aşırı karın ortaya çıkmasına neden olan faktörlerin analizidir. Burada firmaların faaliyette bulunduğu piyasanın yapısı (tam ve/veya aksak rekabet koşullarının geçerli olup olmadığı) ve ekonomide hakim olan bekleyişler (karar ve işlemlerin kısa ve/veya uzun vadeli olup olmadığı)dir. Öte yandan, devletin borç yükü ve fonların toplumsal kesimler arasında dağılımı ve/veya yeniden tahsisi konusundaki tercihi de fiyatlama sürecinde kritik bir rol oynamaktadır. Bu noktada dikkate alınması gereken husus, eldeki bir fonun marjinal tüketim meyli düşük ve/veya yüksek olan kesimlere aktarılmasında tercihin hangi grup lehine yapıldığıdır. Her iki gruba fon aktarıldığında, bazı sızıntılar veya maliyetlerle üretimin gerçekleşme ihtimali olduğundan, tercih kısmen iktisat dışı faktörlerin etkisinde ortaya çıkabilmektedir. Devletin aşırı borç yükü hem ekonomik yapıdaki nisbi dengeleri hem de fiyatlardaki sapmaları etkileyen önemli bir faktördür.

GSYİH'yı etkileyen faktörler ve karşılıklı ilişkiler aşağıdaki tabloda ifade edilmiştir. Tabloda merkezde GSYİH yer almaktadır. Çünkü ekonomik faaliyetlerin (veya yapı ve ilişkilerin) temel nedeni, ekonomik refahı arttırmaktır. Refah ise, aksi belirtilmedikçe, toplumun ihtiyaç duyduğu mal ve hizmet miktarı ve kompozisyonunu ifade etmektedir. Daha sonra sırasıyla yukarıda tartışılan kesimler ve faktörler sisteme dahil edilmiştir. Tablo. 3

TOPLUMSAL DEĞER YARGILARI

Tablo.3 Ekonomik Yapı ve İlişkilerle İlgili Temel Değişkenler

Bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir husus, enflasyon oranı, faiz oranı ve döviz kurunun değişik ekonomik kesimlerin özelliklerini ana hatlarıyla yansıtan birer fiyat olduğu ve aralarında oldukça yakın ve karmaşık ilişkiler söz konusu olduğudur. Enflasyon oranı, mal ve hizmetlerin fiyatıyla, faiz oranı ulusal paranın fiyatıyla ve döviz kuru ise yabancı paranın fiyatıyla ilgilidir. Bu üç değişken arasında mutlaka ekonomik yapı ve ilişkilere bağlı bir nisbi dengenin olması gereklidir. Enflasyon oranı hem faiz oranını hem de döviz kurunu etkileyen temel bir değişkendir. Bunun en önemli nedeni, enflasyon oranı yükseldiğinde, en azından parasal faiz oranlarının yükselme zorunluluğunun olmasıdır. Öte yandan, ulusal paraların değeri enflasyon oranına bağlıdır. Bu nedenle, ülkeler arasındaki enflasyon oranı farklılığı döviz kurlarına yansımak zorundadır. Buna karşılık, üç değişkenin karşılıklı ilişki içinde olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır. Bu açıklamalar, dengesizlik yaratan temel faktörün enflasyon oranı olduğu ve bunun da ekonominin reel kesimiyle ilgili bir özellik taşıdığını vurgulamaktadır. Bu nedenle, ekonomik analiz, planlama ve tahminlerde öncelik reel kesime ve kesin olarak da makul bir fiyat düzeyinin oluşmasına verilmelidir.

Ekonomik başarı veya başarısızlığı etkileyen bir başka faktörler grubunu da ekonomik neden-sonuç ilişkileri dışında aramak gerekmektedir. Bu çerçeve içinde üzerinde durulması gereken en önemli husus, ekonomi hukukudur. Ekonomi hukukunun iki açıdan ele alınması gerekir. İlki, ekonomi hukuku ekonomik birimlerin davranış ve alışkanlıklarıyla uyumlu olmalıdır. Farklı bir çerçevede uygun olan ve etkili bir sonuç veren bir hukuki düzenleme farklı ortamlarda aynı sonucu vermeyebilir. Diğer bir husus da, ekonomi hukukunun denetimi ve uygulanmasının takibi konusudur. Hukukun toplumsal bir anlaşma olduğu kabul edildiğinde, belirlenen kural ve prensiplerin iyi bir şekilde denetlenmesi büyük önem arz etmektedir. Çünkü, ekonomi hukuku objektif bir özellik taşımakta ve bir yaptırım gücü bulunmaktadır. Ekonomi ahlakı ise, daha ziyade subjektif bir özellik taşımakta ve bir yaptırım gücü bulunmaktadır. Bunun etkisi toplum vicdanında yankı bulmaktadır. Ekonomi ahlakını, her işin veya mesleğin

Tablo. 4

OECD Ülkelerinde Reel Kesimle İle İlgili Bazı Temel Göstergeler (1992)

Ülkeler	Toplam Nüfus Milyon Kişi	15-64 Yaş Grubu Payı	15 ve Altı Yaş Grubu Payı	Toplam Aktif Nüfus Milyon Kişi	Sanayide Çalışan Aktif Nüfus Oranı	Hizmetlerde Çalışan Aktif Nüfus Oranı	Toplam Aktif Nüfusa Oranla İşsizlik	Gayri Safi Sermaye Oluşumu (1)	Sermaye Stoğunun GSMH'ya Oranı (2)
Almanya	64.8	69.2	15.5	30.9	38.3	24.5	5.8	3.4	2.88
Avustralya	17.5	66.9	22.0	8.7	23.9	1.5	10.8	1.4	3.32
Avusturya	7.8	67.3	17.5	3.7	35.6	0.9	3.6	3.9	3.56
Belçika	10.0	66.5	18.2	4.2	27.7	2.0	9.3	4.3	2.92
Kanada	28.4	67.7	20.7	13.9	22.7	4.2	11.2	3.6	2.54
Danimarka	5.2	67.5	17.0	2.9	27.7	0.9	9.1	1.6	3.93
İspanya	39.1	67.6	18.4	15.4	32.4	2.5	18.1	5.0	2.43
ABD	255.6	65.5	21.9	128.5	24.5	106.7	7.3	2.9	2.16
Finlandiya	5.0	67.1	19.2	2.5	27.9	0.9	13.0	-1.4	3.98
Fransa	57.4	65.6	20.0	25.1	28.9	15.4	10.2	2.2	2.91
Yunanistan	10.3	66.8	19.4	3.9	27.5	0.1	7.0	1.0	2.49
İrlanda	3.5	61.8	26.8	1.3	28.9	0.3	15.7	-1.0	2.51
İslanda	0.3	64.5	24.8	0.1	26.4	0.0	2.1	-0.5	-
İtalya	56.8	68.9	15.7	24.6	32.2	7.5	11.4	2.5	3.00
Japonya	124.32	69.7	17.3	65.8	34.6	50.8	2.1	5.5	2.59
Lüksemburg	0.3	68.8	17.7	0.2	30.5	-	1.2	5.1	-
Norveç	4.3	64.6	19.1	2.1	23.5	0.7	5.9	-0.1	4.64
Yeni Zelanda	3.4	65.4	23.1	1.6	22.6	0.2	10.3	1.1	-
Hollanda	15.2	68.7	18.3	7.1	24.6	2.5	7.0	3.4	2.43
Portekiz	9.8	66.9	19.1	4.8	33.2	0.1	4.1	2.8	-
İngiltere	57.8	65.1	19.2	28.1	26.5	12.2	9.5	3.4	3.13
İsveç	8.7	62.9	19.0	4.4	26.5	2.8	5.3	2.1	3.86
İsviçre	6.9	68.2	16.8	3.65	33.9	2.9	2.6	3.6	2.92
Türkiye	59.2	60.5	35.1	20.7	22.1	0.2	7.7	3.8	-

(1) 1982-1992 arası
(2) 1993
Bazı veriler 1981-91 arasıdır veya değişik yıllara aittir.
Kaynak: OCDE, Statistiques Sur Les Pays Membres, "en Chiffres (Supplement a l'Observateur de l'OCDE)", Paris, 1994.

Tablo 5

OECD Ülkelerinde Milli Gelire İlişkin Veriler

Ülkeler	1992 GSMH Cari Milyar Dolar	Kişi Başına Gelir		Sektörlerin Katkıları						G.S. Sabit Sermaye Oluşumunun GSYİH'ya Oranı	GSYİH'ya Oranla Tasarruf
		Cari Dolar Kuru	Satınalma Gücü Paritesi	İstihdama katkı (%)			Üretime Katkı (%)				
				Tarım	Sanayi	Hizmetler	Tarım	Sanayi	Hizmetler		
Almanya	1789.3	27592	20435	3.1	38.3	58.5	1.3	38.2	60.5	10.7	9.8
Avustralya	290.4	16566	16846	5.3	23.9	70.8	3.0	29.6	67.3	2.6	1.3
Avusturya	185.2	23495	18096	7.1	35.6	57.4	2.8	36.3	60.9	5.6	12.5
Belçika	218.8	21829	18195	2.6	27.7	69.7	1.8	29.1	69.1	5.0	11.5
Kanada	563.8	20541	19656	4.4	22.7	73.0	2.4	29.1	68.5	9.6	1.5
Danimarka	142.4	27551	17813	5.7	27.7	6.6	3.5	23.5	73.1	7.9	8.8
İspanya	574.8	14708	12853	10.1	32.4	57.5	4.6	34.8	60.6	11.8	8.2
ABD	5920.9	23215	23215	2.9	24.6	72.5	2.0	29.2	68.8	28.5	1.2
Finlandiya	106.2	21058	14545	8.6	27.9	63.5	4.4	27.6	68.0	5.5	-5.7
Fransa	1319.9	23006	18590	5.2	28.9	65.9	2.8	28.6	68.6	22.3	6.5
Yunanistan	77.9	7562	8303	22.2	27.5	50.3	12.7	22.2	65.2	5.5	7.0
İrlanda	48.7	13729	12391	13.8	28.9	57.2	9.0	33.4	57.6	3.7	12.0
İslanda	6.6	25451	17081	10.7	26.4	62.9	9.9	22.8	67.3	10.9	0.8
İtalya	1223.0	21122	17482	8.2	32.2	59.6	3.1	31.5	65.4	11.8	5.1
Japonya	3671.0	29529	19689	6.4	34.6	59.0	2.3	41.9	55.8	1.4	19.5
Lüksemburg	10.6	27023	21929	3.3	30.5	66.2	1.4	33.7	64.9	-	49.6
Norveç	112.9	26343	17756	5.6	23.5	71.0	2.9	34.7	62.4	15.9	5.9
Yeni Zelanda	41.3	12099	14434	10.8	22.6	66.6	7.3	25.9	66.7	6.2	7.2
Hollanda	320.3	21102	17023	4.0	24.6	71.4	3.6	28.1	68.2	7.5	12.4
Portekiz	84.2	8551	9786	11.6	33.2	55.2	5.8	37.8	56.4	6.5	21.0
İngiltere	1042.8	18027	16340	2.2	26.5	71.3	1.5	29.0	69.4	14.6	2.0
İsveç	247.2	28489	16590	3.3	26.5	70.2	2.1	27.8	70.1	11.5	0.6
Türkiye	112.5	1914	3728	43.9	22.1	34.0	16.6	35.4	48.0	-	10.2

Kaynak: OCDE, Statistiques Sur les Pays Membres, "En Chiffres (Supplement a l'Observateur de l'OCDE)", Paris, 1994.

sahip olması gereken normlar olarak ele almak gerekir. Bu norm veya prensiplerin evrensel bir özellik taşıması oldukça önemlidir. Toplumsal değer yargılarını ise, bir toplumu oluşturan değişik sosyal, ekonomik ve kültürel katmanların bir arada yaşayabilmek için ihtiyaç duydukları ortak payda durumundaki unsurlar olarak ele almak gerekir. Bunun en önemli nedeni, bu faktörün toplumun bütününü ortak bir hedef doğrultusunda motive etmede oldukça önemli bir rol oynamasıdır.

Konuyla ilgili bu kısa açıklamalardan sonra Türkiye'nin yukarıda anlatılan ekonomik kesimler itibariyle durumu OECD ülkeleri de dikkate alınarak tartışılabilir. Bunun en önemli nedeni, 2000'li yıllar planlanırken, Türkiye'nin temel bazı ekonomik göstergeler bakımından uluslararası konumunu ortaya koymaktır. Aşağıdaki tablolar bu konuda ihtiyaç duyulan verileri sunmaktadır.

Tabloların yorumunda özellikle iki konunun göz ardı edilmemesi gereklidir. İlki, yorumlarda kayıt dışı ekonominin ele alınamadığıdır. Kayıtdışı ekonominin büyüklüğü, yapılan analiz ve planlamaları büyük ölçüde saptırıcı bir özellik taşımaktadır. Bununla beraber, bu sorun bir kayıtdışı faaliyetlerle ilgili tahminde bulunularak çözümlenebilir. İkincisi ise, ülkelerin uluslararası sistemdeki konumlarına bağlı olarak, bazı avantaj ve dezavantajlarının analizlere kolay bir şekilde monte edilemeyeceğidir. Bu noktada, uluslararası dengelerin ekonomik başarıda veya başarısızlıkta etkili olabilecek statik veya dinamik faktörleri içerdiği unutulmamalıdır.Tablo. 4-5

Bu tablolar ekonomik analiz kısmında üzerinde durulan temel değişkenleri mukayeseli bir şekilde göstermektedir. Türkiye'nin OECD ülkeleri içindeki konumu, bu veriler dikkate alındığında oldukça düşündürücü bir özellik taşıdığı ifade edilebilir. 2000'li yıllarda Türkiye, daha sonraki kısımlarda da ana hatlarıyla ifade edileceği gibi, bir çok alanda yeni gelişmeler ışığında reformlar yapmak ve etkili politikalar üretmek zorundadır. Bunun yanında, Türkiye'nin avantajlı olduğu alanlar da bulunmaktadır. Bu nedenle, özellikle ekonomik başarı için stratejik planlama ve yönetim büyük önem arz etmektedir. Bu çerçevede, Türkiye'nin ulusal ve uluslararası ekonomik yapı ve ilişkileri son derece dikkatli bir şekilde analiz etmesi, sahip olduğu kaliteli beşeri kaynağı belirlediği hedeflere ulaşmada etkin bir şekilde kullanması gerekmektedir. Tablo. 6

Ekonomik büyüme veya gelişmenin geleneksel ölçüsü, gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH), çevre duyarlılığının artması ve sürdürülebilir büyüme kavramının yaygınlık kazanması nede-

Tablo. 6

OECD Ülkelerinde Enflasyon Oranı, Faiz Oranları ve Döviz Kurları

Ülkeler	Enflasyon Oranı	Döviz Kuru ($ Kuru)	GSYH'nin Satınalma Gücü Paritesi	GSYH'nin Mukayeseli Fiyatlar Düzeyi	Faiz Oranları 1993 Kısa Vadeli	Faiz Oranları 1993 Uzun Vadeli
Almanya	3.7	1.710	2.14	130	6.11	5.80
Avustralya	1.9	1.485	1.33	90	4.85	6.70
Avusturya	3.5	12.300	14.15	125	6.22	5.91
Belçika	2.7	35.730	38.70	112	8.17	6.65
Kanada	1.7	1.331	1.25	98	3.75	7.25
Danimarka	1.5	6.705	9.22	143	6.70	6.10
İspanya	5.0	140.400	120	95	8.86	8.08
ABD	2.7	1.000	1.00	100	3.26	6.27
Finlandiya	1.5	5.767	6.39	112	5.90	9.24
Fransa	2.1	5.849	6.54	116	6.52	5.86
Yunanistan	12.1	245.400	192	84	-	-
İrlanda	1.5	0.706	0.66	97	-	-
İslanda	4.7	71.950	84.80	126	-	-
İtalya	4.0	1.689	1500	96	8.59	7.58
Japonya	1.0	109.700	188	169	2.08	3.34
Lüksemburg	3.6	35.730	40.10	116	-	-
Norveç	1.8	7.421	9.20	130	5.57	5.59
Yeni Zelanda	1.4	1.799	1.54	83	-	-
Hollanda	1.7	1.916	2.17	117	5.60	5.68
Portekiz	6.4	174.700	124	77	-	-
İngiltere	1.9	0.871	0.63	94	5.33	6.46
İsveç	4.0	8.362	9.99	129	6.89	7.27
İsviçre	2.4	1.462	2.20	148	4.11	4.05
Türkiye	71.1	14008.0	5434.0	56	-	-

Kaynak: OCDE, Statistiques Sur les Pays Membres, "En Chiffres (Supplement a l'Observateur de l'OCDE)", Paris, 1994.

görülebilir. Aşağıdaki tablo bu konuda dönemsel özellikleri göstermektedir. Tablo. 7

Geçmiş dönemlerde gerçekleşmiş büyüme oranlarının, 2020 yılı için kullanılması elbette güvenilir bir gösterge olmayabilir. Çünkü geçmiş yıllarda ulaşılan oranlar önemli ölçüde farklı özelliğe sahip dönemlerde gerçekleşmiştir.

I. dönem nisbeten yıllar itibariyle nisbeten istikrarlı ve nisbeten büyük oranlı büyümenin gözlemlendiği süreci ifade etmektedir. Bu dönemde ortalama %6.1'lik bir büyüme sağlanmıştır. II. dönem özellikle ikinci petrol krizinin bütün dünya ekonomilerinde hissedildiği yıllardır. Bir çok gelişmiş ekonomi, bu dönemde yıllar itibariyle negatif ortalama olarak oldukça düşük bir büyüme oranı yakalayabildiği gelişme süreciyle karşılaşmıştır. Gelişmiş ülkelerin olumsuz yönde etkilenmesi, dış ekonomik ilişkiler yoluyla diğer ekonomilere de olumsuz şekilde yansımıştır. Bu dönemde ekonomi politikalarında oldukça radikal değişiklikler gerçekleştirilmiştir.

Tablo. 7

Türkiye Ekonomisinin Geçmiş Dönem Performansı (GSYİH Büyüme Oranları)

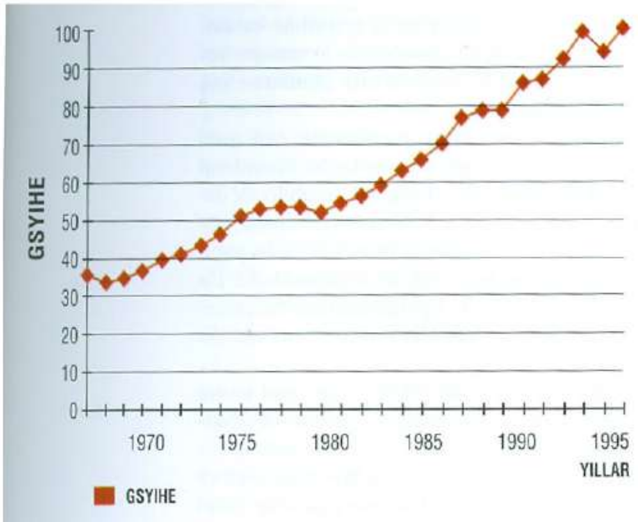
Dönemler	Dönem Kodu	Ortalama Büyüme Oranı	Büyüme Oranı Kodu	Dönemin Özelliği
1968-1977	I	0.0610	A	Gelişme
1978-1980	II	0.0045	B	Kriz
1981-1987	III	0.0583	C	Gelişme
1988-1995	IV	0.0343	D	İstikrarsızlık
1968-1995	VI	0.0400	E	Konjonktürel
1968-1977 1981-1987	I,III	0.0595	F	İki en iyi ortalama
1978-1980 1988-1995	II, IV	0.0194	G	İki en kötü ortalama
1968-1977 1978-1980	I, II	0.0327	H	En iyi ve kötünün ortalama

niyle daha da önemli hale gelmiştir. GSYİH bazı eksiklikleri olsa da konumuz açısından en uygun ve en yaygın olarak kabul edilmiş bir ölçü özelliği taşımaktadır.

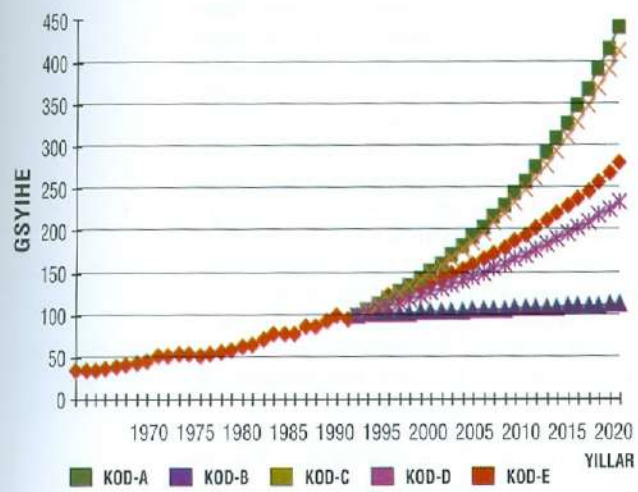
Türkiye ekonomisinin 1968-1995 dönemi dikkate alındığında, farklı dönemlerde oldukça değişik büyüme oranlarının söz konusu olduğu

Geçmişte gerçekleştirilen ekonomik büyüme oranlarını etkileyen bir dizi faktör söz konusudur. Bu faktörler benzer şekilde gelecek dönemdeki büyüme oranlarını da etkileyecektir. Bu çerçevede yapılacak analiz mukayeseli statik analiz özelliği taşımaktadır. Projenin diğer kısımların dinamik analiz teknikleri de kullanılacaktır. Ekonomik büyümeyi etkileyen bu faktörler şu şekilde değerlendirilebilir: Yapısal değişimler, enflasyon, arz yönlü değişimler ve dış ödemeler dengesi. Tablo. 8

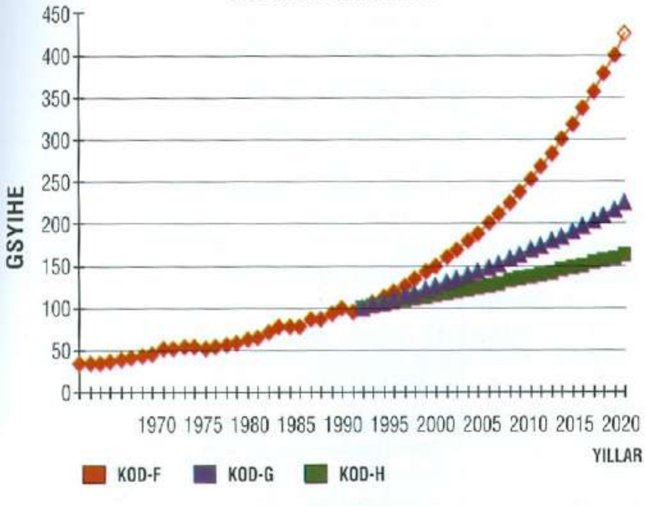
Yapısal değişim sürecinde, ekonomide sektörel kaymaların yönü ve şekli önem arz etmektedir. Genel bir eğilim olarak, ekonomilerde hizmet sektörünün büyüme hızı diğer sektörlere göre daha yüksek olmaktadır. Hizmet sektöründeki faaliyetler emek yoğun olduğundan, bu sektör istihdama nisbeten daha büyük oranda katkıda bulunmaktadır. Bu eğilimin gelecek dönemlerde de devam etmesini beklemek yanıltıcı bir tahmin olmayacaktır. Bununla beraber, hizmet sektöründe yer alan faaliyetlerin önemli bir kısmı uluslararası ticarete konu olmadığından, sektörün gelişimi ile dış açıkların artacağı beklenebilir. Bu nedenle, bu sektörün planlanmasında hem ulusal hem de uluslararası dengeleri ayrı ayrı düşünmek gerekmektedir.

GSYIHE TAHMİNLERİ

GSYIHE TAHMİNLERİ

Enflasyonun ekonomik performans üzerindeki etkisi, ulusal ekonomilerin yabancı ekonomilerle rekabetinin neden ve sonucunu belirleme gücünde olmasından kaynaklanmaktadır. Ekonomik büyüme açısından konunun önemi, mal ve hizmet piyasaları ile faktör (özellikle) işgücü piyasalarının yapısı ve özelliklerinin değişik faaliyet alanlarının nisbi önemlerini belirliyor olması ve/veya elde edilen parasal gelirler ile verimlilik (prodüktivite) arasındaki dengeleri doğrudan etkilemesidir. Enflasyon oranının yüksek olması, ulusal ekonominin uluslararası rekabetini olumsuz yönde etkilemekte ve döviz kurunda yükselmelere neden olmaktadır. Tablo. 9

Enflasyonun kontrolünü gerektiren bir diğer husus da, bölgesel ve uluslararası para alanları ve/veya sistemlerindeki muhtemel gelişme trendidir. Bu bir anlamda, uluslararası ekonomik ve finansal ilişki ve dengelerin parasal operasyonlarla (özellikle döviz kuru operasyonları ile) uzun süre devam ettirilemeyeceğini ima etmektedir. Daha açık bir ifadeyle, makul iç ve dış denge koşulları enflasyon oranı ile yakından ilgilidir. İç ve dış dengelerin doğru yönlü bir ilişki içinde bulunduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Diğer bir ifadeyle, bütçe dengesi kurulamadığında dış ödemeler dengesi de bozulmaktadır.

Ekonomik büyümeyi etkileyen bir önemli değişken de arz yanlı ekonomik değişikliklerdir. Bu değişiklikler büyük ölçüde, mal ve hizmet piyasaları ile faktör piyasalarında etkinliği, esnekliği, verimliliği arttıran ve bu piyasalarda noksan rekabete neden olan aksaklıkları gideren düzenlemeler olarak algılanmalıdır. Bunun en büyük faydası, psikolojiktir ve serbest teşebbüse (ölçek farkı gözetmeksizin) güven aşılamak ve imkan sağlamaktır. Arz yanlı ekonomik yaklaşımın temel mantığı, tüm ekonomik birimlerin ekonomiye reel katkı sağlamalarını imkan verecek ortamı oluşturmaktır.

Ödemeler dengesi ekonomik büyümeyi etkileyen faktörlerden biridir. Genel bir eğilim olarak, ekonomik yapı ve ilişkilerde nisbi dengeleri koruyan, hızlı ekonomik büyüme ithalatın artmasına, ihracatın iç piyasaya yönelmesine yol açabilmektedir. Bu eğilim ulusal para birimi üzerinde baskı oluşturmakta, sonuçta da it-

Tablo. 9

Türkiye Ekonomisi Projeksiyonu

Büyüme Kodlarına Göre Gayri Safi Yurt içi Hasıla Endeksi (GSYIHE) Tahminleri

Yıllar	E	A	B	C	D	F	G	H
1995	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
2000	121.7	134.4	102.3	132.8	118.4	133.5	110.1	117.4
2005	148.0	180.8	104.6	176.2	140.1	178.2	121.2	137.9
2010	180.1	243.1	107.0	233.9	165.8	237.9	133.4	162.1
1015	219.1	326.8	109.4	310.6	196.3	317.7	146.8	190.3
2020	266.6	439.4	111.9	412.3	232.4	424.1	161.7	223.5

halatı kontrol altına alabilmek, açığın boyutunu ve döviz kurundaki değer kayıplarını azaltmak için deflasyonist politika ihtiyacı artmaktadır. Bununla beraber, bu ilişkileri her sektör ve/veya ekonomik faaliyet alanı için ayrı ayrı ele almak gereklidir.

Daha önceki kısımlarda ifade edilen ekonomik analiz ve planlama ile ilgili arka plan değişkenler (ekonomi dışı faktörler) uygun şekilde sisteme sokulmadığında ve ekonomik faktörleri ifade eden dört alanda (reel, finansal, kamu maliyesi, dış ekonomik ilişkiler) yapısal reformlar yapılmadığı sürece, Türk ekonomisinin gücünde önemli bir değişmenin olabileceğini beklemek fazla iyimserlik olacaktır. Bu çerçeve içinde, Türk ekonomisinin gelecek 25 yılda göstereceği performansın, geçmiş 25 yılda gösterdiği performanstan daha iyi olacağını beklemek de yanıltıcı olacaktır. Arka plan değişkenlerini etkileme ve temel reformları formüle etmede, dikkate alınması gereken en önemli husus, 2000'li yıllarda dünya ekonomisinin ve Türk ekonomisinin potansiyel rakiplerinin sahip olacağı ekonomik yapı ve ilişkileri iyi tahmin etmek ve buna yönelik olarak ekonomik birimlere bilgi aktarmak olmalıdır. Daha açık bir ifadeyle, bilgi teknolojisinin önem kazandığı dönemde (bilgi toplumu veya sanayi ötesi toplumda) ekonomik yapı ve ilişkileri yeniden oluşturmak büyük öneme haiz olacaktır.

Ekonomik gelişme süreci ya da evrimi farklı trendler göz önünde bulundurularak incelenebilecek bir özellik taşımaktadır. Geleneksel yaklaşımlar temel dönüşümlerin önce tarım, daha sonra sanayi ve son olarak da bilgi alanında ortaya çıktığı varsayımına dayanmaktadır. Bu nedenle, her dönüşüm döneminde popüler olan ya da dönemin temel karakteristiğini yansıtan öge nisbeten ön plana çıkmaktadır. Bu ögenin muhtevası ve verdiği mesaj ne kadar doğru bir şekilde anlaşılabilirse, söz konusu dönemin temel yapısı, dinamikleri ve ilişkileri de o nisbette doğru bir şekilde anlaşılmış olmaktadır. Buna bağlı olarak, muhtemel gelişmelerin yönü ve şekli de bir ölçüdede olsa tahmin edilebilecektir.

Bilgi toplumu (bilgi çağı veya sanayi ötesi toplum) olma sürecinde, bilimsel ve teknolojik çalışmaların desteklenmesi ve geliştirilmesi son derece önemlidir. Söz konusu çağın veya toplumun en tipik özelliği, üretim sistemlerinin ve iş sürecinin dayandığı teknoloji tabanındaki köklü değişimlerdir. Bu değişimler mikroelektronik, bilgisayar, telekominikasyon ve bunların bir bileşimi olan enformasyonun rolünü arttırmaktadır. Bunun yanında, üretim ve istihdam yapısında teknoloji ve ilişkiler değişmekte, oldukça gelişmiş girdiler kullanılmakta, biyomedikal ve biyoteknoloji ürünleri artmaktadır.

Böyle bir süreçte elbette araştırma ve geliştirme sektörü kilit konuma sahiptir. Bu sektör ya da faaliyet ise büyük oranda amaca uygun bir eğitim ve öğretim sisteminin varlığını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle, özel ya da kamu üniversitelerinin ve araştırma ve geliştirme kurumlarının sayısının ve etkinliğinin artmasına yol açacak stratejik düzenlemelerin alınılması son derece önemlidir.

Bilgi teknolojisindeki gelişmeler yukarıda tartışılan dört önemli kesimi ve bu kesimlerin alt sektörlerini ciddi ölçüde etkileyebilecek değişimleri başlatmaktadır. Bunun sonucunda, söz konusu kesim ve/veya sektörlerde nisbi yapı, nisbi denge ve nisbi ilişkiler değişmektedir. Bu nedenle, temel reform programlarının bu çerçevede formüle edilmesinin büyük yararı olacaktır.

Daha önce de ifade edildiği gibi, reel kesim üretim, yatırım ve istihdam yapısının ve ilişkilerinin hakim olduğu kesimdir. Bu kesim, bir başka açıdan tarım, sanayi ve hizmetler sektörü olarak farklı bir şekilde de ele alınabilir. Bilgi teknolojisindeki gelişmeler üretimin, yatırımın ve dolayısıyla da istihdamın sektörel dağılımını, ekonomik faaliyetlerin özelliklerini, üretim, yatırım ilişkilerini ve buna bağlı olarak endüstriyel ilişkileri (işçi-işveren ilişkilerini) etkilemekte ve geleneksel yapısını farklılaştırmaktadır. Belli üretim alanları ön plana çıkmakta ve bununla uyumlu yatırım ve istihdam düzenlemeleri kendiliğinden oluşmaktadır.

Bilgi teknolojisindeki gelişmelere bağlı olarak öncelikle otomasyon ve robotlar, bioteknoloji, enformasyon teknolojisi, elektronik donanımlar, alternatif enerji türleri ve kitle ulaşım sistemleri ile ilgili sektörlerde önemli gelişmeler beklenmektedir. Bu sektördeki gelişmeler doğrultusunda, iş organizasyonunda değişiklikler beklenmektedir. Teknoloji standartları arttırdığından yönetimde rahatlık sağlamaktadır. Örgütsel ilişkilerde hiyerarşik yapılanmadan ziyade yatay örgütlenmenin yaygınlaşacağı beklenebilir. Çünkü denetim bilgi teknolojisi altında rahat ve kolay olmaktadır. Bu gelişmelerle birlikte esnek üretim ve esnek istihdam imkanları da doğmaktadır.

Teknolojik gelişmeler tarımda çiftliklerin yönetiminde, tarımsal metodlarda, tarımsal ürün kalitesi ve miktarında önemli değişikliklere neden olabilecektir. Sanayi sektöründeki değişiklikler mikroelektronik, yeni materyeller, fiber optikler ve bioteknoloji ürünlerinin üretim süreçlerinde kullanılmasına bağlı olacaktır. Üretim süreçlerindeki değişikler doğal olarak, verimliliği, maliyetleri, ademi merkeziyetçiliği, ürün dönemlerini ve faaliyet esnekliğini etkilemektedir. Bu yapı içinde, sanayi sektöründe otomasyon, bilgisayar destekli dizayn, robotlar, otomatik depolama ve ulaştırma, kalite kontrol sistemleri, bilgisayarla entegre edilmiş imalat sistemleri, esnek üretim sistemleri gibi uygulamaların yaygınlaşması beklenmektedir.

Finansal piyasalar, finansal kurumlar ve finansal araçlardan oluşan finansal kesimde de, bilgi teknolojisi nisbeten benzer bir yapısal farklılaşmayı gündeme getirmektedir. Bilgi tek-

nolojisi, finansal ilişki sürecinde ihtiyaç duyulan fon ve bilgi ile finansal ürünlerin müşteriye sunumunda ve üretiminde uygunluk ve etkinlik sağlamaktadır. Elektronik, otomasyon ve telekominikasyon alanındaki gelişmeler elektronik imaj veya sembollerin ve elektrik enerjisi kullanımını arttırmaktadır. Bunun sonucunda, kağıda dayalı işlemler ile insan gücü kullanımı azalmaktadır. Bu süreç, piyasalara yakınlığın ya da piyasa içinde bulunmanın önemini de önemli ölçüde azaltmaktadır. Bu gelişmeler, bilgisayar kullanımını arttırdığından ilişkilerde şahsiliğin kaybolmasına ve işlemlerde rutinliğin artmasına yol açmaktadır. Bu değişimin tabii bir sonucu olarak müşteriler arasında farklılaştırma hızlanmaktadır.

Finansal hizmetler sektörü enformasyon teknolojisinin en yoğun kullanıldığı sektörlerden biridir. Bu teknoloji finansal kurumları fon kaynak ve kullanım alanlarının müşteri ve ürün bazında yeni boyutlar kazanmasına yol açmaktadır. Bu çerçeve içinde elektronik fon transferleri, banknotu ikame edecek yeni plastik kartlar, bireysel ve ev bankacılığı gibi konularda yeni gelişmeler beklenmektedir.

Dış kesim ise uluslararası mal ve/veya hizmet akımı ile sermaye akımının ele alınıp değerlendirildiği kesim olarak ifade edilebilir. Bilgi teknolojisi döneminde, mal ve sermaye hareketlerinin mal veya sektör bazındaki gelişimi ile dış ekonomik ilişkilerin ülkeler bazındaki gelişiminin önemli ölçüde değişime uğraması beklenebilir. Örneğin, bir TIR dolusu tarımsal ürünle bir sanayi ürünü (örneğin bir otomobil) uluslararası mübadeleye konu olurken, yeni dönemde belki de bir TIR dolusu otomobil bir bilgi teknolojisi ürünle (örneğin bir çiple) mübadele edilebilecektir. Ülkelerin, hem ülkeler hem de kritik mallar bazında uluslararası bağımlılığı daha fazla artabilecektir. Sermaye hareketlerindeki değişim ise, portföy ya da doğrudan yatırımların gelişimine bağlı olacaktır. Fon akımlarının bilgi teknolojisindeki gelişmelerin yoğun olduğu yerlere yönelik olması söz konusu olabilir. Öte yandan doğrudan yatırımlar, hem bilgi teknolojisinin gelişmekte olduğu yerlere hem de eski sanayinin dünya ölçeğinde yeniden dağılımına bağlı olarak farklı bir trend izleyebilir.

Tablo. 10

Türkiye'nin Avrupa Birliğine Dahil Ülkeleri Yakalayabilmesi İçin İhtiyaç Duyulan Büyüme Oranları

	Ortalama Büyüme Oranı	2020 Yılı GSYİH	Türkiye'nin Büyüme Oranı
Almanya	3.0	3918.9	11.4
Belçika	2.3	383.4	3.9
Danimarka	2.0	231.1	2.5
İspanya	3.2	1130.1	7.4
Fransa	2.2	2257.4	9.6
Yunanistan	1.8	120.1	-
İrlanda	3.9	125.6	-
İtalya	2.3	1847.2	8.9
Lüksemburg	1.0	13.5	-
Norveç	2.8	217.5	2.3
Hollanda	2.6	618.7	5.5
Portekiz	2.6	150.2	1.1
İngiltere	2.4	1759.4	8.7

Not:
-Avrupa Birliğine dahil ülkelerin yıllık ulaşabilecekleri ortalama büyüme oranlarının 1983-92 yılları arasında gerçekleştirdikleri oranlar olduğu varsayılmıştır.
-Hesaplamalarda 1995 yılı döviz (dolar) kuru dikkate alınmıştır. Dolayısıyla, döviz kurundaki dalgalanmalar oranları değiştirebilecektir.

Kamu kesiminin yeni gelişmelerden etkilenme yönü ve şekli, büyük ölçüde ademi merkeziyetçi eğilimlere ve devletin yeniden yapılanmasına bağlı olacaktır. Devletin sistemde bir koordinasyon ve denetim görevi üstelenmesi, bilgi teknoloji döneminde nisbeten daha kolay olabilecektir. Devletin sistemdeki ağırlığı ya üstlendiği ekonomik faaliyetlerden ya da yasal düzenlemelerdeki etkinliğinden kaynaklanmaktadır. Bilgi teknolojisi döneminde, devletlerin üstleneceği ekonomik faaliyetler sınırlanırken, diğer fonksiyonunun artması muhtemel bir beklenti olarak ele alınmalıdır. Yeni teknolojilerin kamu kesimi üzerindeki etkisi, kamu hizmetlerinin hem genel yönetimi hem de bazı alanlara daha başarılı bir şekilde uygulanmasına imkan sağlayacaktır. Özellikle sağlık, sosyal güvenlik ve hizmetler, eğitim ve öğretim bu açıdan önemli olan alanlar durumundadır.

İçinde bulunduğumuz asrın son çeyreğinde ortaya çıkan bilim teknoloji alanındaki gelişmeler, 2000'li yılların sanayi yapısı konusunda bazı ipuçları sunmaktadır. Bu büyük ölçüde, mevcut araştırma ve geliştirme faaliyetlerindeki gelişmeler ışığında yapılabilecek tahminlerden biri olarak ele alınmalıdır. Sanayideki değişmeler doğal olarak, ekonomik yapı ve ilişkileri de önemli ölçüde değiştirmektedir. Dolayısıyla, ön plana çıkabilecek veya nisbeten ikinci ve/veya üçüncü planda kalabilecek sanayi alanlarını doğru tahmin etmek oldukça önemlidir. Örneğin, otomotiv ve yapı elemanları, sağlık araçları, ilaç sektörü ve tarım sektörü, telekominikasyon, enerji sektörü, üretim süreçlerinde yönetim ve denetim sistemleri, büro yönetimi ve finans sektörü nisbeten ön plana çıkacaktır. Buna karşılık, kimya sanayi, tıp teknolojisi ve yapay zeka gibi alanlar ile bilgisayar sanayii, dayanıklı ekipmanlar, telekominikasyon, yeni plastik ürünlerle ilgili sanayilerin nisbeten daha arka planda bir gelişme trendi göstereceği beklenebilir.

Ekonomide yeniden yapılanma sürecinde üzerinde durulması gereken önemli hususlardan biri de, büyük ölçüde politik sürece bağlı olarak gerçekleşen özel ve/veya kamusal sermaye birikimine ilişkin kararların etkileridir. Yapılan bazı çalışmalarda, büyüme planları ile politik konjonktür arasında oldukça yakın bir ilişkinin söz konusu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çerçevede üzerinde durulan konu, optimal politikalarla elde edilebilecek sonuçların tüketiciler (veya seçmenler) açısından analizi olmaktadır. Periyodik seçimlerin söz konusu olduğu durumlarda, seçmenler (ya da ekonomik birimler) tercihlerini planların ekonomik refahlarına etki-

lerini dikkate alarak yapmaktadır. Bu noktada önem arzeden bir diğer nokta da, bu tercihi etkileyen faktörlerdir. Bunlar, hem ekonomik hem de ekonomi dışı faktörlerin etkisi altında kalmaktadır.

Türk ekonomisinin 2020 yılında, Avrupa Birliğine dahil ülkeleri yakalayabilmesi için, GSYİH'sını önemli ölçüde arttırması gerekmektedir. Bu oranlar aşağıdaki tabloda verilmiştir. Söz konusu oranların, Türkiye'nin mevcut yapısı çerçevesinde hesaplandığı belirtilmelidir. Yukarıda ifade edilen, temel reformlar gerçekleştirildiğinde ve uluslararası gelişmelere uyum sağlanabildiğinde, Türk ekonomisinin performansı daha hızlı bir şekilde artabilecektir. Bununla beraber, bu büyüme oranlarının, kişi başına düşen gelir bazında hesaplandığında, daha yüksek düzeylerde gerçekleştirilmesi bir zorunluluk olacaktır. Tablo. 10

TEMEL LİTERATÜR

Alesine, Alberto; "Macroeconomic Policy in a Two-Party System as a Repeated Game", Quarterly Journal of Economics, August 1987, s. 651-678.

Alesine, Alberto and Summers, Lawrance H.; "Central Bank Independence and Macroeconomic Performance; Some Comperative Evidence", Journal of Money, Credit and Banking, ...

Arnould, Daniel; Analyse des Crises Economiques d'Hier et d'Aujourd'hui, Dunod, Paris 1989.

Balassa, Bela; Les Nouveaux Pays Industrialises dans l'Economie Mondiale, Economica, Paris, 1986.

Barro, Robert J.; Macroeconomic Policy, Harvard University Press, 1990.

Braun, A.R.; "The Role of Incomes Policy in Industrial Countries since World War II", IMF Staff papers, March 1971.

Bruno, Michael; "Development Issues in a Changing World: New Lessons, Old Debates and Open Questions", World Bank Anuual Conferance on Development Economics, 1994.

Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Türk Mali Sisteminin Temel Göstergeleri, Muhtelif Sayılar.

Berg, Andrew and Sach Jeffrey; "The Debt Crisis: Structural Explanations of Country Performance", Journal of Development Economics, Volume 29, No: 3, 1988, s. 271-306.

Boylan, Richard T. and McKelvey, Richard D., "Voting for Economics Plans", The American Economic Review, September 1995, s. 860-871.

Bruno, Fray S.; Democratic Economic Policy, Martin Robertson, Oxford, 1983.

Cline W.R and Weintrab S. (Eds.), Economic Stabilization in developing Countries, Brooking Institution, Washington, 1881.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT); Türkiye'nin Temel Ekonomik Göstergeleri, Ankara, Muhtelif Sayılar.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE); Türkiye Ekonomisi: İstatistik ve Yorumlar, Ankara, Muhtelif Sayılar.

Douglas, Roger; "The Politics of Succesful Structural Reform", The Wall Street Journal, 26-27 January 1990.

Federal Reserve Bank of Chicago; The New Global Realities, (Proceedings for the 1991 Economic Eduction Conference) Chicago, November 1991 2M and April 1994 2M.

Golden, David G. and Poterba, James M.; "The Price of Popularity; The Political Business Cycle Reexamined", American Journal of Political Sciences, November 1980, s. 696-714.

Haggard, Stephan and Webb, Steven B.; "What do we Know About the Political Economy of Economic Policy Reform", The World Bank Research Observer, July 1993, s. 143-168.

Haggard, Stephan and Kaufman, Robert (Eds.), The Politics of Economic Adjustment: International Constraints, Distributive Politics and the State, Princeton University Press, 1992.

Heater, Ken; Modern Applied Economic: A Problem-Oriented Approach to Economic Theory, Harvester/Wheatsheaf, New York, 1994.

Humprey, T.M.; "The Economics of Incomes Policies", İn W.E. Mitchell, J.H. Hand and I. Walter (Eds.) Readings in Macroeconomics, McGraw Hill, 1974.

Lordon, Frederic; "Modeliser les Fluctuation le Changement Structurel, et les Crises, Revue d'Economie Politique", No: 104, Mars-Juin 1994.

MÜSİAD, 21. Yüzyılda Türkiye'nin Hedefleri, Türkiye Gönüllü Kültür Teşekkülleri 5. İstişare Toplantısı, İstanbul, 1994.

OCDE, Statistiques Sur les Pays Membres, "En Chiffres (Supplement a l'Observateur de l'OCDE)", Paris, 1994.

Peston, M.; "The Integration of Monetary, Fiscal and Incomes Policy", Lloyds Bank Rev., July 1981.

Policy Studies Institute; Brittain in 2010, Londan, 1991.

Rogoff, Kenneth and Silbert, Anne; "Elections and Macroeconomic Policy Cycles", Review of Economic Studies, January 1988, s. 1-16.

Rosenberg, Nathan; Exploring The Black Box, Technology, Economics and History, Cambridge University Press, Cambridge, 1994.

Sachs Jeffrey and Larrian Felioe B.; Macroeconomics in the Global Economy, Harvester/Wheatsheaf, New York, 1993.

Shefferin, Stevent M.; The Making of Economic Policy: History, Theory, Politics, Basil Blackwel, Oxford, 1989.

The Economist; The Next 150 Years: The Future Surveyed, 11th

TÜSİAD; 21. Yüzyıla Doğru Türkiye: Geleceğe Dönük Bir Atılım Stratejisi (Dört Cilt), İstanbul, 1993.

United Nations, Global Outlook 2000, Washington, 1990.

Urgidi, V.L.; Incomes Policies, Saint Martin's Press, 1989.

Waterbury, John; "The Political Management of Economic Management and Reform", in John Nelson (Ed.) Fragile Coalitions, New Brunswick, N.J., Transaction Books, 1989.

Gıda sektörünün yeni yıldızı...

Kar Gıda, sektöründe "ilk"lere imza atmış, 8 yıllık bir deneyimin sembolü.

Son 1.5 yılda, Türk Halkı'na sunduğu 11 cips ve çerez ürünlerinin kalitesiyle, sektörünün yeni yıldızı.

Kısa sürede elde edilen bu başarının temelinde, dağıtım teşkilatının, araç filosunun, konusunda uzman personelin ve sektörde dünyanın en ileri teknolojisiyle donatılmış üretim tesislerinin gücü yatıyor.

Kar Gıda, tüketicisiyle el ele sürdürdüğü faaliyetlerine, bir başka "ilk" ile devam ederek, özel bir telefon hattıyla, herkesin isteklerini ücretsiz olarak iletebileceği, "Garanti Merkezi"ni kurmuştur. Kar Gıda ürünlerinin kolesterolsüz ve TSEK normlarına uygun olarak üretilmesi ise, tüketici sağlığına verdiği önemin, bir diğer göstergesidir.

Kar Gıda, 1997'deki yeni atılımlarıyla, Türkiye'ye ve başta Türki Cumhuriyetler olmak üzere, dünyaya yeni lezzetler sunacak.

Kar Gıda, ürünleriyle gurur duyuyor, geleceğe inançla bakıyor.

Kar Gıda, yeni markalar sunmaya hazır !

Adil TEMEL
DPT Stratejik Araştırmalar
Daire Başkanı

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

1. PLANIN TEMEL YAKLAŞIMI

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı gerek hazırlık çalışmaları gerekse kapsamı bakımından önceki Planlardan önemli farklılıklar göstermektedir.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın hazırlık sürecine toplumun tüm kesimlerinin katılımı sağlanmaya çalışılmıştır. İki yılın üzerinde süren Plan hazırlık sürecinde 66 ayrı konuda oluşturulan Özel İhtisas Komisyonlarında 4600 akademisyen ve uzman görev almıştır. VII. Plan kurumsal ve hukuki düzenlemelere ağırlık vermektedir. Yirmi öncelikli konuda çoğunluğunu özel ihtisas komisyonları başkan ve raportörlerden oluşan yaklaşık 400 kişinin katılımıyla oluşturulan çalışma komitelerinde ise başka kurumsal ve mevzuat düzenlemeleri olmak üzere Yedinci Plan Döneminde yapılması öngörülen düzenlemeler bir aksiyon planı mantığıyla belirlenmiştir.

Ayrıca, Plan strateji taslağı konusunda Üniversitelerimizin, kamu ve özel kuruluşlarımızın, demokratik kitle örgütlerimizin ve basın mensuplarımızın görüşleri alınmıştır. Böylece, demokratik planlamanın bir gereği olarak Yedinci Plana toplumun tüm kesimlerinin en üst düzeyde katılımı sağlanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Yedinci Plan hazırlıklarına toplumun önceki Planlara göre daha yoğun bir şekilde katılımının sağlandığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, Yedinci Plan sosyal bir uzlaşmayı da yansıtmaktadır.

Demokratikleşme, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve piyasa ekonomisi gibi kavramların ortak değerler olarak önem kazandığı, mal ve finans piyasaları ile bilgi ve teknolojinin ülke sınırlarını aştığı günümüz dünyasında ekonomik ve siyasal alanda küreselleşmeye doğru gidilmektedir. Küreselleşme süreci yanında bölgesel bütünleşme hareketleri de hızla gelişmektedir. Bu çerçevede ağırlıklı olarak Avrupa Birliği, NAFTA ve Pasifik Bölgesi önem kazanmaktadır.

1993 yılında Uruguay Turunun tamamlanması ile imalat sanayiine ilave olarak Tarım, Hizmetler ve Fikri Mülkiyet hakları da GATT Anlaşması kapsamına alınmış ve bu alanlarda da ülkelerin uymaları gereken kurallar belirlenmiştir.

Dünyada gerçekleşen ekonomik yeniden yapılanmayla uyumlu bir gelişmenin sosyal alanda gerçekleştirilemediği görülmektedir. Bu bağlamda, dünyada kayıtlı işsizlerin sayısının 120 milyonu aştığı tahmin edilmektedir. Dünyada toplam gelir artışının sürmesine rağmen, gerek ülkelerin kendi içinde gerekse uluslararası düzeyde eşitsizlikler büyüme eğilimi göstermiştir. 1992 Rio Konferansında belirlenen ilkelerin hayata geçirilmesinde sınırlı ölçüde gelişme olanağı sağlanmış olmasına karşılık, çevrenin ve dünyamızın geleceği üzerinde tehlikeler ortadan kalkmış değildir. Bu nedenlerle, Mart 1995'de yapılan BM Kopenhag Konferansında da belirtildiği gibi ekonomik ve sosyal politikaların birlikte ele alındığı piyasa mekanizmasına dayalı insan merkezli bir gelişme yaklaşımının izlenmesi önem taşımaktadır.

Yeni teknolojilerin sağladığı imkanlarla ticari ilişkilerin şekli değişmiştir. Günümüzde ticari sözleşmeler bilgi ağları vasıtasıyla daha hızlı ve kolay bir şekilde gerçekleştirilmektedir.

Geleneksel olarak karşılaştırmalı üstünlükleri belirlediği düşünülen emek ve hammadde bolluğu gibi faktörlerin günümüzde önemi azalmıştır. Buna karşılık, nitelikli işgücü, teknoloji ve bilgiyi üretme ve kullanma yeteneği ile dinamik firma organizasyonu ön plana geçmiştir.

Dünyadaki bu gelişmelere kayıtsız kalarak müreffeh bir Türkiye yaratabilmek mümkün değildir. Bu nedenle AB ile tam üyelik hedefi doğrultusunda AT ile gümrük birliğine giren ülkemizin ekonomik ve sosyal gelişmesini en üst

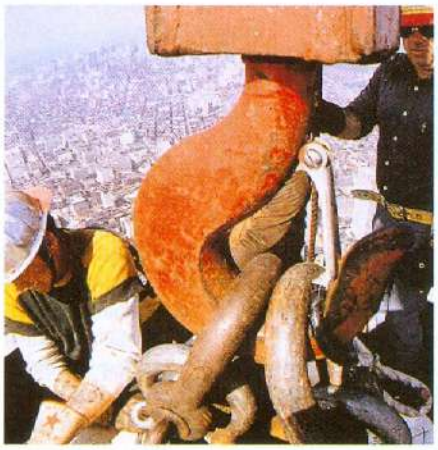
düzeye çıkarabilmek için, devlet yapısında ve kamu-özel kurumların organizasyon yapılarında köklü değişikliklerin yapılması gerekmektedir. Bu kapsamda başta eğitim, sanayileşme, bilim-teknoloji, ticaret ve işgücü piyasaları olmak üzere ekonomik ve sosyal politikaların yeniden düzenlenmesi önem kazanmaktadır. Ayraca, uygulunacak iktisat politikalarının da uygun bir makro-ekonomik ortamı oluşturması gerekmektedir.

Yedinci Plan, dünyadaki bu gelişmelerin yanında ve ülkemizde de gerek pazar ekonomisinin gelişmesinde gerekse dünya ile bütünleşmede önemli mesafelerin katedildiği bir ortamda hazırlanmıştır. Plan, Türkiye'nin yapısal sorunlarına çözüm getirerek ülkemizin dünya ile bütünleşmesini sağlamayı amaçlamaktadır.

Yedinci Planın kapsam bakımından diğer Planlardan önemli farklılıkları bulunmaktadır. Bu farklılığın esası, doğrudan üretimde bulunan, piyasalara müdahale eden ve rant dağıtan devlet anlayışının terk edilmesidir.

Planda ekonomik birimlerin pazar ekonomisi çerçevesinde etkin bir şekilde faaliyetlerini sürdürmeleri için gerekli kurumsal ve hukuki düzenlemeler ortaya konulmaktadır. Böylece devletin ortam hazırlayıcı, kural koyucu ve düzenleyici işlevleri ön plana çıkmaktadır.

Yedinci Planda, önceki Planlar gibi hedef belirleme yerine piyasa ekonomisinin tüm kurum ve kurallarıyla işlemesini sağlayacak ortamı hazırlayıcı kurumsal düzenlemelere ağırlık verilmiştir. Planda detaylı mal dengelerine yer verilmemiştir. Çünkü, piyasa ekonomisinin geçerli olduğu ve ülkelerarası etkileşimin arttığı günümüz dünyasında böyle bir planlama anlayışının uygulanabilirliği olmadığı gibi, yanlış kaynak tahsislerine neden olabilme ihtimali mevcuttur.

Bu nedenlerle, Planda ekonominin piyasa mekanizması çerçevesinde öngörülen muhtemel gelişme istikametleriyle ilgili projeksiyonlara yer verilmiştir. Bu niteliğiyle Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ekonomik birimlere orta vadeli bir perspetif vermektedir.

2. PLANIN AMAÇ VE İLKELERİ

Yedinci Plan, çağı yakalamayı ve Türkiye'nin gelişmiş ülkeler arasında yerini almasını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda; özgür ve demokratik bir ortamın yaratılması; bireyin ön plana çıkarılması; sürdürülebilir hızlı bir büyümenin gerçekleştirilmesi; yaşam düzeyinin yükseltilmesi, gelir dağılımının iyileştirilmesi ve istihdamın artırılması hedef alınmıştır.

Öngörülen amaçların gerçekleştirilmesinde; insanların geleceğe dönük özlemleri ile ekonominin gerçekleri arasındaki dengenin gözetilmesi; sosyal devlet anlayışının toplumsal yaranın yüksek olduğu eğitim, sağlık, ve sosyal güvenlik alanlarında yoğunlaştırılması; milli değerleri özümsemiş ve evrensel değerlere açık, bilgi üretimine katkıda bulunabilen ve bilgiyi yaratıcı biçimde kullanabilen insangücünün yetiştirilmesi; fiziki ve sosyal altyapı politikalarının sürdürülebilir büyüme ortamını geliştirebilecek şekilde uygulanması ilkeleri dikkate alınacaktır.

3. TEMEL YAPISAL DEĞİŞİM PROJELERİ

Sürdürülebilir bir büyüme ortamını sağlamak, dünyada üretim normlarında ortaya çıkan dönüşümü yakalayabilmek ve 21'inci yüzyılda bilgi toplumuna geçebilmenin temellerini oluşturabilmek için Türkiye önümüzdeki Plan döneminde ekonomik ve sosyal alanda ciddi yapısal değişimleri gerçekleştirmek durumundadır.

Bu çerçevede;

- İnsan kaynakları,
- Tarım, sanayileşme ve dünya ile bütünleşme,
- Ekonomide etkinliğin artırılması,
- Bölgesel dengelerin sağlanması,
- Çevrenin korunması ve geliştirilmesi,

konularında 20 ayrı temel yapısal değişim projesinin gerçekleştirilmesi hedef alınmıştır.

Tüm bu yapısal değişim projelerinin nihai amacı, dünya ile bütünleşmiş, rekabet gücünü artırmış, gelir dağılımını iyileştirmiş, yüksek bireysel refah düzeyine ulaşmış, demokratik, çağdaş ve güçlü bir Türkiye oluşturmaktır.

Bu amaca ulaşabilmek için yerine getirilmesi gerekli en önemli koşul, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve etkin kullanılmasıdır. Bilindiği gibi ülkemiz genç bir nüfus yapısına sahiptir. Plan döneminde 15-64 yaş grubunun payının artacağı tahmin edilmektedir. Eğitim düzeyi yükselmiş, nitelikli, sağlıklı, verimliliği yüksek bir genç nüfus dünyaya açılan ülkemizin rekabet gücünün artırılmasında önemli bir rol oynayacaktır.

Bu nedenle insan kaynaklarının geliştirilmesine VII'nci Planda büyük önem verilmiştir. Nitelikli insangücü, bir yandan dünyaya açılan ülkemizin rekabet gücünün artmasını sağlarken, diğer taraftan dünya katma değerinden daha fazla payı almayı mümkün kılacaktır. Bu alanda; eğitim reformu, sağlık reformu ve işgücü piyasasında etkinliğin artırılması gibi alanlar önem taşımaktadır.

Ekonominin rekabet gücünün artırılarak dünya ile bütünleşmesinin sağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda, tarımsal politikalarda yapısal değişimin sağlanması, sanayileşmeye yeni bir ivme kazandırılması, ül-

kemizin bilim ve teknoloji düzeyinin yükseltilmesi, dünya ile bütünleşmenin gerektirdiği düzenlemelerin yapılması, finansal piyasalar ile devletin düzenleyici ve gözetici işlevlerinin geliştirilmesi konularına önem verilmiştir.

Sanayileşmenin özel kesim öncülüğünde sürdürülmesi öngörülmektedir. Sanayinin geliştirilmesinde yüksek katma değer yaratılması ve uluslararası piyasalarda rekabet edebilir mal ve hizmet üretilmesi esas olacaktır. Bu çerçevede belirsizliklerin en aza indirildiği, istikrarlı ve teknolojik değişimi destekleyen etkin bir ortamın yaratılması sağlanacaktır. Koruma politikaları yerine işletmelerin rekabete açılması ve uluslararası piyasalarda söz sahibi olmasının şartları oluşturulacaktır. Sanayi geçici ve kaynak tahsislerini olumsuz etkileyen doğrudan mali teşvikler yerine, yetenekli işgücü ve teknoloji altyapısı oluşturularak desteklenecektir.

Devlet yardımları AR-GE'ye, teknolojik yenilemeye, yeni istihdam imkanlarının yaratılmasına, çevreye, küçük ve orta ölçekli işletmelere rekabet gücü kazandırmaya ve bölgesel gelişme farklarını azaltmaya yönlendirilecektir. Sanayileşmede yabancı sermayenin potansiyelinden azami ölçüde yararlanılacaktır.

Bilgi toplumu olma amacı doğrultusunda bilimsel ve teknolojik çalışmaların desteklenerek geliştirilmesi Planın temel ilkelerinden biridir. Önümüzdeki dönemde ileri teknoloji uygulamalarının güçlendirilerek yaygınlaştırılması, kamu ve özel girişimlerin bu konudaki faaliyetlerinin desteklenmesi üzerinde önemle durulacaktır.

Türk ekonomisinin dünyaya entegrasyonu çerçevesinde, AT ile gümrük birliğinin gerçekleştirilmesi, İslam Ülkeleri, Türk Cumhuriyetleri, Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) ile ilişkilerin hızlandırılarak geliştirilmesi öngörülmektedir. Bu kapsamda, AT ile gümrük birliğinin gerçekleştirilmiş olması büyük önem arzetmektedir. Gümrük birliği 370 milyon tüketicinin bulunduğu, ortalama fert başına gelirin 18-20 bin dolar olduğu ve dünya toplam mal ve hizmet ticaretinde yüzde 44 civarında paya sahip büyük bir pazarı ifade etmektedir.

Kamu yeniden yapılandırılarak etkinliğinin artırılması ile ekonominin rekabet gücü yükseltilecek ve kaynak tahsisinde rasyonellik sağlanacaktır. Bunun için; vergi ve sosyal güvenlik reformu gerçekleştirilecek, fiziksel ve sosyal altyapının yapımında ve hizmet sunumunda yapısal değişime gidilecek, özelleştirme hızlandırılacak ve kamu işletmelerinin etkin çalışmaları sağlanacaktır.

Ekonomik ve sosyal gelişmede bölgesel gelişme farklılıklarının azaltılması, kalkınmanın gerektirdiği fiziki planlamanın yapılması ve metropollerde yoğun iç göçler sonucu ortaya çıkan sorunların çözülebilmesi amacıyla gerekli düzenlemeler yapılacaktır.

Son olarak, tüm kalkınma faaliyetlerinin belirli bir fiziki çerçeve içinde gerçekleştiği dikkate alınarak sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için çevre ve kalkınma politikalarının uyumunu sağlayabilecek kurumsal ve hukuki düzenlemeler ortaya konulmaktadır.

4. MAKROEKONOMİK POLİTİKALAR

Plan döneminde uygulanacak maliye, para, dış ticaret, yatırımlar ve gelir politikalarıyla makroekonomik istikrarda sürekliliğin sağlanması amaçlanmıştır.

Kamu harcamalarında tasarrufa gidilmesi, harcamalarda saydamlık ve denetlenebilirlik imkanlarının getirilerek mali disipline önem verilmesi, vergi yükünün dağılımındaki bozukluğu gidererek tedricen artırılması, kayıtdışı sektörün kapsama alınması, etkin bir vergi idaresi oluşturulması Maliye Politikasının başlıca unsurlarını oluşturmaktadır.

Para politikasının temel amacı fiyat istikrarının sağlanmasıdır. Bu çerçevede parasal genişleme, büyüme ve enflasyon hedefleriyle uyumlu olacaktır.

Sosyal devlet ilkesi çerçevesinde kamu yatırımlarında eğitim ve sağlık sektörleri ile geleneksel kamu hizmetlerine ağırlık verilecektir. Altyapının ekonomik ve sosyal gelişmenin önünde darboğaz oluşturmaması sağlanacaktır. Altyapı yatırımlarında özel kesimin payı artırılacak ve bu kapsamda Yap-İşlet-Devret modeline ağırlık verilecektir.

İhracatta dış talep yapısına uygun ürünlerin geliştirilmesine, çeşitliliğe ve yeni pazarlarda etkinliğin artırılmasına önem verilecektir. Rekabet gücünü destekleyici gerçekçi bir döviz kuru politikası uygulanacaktır. İthalatın haksız rekabete neden olmaması, ülke standartlarına ve sağlık koşullarına ve çevreye zarar vermemesi için GATT ve AT ilke ve kurallarına uygun gerekli düzenlemeler yapılacaktır.

Gelir dağılımının istikrarlı bir şekilde iyileştirilmesi, toplumsal refahın yükseltilmesi ve yaygınlaştırılması amaçlanacaktır. İktisadi etkinlik kriterleri de dikkate alınarak gelir dağılımındaki dengesizliği azaltacak politikalara ağırlık verilecektir.

Bu kapsamda üretken istihdamın artırılması ve kişilerin kendi işlerini kurmaları önem taşımaktadır. Alt gelir gruplarının refahını artırmak için doğrudan yardım sistemleri geliştirilecek ve bu kesimin yararlandığı eğitim, sağlık ve diğer sosyal yardım hizmetleri desteklenecektir.

5. MAKROEKONOMİK PROJEKSİYONLAR

Yedinci Planın makroekonomik projeksiyonları bir model yardımıyla türetilmiş ve bunların içsel tutarlılığı sınanmıştır. Teşkilatımızın plan modelciliği konusundaki bilgi birikimi ve deneyimleri modele aktarılırken iktisat teorisindeki, ekonometri metodolojisindeki yenilikler ve ayrıca Türk ekonomisinin şartları model hazırlık çalışmalarında gözönünde bulundurulmuştur. Neo-Keynezyen yapıdaki makroekonometrik plan modeli ekonomideki reel sektör, ödemeler dengesi, kamu kesimi ve para blokları arasındaki ilişkileri kapsamakta ve bu ilişkilere dayalı olarak makro büyüklükler modelin çözüm aşamasında eşanlı olarak belirlenmektedir.

Bu çerçevede, Yedinci Plan döneminde GSMH'nın ortalama yüzde 5.5-7.1 arasında artacağı tahmin edilmektedir. Katma değer artış hızının tarımda yüzde 2.9-3.7, sanayide yüzde 6.0-7.7 ve hizmetlerde yüzde 5.1-6.8 olacağı tahmin edilmektedir.

Cari fiyatlarla GSMH'nın 1993 yılındaki 150 milyar dolar seviyesinden, 2000 yılında 235 milyar dolara ulaşacağı ve dünya hasılası içindeki payının binde 7'den binde 8'e çıkacağı tahmin edilmektedir. Aynı dönemde dünya ticaretindeki payımız binde 5'den binde 9'a ulaşacaktır.

Plan döneminde sabit sermaye yatırımlarının yılda ortalama yüzde 8.7-12.2 oranında artması beklenmektedir. Plan döneminde öngörülen 220 milyar dolarlık toplam yatırımın yüzde 76'sı özel kesim tarafından yapılacak, kamu yatırımlarının yüzde 90'ı fiziki ve sosyal altyapının geliştirilmesine tahsis edilecektir.

Plan döneminde mal ve hizmet ihracatının yılda ortalama yüzde 15.9 - 17.5 oranında artarak, 2000 yılında cari fiyatlarla 69.0-73.9 milyar dolara ulaşması beklenmektedir. Mal ve hizmet ithalatının ise yüzde 17.5-19.0 oranında artarak 2000 yılında cari fiyatlarla 79.4-84.4 milyar dolara ulaşması beklenmektedir. Böylece cari fiyatlarla 1995 yılında 2.3 milyar dolar civarında beklenen mal ve hizmetler ticaret açığının, 2000 yılında 10.4-10.5 milyar dolar düzeyine yükseleceği tahmin edilmektedir.

1995 yılında 1.2 milyar dolar düzeyinde beklenen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının 2000 yılında 1.9-3.0 milyar dolara yükseleceği tahmin edilmektedir. Dış borç stoğunun GSMH'ya oranının 1995 yılındaki yüzde 41.3 düzeyinden 2000 yılında yüzde 27.1-23.6 oranına gerileyeceği tahmin edilmektedir.

1995 yılında yüzde 19,3 olan toplam kamu gelirlerinin GSMH içindeki payının 2000 yılında yüzde 20.7-20.9'a yükselmesi, aynı dönemde kamu harcamalarının GSMH içindeki payının yüzde 24.8'den 23.7-24.1 seviyesine gerilemesi ve harcamaların bileşiminde yatırımlar lehine önemli bir değişme olması öngörülmektedir.

Kamu gelir ve harcama hedefleriyle tutarlı olarak 1995 yılında yüzde 5.5 olan kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH içindeki payının, Plan dönemi sonunda yüzde 3.0-3.2'ye düşeceği tahmin edilmektedir.

Tüm bu gelişmeler çerçevesinde Plan dönemi sonunda GSMH deflatörünün yüzde 6.0-8.1 oranına gerileyeceği tahmin edilmektedir.

Yedinci Plan dönemi sonunda sosyal alanda, yıllık nüfus artış hızının yüzde 1.5'e, bebek ölüm hızının binde 35.3'e düşmesi ve hayatta kalma ümidinin 69,1 yıla yükselmesi beklenmektedir.

Okullaşma oranları; 8 yıllık zorunlu eğitimin gerçekleştirilmesi suretiyle bu kademede yüzde 100'e, ortaöğretimde yüzde 75'e ve yükseköğretimde yüzde 31'e yükseltilecektir.

Sağlık alanında yatak başına düşen nüfus 374'e ve bir hekime düşen nüfus ise 806'ya inecektir.

Yüzde 92.6'sı sigorta kapsamında olmak üzere nüfusun tamamı sosyal güvenlik kapsamına alınacaktır.

Plan döneminde ilave 2 milyon kişiye yeni iş imkanı sağlanarak, toplam istihdamın 20.7 milyon kişiye ulaşması ve işsizlik oranının ise yüzde 7.7'ye düşmesi beklenmektedir.

DOSYA

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000

Prof. Dr.Özer ERTUNA*

*Boğaziçi Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü Öğretim Üyesi

Günümüzde dünyada çok önemli değişiklikler olmaktadır. Bu değişikliklerin yeni bir devrim olduğu konusunda tam bir fikir birliği bulunmaktadır. Hatta bu devrimin dünyamızı, bilim-teknoloji-iletişim üçgeni üzerine kurulu bir yapıya götürdüğü de herkesçe bilinmektedir. Oluşan bu yapıda insan kaynaklarının temel üretim aracı, kalkınmanın hedefinin de insanın yücelmesi olduğu konusunda bir şüphe kalmamıştır. İşte Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (VII'nci Plan) bu ortamda, Türkiye'yi 2000'li yıllara taşıyacak olan plandır.

VII'nci Plan bu bilinçle hazırlanmış bir plandır. Planın hedef ve ilkeleri dünyadaki bu hızlı değişim göz önünde tutularak hazırlanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu 19'ncu yüzyılda ortaya çıkan sanayi devrimini kaçırmış olmanın bedelini çok ağır olarak ödemiştir. Türkiye Cumhuriyeti oluşan "insan ve teknoloji" devrimini kesinlikle kaçırmamalıdır. Bu yeni devrimi kaçırmanın faturası çok daha yüklü olacaktır. VII'nci Planın satır aralarında bu devrimi kaçırma korkusu kuvvetle hissedilmektedir. Planın Temel Amaçlar ve İlkeler bölümünde planın hedefi şu şekilde belirtilmiştir:

"Türkiye 21'inci yüzyıla çağdaş, üreten, gelirini adaletle paylaşan, insan haklarını ve demokratik özgürlükleri tam olarak kullanan, barış içinde bir ülke olarak girmelidir. Türkiye olanakları ve toplumsal dokusu ile bu atılımı gerçekleştirecek güce sahiptir.

Türkiye'yi 21'inci yüza taşıyacak VII'nci plan, küreselleşmenin avantajlarından en üst düzeyde yararlanarak çağı yakalamayı ve ülkemizin gelişmiş dünya ülkeleri arasında seçkin yerini almasını hedeflemektedir."

VII'nci Planda bu hedefe ulaşmak için yapılacak şeyler arasında özgür ve demokratik bir ortamın sağlanması, bireyin ön plana çıkarılması, gelir dağılımının iyileştirilmesi, üretken istihdamın arttırılması, teknolojide atılım yapılması, eğitim düzeyinin yükseltilmesi ve sağlık hizmetlerinin kalitesinin arttırılması gibi çabalara yer verilmektedir. Satır aralarında izlenen, devrimi kaçırma korkusunun nedeni, daha önceki planlarda bu konularda parlak hedefler saptanmış olmasına rağmen, elde edilen sonuçların ihtiyaçların çok altında kalmış olmasıdır. Burada birkaç örnek vermekle yetinelim. Yeni oluşan çağın temel üretim aracı olan insan kaynakları konusunda Türkiye'de bugün ulaşılan nokta hiç de iç açıcı değildir. "Nüfusun eğitim düzeyinin yetersizliği devam etmektedir.... İşgücünün de eğitim düzeyi yeterli ölçüde geliştirilememiştir." (Plan s. 23) Sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, gelir dağılımının iyileştirilmesi konularında da elde edilen sonuçlar, daha iyi bir manzara sergilememektedir.

Türkiye'de planların iyi hazırlanmış olması, planlanan hedeflere varma konusunda herhangi bir güvence vermemektedir. Bu durum, Türkiye'nin ekonomik düzeninde planlama ve planlara atfedilen rolden kaynaklanmaktadır. Türkiye'de kalkınma planlarının yönlendirici ve özendirici nitelikler taşıdığı ileri sürülmektedir. Bu konuda VII'nci Planı şu görüşe yer vermektedir. "Türkiye ekonomisi esas itibariyle dışa açık, rekabetçi piyasa mekanizmasına dayandığından, Kalkınma Planlarının... öngörülenlerin gerçekleşmesi için zorlayıcı olması beklenmemelidir." (Plan s. 21) Bu görüş, daha başından, planı zayıflatıcı bir görüştür. Sonuçların alınmasına yönelik olmadığı takdirde plan bir temenniler dizisi halini almaktadır.

Üzülerek belirtmek gerekir ki Türkiye ekonomisinde planların rolü yeterince açıklık kazanmamıştır. Piyasa ekonomileri fiyatların, yani mal fiyatlarının, döviz kurlarının, faizlerin ve ücretlerin yönlendirdiği ekonomilerdir. Bu doğrudur. Fakat, piyasa ekonomilerinde istenilen sonuçları elde etmek, varılacak hedeflere varmak için fiyat mekanizmalarının yönlendirilmesi gerekebilir. Bu yönlendirme de hedeflere ulaşmak için saptanan stratejiler çerçevesinde gerçekleştirilir. Türkiye ekonomik düzeninde planlamanın rolünü tanımlamak, ve bu rolü üstlenecek planlama türünü uygulamak zorundadır. Kanımızca, Türkiye'nin uygulanması gereken planlar, direktiflere yer veren planlar değil, stratejik planlardır.

Stratejik planlar Türkiye'ye uzun vadeli perspektif kazandıracaktır. 1989'dan bu yana Türkiye ekonomisi uzun vadeli perspektifini kaybetmiş ve kriz ekonomisi uygulamalarına yönelmiştir. Kriz ekonomisi uygulamaları ise Türkiye'yi uzun vadeli stratejilerinden uzaklaştırmakta ve Türkiye'ye zaman kaybettirmektedir. Bu zaman kaybı

dünyada bugün yaşanmakta olan devrimi kaçırma tehlikesi yaratmaktadır.

Stratejik planlar, dünya ekonomisinde yaşanan gelişmelerin ortaya çıkardığı fırsat ve tehlikelerin iyi değerlendirilmesini, Türkiye'nin kuvvetli ve zayıf yönlerinin ve başarıya ulaştıracak faktörlerin iyi tanımlanmasını gerektirir. Gerçekçi hedeflere ulaşmak için saptanacak stratejiler ise, fırsatlardan yararlanmayı, tehlikeleri bertaraf etmeyi, hatta tehlikeleri fırsat şekline çevirmeyi, Türkiye'nin potansiyellerinden sonuna kadar yararlanmayı zorunlu kılar.

VII'nci Plan çevreyi, yani dünyadaki gelişmeleri iyi tanımlamıştır. Dünyada yeni bir devrim yaşanmakta yeni bir düzen oluşmaktadır. Burada oluşan yeni dünya düzenini plandakinden daha ayrıntılı tanımlamak yerinde olacaktır. Oluşan yeni dünya düzeninde, bir taraftan küreselleşme, diğer yandan da bloklaşma (bölgesel işbirlikleri) yaşanmaktadır. Ticaret serbestleşmekte ve üretim esnekleşmektedir. Dünyanın herhangi bir kuruluşu, herhangi bir ülkede üreteceği veya ürettireceği bir malı, herhangi bir ülkede satabilecektir. Üretim alanında verimlilik ve maliyet avantajlarına dayalı kıyasıya bir rekabet hüküm sürecektir. Bugün için maliyet avantajları nedeniyle bir ülkeye yaptırılan üretim, gene maliyet avantajları nedeniyle, yarın başka bir ülkeye yaptırılabilecektir. Teknoloji transferinin kolaylığı altında maliyet avantajlarının temelde ucuz işçiliğe dayanması tehlikesi vardır. Öbür yandan tüm dünyada marka, desen, patent hakları, sanayi çizimleri gibi haklar kuvvetli bir korunma altına alınmaktadır. Teknolojiyi, markayı, modayı ve imajı üretenler dünya pastasından daha fazla pay alabileceklerdir. Kısa bir deyişle dünyada başarı faktörleri değişmiştir. Zenginleşmek ve daha yüksek refah düzeylerine ulaşmak için teknoloji, marka, moda, imaj gibi yeni başarı faktörleri üzerinde rekabet üstünlüğü yaratmak gerekmektedir. VII'nci Plan, başarı faktörlerindeki değişmeleri şöyle dile getirmektedir.

"...küreselleşmenin dinamiğini belirleyen faktörler de hızla değişmektedir. Uluslararası sermayenin akış yönü ve üretim faaliyetlerindeki gelişmede, geleneksel olarak belirleyici olan niteliksiz ucuz işgücü ve hammaddenin bolluğu gibi unsurların önemi giderek azalırken, iyi yetişmiş işgücünün, gelişmiş bir teknolojik ve ticari altyapının varlığı ile etkin işleyen bir piyasa mekanizması ve nihai pazarın değişen ve gelişen tercihlerini yakından izleyebilme ve kolay ulaşabilme gibi unsurların önemi artmaktadır." (Plan s. 2)

Öyle anlaşılıyor ki; yeni oluşan dünya düzeninde geçmişte olduğu gibi kazananlar ve kaybedenler olacaktır. Kalkınmakta olan ülkeler arasında, ucuz işgücü stratejisiyle yetinmeyip, hızla, ürün teknolojisini, markasını, imajını geliştirenler kazançlı çıkacaktır.

Türkiye yeni oluşan dünya düzeninde çok önemli potansiyellere sahip bir ülkedir. Yeni oluşan dünya düzeninde etki alanlarının rolü çok önemlidir. Gelişmiş ülkeler, etki alanlarını geliştirmek için iletişim teknolojisinin tüm imkanlarından yararlanma konusunda bilinçli bir şekilde çaba harcamaktadır. Türkiye'nin çok önemli bir ekonomik, sosyal ve kültürel etki alanı bulunmaktadır. Bu avantajını kullanarak Türkiye, kolaylıkla ürün teknolojisi, marka ve imaj gibi alanlarda mukayeseli üstünlükler yaratabilir. Türkiye'nin etki alanının güçlenmesinde Türkiye'nin kültürel, ekonomik ve politik köprü konumu çok önemli rol oynayabilir. Türkiye'nin Batı ekonomileriyle, İslam ülkeleri ve Türk Cumhuriyetleriyle gelişen ilişkileri küreselleşen dünyada önemli fırsatlar yaratacaktır.

VII'nci Planda da belirtildiği gibi, Türkiye'nin yeni oluşan dünya düzeninde başarılı olması mümkündür. Bunun için Türkiye Plan dönemi stratejilerini doğru olarak saptamalı ve bu stratejiler konusunda hiçbir taviz vermemelidir. Uygulanması gereken stratejilerin temelinde insana ve teknolojiye yatırım yatmalıdır.

Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş
Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı üzerine

Prof. Dr. Nevzat YALÇINTAŞ
ropörtaj Lokman GÜNDÜZ

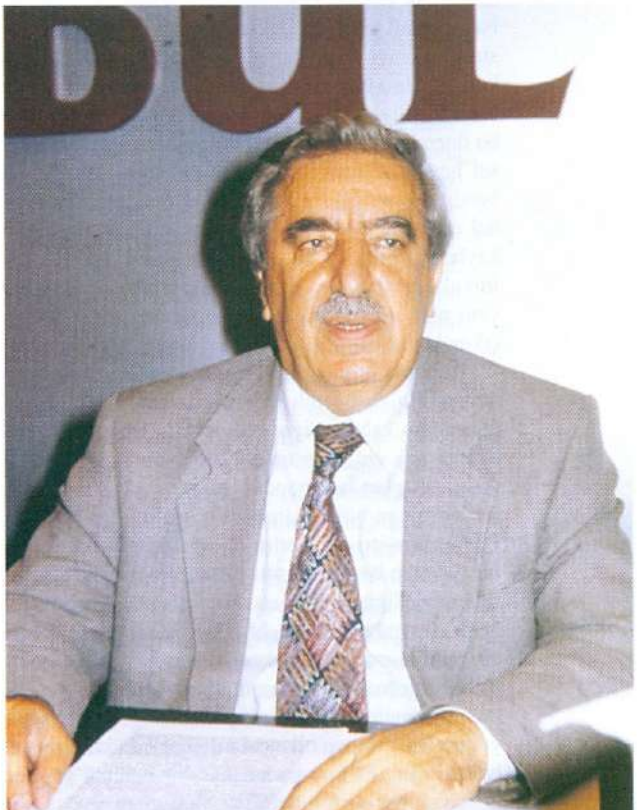
7. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın yeni bir stratejik yaklaşımla ele alındığı ifade edilmektedir. Planlama tecrübelerimiz ışığında daha önceki planlarla bu son planı mukayese edebilir misiniz? Sizce planlama sürecinde Türkiye ekonomisinin geçirdiği gelişmeler ve 7. plan döneminde karşı karşıya olunan temel sıkıntılar nelerdir?

6. plan ile aynı bürokratik çerçeve içerisinde hazırlanan 7. planla daha önceki planlar arasında bir konuda farklılık vardır. Bu farklılık planların hazırlanmasında, benimsenmesinde ve uygulanmasında, çok açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. 6. plan döneminden önce, Türkiye'nin kalkınma planları, anayasada da belirtildiği gibi ekonomik, sosyal ve kültürel hayatta büyük bir etki meydana getirici vesikalar ve uygulamalar olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla özellikle ilk dört plan, Türkiye'nin sosyo-ekonomik hayatında önemli etkiler yapmış ve değişikliklere sebep olmuşlardır. Bunun hazırlık safhasında bütün ilgili kuruluşlar planların hazırlanmasına ciddi bir şekilde katkıda bulundular. Plan hazırlama prosedürü işletilerek o prosedür içerisinde özel ihtisas komisyonları kurulur, bu komisyonlar uzun ve ciddi çalışmalar yapar ve her komisyon ister sosyal alanda, ister sektörel olsun, ister dengeler konusunda olsun kendi anlayışlarını, hedeflerini, politikalarını tesbit eder ve bunlar planın hazırlanmasında önemli çalışmalar olarak değerlendirilirdi. İkinci önemli nokta, planın ülke çapında kamuoyunda, yani bizatihi o plana muhatap olacak topluluktaki algılama şekliydi. Bu safhalarda; gerek hazırlık, gerek planlamada, gerek kabul ve mecliste görüşülüp onaylanması sırasında kamuoyu çok ciddi şekilde planla meşgul olur, planın bütün ayrıntıları ülke sathında münakaşa edilir, çok değişik fikirler ortaya çıkar bir nevi bütünleşme meydana gelir, hazırlanan bu teknik dökümanda yapılan değişikliklerle plan ile toplum aynı paralele girme çabasında olunur idi.

Üçüncüsü; tatbikatta plan, hem kamu sektörü ve hem de özel sektör için ciddi değişiklikler getiren bir uygulama vesikası niteliğinde idi. Kamu sektörü önemli yatırımlar yapıyordu. Bütün bu yatırımlar planda tesbit edilir, projelendirilir ve DPT'nin koordinasyon dairesi tarafından tatbik edilir, titizlikle bu projelerin değiştirilmemesi ve gerçekleşme zamanlarına riayet edilmesi özel itina gösterilen alanlardı. Özel sektöre gelince, devletin elinde teşvik ve uygulama tedbirleri vardı. Özel sektör için mecburi olmayan plan özendirici aletlere sahipti. Bu özendirici aletlerle, yani teşvik mekanizması dediğimiz mekanizma verimli bir şekilde çalıştırılır ve böylece kamu yatırımları yanında özel sektör yatırımları plancı politikalarına uygun bir şekilde yönlendirilirdi. İşte bu üç safhada da çok önemli olan planlı kalkınma süreci DPT'nı en önemli devlet kuruluşlarından biri haline getirmiştir. Halbuki bugünkü şekliyle teşkilat devletin herhangi bir bürokratik kuruluşundan farklı değildir. O kadar ki kanunda yapılan değişikliklerle ağır bir bürokrasi içerisine gömülmüş o dinamik dönemde sadece müsteşar -ki önemli bir kısmı rahmetli Turgut Özal Bey tarafından yürütülmüştür, Kemal Cantürk Bey belli bir süre yapmıştır, diğer müsteşarlar ve dört tane daire başkanı -ki ben de bir süre her iki daireden sorumlu olarak götürdüm- gayet dinamik, formaliteleri en asgari seviyeye indirilmiş, anında karar alan, ekonomiyi çok yakından takip eden, her hafta ekonomik kurul toplanarak ülkenin dengeleri, döviz durumları, Türk parasının durumu, yatırımlar ve enflasyon gibi konular, çeşitli uygulama konuları takip edilen dinamik ve az kadro ile çalışan halinden, bugün "titre"lere (ünvanlara) boğulmuş, masalara boğulmuş, yazının, çizinin, terfi ve maaşların takip edildiği bir devlet dairesi haline döndürülmüştür. Bu teşkilat; bahsettiğim üç safhada da ortaya çıkmış olan zaafları kendi bünyesinde telafi edebiliyordu. Ben de 7. Beş yıllık planın hazırlık safhasında bulundum. Orada müşahade ettim ki, çalışmalar, öyle çok ayrıntılara giren, sağlam bilgilerin verilerin kendilerine verildiği bir çalışmadan ziyade, belirli birkaç noktada hızla yapılan hazırlıklar halinde oluştu. Plan hangi hedefleri güdüyor? ükeyi nereden alıp nereye götürecek? Bu hedefleri gerçekleştirecek olan politikalar nelerdir? Uygulamada ne gibi tedbirler alınacaktır? Hangi büyük projeler ortaya çıkmıştır? Kamuoyu bunlardan habersizdir. Halbuki bunlar, Türkiye'nin bir numaralı konuları olurdu. Hatırlıyorum 3. Beş Yıllık plandaki münakaşalar; ülke aylarca 15 senelik uzun vadeli perspektifle 5 senelik orta vadeli perspektifi her kademesiyle; matbuatıyla,

parlamentodaki partiler ile, gönüllü kuruluşlarıyla, ekonomistleriyle, fakülteleriyle münakaşa etmiştir. Ama şimdi bu ikinci konuda büyük bir farklılık ortaya çıktı.

Uygulamaya gelince; uygulamada zaten kamunun elindeki aletler düştü, aletler yok. Bu aletlerden bir tanesi kamu yatırımlarıdır; bunların ne hale geldiğini biliyoruz. Kamunun kaynakları ancak borç ödemeleri ve cari masraflara gidiyor. Bütçeye konulan ve çok az miktarlara düşmüş olan yatırımlar da artık büyük projeler değil, onarım projeleri ve bazı ek rojelere gidiyor. Biliyoruz ki Türkiye'de yatırımlar durdu. 7. Beş Yıllık plana böyle gidiyoruz. Dolayısyla burada esasen kamunun aletlerinin düşmesinin bir sebebi de Türkiye'de ekonomik politikada, serbest piyasa modeline olan büyük endekslenme, bağlanma; onu ön plana çıkararak kamuyu geriye çekme; özelleştirme dolaysıyla eldeki imkanları da kurtarma şeklinde tezahür etmesidir. Kamu zaten elindeki ekonomiye müdahale müesseselerini çıkarıyor. Ama asıl sebep bu değil! Asıl sebep, hazinenin yani kaynak meydana getirme imkanlarının acze düşmesidir. 7. Beş yıllık plana girerken böyle giriyoruz. Hazine acz içerisindedir. Yeni kaynak meydana getiremiyor. Yeni kaynağı mutlaka KİT'lere yatırmak kaydıyla yeni KİT'ler kurmak şart değil. Planda pekala çok büyük alt yapı yatrımları öngörülebilirdi. Mesela enerjide. Bu görülmüyor. Mesela ulaştırmada. Dolayısıyla bu anlayış, serbest piyasa ekonomisi içinde teşvikleri de ortadan kaldırmıştır. Tabii gümrük birliği konusu da anlaşması içerisinde bu tip, kamunun, özel sektörü teşvik edici özelliklerini yok etmiştir. Bu açıdan baktığımızda plan, bize bir ümit vermiyor. Nihayet son durum, uygulamada, planı asıl uygulayacak olan kamunun ekonominin bugünkü problem sahaları karşısında çok fazla birşey yapmak yerine bu görevin özellikle ilk yarısını bir geçiş dönemi olarak telakki etmesi böyle bir politika takip etmesi zarureti ortadadır. Bunu böyle yapacaktır demiyorum, yapmalıdır diyorum. Uygulayıcı hükümetler, 7. Beş Yıllık planın en azından ilk dönemini stabilizasyona, normalizasyona geçici, dengeleri kurucu bir dönem olarak tatbik etme mecburiyetiyle karşı karşıyadır. Bugün, şu beş tane problem sahas, ile Türkiye ekonomisi karşı karşıya bulunuyor. Dolayısıyla plan tatbikat ister istemez, kaybetmiş olduğu önemi de göz önüne alırsak dengeleri yeniden kurmaya yönelik bir iktisat politikası uygulanmasına dönüşecektir. Bunların birincisi, kamu açıklarının ağır bir tablo göstermesidir. Aşırı kamu açıkları ortaya çıkmıştır. Bunun çok önemli sebebi, kamunun devamlı borçlanması olmuştur. Kamu borçlanmasını başlatan mekanizmaların başında, KİT'lerin açıklarını bankalardan temin ettikleri kredilerle karşılama yoluna gidilmiş olması bulunmaktadır. Halbuki böyle olmuyordu. KİT'ler çok daha rasyonel çalışıyor verdiği açıklar ise kamu kaynaklarından temin ediliyordu. Bunların borçlanmalarını serbest piyasa şartlarında yapmaları ağır faiz yükleri getirmiş, teknolojiler yenilenememiş, aşırı istihdam sonucunda açıklar birdenbire devasa noktalara varmıştr. Tabii güneydoğudaki harcamalar GAP harcamaları ve diğer önemli kamu harcamaları da buna dahil olunca devamlı hale getirilen seçim ekonomileri konjonktürü içerisinde ağır borçlar ve her borçlanma sonucunda ağır faiz yükleri ve yeni borçlanmaları sağlayabilmek için de artan faiz nisbetleri vermek kaydıyla borçlanma yoluna gidilmiştir. Bu Türkiye'nin kamu açıklarını o noktaya getirmiştir ki artık bu dönemde, 7. Beş Yıllık plana girerken, borçların konsolidasyonundan bahsedilmeye başlandı. Böyle bir ekonomik konjontür içerisinde plan uygulamaları ne kadar sıhhatli olabilir! Bunu kendimize sormamız lazım. Dolayısıyla ilk önemli problem sahas aşırı kamu açıklarının ve bunun ana kaynağı olan borçlanma ve faizlerinin bir dengeye getirilmesi şartıdır. Özel yatırımlarda da büyük düşüşler vardır. Zaten 7. Beş Yıllık planı incelersek bunu kendisi Türkiye'nin ekonomik tablosunu çizerken ifade etmektedir. Bu ifade doğru. Ama maalesef yatırımların tekrar hızlanması bugünkü şartlar içerisinde, en azından 7. Beş Yıllık plan döneminin yarısını alacaktır. Kamu yatırımlarının, biraz evvel üzerinde durduğum gibi kaynak noktasından dolayı ve kamu kay-

naklarının yani vergilerden ve diğer sahalardan elde edilen kaynakların borç faiz ödemelerine gittiği için yakın bir gelecekte çözülmesini beklememek lazım. Özel sektör yatırımlarna gelince; özel sektör yatırımlarında bir tek tekstil ve konfeksiyon sanayiinde bir gelişme var. Fakat gümrük birliği anlaşması yatırım kararlarında bir daralma ve ürkeklik getirmiştir. Daralma açıktır. Otomativ sektörü gibi bazı sektörler biliyoruz ki tehlikede, rekabet güçleri az.

Bunlar büyük yatırım isteyen sektörlerdir. Onlarda olmayacak. Diğer sektörlerde ise tereddüt biraz devam edecek. KOBİ'lerde ise durum daha da problematik bir görüntü arzediyor. Çünkü biliyoruz ki, GB karşısında en çok zarar gören bu işletmelerdir. KOBİ'ler için bir çalışma başlatılmak isteniyor; Avrupa fonlarından yararlanma, Halk Bankası ve diğer bankalar aracılığıyla. Ama bunlar halen yeterli gözükmüyor. Dolayısıyla etkili sonuçlar vereceği beklenmez. Benim kanaatim; 7. Beş Yıllık planda yatırım noktasından en büyük zararı görecek ve halkın günlük yaşayışında doğrudan doğruya etkili olacak iki sektör var. Birincisi enerji sektörüdür. Türkiye'nin 7. Beş Yıllık planda ve 2000 yılın aşan dönemde enerji üretiminde büyük artışlara ihtiyacı var. İster hidroelektrik, ister fosil kaynaklardan olsun, bunun her ikisinde de önemli yatırımlar yapılması lazım.

Halbuki eldeki planı incelediğimiz zaman hem kaynak dengesine hem enerji sektörüne ne hidroelektrik ne de fosil kaynaklarda büyük bir atılımı beklemek maalesef realist olmuyor. Şimdiden büyük şehirlerde enerji sıkıntısı başlamıştır. Hem sanayi hem de günlük yaşayış bundan zarar görüyor. İstanbul'da bazı önemli yerleşim merkezlerine sırf enerji kısıntısından dolayı pompalama yapılamıyor ve barajlarda kafi su olmasına rağmen enerji kısıntısından dolayı sular kesiliyor. Enerji ihtiyacı devamlı artıyor. İşte bu önemli bir tıkanıklığı getirecektir. Türkiye maalesef hem 6. planda hem de bu dönemde artık kendi kendine yeterli bir ülkeden çıkıp gıda maddeleri ithal eden bir ülke haline dönüşmüştür. Bu özelliğini kaybettiği bilhassa hayvancılıkta güdülen yanlış politikalar veya şeker konusunda görülen bu iki saha yeni plan döneminde problem sahası olarak ortaya çıkmaktadır.

Üçüncüsü kronik bir hale gelen enflasyon. 7. plan döneminin en önemli maddelerinden biridir. Zaten plan bunu kabul ediyor. Diyor ki: "Dengelerin bozulmasında enflasyonun etkili olduğu" tesbiti yapılmıştır. 7. plan bu konuda yeni bir ümit getirmiyor. Enflasyon en büyük tahribatı sosyal bünyede yapar. En büyük eşitsizliği getirir. Gelir dağlımını çok ciddi bir biçimde bozar, bozmuştur da. Bugün hem yukarıda söylediğim kamu açıkları borçlanma politikası hem yatırımların azlığı hem de bu sebepten dolayı bir rantiye sınıfı oluşmuştur. Para operasyonlarıyla, para kaydırmalarıyla meşgul olan bir rantiye sınıfıdır bu. Sanayiciler de yarı rantiye haline geldiler. Sanayi kuruluşlarımızın bilançolarını incelediğimiz zaman bunların üretim dışı karlar diye bir bölümü gittikçe gelişiyor. Sermaye piyasaları mekanizmasından büyük ümitler vardır. O piyasanın kurulması ve gelişmesi gerçekten Türk ekonomisi için bir ümitti ve faydalı olmuştur. Fakat bu ekonomik konjonktür içerisinde orada da görülüyor ki, bunu plan döneminde değiştiremezsek, spekülatif amaçlı işlemler devam edecektir. Bunların ekonomiye bir katkısı yoktur. Kısa vadeli alımlar satımlar, tamamen spekülatif bir şeydir. Ortaya birşey çıkarmayan, reel ekonomiye katkısı olmayan bir piyasadır. Dolayısıyla enflasyon görülüyor ki her yönüyle sosyal dokuyu bozdu ve bozuyor. Şehirlerimizde gettolaşan yoksullar kitleleri meydana geliyor. Bu aynı zamanda sosyal dengeyi zaman zaman patlamalar şeklinde kanun hakimiyetini bile zorlayıcı noktalara vardırıyor. Enflasyonun ben ekonomik tahlilini yapmıyorum daha ziyade şu anda sosyal yönüne işaret ediyorum. Elbette ki bütün bunlar 7. plan döneminin ilk safhasında hangi uygulamacı hükümetler olursa olsun ele alınıp düzeltilmesi gereken bir durumdur. Kaldı ki enflasyonda önemli bir yön, bu ithal edilmiş enflasyon değildir. Türkiye'nin dış ticaretinin %60' ve zaman zaman aşan bir kısmı OECD bölgesiyle olur. OECD bölgesine baktığımız zaman buradaki enflasyon miktarının tek haneli rakamlar içerisinde olduğunu görürüz. %4-5 civarında. Demek ki bir enflasyon ithal etmiyoruz. Geri kalanı Ortadoğu ülkeleriyle yaparız, daha çok petrol alırız. Petrol fiyatları da stabl olmuştur. Demek ki Türkiye dünya konjonktüründen dolayı bir enflasyona duçar olmuş bir ekonomi içinde değil. Tamamen ekonomi yönetiminin yanlışlıkları, beceriksizlikleri ve sayabileceğimiz başka faktörler. Dördüncü problem sahası cari işlemlerde 6. Beş Yıllık planın son senelerine doğru özellikle, büyüyen açık - Tabii bu açık 5 Nisan kararları dolayısıyla giderilmeye çalışıldı, kısmen bazı gelişmeler de oldu. Ama o geçici bir dönemdi- 1995'te k tekrar büyüdü. İhracattaki artış durma noktasına gelirken ithalatta büyük artışlar oldu. Açığımız evvelki yıllarla kıyas kabul edilmeyecek derecede arttı. GSMH ile mukayesesinde veya total, mutlak rakamlarla olsun hem nisbi rakamlarda hem de mutlak rakamlarda arttı. Burada, cari işlemler dengesinin makul bir seviyede gerçekleştirilmesi gerekmektedir. 7. Beş Yıllık planın daha ilk yıllarında GB sebebi ile ithalatta bir patlama olacak. Bu yeni dengesizliklere yol açacak; yani hem açığı arttıracak hem de Türk parası üzerindeki tazyiği fazlalaştıracaktır. Bunun diğer bir yönü de birinci konu ile ilgili olacak çünkü gümrük vergileri kaldırıldığ için kamu gelirlerinde de bir düşüş ortaya çıkacak. Nihayet beşinci ve son olarak ele alacağım problem sahası 7. Beş Yıllık plan dönemine girerken; Türkiye parasının değirinin devamlı bir düşüş sathına girmiş olmasıdır. Türk parasının diğer ülkelerin paraları ve altın karşısındaki düşüşü durdurulamıyor ve stabl bir noktaya getirilemiyor. Bunun sebepleri, ekonominin içinde bulunduğu biraz evvel anlattığımız durum. Dış borç yekününün süratle artması ve son rakamlara göre 70 milyar dolar civarına ulaşması, bunun içindeki kısa vadeli borçlanma oranının da tehlikeli bir durum göstermesi Türk parası üzerindeki değer kaybını reel hale getiriyor. Bugün normal para dediğimiz vasıtadan beklenilen fonksiyonların bir kısmını Türk lirası kaybetti. İktisat derslerinde de okutulan, paranın bazı klasik fonksiyonları vardır. Türk parası bunlar kaybette. Mesela tasarruf vastası diye para tarif edilir. Artık Türk parası tasarrufu devam ettirme imkanını kaybetmiştir. İkincisi vadeye dayalı borçlarda mübadele vasıtası olma vasfını kaybetmiştir. Bugün kimse TL. ile vadeye dayalı alacaklı ve borçlu işlemi yapmak istemiyor. Mutlaka vadeli işlemlerde döviz esas alınıyor. Evinizi kiraya verecekseniz, uzun vadede döviz ile veriyorsunuz. Bir mal vadeye dayalı satılacaksa birçok

stratejik mallarda artık döviz üzerinden bunlar yapılıyor. Türk parası bu imkanı kaybetti. Üçüncüsü, borçlanma vasıtası olma imkanını kaybetti. Ancak kısa vadeli işlemlerde mübadele fonksiyonunu görebiliyor. Ve rakamlar büyüdü. Bugün çok nadirdir, dolar veya markı alıp karşısında para biriminin 50.000-60.000 gibi rakamlarla ölçülmesi. Bunlar harpten sonra bazı ülkelerin başına gelmiştir. Almanya'nın, Yunanistan'ın, İtalya'nın. Ama bütün bunlar bu meseleyi para reformları ile hallettiler. Geçenlerde gittiğim Malezya'da 1981 yılında 1 dolar 2.2 ringit'e eşit di. Aradan 15 sene geçmiş 1 dolar 2.5 ringit olmuş. Yani bunlar bu ülkelere has değil. Bizde de böyleydi. Türkiye'nin en hızlı kalkındığı dönemlerde TL./dolar paritesi normal bir artış gösterirdi. 2. Beş Yıllık, 3. Beş Yıllık plan dönemlerinde ve plan öncesi dönemde zaten stabl bir yapı vardı. Ama plan bu yapıyı bozmadı. Büyük kalkınma hamleleri, büyük projeler gerçekleştirildi, parite muhafaza edildi. Zorlayarak da olmadı. Zaman zaman devalüasyonlar yapmışızdır, ama bunlar normal limitler içinde kalabilecek derecede ekonomi sağlıklı götürülüyordu ve plandaki hedeflerin reel gerçekleşme imkanları fazla idi.

7. planın bu şansı yok. 7. plan döneminde mutlaka bir para reformu getirilmesi lazım. Ama bu para reformu yukarıda söylediğim ana problem sahalarında plan uygulamasında devletin dengeleme politikasında başarılarla birlikte getirilmesi gerekir. Dolayısıyla bu ekonomiyi dengeleyici ve istikrar sağlayıcı tedbirler başarı noktalarına getirildiği zaman mutlaka para reformu şarttır. Hatta kanaatim Türkiye yeni yüzyıla yeni bir para ile girmelidir. TL. terkedilmeli yerine dengelenmiş, sağlık kazandırılmş bir ekonomide yeni bir para; mesela "akçe" olabilir bu veya başka bir isim altında olabilir, çünkü bahsettiğim gibi maalesef çok çabuk yaşlandırıldı Türk parası. Dimdik ve dinç bir şekilde son 15 yıl bulmuş olan Türk parası, son 15 yl içinde yaşlanıp fonksiyonlarını göremez, yerinden kalkamaz hale geldi. Dolayısıyla yeni planın hem şans hem şansızlığı budur. Şansızlığını saydık, problem sahaları ağır ve bu tablo Türkiye'nin şimdiye kadar karşlaştığı en ağır tablolardan biridir. 24 Ocak kararlarına yol açan ekonomik tablo ile mukayese edilemeyecek derecede ağır bir tablodur. O gün de Türkiye bir döviz darboğazına girmişti ama çok çabuk kendini toparlayacak şartlara, dinamizme, imkanlara sahipti. Ekonomi ve sosyal hayat tahrip edilmemişti. Bu tahribat son senelerde arttı. Zaten 7. Beş Yıllık planda teknik ölçüde tablolarda görülen rakam ve dengelerin hiçbir gerçekleşme şansı yoktur. Bir egzersiz olarak görülüyor bu. Eski bir plancı olarak söylüyorum; güzel bir egzersiz. Ama şu tablo düzeltilmeden gerçekleşme şansı olmayan bir egzersiz. Esasen planın başında da bu tablo sağda solda dağıtılmış bir şekilde de olsa ortaya konulup zikredilmektedir. İşte ben farklar, problemleri ve istikrar ve dengeye kavuşturma konusunu bu açıdan görüyorum. 7. plan sonunda bir entellektüel egzersiz olarak kalacak. Bir şans kalması da lazım. İlk üç sene bu dengelerin korunmasına, ondan sonraki seneler ise yatırımların hızlandığı, üretimin ve ihracatın arttığı, bir para reformu yapıldığı bir uygulama olabilir.

Planlama sürecinde dikkate alınması gereken ekonomi dışı faktörler neler olabilir? Başka bir deyişle planlamada toplum geneli yönlendirilirken hangi ekonomi dışı faktörlere önem verilmelidir?

Ekonomi dışı faktörlerin başında sosyal yapımızın geliştirilmesi, dengelenmesi ve uyumlu hale getirilmesi gelir. Sosyal yapıdan kastımız Türkiye'de yaşayan toplumun, toplumsal ilişki ve özelliklerinin göstergelerinin iyileşmesidir. Burada gelir dağılımı gibi önemli bir problemle karşı karşıyayız. Gelir dağılımı bozulmuştur, düzeltilmesi lazımdır. Şehirleşmemiz çok problemler getirici tarzda oluyor. Megapoller teşekkül ediyor. İşte İstanbul-İzmit-Adapazarı hattı ve oradan Bursa'ya doğru uzanan yay çevresinde kesif bir yerleşim ortaya çıktı. Aynı şeyi Mersin-Tarsus-Adana-İskenderun hattında görüyoruz. Yer yer Türkiye'de yoğun ve çarpık şehirleşmenin neticeleri ortaya çıkyor. Bu sadece kirlenme gibi insanların günlük yaşayışında sağlıklarını tehdit eden ve çevreyi bozan bir sorun getirmiyor. Hava, şehir hayatındaki insanların normal reaksiyonlarını, ruh yapılarını bozuyor. Bir zamanlar, Karaçi'de yapılan bir etüd, Karaçi'deki insanların %60'ının normal sosyal ve ruhsal reaksiyonlar göstermediğini tesbit ediyordu. Şimdi Karaçi'de olaylar oluyor. Bu ikisi arasında hiçbir bağıntı olmadığını söylemek zordur. Eğer bir şehirde yaşayanların büyük bir kısmı normal ruhsal ve bedeni reaksiyonlar gösteremiyorlarsa bu akümülasyon, bir müddet sonra başka faktörlerin müdahalesiyle sosyal çatışmalara yol açabilir. Bunu niçin söylüyoruz? Mesela, İstanbul gibi şehirlerimizde çirkin olabilir ama basit bir olay, birdenbire binlerce kişinin bir TV istasyonunu basmasına yol açıyor. Veya tahrik olduğu çok açık görülen bir kahvehane taranması birdenbire günlerce kamu güçleriyle birtakım gruplar arasında çatışmalara yol açıyor. Bunların köklerine varmadan meseleleri sadece çok sathi ve siyasi olarak ele almak yanlıştır ve analiz çarpıklıklarına yol açar. Şehirlerimiz bu hale dönüşüyor. Üçüncü önemli ekonomi dışı faktör, göçler. Türkiye'de bazı bölgelerden göç gelmiyor, o bölgeler adeta boşalıyor. Güneydoğu'nun bazı bölgeleri artık terkedilmiştir. Bunun sosyal maliyeti büyüktür insanlara. Bunlar o yerleri terkedip Adana'ya, Mersin'e, Gaziantep'e, Diyarbakır'a, Antalya'ya yerleştiklerinde bildiğimiz olay derhal meydana çıkıyor. Yani birinci nesil kendini kurtarabiliyor ama ikinci nesil problematik hale geliyor ve şehirlerde gettolaşma patlamaları yaşanıyor. Elbette ki ekonomi dışı moral ve kültürel saha

çok kritiktir. Değerlerin yozlaşması hadisesi ortaya çıkabilir. Bu ekonomik dengesizlikler, sosyal çarpıklıklar insanlarımızı tarihi ve moral yapı özelliklerinden, kişiliklerinden uzaklaştıryor. Prematüre bir kapitalist zihniyetin içerisine itiyor. Bu durum sadece moral ve ahlaki-dini değerlerden yoksun gelmiş sosyal gruplarda görülmüyor. Dindar zannedilen, mesela ibadetlerini muntazam yapan insanların moral değerlerinde aşınmalar görülüyor. Bunlar için köşeyi dönmek, haklı-haksız kazanç farkı gözetmeme, parayı ana gaye haline getirme bölünmüş, ikili şahsiyetler meydana getiriyor. Türk toplumunda bu grupların varlığı artık hissediliyor. Bütünleşmiş entegre olmuş, tutarlı dediğimiz şahsiyet ve toplum yapısı yerine, ikilemli şahsiyet yapısı doğuyor. Bu uç vermiş bir "split personhalite" denilen frenkçede, parçalanmş şahsiyet. Bu toplumda görülen aşınmanın, bütün bu dengesizliklerin sonucunda kültürel ve spritüel değerlerin, moral manevi değerlerin yozlaşması, yıpranması ve ortada ikilemli sosyal grupların ortaya çıkmasına yol açıyor. Kalkınmaya menfi tesirleri olur bunların. Çünkü bu sosyal yapı içerisinde spekülatif kazançlar, kolay yoldan zengin olmalar, köşe dönmeler, ekonomik ferdi ve toplumsal kararlar öne çıkıyor. Uzun vadeli çalışmalar, sabırlı üretimler, entellektüel ürünler, mesleki ürün ve yükselmeler, kaliteye değer vermeler, devamlı ekonomik bağlar yerine gelip geçici bir anda birşeyler elde edici tavırlara dönüşüyor. Bu insan tipi devamlılıktan ziyade spekülatif işlemlere yönelik, helal-haram tanımayan, topluma devamlı ızdıraplar getiren bir ekonomik hayata yol açıyor. Biz planlamada çalıştığımız sürede ve bizden sonraki planlarda kültürel ve moral değer ilk defa getirilmiştir. Sonradan Türkiye'nin siyaset hayatına çok büyük ağırlık koyan milliyetçi muhafazakar plancı dediğimiz, cumhurbaşkan, başbakan, Bakanlar ve parti liderlerine kadar çok geniş bir kadro çıkarmış olan kişiler o dönemde Türk planlamasına sosyal boyutu çok iyi getirdiler, kültürel ve moral değerleri de ilk defa Türk kalkınma planlarına bu ekip entegre etti. Çünkü bunu görebilecek entellektüel kapasitelerin moral güçleri vardı. "7. planda bu ne kadar yapılacak?" onu da bir sual olarak koymak isterim. Bunun münakaşası dahi yapılmamaktadır.

7. Beş Yıllık kalkınma planında uluslararası ekonomik ve ticari ilişkiler çerçevesinde AB ile ilişkiler ağırlıklı bir öneme sahip gözükmektedir. Türkiye'nin potansiyel geleceğini gözönüne aldığımızda bu seçimi ve Türk-İslam dünyası ile olan ilişkileri nasıl değerlendiriyorsunuz? Yine bu bağlamda uluslararası dengelerin yeri ve önemi nedir?

Türkiye'de uluslararası ilişkiler ve ekonomik entegrasyon konusunda yaklaşım son dönemde önemli bir zaaf ve yetersizlik içine düşmüştür. Türkiye daha önceki plan dönemlerinde Avrupa ile, o zamanki adıyla Avrupa Ortak Pazarı ile kurulan ilişkiler, Ankara anlaşmaları ve sonraki protokoller çerçevesinde götürülüyor ve bunun ileriye dönük hükümlerinin uygulanması bekleniyor, bunun için çaba sarfediliyor. Zaman zaman ilişkilerin dondurulmasına kadar varan kriz dönemleri ortaya çıkıyor. Fakat 1980'den sonra 6. Beş Yıllık plan ve şimdi 7. Beş Yıllık plan dönemlerinde Avrupa entegrasyonu o kadar hızlı bir durum gösterdi ve AB'nin Türkiye ile olan ilişkileri, kanaatimize göre, olumsuz istikamette o kadar netleşti ki, plan çerçevesinde ve ekonomik politikalar anlayışı içerisinde götürülen uygulama bu yeni gelişmelere cevap verememeye ve yetersiz kalmaya başladı. Hatta bu yetersizlik kanaatime göre, artık bugün büyük bir kumar oynama dönemine gelmiştir. Bu tabiri niçin kullandığımı biraz sonra söyleyeceğim. 1980'li yıllardan bugüne, önce Avrupa, anlaşmalara aykırı olarak serbest dolaşım hükmünü tatbik etmeyeceğini açıkça bize bildirdi. Bu hükmün tatbikat senesi olan 1986 geldiğinde başta Almanya olmak üzere bize anlaşmalarla taahhüt ettikleri serbest dolaşım hükmünü uygulamadılar. Türkiye zaten ne bekliyordu ki? Avrupa ile olan sosyo-ekonomik entegrasyon modeli içerisinde asıl beklediğimiz noktalardan birisi bu idi. İş gücümüzün, iş imkanları ortaya çıktığı zaman plase edilmesi. Tabii burada hem Avrupa kamuoyunu kısmen ve Türkiye kamuoyunu tamamen bir bilgisizlik zemini içine götürdüler. Hatta bizde bile öyleleri çıktı ki: "Avrupa bunu nasıl tatbik eder? Bunu tatbik etse bavulunu kapan Avrupa'ya koşacak" gibi. Böyle birşey elbette söz konusu değil. Bütün bunlar regüle edilmektedir ve Avrupa tüzükleri vardır. Bundan habersiz bırakılan kamuoyu, neredeyse bize bunun tatbik edilmemesini bile uygun görücü bir zemine getirildi. İkincisi; Prof. Ali Bozer zamanında, rahmetli Özal da vardı. Tam üyelik müracaatımız uzun süre bekledikten sonra ve bizim ısrarla "bize artık bir cevap verin" dememiz üzerine 1989 Aralık ayında reddedildi. Arkasından reddediliş cevabı metninde GB öngörülüyordu. Bunu o zaman hükümetleri haklı olarak "Biz öyle üçüncü, dördüncü sınıf bir statüye razı olmayız" diye başta Ali Bozer'in kendisi olmak üzere, aziz meslektaşımız, beyanatta bulundular. Türk kamuoyu da: "Bunlar bizi reddediyor. Ama biz de hiç olmazsa öbür statülere de boynumuzu eğmeyeceğiz" gibi bir teselli buluyordu. Nihayet üçüncü safha GB (Gümrük Birliği) safhası geldi. GB, geçenlerde Benditt Kohen'in de çok açık söylediği gibi, -bunu Avrupa Parlamentosu'nda söylemiştir- Türkiye ekonomisinin ucuza kapatılmasıdır. Bizi hem ticari pazar ilişkileri içerisine almakta hem de bütün ekonomik yararlardan ve siyasi imkanlardan mahrum etmektedir. Model budur, işte bu kadar basit. Ticari pazar ilişkileri içine almaktadırlar ama bütün ekonomik yararlardan ve siyasi imkanlardan bizi mahrum bırakmıştır. 3,5 milyar dolar nedir şu kadar sene içerisinde? Diğer ülkelerle kabil-i kıyas mıdır? Bir Portekiz'le, bir İspanya ile bir Yunanistan'la. Kaldı ki

OECD bölgesinde ticaretimizin %60'ı olacaktır. Öyleyse "bizim entegrasyon modelimiz oraya dönmektir" demek bir yanlışlığı devam ettireceğiz demektir. Bir ülkenin dış ekonomik ilişkileri çok ağır bir biçimde tek bir bölgeye bağlı ise yapılacak iş bölgesel differsification dediğimiz bölgesel çeşitlenmedir. O bağımlılığı, mutlak rakamları düşürmeden, belki de yükseltirsek, %60 seviyesindeki bağımlılığı %50'lere %40'lara indirmek ama buna mukabil, Karadeniz bölgesi, Ortadoğu, Uzakdoğu ile NAFTA bölgesi ile çoğaltmak gerekir. Bunu sanki bir başarıymış gibi gösterip, bundan sonra ekonominin bağımlılığını legal statüyle ortaya çıkarmak yanlıştır. Yeni plan döneminde bu yapılmalı. Kaldı ki kumar dememin sebebi nedir? Avrupa ortak Pazarının önümüzdeki dönemde genişleme hedefleri tesbit edilmiştir. Hangi ülkelerin alınacağının listesi var. Maastrich Anlaşması'nı takibeden dönemde bunlar yayınlandı. Şimdi iki durum var ortada: Birincisi; öyle bir grup var ki bunların bu konularda cahil olması beklenemez. Bizim Avrupa Birliği nezdinde büyükelçilerimiz biliyorsunuz üç tanedir. Birisi Belçika nezdinde, birisi NATO'da birisi Avrupa Birliği nezdindedir. Avrupa'nın genişleme perspektifini bilmemek; bunlar için cahilane bir şey diyemiyiz. Bu ilgililere cehalet atfedilemez ama geniş kamuoyu bu cehalet içinde tutuluyor. Kamuoyu zannediyor ki: "dişini sık, sabret bugün için GB'ye girdin yarın içine de gireceksin. Maalesef ve maateessüf, bunu da söylemek durumundayım DYP-CHP iktidarı böyle bir aldatmaca içinde kamuoyunu tuttular, medya da buna ortak oldu. AB'nin kendi toplantıları oluyor, bizim oraya davet edilmemiz söz konusu değil, davet de edilmiyoruz. Ama davet edilmiş gibi bizim ilgililerimiz oralara koşuyorlar. Son Madrit toplantısı böyle oldu. Onlar kendi aralarında konuşurlarken: "Türkiye Başbakanı da gelmiş, ikimiz-üçümüz çıkalım da kapı aralayalım, ayıp olur" diye ana toplantılarını terkediyorlar ve o arada bir odaya girip, bir çay içip odada birşeyler konuşuyorlar. Türkiye'de sanki Türkiye AB'ne girdi giriyor gibi bir medyatik beyin yıkama karşısında bu ülkenin insanları aldatılıyor. Bu insanlar, hem de okumuş-yazmış insanlar karşı karşıya oturduğunuz zaman "Hocam biz yakında AB'ne giriyoruz, bakın GB oldu" gibi çocuksu ifadelerde bulunuyorlar. İşte birinci nokta budur. Bunların bir kısmı aldatıyorlar.

İkincisi; kasıt. Ben artık Türkiye'nin bazı yetkililerinin kasten Türk kamuoyunu reel olmayan bir ekonomik enformasyon altında tuttuklarını görüyorum. Gerçekleri saklıyorlar insanlarımızdan ve bu gerçekleri kendi hedefleri istikametinde saklamakla kalmayıp, hayali, olmadık, ortaya çıkmamış bazı hususları olacak, hatta olmuş gibi gösteriyorlar. Böylece Türkiye yakında neredeyse tarih de verecekler, veremiyorlar ama Ortak Pazara girecekmiş gibi bütün bir ekonomiyi dış ilişkilerde belli bir bölgeye ve dünyada favori olmayan bir bölgeye bağlama ümidi içerisinde bir kumar oynuyorlar. Türkiye ne AB'ne girme şansını reel olarak yakalayabiliyor ne de onun dışında kendi alternatiflerini geliştiriyor. Kendi alternatiflerini geliştiremiyor çünkü yüzünü onlara dönmüş. Halbuki bugün favori olarak bir taraftan Güneydoğu Asya ekonomik patlaması ortaya çıkmıştır. Bir taraftan NAFTA çıkmıştır. Bizim bölgemizde de ECO yani ipek yolu birliği dediğimiz bölgesel ekonomik ve sosyal işbirliğinin potansiyeli fevkalade büyüktür. Ve bu ipek yolu birliği alternatifimiz önemli gelişme gösteren Uzakdoğu Asya ekonomileri ile AB arasında çok önemli bir geçiş ve kalkınma bölgesi olma potansiyeline sahiptir. Sualinizde ortaya koyduğunuz problem, yani Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerinde sadece tek bir bağımlılık ve kumar oynama pahasına bir bağımlılık, Türkiye'yi oyalama, Türkiye'nin en kıymetli yıllarını çalma ve kamuoyunu yanıltma gibi moral ve ahlaki bakımdan da doğru olmayan ama bazı ideolojik çarpıklıklar sebebiyle ortaya çıkarılan yanlış tablo düzeltilebilir. Öyleyse AB ile olan ilişkilerimiz de gerçekçi ve samimi bir politika takip edilmeli ve bu demokratik olmalı. Doğru ne ise o söylenmeli gerçekçi olmalı. Neden ilgililer saklıyorlar bunu bu ülkeden? Samimi olmalı, demokratik olmalı, halka sorulmalı. Bütün Avrupa ülkelerinde medeni ülkelerde önemli kararlar hep referanduma gidilerek alındı. İngilizler dahi, Avrupaya tarihleriyle, değerleriyle, pazarlarıyla o kadar bağlı oldukları halde referandum yaptılar. Küçük küçük İskandinav ülkeleri referandum yapıyor. Bazen reddediyorlar. İşte Norveç, balık meselesinden reddediyor. Türkiye'nin halkı, o kadar mı fikri değersiz tutulacak bir halktır? Dolayısıyla ekonomik ilişkilerimizde bu üç unsura; gerçekçilik, samimiyet ve demokratizasyona dayanmalıyız ve mutlaka ipek yolu birliği bölgemizi yani ECO bölgemizi Türkiye, İran, Pakistan ve yedi tane yeni devletin meydana getirdiği 300 milyonluk bu yeni bölgeyi cesaretle geliştirmemiz, çok kısa bir sürede aradaki bütün gümrük engellerini kaldırmamız gerekir.

Ekonomik plan hedeflerine ulaşmada çalışma hayatı, endüstri ilişkileri ve işçi-işveren ilişkilerinin yeri ne olmalıdır?

Biz 1946 yılında işçi sendikaları birliği kanunlarını çıkarırken yani işçi sendikalarını, işveren sendikalarını serbest hale getirirken, Türkiye'de ilk işçi ve işveren sendikaları kurulurken, normal demokratik bir yaşam tarzının müesseselerinin kurulması öngörülüyordu ve bu önce bilindiği gibi grevsiz, lokavtsız bir süreç içinde işçi ve işverenlerin teşkilatlanma süreçleri yaşandı ve bu oldukça olumlu bir süreç oldu. 1961 Anayasası'ndan sonra sendikalara iş mücadele imkanları, grev ve lokavt imkanları verildi fakat çarpık bir takım işçi-işveren ilişkileri o günkü anarşik toplum yapısı içerisinde ortaya çıktı. Bu kapitalist hem de vahşi kapitalist dö-

nemin belirtileri yaşandı. Büyük grev dalgaları, işgaller, işyerleri kapatılmaları, katil olaylarına kadar varan 1980 12 Eylül'üne dayanan olayların ana kaynaklarından birisi bu işçi-işveren ilişkileri oldu. Çünkü bazı sendikalar ve öncüler bu konuda medeni, gelişmiş Batı'nın modellerini değil, sendikacılığın ilk yıllarındaki Marxist, anarşist sendikacılık modeline doğru kaydılar. Bunlara sözle laf anlatmak da mümkün değildi. Çünkü bir nevi gençlik krizi, gençlik hastalıkları dönemini yaşıyorlardı. Ama çok sonradan gelen bir gençlik hastalıkları. Çünkü çocuklar kızamık veya su çiçeği hastalıklarını 3 veya 4 yaşında çıkarırlar. Ama 20 yaşındaki bir delikanlının ben kızamık oldum; 30 yaşındaki bir insanın ben su çiçeği çıkardım demesi tabiatına aykırı.

Türkiye başka konularda bu hatalara düşmedi. Ama kifayetsiz bir entellektüel yapı, üretemeyen bir siyasi zemin ve hırslı politikacılar, yine bazı tarihsel kaynaklardan gelen sosyal yapımızdaki bazı noksanlıklar, buna ilaveten de işverenlerin bazılarının yanlış tutumları, Türkiye'yi otuz yaşında kızamığa tutulan, otuz beş yaşında su çiçeği çıkaran insanların durumuna getirdi. Avrupa'nın, Batı'nın ondokuzuncu asırda ve en geç nihayet yirminci asırda terkettiği işçi-işveren ilişkileri modeli geldi 1970'lerin Türkiye'sinde ortaya çıktı. Fabrikaları zaptetme, insanları dövme, vahşi bir sendikacılık, Marx, Lenin, Engels, Enternasyonel marşları, bir hortlama, mezardan hortlaklar çıkar gibi, nerdeyse Marx, Londra'daki Highgate'deki mezarından çıktı. Diğer 1848'de yaşanan karışıklıklar İstanbul'da, Ankara'da, şurda burda yaşanmaya başladı. Türkiye o tarihte sadece 5.000 evladını teröre kurban etmekle kalmadı. Hadiseleri tahlil edecek entellektüel bereketlilikte kalmadı. Ve Türkiye çok şey kaybetti. Burada zeminine fazla girmek istemiyorum. Bu, kifayetsiz insanların, kifayetsiz entellektüellerin, politikacıların, hazır olmayan bir devlet kadrosunun bu ülkeye ödettikleri bir bedeldir. Bize iki bakımdan bir yanlışlık getirdi. Birincisi, ekonomik kalkınmaya aykırıydı. İşçi-işveren ilişkilerindeki o kargaşa yılları ekonomik kalkınmamızda önemli bir handikap oldu. İkincisi, sosyal ve medeni ilişkilerin işçi-işveren arasında gelişmesine mani oldu. Sonra 12 Eylül dönemi bunları yasak etti. Bu kanunları kaldırdı, biliyorsunuz grevleri ve lokavtları yasak etti. VI. Beş Yıllık Plan dönemine geldik ve şimdi VII. Beş Yıllık Plan dönemine girdik. Yapılacak iş, bugünkü modelin terk edilmesidir. Bu model geçmiş, dönemini bitirmiş, devrini tamamlamış bir zihniyetin modelidir. Bugün dünya post-endüstriyel bir dönem yaşıyor. Bilgi toplumunu yaşıyor. Hesaplar, kitaplar biliniyor. Bir işçinin ücretine ne kadar zam yapılabilir, hangi standartlar üzerinde, Avrupa sosyal şartı var. Bütün üretimden alacakları payların hesapları... Müzakerelerin çok rahat yapılabileceği dönemi yaşıyor bugün dünya. Grev ve lokavt kullanımı artık bazı sektörlerde 40 senedir yapılmıyor. Öyle iş kolları var ki 35-40 senedir ne bir grev olmuş ne de bir lokavt olmuş. Bütün meselelerin kolay halledilebildiği bir dönemde bizim gelişmiş kapitalizm öncesi, neokapitalizm öncesi, ilk kapitalist krizlerini yaşamamıza dayanan bir modelin getirilmesi, işçimizin en başta aleyhine oluyor, işverenimizin aleyhine oluyor. İşyeri kapanma tehlikeleri ortaya çıkıyor. Bu sefer işçi işini kaybetmemek için bir sürü fedakarlıklarda bulunuyor. Bu görüşün kökleri bizim kültürümüzde ve inancımızda var, bizim inancımızda insanın hak ettiğini almaması haramdır. İnsanlarımızda öyle bir endişe son zamanlara kadar yaşamıştır ve halen devam etmektedir. Aldığım parayı hak ediyor muyum? Helal mi acaba aldığım para? Az veya çok değil, az veya çokluğundan önce aldığım helal mi? Hakkını veriyor muyum? İş emanettir, fabrika emanettir, tezgah emanettir. Çalıştıran çalışanın kardeşi olduğunu hissetmelidir. Patronluk kavramı yoktur. İşveren, çalıştığı insanları kardeşi gibi telakki eder. İşçi de işini yaptığı insanın kendine bir emanet verdiğini ve kendine ödediği her kuruşun, her liranın helal olması; işveren, mal sahibi, mülk sahibi, fabrika sahibi, çalıştırdığı insanları korumakla mükellef olduğu duygusu içinde olması gerekir.

Bazı insanların bunu anlaması bile zor. Ancak Japon modelini inceledikleri zaman böyle bir model varmış diye düşünmeye başlıyorlar. Japon işletmelerinde bir aile havası var. İşveren kendisi ve işiyle bu ailenin reisi. Oradaki evlenecek kızların cihazlarını bile düşünüyorlar. Giren bir insan işinden otuz sene, kırk sene ayrılmıyor. Bütün bunlar Japon modelinde görülüyor. İşte o işçi-işveren modeli incelendiğinde birdenbire insanlarımız şaşkına dönüyor. Demek ki, Japonların başarılarının sebeblerinden biri de buymuş diyorlar. Halbuki o model bizde var. Kimse bilmem kimin doktrinine göre bugün ne ekonomik ne sosyal kararlar alır, kanunlar çıkarır, planlar yapar, ne de işçi-işveren ilişkileri böyle tanzim edilir dedi. O zaman gayet iyi hatırlıyorum, genç bir doçenttim. Pek hevesli olmadığım halde, hocalarımın da arzusuyla ekonomik ve sosyal doktrinleri fakültede okutmaya başlayınca sınıf dolmaya, taşmaya başladı. Millet o kadar hevesliydi. Sonra biz bunların hepsini tek tek kritik bir şekilde anlatınca, o günün talebeleri çok şanslı oldular. Çünkü eksiklerini gördüler. Dışarıda böyle değildi. Dışarda kamuoyu bunlarla meşgul ediliyordu. Sendikalarımız, işçi-işveren ilişkilerimiz böyle bir model içinde, çarpık bir şekilde gelişti. Çok şey kaybettik. Ama eğer VII. Beş Yıllık Planda sağlıklı yeni bir modele geçmek istiyorsak bu toplumumuzun ve bugün dünyanın varmış olduğu seviyeye uygun olarak menfaat çatışmasına, sınıf mücadelesine dayanan değil; sınıf kavramını bir tarafa bırakan, menfaat birliği, uyum ve kardeşlik kavramlarını ortaya çıkaracak bir sistem olabilir. Uygulanan bir örnek olarak Japon sistemi buna bir ışık tutabilir.

Verdiğiniz bilgiler için çok teşekkür ederim efendim.

Ben teşekkür ederim.

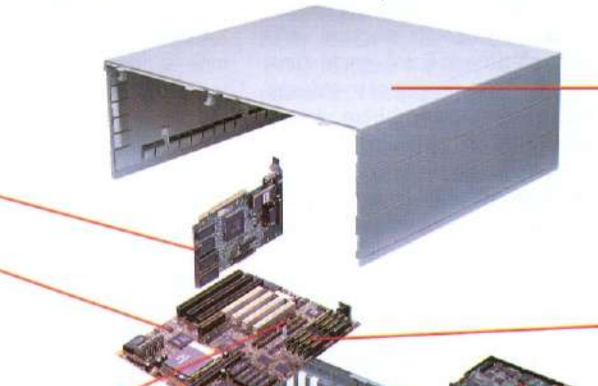
Gücünü kalitesinden alıyor.

Bilgisayar kullanıcısını "pahalı markalı" ve "ucuz toplama" kıskacından kurtaran Exper, Türkiye'de kaliteyle özdeşleşen ilk bilgisayar markası oldu. Exper, kaliteli ürünleriyle dünyaca tanınan, ISO 9000 sertifikalı firmaların ürünleriyle donanmış olarak uluslararası rekabette yerini alırken, Türkiye'nin gücüne güç kattı. Datateknik, Exper ile Türkiye'de kaliteli bilgisayar üretilebileceğini kanıtlamanın gururunu yaşıyor.

İşte kaliteyi güce dönüştüren Exper'in üstün özelliklerinden bazıları...

Monitör: Görüntü ve malzeme kalitesi yüksek CTX monitörler.

Ekran kartı: 16 Milyon'a kadar renk desteği olan S3 serisinin 64 Bitlik grafik chipine sahip, PCI bus ekran kartı.

Mainboard: Yapılan tüm değerlendirmelerde "En Kaliteli Mainboard Üreticis[illegible]ak" gösterilen ASUSTEK'in en son teknolojiye (PCI bus, NSP, Plug & Play, EDORAM, Pipelined Burst cache, Flash Rom... vb.) sahip yüksek performanslı mainboardlar.

I/O Kontrol: Board üzerinde 32 bit Dual Channel Enhanced IDE, 1.44 ve 2.88 sürücüleri destekleyen FDD, 2 adet UART 16550 seri ve 1 adet EPP/ECP çift yönlü paralel port.

3.5" Disket sürücü: Dünyanın en kaliteli markalarından Teac veya Epson disket sürücü.

Kasa: Amerikan Palo-Alto Design tarafından ünlü markalar için tasarlanan FCC standartlarına uygun özel plastik kasa. Midi Tower, Desktop ve Mini Desktop seçenekleri ile.

SIMM modül: 72 pin yüksek yoğunluklu, markalı bellek chiplerini kullanan simm modüller.

Hard disk: Conner, Quantum gibi tanınmış üreticilerin yüksek performans ve kapasiteli hard diskleri.

Güç kaynağı: En büyük PSU üreticilerinden SEASONIC 'in; VDE,UL ve CSA onaylı, 200 Watt güç kaynağı.

Klavye: En büyük klavye üreticilerinden BTC'nin Türkçe Q veya F dizininde özel üretilmiş 102 tuş ve Windows 95 için 105 tuşlu klavye.
Mouse: Microsoft uyumlu, Windows 95 destekli, yüksek hassasiyetli, ergonomik Exper Mouse'lar Primax tarafından üretiliyor.

DATATEKNİK
BİLGİSAYAR SİSTEMLERİ TİCARET VE SAN. A.Ş.

İSTANBUL MERKEZ: Tel: (0212) 288 17 65 Faks: (0212) 274 23 79
ANKARA BÖLGE: Tel: (0312) 468 17 82 Pbx. Faks: (0312) 428 59 16
İZMİR BÖLGE: Tel: (0232) 422 23 54 Faks: (0232) 422 50 85

exper
Türkiye'nin en güçlü bilgisayarı.

DOSYA

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve reel kesim

Doç. Dr. Yusuf TUNA*

* İ.Ü. İktisat Fakültesi İktisat Politikası Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

I- GİRİŞ

Reel kesim, ekonomide mal ve hizmet üretimi, yatırım, istihdam ve bu süreci etkileyen faktörleri ihtiva eder. Ekonomide birimler arasındaki ilişkilerde kesin hatlarıyla büyük farklılıkların olduğunu söylemek mümkün değildir. Bir bütün olarak ele alındığında uygulanan iktisat politikaları çerçevesinde ortaya konan öncelikler kesimleri farklı şekillerde etkilemekte, çıkan sonuçlar bakımından analizleri değişik yönleriyle ele almamızı zorunlu kılmaktadır. Birimler arasındaki ilişkilerin uyumu ekonomide istikrar sağlanabilmesi için gereklidir. İstikrarın sağlanabilmesi için temel amaçları gerçekleştirmeye yönelik olarak ortaya konan araçların seçimi ve önceliğinin tesbiti önemli rol oynamaktadır. Esasen iktisadi planlamanın gayesi uygulanan politikalar arasında uyumun, devamlılığın ve yeknesaklığın sağlanmasını gerçekleştirmektir. Bu çerçevede 1996 yılı itibariyle uygulamaya konulan VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda tesbit edilen ilkeler doğrultusunda, ekonominin arz cephesinde öngörülen hedefler mevcut durum ile karşılaştırılarak önümüzdeki beş yıl içerisinde ortaya çıkabilecek muhtemel gelişmeler özet olarak analiz edilmeye çalışalacaktır. Konunun çok kapsamlı oluşundan dolayı mümkün olduğu ölçüde Plan'da yer alan hedeflerle ilgili olarak kullanılan ifadelere bağlı kalıp, özetleme güçlüğünü de dikkate alarak bir fikir ortaya koymayı amaçlamaktayız.

II- İKTİSADİ PLANLAMA VE KALKINMA

Türkiye'de hazırlanan beş yıllık kalkınma planlarında ortaya konulan amaçlar ve araçlar bazı küçük değişiklikler yapılmasına rağmen, adeta geleneksel ifadeler şeklinde her plan döneminde tekrar edilmektedir. 1973 yılından itibaren planlar hazırlanırken her dönem için yeni strateji hedeflerinin tayin edilmesi amaçlanmış, ancak makro politikalar açısından bir önceki planın devamı niteliğinde hedefler ortaya konmuştur. Planların değişen Türkiye ve Dünya şartlarına uyum sağlamaları gerekmektedir. Özellikle Üçüncü Plan'ın başlangıcından itibaren ekonominin istikrarsız bir seyir izlemesi, makro hedeflerin en başında yer alan enflasyonun düşürülememesi, 1980'den sonra önemli bir iktisat politikası strateji değişikliğine gidilmesine rağmen, planların ekonominin gerektirdiği yapısal değişiklikleri gerçekleştirecek ilkeleri ortaya koyamadığını göstermektedir. Diğer taraftan, planlarda tesbit edilen amaçlar ve araçlar arasındaki çelişkilerde tolere edilememiştir. Para politikası ve maliye politikası araçlarına öncelik verilmiş, amaçlar açısından ise gelir dağılımı ve istihdam politikası hedeflerine yönelik gruplandırmalar yapılmıştır. Bu durum ortaya konan politikaların sayısal olarak ifadesini güçleştirirken, diğer taraftan da planlarda aynı konuların tekrarına yol açmıştır. (1)

İktisadi planlama belli sayısal hedefleri gerçekleştirmek üzere ortaya konulan araçları belirlemek ve araçların kullanımındaki ilkeleri tesbit etmek için kullanılır. (2) Planlamayı, kamunun iktisadi hayata müdahalesini tamamen yol gösterici ve koordinasyon sağlayıcı bir fonksiyon olarak anlamak gerekir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kalkınma çabasını sürdürebilmek için özel sektörün yetersiz oluşu, bu konuda kamu sektörünün önderlik yapmasını zorunlu kılmaktadır. Buna göre devletin ekonomik hayata müdahalesi özel sektör ve kamu sektörüne yapılacak yatırımların hacmi, niteliği, ayrıca kesimlere göre kaynakların ne şekilde tahsis edileceği konularını kapsayan bir planla gerçekleşir. Aksi halde birbirinden bağımsız bir şekilde yapılan iktisadi faaliyetler ne kadar başarılı olurlarsa olsunlar, aralarındaki koordine eksikliği yüzünden ekonomik kalkınmaya yarar yerine yük getirebilir. (3) Böylece ekonomik kalkınma sürecinde karşılaşılan güçlükler bağımsız olarak değil, bir plan çerçevesinde yürütülmesi gerekmektedir. Ekonomik sistemleri ve gelişmişlik düzeyleri ne olursa olsun hemen hemen bütün ülkeler farklı iktisadi yapılara sahiptirler. Bu sebeple, her ülke için geçerli bir kalkınma planı yapmak ve bunu uygulamak mümkün değildir. Zira eğer bu mümkün olsaydı iktisadi kalkınma için çok farklı araştırmalara gitmek gerekmezdi. Bununla beraber, bugün gelişmiş ülkeler gelişmekte olan ülkelere global düzeyde kalkınma planları tavsiye etmektedirler. Bunlar bir nevi iktisat politikaları olup, uygulanan ülkelerde o ülkenin iktisadi yapısına göre şekil almaktadır. Hal böyle olunca, kalkınma planları yapılırken, ülkenin iktisadi yapısıyla sosyo-

kültürel yapısı dikkate alınmak durumundadır. Çünkü, uygulanan planlar, mesela ülkede sanayileşmenin ve dış ticaretin gelişmesine imkan verebilir. Ancak, toplumun değer yargılarına da uygun olmalıdır. Zira, her toplum ulaştığı kültür ve gelişmişlik düzeyine eski kültür ve değer yargılarından çok şeyler aktarmaktadır. Diğer taraftan, iktisadi planlama optimal kaynak dağılımını sağlamada önemli yararları olması yanında, farklı ve değişik politikaların ortaya konmasında karar alma sürecine büyük ölçüde yardımcı olmaktadır. Bu bakımdan, özellikle karar alma birimlerinin karşılaştıkları iktisadi problemlerin çözümünde yapısal değişikliği zorunlu kıldığı açık şekilde görülmektedir. (4)

Tablo: 1

Sektörlerin GSYİH Payları (Cari Fiyatlarla, %)

Sektörler	6. Plan Başlangıcı (1990)	1995	2000
Tarım	17.5	15.0	13.5-13.0
Sanayi	25.5	28.5	27.0-27.2
Hizmetler	57.0	59.2	59.2-59.8

Kaynak: DPT; 6. ve 7. BYKP

Bilindiği gibi, ekonomiler tarım, sanayi ve hizmetler sektörü olmak üzere üç kesime ayrılır. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri genelde tarıma dayalıdır. Bu sebeple, tarımın diğer sektörlere göre ağırlığı daha fazladır ve üretim faktörleri bu sektörde yoğunlaşmıştır. Sanayileşmenin finansmanında yine bu sektörden elde edilen gelirlerin sanayi sektörüne aktarılmasıyla karşılanmaktadır. Hizmetler sektörünün gelişmesi ise, kişilerin gelir düzeylerine bağlı olduğundan, ancak sanayi sektörünün gelişmesiyle beraber mümkün olabilmektedir. Diğer taraftan, gelişmekte olan ülkelerde var olan düalizm de konuya ayrı bir karmaşıklık getirmektedir. İktisadi yapıyı değiştirmeyi amaçlayan sanayileşme sürecine girilirken, bütün bu özellikleri dikkate alarak bir plan yapılmalı ve bu plan sayesinde iktisadi ve sosyal hayatta gelişen bir ahenk sağlanmalıdır. Çünkü iktisadi yapıdaki değişmeyi sosyal ve kültürel alandaki değişmelerin izlemesi tabiidir.(5)

Planlamaya dayalı bir iktisadi sistemin tercih edilmesinin sebebi, iktisadi kalkınmanın en hızlı şekilde bu planlı uygulamada gerçekleşebilme imkanı bulmasıdır. (6) Nitekim, gelişmiş ülkeleri göz önüne alırsak, bugünkü seviyeye ulaşmalarında kalkınma planları yaptıkları ve bu planlara bağlı kalarak etkin bir şekilde uyguladıklarını görürüz. İktisadi yapı değişikliklerine sebep olacak ve ülkelerin gelişmelerinde önemli rolü olan kalkınma planlarının amaçlarını genel olarak şu şekilde sıralamak mümkündür: (7)

- Milli gelirde hızlı bir büyüme sağlayarak kişi başına geliri arttırmak.
- İstihdam sorununu çözmek.
- Ekonomideki kaynakların ve gelirin adil bir şekilde dağılımını sağlamak.
- İstikrarlı bir fiyat mekanizması oluşturarak, piyasa güvenini sağlamak.
- Önemli bir problem olan ödemeler dengesindeki açıkları gidermek.
- Bölgelerarası dengesizlikleri önlemek.

Bu açıklamalardan anlaşılacağı gibi, gelişme arzusunda olan ülkeler kalkınma planları yapıp ve bu planlar çerçevesinde hareket ederek, bu arzularını gerçekleştirebileceklerdir. Zira, farklı ve birbirinden bağımsız kesimlerin iktisadi açıdan gelişebilmeleri mümkün olamayacaktır.

III- TÜRKİYE EKONOMİSİNDE REEL KESİM

1. MİLLİ GELİR VE ÜRETİMİN YAPISI

Milli gelirin bileşimi ekonominin en genel görünümünü ortaya koyar. Ekonomideki üçlü sektör ayrımında kesimlerin ne oranda katkı sağladıkları ve MG'in oluşumundaki etkileri önemli göstergeleri teşkil etmektedir. Bu bakımdan, MG hesaplamaları ve hesaplama metodları da konunun açıklığa kavuşması açısından üzerinde durulması gereken hususlardır. Türkiye'de Milli Gelir hesaplamalarının tarihçesi oldukça eskidir. 1928 yılında başlanan MG hesaplamaları daha sonraki yıllarda dönemler itibariyle ele alınmış 1960'lı yıllara kadar sürdürülmüştür. 1962 yılından sonra Planlı Kalkınma Dönemi'nin başlamasıyla beraber MG istatistiklerine duyulan ihtiyaç daha da artmıştır. 1971 yılında DPT ve DİE tarafından yapılan MG serileri birleştirilmiş, yeni bir metodoloji ile ele alınarak Birleşmiş Milletler'in yeni standardize sistemine uydurulması için yeni bir MG zaman serisi oluşturulmuştur. 1990 yılına kadar yıllık cari ve 1968 fiyatlarına göre MG hesaplanmıştır. 1990 yılından itibaren MG hesapları üçer aylık dönemler itibariyle hesaplanmaya başlanmış ve yeni bir seri oluşturulmuştur. Daha önce yapılan yıllık hesaplamalara dahil edilmeyen bazı maddeler ve alt sektörler sisteme dahil edilmiştir. 1968'i esas alan temel yıl 1987'ye kaydırılmıştır.

MG hesaplamalarında kullanılan kaynak ve yöntemler ise farklıdır. Emek faktörünün gelirleri, ticaret sanayi ve serbest meslek sahiplerinin elde ettiği karlar, tasarruf ve sermaye sahiplerinin elde ettiği faiz, arazi ve gayrımenkul rantı MG hesaplamalarına gelir yöntemiyle dahil edilmektedir. Üretim sektörlerinin bir yıl içerisinde üretmiş oldukları mal ve hizmet değerlerinin toplanmasıyla kullanılan üretim yöntemi ve nihai mal ve hizmet tüketim değerlerini ele alan harcama metodu, MG hesaplamalarında kullanılan metodlardır. Tablo. 1

GSYİH'nin bileşiminde tarım sektörünün nisbi payının yıllar itibariyle azaldığı, sanayi ve hizmetler sektörünün payının arttığı görülmektedir. 7. Plan sonunda tarımın payının % 13 dolayında olacağı hedeflenmektedir. Tarımın nisbi payındaki azalışın karşısında sanayi sektöründen daha fazla hizmetler sektörünün payında artış olması dikkat çekicidir. Diğer taraftan, üretimin sektörel dağılımında sanayi sektörünün oluşturduğu katma değer itibariyle ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Tarımın payında ise dalgalı olmakla beraber, yıllar itibariyle bir azalmanın olduğu görülmektedir. Sektör içi dağılımında bitkisel üretimin ağırlığı devam etmektedir. İmalat sanayii üretiminde tüketim malları üretiminin en büyük paya

sahip olduğu ve sanayi üretiminin içinde tarıma dayalı sanayilerin ağırlığının fazla olduğu izlenmektedir. Tablo. 2

Tarımsal üretim endeksinde son iki yılda düşüş kaydedilmiştir. Sanayi üretim endeksinde ise, (Katma değer ağırlıklı, 1986=100) 1992'de 137.3, 1993'de 148.8, 1994'de 131.3 olarak gerçekleşmiştir. Bunda daha sonra ele alacağımız imalat sanayii yatırımlarının azalmasının ve sermayenin üretimden çok finans piyasalarında değerlendirilmesinin büyük rolü vardır. Tablo. 3

İmalat sanayiinde kapasite kullanım oranlarında istikrarlı bir düzey tutturulamamıştır. Kapasite kullanım oranlarının düşüşünde en önemli faktörü sermaye yetersizliği oluşturmaktadır. Üretim birimleri işletme sermayelerini dahi borçlanma yoluyla karşılayabilmektedirler.Tablo. 4

Altıncı Plan Dönemi'nde öngörülen % 7'lik büyüme hızı % 3.9 olarak gerçekleşmiştir. 1995 de ise büyüme hızının sabit fiyatlarla % 4.4 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. 1988 ve 1994 yılları arasında büyüme hızı % 9.4 ile % -6 arasında dengesiz bir seyir izlemiştir. Yedi yıllık dönem boyunca büyüme oranları arasında % 15.4'e varan bir farkın olması ekonomideki istikrarsızlığın çok açık bir göstergesidir. İhracata yönelik bir stratejinin uygulanmasına rağmen, özelikle 1989'dan sonra ekonomik büyümeye en büyük katkıyı tüketim harcamaları oluşturmuştur. 1993'dan itibaren dış kaynakların büyüme üzerinde olumlu etkisi olmuştur. Burada işaret edilmesi gereken en önemli husus, 1993 yılı hariç, yatırımların büyüme üzerinde fazla etkili olamadığıdır. Reel kesimin büyük oranda ihmal edildiği anlamına gelen bu gelişme, uygulanan iktisat politikası araçlarının seçiminde ve önceliğinde sağlıklı kararların alınamadığını göstermektedir. Tablo. 5

Tablo: 2

Üretimin Sektörel Dağılımı (%)

Tarım (12.4)	
-Bitkisel Üretim	59.8
-Hayvancılık	30.5
-Ormancılık	4.7
-Su Ürünleri	4.8
Sanayi (41.8)	
-Madencilik	2.3
-Elektrik, Gaz, Su	5.8
- İmalat Sanayii (91.9)	
* Tüketim Malları	45.4
* Ara Mallar	38.2
* Yatırım Malları	15.3

Kaynak: DPT

Tablo: 3

İmalat Sanayii Kapasite Kullanım Oranları (Üretim Değeri Ağırlıklı)

1991	74.5
1992	76.5
1993	79.5
1994	72.2

Kaynak: DİE

2. YATIRIM VE TASARRUFLAR

Son on yıllık göstergeleri dikkate aldığımızda toplam sabit sermaye yatırımları içinde imalat sanayii yatırımlarının payı % 20.9'dan % 17.3'e, enerji yatırımlarının payı % 13.7'den % 4.1'e, tarımsal yatırımların payı % 7.6'dan % 4.8'e, madencilik yatırımlarının payının % 5.4'den % 1.5'e gerilediğini görmekteyiz. Üretim sektörlerine yönelik toplum yatırım hacminde önemli ölçüde bir azalma meydana gelmiştir. Toplam yatırımlar içerisinde toplam üretim sektörlerinin payı 1980 öncesinde % 60 iken, 1985 de % 47.6'ya, 1994 de ise % 27.7'ye düşmüştür. Aynı dönemde konut yatırımlarının payı % 15'den % 41.3'e çıkmıştır. Ekonomide ortaya çıkan bu yatırım darlığı mal üretim kapasitesini büyük ölçüde sınırlandırmış, teknolojiler yenilenememiş, mevcutların kapasite kullanım oranları düşmüş, enerji yatırımları azalmış, tarımsal üretim aynı düzeyde kalmıştır. Toplam yatırımlar içerisinde kamunun payı özellikle imalat sanayiinde azalmış, ulaştırma, haberleşme ve sosyal yatırımlara kaymıştır. İmalat sanayii yatırımları içinde kamunun payının azalması, karşısında özel sektörün bu açığı kapatması gerekirken, özel sektörün bahsi geçen dönemde imalat sanayii yatırımları içindeki payı % 32.8 den % 21.8'e gerilemiştir. Özel sektörün 1985 de toplam konut yatırımlarındaki payı % 31.9 iken 1994 de % 52.9'a çıkmıştır. Kamu yatırımlarındaki azalma ulaştırma, haberleşme ve diğer altyapı sektörlerine de yansımış, kamu yatırımlarında temel altyapı hizmetlerine ayrılan pay 1985 de % 57.1 iken 1994 de % 23.6 ya düşmüştür. Aynı dönemde özel sektörün konut yatırımlarındaki payı % 42.9 dan % 76.4'e çıkmıştır.

Tablo: 4

GSMH'nın ve Sektörel Katma Değerlerin Büyüme Hızları (1987 Üretici Fiyatlarıyla, %)

Sektörler	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Tarım	0.4	7.8	(-7.6)	(-0.9)	4.3	(-1.3)	(-0.3)
Sanayi	1.8	4.6	8.6	2.7	5.9	8.2	-5.7
-Madencilik	-4.6	13.0	-2.5	4.5	0.3	-6.4	8.0
-İmalat Sanayii	10.1	1.6	9.7	2.4	5.8	9.3	-7.6
-Enerji	10.4	13.9	8.6	4.5	11.6	8.9	3.4
Hizmetler							
-İnşaat	-5.4	6.1	-1.1	1.1	6.2	7.9	-2.0
-Ticaret	3.5	-2.3	12.3	-0.7	6.9	11.6	-7.5
-Ulaştırma	1.2	3.2	11.9	-0.4	8.1	10.8	-2.0
-İthalat Vergisi	-10.3	-2.6	48.3	4.1	11.3	32.8	-35.2
GSYİH (PF)	2.1	0.3	9.3	0.9	6.0	8.0	-5.4
GSMH (PF)	1.5	1.6	9.4	0.3	6.4	8.1	-6.0

Kaynak: DİE, DPT

Tablo: 5

Kaynaklar - Harcamalar Dengesi

	Cari Fiyatlarla		Sabit Fiyatlarla	
	Yüzde 1994 (1)	Değişme 1995 (2)	Yüzde 1994 (1)	Değişme 1995 (2)
GSMH (Yeni Seri)	107.8	49.5	-3.8	4.4
Dış kaYnak (3)	5.1	-1.7	5.7	-0.7
Toplam Kaynaklar	97.8	51.2	-9.0	5.1
Sabit Sermaye Yatırımları	73.6	53.1	-15.7	6.1
-Kamu	43.8	53.7	-28.4	5.9
-Özel	85.5	52.9	-10.6	6.2
Stok Değişmesi (3)	-4.7	2.2	-3.1	1.9
-Kamu	-2.0	1.4	-1.0	1.2
-Özel	-2.7	0.8	-2.2	0.7
Toplam Yatırımlar	51.3	67.9	-26.3	15.9
-Kamu	15.5	100.6	-41.5	35.6
-Özel	64.4	59.5	-20.6	10.6
Toplam Tüketim	113.8	47.1	-3.1	2.3
-Kamu	70.8	53.6	-2.8	3.1
-ÖZEL	122.2	46.2	-3.2	2.2

Kaynak: DPT (1) Gerçekleşme Tahmini, (2) Proğram Hedefi, (3) Yüzde değişmeleri GSMH büyümesine katkılarını göstermektedir.

Üretim yatırımlarındaki bu azalma veya yatırımların yön değiştirmesi ekonomide reel büyüme oranını olumsuz yönde etkilemiş ve esas itibariyle istikrarsızlığın da kaynağını oluşturmuştur. Yatırımların üretim alanlarından konut ve finans piyasalarına kayması uygulanan iktisat politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ekonomide büyüme ve istikrarın sağlanabilmesi, reel kesimin faaliyetlerini optimum bir şekilde gerçekleştirebilmesi için 1983 den 1987 ye kadar maliye politikası araçlarına öncelik veren bir iktisat politikası uygulanmıştır. Vegi sisteminde yapılan değişikliğin özel tasarrufu arttıracağı, faiz ve enflasyon oranını düşürerek birimlerin üretim sektörlerinde yatırımlara dönüştürüleceği umulmuştur. Ancak, kamu giderlerindeki artış eğiliminin hızlanması makul düzeyde öngörülen vergi oranlarının zamanla arttırılması, özellikle kamu açıkları sebebiyle enflasyonun düşürülememesi, üretim, fiyatlar ve ücretler düzeyinde reel kesimde olumsuz gelişmelere sebep olmuştur. 1987 ten itibaren makro dengelerin ve istikrarın sağlanabilmesi amacıyla para politikası araçlarına öncelik verilmeye başlanmıştır.

Para arzının azaltılması ve arttırılması, döviz kurları veya faiz oranlarıyla ilgili uygulamaların finans kesiminde oluşturacağı olumlu gelişmenin reel kesime de yansıyacağı ve üretimin arttırılacağı öngörülmüştür. 1989 dan itibaren ise tüketim ağırlıklı bir büyümenin öngörülmesi, özel tüketim kredilerinin arttırılması ve reel ücretlerde yapılan artışla desteklenince özel kesimde de tasarrufların azalmasına sebep olmuştur. Diğer taraftan, sürekli tasarruf açığı bulunan kamu sektörüne de borçlanma gereğinin artması, ekonomideki finans darboğazının büyümesine ve yatırım hacminin daralmasına sebep olmuştur. Finans sıkıntısının giderilebilmesi amacıyla dış kaynak arayışı başlamış, para ve sermaye piyasalarındaki ayarlamalarla sıcak para diye ifade edilen kısa vadede ihtiyaçları karşılayabilecek finans teminine çalışılmıştır. Kısa dönem için finans teminine yönelik oluşturulan faiz arbitrajı yatırımcı ve sermaye sahipleri için çok karlı bir piyasa oluşturmuştur. 1992 yılından itibaren para ve maliye politikası araçlarından yoğun bir şekilde medet umulması piyasaların içinde bulunduğu faiz ve finans kıskacını arttırmıştır. Tüm bu gelişmelerin reel kesimi olumsuz yönde etkilemesi sonucu ekonominin ciddi bir darboğaza girmesi artık gelenek haline gelen 5 Nisan 1994 İstikrar Proğramı'nı gündeme getirmiştir. Ancak, uygulamaya konulan yeni istikrar proğramı hedeflendiği ölçüde reel kesime faydalı olamamıştır. Ekonomi bugün yine 1994'den önceki sıkıntılarla karşı karşıya bulunmaktadır. Tablo. 6-7-8-9-10

3- FİYATLAR

Fiyatlar mal ve hizmetlerin para ile ifadesidir. Fiyatlar genel düzeyi seçilmiş bazı maddelerden oluşan endekslerin ağırlıklı ortalamalarından oluşan bir göstergedir. Bu bakımdan fiyatlar genel düzeyi aynı zamanda paranın satınalma gücünü de göstermektedir. Fiyatlar genel düzeyinin sürekli olarak artması toplam talebin toplam arzdan fazla olduğu anlamına gelir ki, buna da enflasyon denmektedir. Ülkelerin sosyo-ekonomik yapılarına göre farklı şekillerde cereyan eden fiyatlar genel düzeyinin artmasının sebepleri kısaca şunlardır: (8)

- Tüketici gelirlerindeki artışların talebi artırması
- Cari fiyatlarla toplam talebin toplam arzdan yüksek olması
- Tabii şartlara bağlı olarak tarımsal ürün arzının azalması
- Destekleme fiyat politikaları
- İşçi ücretleri ve hammadde fiyatlarındaki artışlar, yüksek faiz hadleri, devalüasyon gibi ürün maliyetlerini yükselten sebepler
- İthal edilen hammaddelerin fiyatlarındaki artışlar
- Kamu kuruluşlarının yoğun çalışması sebebiyle maliyetlerin artması
- Kamu harcamalarının optimal bir şekilde dağılı-

Tablo: 6

Sektörler İtibariyle Toplam Sabit Sermaye Yatırımları (Cari Fiyatlarla, %)

Sektörler	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Tarım	6.9	5.9	5.5	5.4	5.7	5.0	5.1	4.4
Madencilik	2.4	2.3	1.9	1.8	1.9	1.8	1.4	1.5
İmalat	17.6	16.1	14.8	19.5	18.6	18.7	18.0	20.1
Enerji	9.7	9.7	10.8	7.3	6.2	5.1	3.7	3.1
Ulaştırma	20.7	16.1	15.9	17.9	18.9	22.0	24.3	18.8
Turizm	2.5	3.1	3.9	3.8	3.7	3.0	2.2	2.4
Konut	27.9	35.8	36.7	33.5	33.8	31.5	33.3	38.9
Eğitim	2.3	2.3	2.5	2.6	2.6	3.0	3.2	2.4
Sağlık	1.0	0.9	1.2	1.5	1.7	2.0	2.1	1.9
D. Hizmetler	9.0	7.6	6.9	6.7	7.1	7.9	6.7	6.5

Kaynak: DPT

Tablo: 7

Sabit Sermaye Yatırımları/GSMH

	1993	1994	1995[1]
Kamu	7.2	4.9	5.1
Özel	18	16	16.4
Toplam	25.2	20.9	21.5

1 Geçici

Tablo: 8

Yatırımların Kamu ve Özel Sektöre Göre Dağılımı (%)

	1993	1994	1995[1]
Sabit Sermaye Yatırımları			
-Kamu	28.4	23.5	23.6
-Özel	71.5	76.4	76.3
Toplam Yatırımlar			
-Kamu	26.8	20.5	24.5
-Özel	73.2	79.5	75.5

Kaynak: DPT.
1 Geçici

Tablo: 9

Tasarruflar/GSMH

1993	21.9
1994	19.7
1995[1]	20.9

1 Geçici

Tablo: 10

Harcanabilir Gelir/GSMH

	1993	1994	1995[1]
Özel Tüketim	63.5	69.9	68.3
Özel Tasarruf	24.8	21.3	21.0
Özel Yatırım	19.7	15.6	16.6
Kamu Tüketimi	12.7	10.5	10.8
Kamu Tasarrufu	-2.8	-1.6	-0.1
Kamu Yatırımı	7.2	4.0	5.4

Kaynak: DPT.
1 Geçici

Tablo: 11

Toptan Eşya ve Tüketici Fiyat Endekslerindeki Gelişmeler (Bir Önceki Döneme Göre Ortalama Yüzde Değişmeler)

	TEFE					TFE
	Genel	Tarım	Maden	İmalat	Enerji	Genel
1990						
Yıl Sonu	4.6	47.8	61.3	48.5	45.1	60.4
Yıllık Ortalama	52.3	70.6	48.7	46.9	56.5	60.3
1991						
Yıl Sonu	59.2	68.9	56.3	55.1	84.6	71.1
Yıllık Ort.	55.3	50.8	63.2	55.3	75.1	66.0
1992						
Yıl Sonu	61.4	49.3	57.1	63.4	94.6	66.0
Yıllık Ort.	62.1	62.7	60.3	59.7	97.7	70.1
1993						
Yıl Sonu	60.3	75.6	63.9	54.6	75.1	66.1
Yıllık Ort.	58.4	62.2	57.9	56.6	67.8	66.1
1994						
Yıl Sonu	149.6	134.0	144.2	159.1	100.9	125.5
Yıllık Ort.	120.7	97.8	132.8	129.4	102.3	106.3

Kaynak: DİE-DPT; 7. BYKP Öncesinde Makroekonomik Gelişmeler s. 142, Ankara, 1995

Tablo: 13

Enflasyona İlişkin Göstergeler (Yıllık Ortalama Artış Oranı %)

	1990	1991	1992	1993	1994
TEFE	52.3	55.3	62.1	58.4	1994
TFE	60.3	66.0	70.1	66.1	106.3
Dolar Kuru	23.0	59.9	65.2	59.5	170.4
Emisyon Hacmi	68.2	51.3	73.0	71.3	90.5
Para Arzı (M2Y)	52.4	80.8	74.9	60.9	168.7
Ort. Faiz Oranı	51.9	72.1	75.4	86.3	118.7
Nominal Ücret	108.1	141.9	85.8	86.5	89.9
Nominal Memur Maaşı	76.7	84.8	95.9	62.8	60.5
KKBG/GSMH	7.4	10.2	10.6	11.7	8.2
İhr. Fiy. End. (1)	10.3	-0.9	1.3	-2.8	-3.7
İth. Fiy. End. (1)	5.3	-3.1	-1.9	-6.2	0.9

Kaynak: DPT; 7. BYKP Öncesinde Makroekonomik Gelişmeler, Ankara 1995 s. 144'den hazırlanmıştır. (1) DİE

mının yapılmaması

- Tasarrufların yatırımlardan az olması

- Tedavüldeki paranın hızla artması, devlet harcamalarının devlet gelirlerinden çok olması, bol ve ucuz kredi verilmesi gibi bunlara benzer diğer sebeplerdir.

Türkiye'de toptan eşya fiyat endeksi, tüketici fiyatları endeksi, dış ticaret fiyat endeksi, imalat sanayii fiyat endeksi gibi değişik mal gruplarının değerlerindeki gelişmeleri izlemek amacıyla değişik fiyat endeksleri kullanılmaktadır. Ekonomideki genel fiyat düzeyinin en önemli göstergesi sayılan Toptan Eşya Fiyat Endeksi (TEFE) 1981=100 kabul edilerek tarım, madencilik ve taşocakçılığı, imalat sanayii ve enerji sektörlerinden oluşan ve 640 maddeyi kapsayan bir endekstir. Tüketici Fiyatları Endeksi (TFE) tüketicilerin en çok kullandıkları 347 maldan oluşan bir sepettir. TEFE ve TFE den anlaşılması gereken şudur: Geçen yıl ve daha önceki

Tablo: 12

Dönemler İtibariyle İmalat Sanayii Üretim Endeksi (Katma Değer Ağırlıklı, 1986=100)

Yıllık Ort.	1991	1992	1993	1994 (4)
Kamu	117.9	119.1	127.4	126.4
Özel	132.5	140.0	154.7	123.3
Toplam	127.4	132.7	145.1	124.4

Kaynak: Maliye Bak. Yıllık Ekonomik Rapor, s. 27'den hazırlanmıştır.

yıllar üretilen mallar geçen yılki fiyatlarla satılsaydı üretimin değeri ne olurdu veya bu yıl üretilen mallar geçen yılki fiyatlarla satılsaydı üretimin değeri ne olurdu? Ayrıca üretimde girdi olarak kullanılan hammadde ve yarı mamul maddelerin fiyatlarından oluşan Üretici Fiyatları Endeksi de analizlerde kullanılmaktadır. Fiyatlar genel düzeyindeki değişmeleri takip etmek için kullanılan yöntemlerden biri de GSMH Deflatörüdür. GSMH Deflatörü, cari fiyatlarla milli gelirin herhangi bir yıldaki fiyatların baz alınması ile hesaplanmış sabit fiyatlarla milli gelire oranı ile elde edilen bir endekstir. (9) Ayrıca dış ticaretteki fiyat değişmelerinin takip edilmesi ve bir endeks oluşturulması da önemlidir. Mesela ithalat GSMH da negatif değerle yer aldığından, ithal malların fiyatlarındaki bir artış GSMH Deflatörünün düşük olmasına sebep olacaktır.

Fiyat endekslerinin teknik yönüyle ilgili daha fazla detaya girmeden Türkiye'de fiyatlardaki gelişmeleri ele alalım. Tablo. 11-12-13

Verilerden de anlaşılacağı üzere TEFE ve TFE'ndeki artış trendi devam etmektedir. Bir önceki döneme göre tarım ürünleri fiyat endeksindeki artışlar imalat ve enerji sektörlerine göre daha fazla olmuştur. Bu durum tarım sektörünün özelliklerinden kaynaklanmakla beraber, sektörün girdi sağladığı imalat sanayii kollarını etkilemesi bakımından üzerinde durulması gereken bir husustur. Nitekim, tarım ürünleri fiyat endeksinin arttığı yıllar tarıma dayalı imalat sanayii dallarındaki üretim endesi düşük olarak gerçekleşmektedir. Genel fiyatlar düzeyindeki artışı birkaç sebebe bağlamak doğru değildir. Fiyat artışlarının yukarıda izah etmeye çalıştığımız birçok sebebi yanında sektörlerarası ilişkilerin durumu da önemli rol oynamaktadır. Zira, sektörlerle ilgili yapılan fiyat endekslerinin yine sektörlerle ilgili yapılan üretim endeksleriyle büyük oranda ilişkili olduğu görülmektedir. Netice itibariyle fiyatlar genel düzeyindeki artışın üretim birimlerini büyük ölçüde olumsuz yönde etkilediği ve esas itibariyle ekonominin en önemli sorununu oluşturduğunu söylemek mümkündür.

4. İŞGÜCÜ VE İSTİHDAM

İstihdamın sektörel dağılımında tarım ağırlığını devam ettirmektedir. Tarımın istihdam oranına gizli işsizler de dahildir. Sanayi sektörünün istihdam payı ise gelişmiş ülkelere göre

Tablo: 14

Nüfus İle İlgili Göstergeler

	Nüfus (bin)	Fert Başına TL (Bin)	GSMH (1) Dolar	Aktif Nüfus (bin)	İstih. Edilen Nüfus (bin)	Bağımlılık Oranı (Binde)
1992	58961	30604	2786	36542	18600	651
1993	60034	32225	2933	37390	18702	606
1994	61110	30334	2761	38354	18285	593
1995	62526	30989	2821	39307	18325	582

Kaynak: DPT 1995 Yılı Geçiş Programı s. 19 ve 124'den hazırlanmıştır. (1) 1993 Fiyatlarıyla. 1995 yılı verileri geçicidir.

Tablo: 15

İstihdam İle İlgili Göstergeler

	Kişi Başına Düşen Gelir (Milyon TL)	İşsizlik Oranı	Eksik İstih. Oranı	Atıl İşgücü Oranı
1990	7.1	7.3	7.0	14.3
1991	10.8	8.2	6.5	14.7
1992	18.3	8.0	7.9	15.9
1993	30.5	7.6	7.3	14.5
1994	30.3	10.5	10.4	19.8
1995 (1)	31.0	9.2	8.9	17.4

Kaynak: DPT; Aylık Ekonomik Göstergeler Şubat 1994 ve DPT 1995 yılı Geçiş Proğramı Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler, s. 148'den hazırlanmıştır. (1) Geçici

Tablo: 16

İşçi Ücretleri ve İşgücü Maliyetlerinde Gelişmeler (1)

	Kamu Kesimi Nominal Ücret	Reel Artış,(%) 2	İşgücü Maliyeti	Reel Artış, %(2)
1990	45.2	29.8	75.1	27.2
1991	109.2	45.7	176.9	41.9
1992	202.9	9.2	328.7	9.1
1993	378.5	12.3	612.1	12.3
1994 (3)	718.7	-5.5	1162.2	-5.5
ÖZEL KESIM (4)				
1990	68.2	16.2	83.1	17.3
1991	169.3	49.6	203.5	47.5
1992	280.8	-2.5	342.0	-1.2
1993	472.8	1.4	577.6	1.7

Kaynak: DPT, A.g.e., s. 183. (1) Bin TL/Gün, (2) Bir önceki yıla göre reel gelişme, (3) Tahmin, (4) TİSK

Tablo: 17

Memur Maaşlarında Gelişmeler

	Ortalama Maaş	Reel Artış, %(1)	Ort. İşgücü Maliyeti	Reel Artış, % (1)
1990	697.5	15.0	1229.4	22.8
1991	1240.7	7.2	2117.9	3.8
1992	2400.3	13.7	3853.7	7.0
1993	4072.1	2.1	6438.7	0.6
1994(2)	6551.7	-20.0	9855.6	-23.8

Kaynak: DPT; A.g.e., s. 183. (1) Bir önceki yıla göre reel gelişme. (2) Tahmin.

çok düşük düzeydedir. Son dönemlerde ekonomideki gelişmelere paralel olarak hizmetler sektörünün istihdam payında artışlar sağlanmıştır. İstihdamın sektörel dağılımı aynı zamanda ekonominin gelişmişlik seviyesini yansıtmaktadır. Zira, aktif nüfusun tarımda yoğunlaşması işgücü verimliliğinin de düşük olduğu anlamına gelmektedir. Diğer taraftan, tarım kesiminde çalışanların kendi hesaplarına çalışıyor olması işgücü ile ilgili sağlıklı bilgilerin de elde edilememesine sebep olmaktadır. Bu bakımdan, Türkiye'de çalışma ilişkileri açısından geleneksel etki ve unsurların hakimiyetini sürdürdüğü bir yapının varlığı söz konusudur. (10) Sanayinin istihdam payının az olması fiziki kapasitenin yetersiz olması ve yatırım darlığından kaynaklanmaktadır. Sanayinin ihtiyaç duyduğu işgücü Türkiye'de mevcuttur. Aktif nüfus toplam nüfusun % 63'ünü teşkil etmektedir. Bu aktif nüfus içerisinde işgücüne katılma oranı ise, 1992 yılında % 55.5, 1993 yılında % 54.2, 1994 yılında % 53.2 olmuş ve gitikçe azalan bir eğilim göstermektedir. Bağımlılık oranında yıllar itibariyle bir azalma görülmektedir. Bu da aktif nüfusun sürekli arttığını ve işgücü arzının çoğaldığının bir göstergesidir. Nitekim işsizlik oranındaki artışlar bunu ortaya koymaktadır.

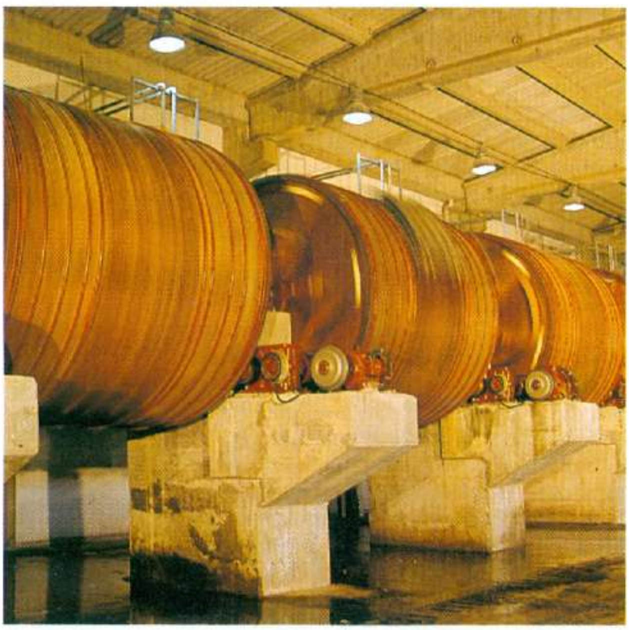
Türkiye'de işgücü verimliliği ve ücretler düşük düzeydedir. Mesela dolar bazında saat başına ücret Avusturya'da 13.92, Fransa'da 12.96, Belçika'da 15.68, Yunanistan'da 5.19, Portekiz'de 2.79, Güney Kore'de 2.52 iken Türkiye'de 0.41'dir. Bu durum aynı zamanda ülkelerdeki gelir seviyesini ve kişi başına düşen geliri yansıtmaktadır. Diğer taraftan Türkiye'de işgücü maliyetleri kamu sektöründe daha fazla özel sektörde daha az oranlarda artmaktadır. İşgücü maliyetlerindeki bu fark özel sektördeki verimlilik düzeyinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Özel sektörde kişi başına katma değerin fazla oluşu istihdam seviyesini de bu oranda arttırmaktadır. Reel ücretlerdeki iniş ve çıkışların olduğu yıllarda istihdam düzeyinin de aynı oranda etkilendiği görülmektedir(11). Bu çerçevede fonksiyonel gelir dağılımında da yıllar itibariyle dalgalanmalar ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de reel kesim ile ilgili daha kapsamlı bilgileri ortaya koymak ve analiz yapmak mümkündür. Bu çalışmamızda reel kesimin çerçevesini ana hatlarıyla belirtmeye çalıştık ve mevcut durumu kısaca özetlemeyi hedefledik. Esas itibariyle amacımız 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda söz konusu kesimin sorunlarını gidermeye yönelik olarak belirlenen ilke ve hedefleri ortaya koymaktır.Tablo. 14-15-16-17

VI- 7. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI'NDA ÖNGÖRÜLEN HEDEFLER

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda temel amaç ve ilkeler, dünyada başlayan küreselleşme ve bölgesel entegrasyon eğilimlerinin arttığı sürece uyum sağlayabilmek ve gelişmelere ayak uydurabilmek düşüncesiyle ele alınmış, bu yönde bir strateji benimsenmiştir. Yatırım, üretim ticaret ve pazarlama anlayışının değiştiği dünyada özgür ve demokratik bir ortamın sağlanmasına, bireyin ön plana çıkarılmasına sürdürülebilir bir büyümenin gerçekleştirilmesine, gelir dağılımının iyileştirilmesine, üretken istih-

damın arttırılmasına, sanayileşmenin hızlandırılmasına, teknolojide atılım yapılmasına, dünya refahından daha yüksek pay alabilmek için eğitim düzeyinin yükseltilmesi ve toplumun tüm bireylerine yeteneklerine uygun eğitim verilmesine, kültürel gelişmenin sağlanmasına, toplumun tümünün sosyal güvenlik ve temel sağlık hizmetlerine kavuşturulmasına ve sağlık hizmetlerinin kalitesinin arttırılmasına, çevrenin korunmasına ve geliştirilmesine yönelik faaliyetlerin gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu çerçevede, AB ile gerçekleştirilen gümrük birliğinin sağlayacağı fırsatları ve sorumlulukları iyi değerlendirmek, ekonominin performansı göz önüne alınarak yapısal değişikliklerin gerçekleştirilerek uygun rekabet ortamının sağlanması ve gerekli olan diğer reformların yapılmasına yönelik çalışmaların hızlandırılması amaçlanmaktadır. Bu konuda plan stratejisinde diğer şu ifadeler yer almaktadır: Türkiye'nin AB ülkeleri ile olan gelir ve verimlilik farklarını süratle kapatması için yerli ve yabancı yatırımların hızla arttırılması gerekmektedir. Bu amaçla oluşturulacak ekonomik ve sosyal ortam için insangücünün niteliği yükseltilecek, bilim ve teknoloji politikaları ile ekonomik ve sosyal yapıda köklü değişiklikler yapılacaktır.

Fiziki, insangücü ve kurumsal altyapı ile ilgili politikalar sürdürülebilir kalkınmaya uygun bir şekilde uygulanması hedeflenmiştir. Genç ve aktif nüfusun Türkiye'nin önemli bir avantajı olduğu belirtilerek, bu kaynağın çağdaş teknoloji ve üretim alanlarında istihdamını sağlamak üzere gerekli eğitimin verilmesi ve dolayısıyla refah düzeyinin arttırılması amaçlanmaktadır. Diğer taraftan, insangücünün düşük katma değerli faaliyetlerden ileri teknoloji kullanımı gerektiren yüksek katma değerli faaliyetlere kaydırılması, verimliliğin süratle arttırılması için gerekli görülmekte, bu çerçevede eğitim bilim ve teknoloji altyapısının geliştirilmesi bu sayede sanayileşmeye yeni bir ivme kazandırılacağı ifade edilmektedir.

Devletin özelleştirme yoluyla üretim sahalarından çekilmesi, rekabetçi piyasa şartlarının hakim olmasını sağlamak üzere devletin kural koyma ve konulan kurallara uymasını sağlama fonksiyonuna ağırlık verilerek, ekonomi cephesinde küçülmesini mümkün kılmak hedeflenmektedir. Bu bakımdan, devletin piyasada oluşan mal ve hizmetlerle ilgili faaliyetleri düzenleyici müdahalesinin sınırlı tutulması, sistemin rekabet şartları içinde etkin bir şekilde işlemesinin sağlanması, çiftçi, işçi, esnaf, tüccar, işadamı gibi kesimlerin beklentilerinin devletten yararlanma yerine piyasa ortamında gerçekleştirilmesinin daha uygun olacağı belirtilmektedir.

VII. Plan yeni bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Plan'ın ekonomik hedefler yanında demoratikleşme sürecine yön veren temel bir belge olacağı ileri sürülmektedir. Orta ve uzun vadeli ekonomik sosyal ve kültürel politika uygulamalarının genel ilkelerini ve önceliklerini belirleyecek, ekonominin piyasa mekanizması çerçevesinde öngörülen muhtemel gelişme yönlerini tahmin edecek ve ekonomik birimlerin karar alma süreçlerine yardımcı olacak genel bir çerçeve çizilmiştir. Aynı zamanda Kalkınma Planları'nın ekonomik ve sosyal hayatın tamamını ayrıntılı olarak belirlemesi ve hedeflerinin gerçekleşmesi için zorlayıcı olmaması, piyasalardaki gelişmelere paralel olarak ortaya çıkacak durumlara karşı esnekliklerin sağlanması VII. Plan hedeflerinde ifade edilmektedir.

VII. BYKP'nda diğer kesimlerle ilgili olarak tesbit edilen ilke ve hedefler de aynı çerçevede ele alınmaktadır. Konumuz gereği diğer kesimlere fazla yer vermeyeceğiz.

VII. BYKP'nda yatırım politikalarına "Makroekonomik Politikalar ve Projeksiyonlar" başlığı içerisinde yer verilmiştir. Yatırımların yüksek katma değer sağlayacak ve ekonominin rekabet gücünü geliştirecek ihracatı arttıracak, kamu açıklarını ve enflasyon hızını azaltarak sürdürülebilir bir ekonomik ve sosyal kalkınmayı gerçekleştirecek sahalarda yapılması öngörülmektedir. Kamu yatırımlarının eğitim, sağlık, ulaştırma ve haberleşme gibi temel altyapı hizmetlerine kaydırılması, milli politikalar oluşturacak yatırım projelerinin master planlar çerçevesinde yönlendirilmesi amaçlanmaktadır. Altyapı yatırımlarında özel kesimin payının attırılacağı, imalat sanayiinde özelleştirme uygulamalarına paralel olarak kamu kesimi yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payını düşürmeye yönelik politikaların sürdürüleceği, kapasite kullanımını, kaliteli üretim ve verimliliği ve rekabet gücünü arttırıcı yenileme ve modernizasyon projelerine ağırlık verilmesi ifade etmektedir. Diğer taraftan, özelleştirme kapsamındaki kuruluşların yatırım programlarının özelleştirme stratejileri ile uyumlu olmasına çalışılacaktır. Özel kesim yatırımlarının arttırılabilmesi için güvenilir bir ortamın oluşturulması, teşvik sistemi ve ilgili mevzuatın tek bir yasa altında toplanarak, iç ve dış piyasa şartlarına uyum sağlayabilecek bir yapıya kavuşturulması sağlanacaktır.

Plan'da bilim ve teknoloji ile ilgili önemli ilke ve politikalar ortaya konmuştur. Bilgi toplumu sürecine girildiği bir dönemde bilgi teknolojilerinin geliştirilmesi bu konu ile ilgili kamu ve özel girişimciliğinin tüm faaliyet alanlarının desteklenmesi, bilginin karar verme süreçlerinde verimli bir şekilde kullanılması esas alınmıştır. GSYİH'dan AR-GE faaliyetlerine ayrılan payın arttırılması ve Plan sonunda yüzde 1.5 düzeyine getirilmesi, iktisaden faal onbin kişiye düşen araştırmacı sayısının 15 kişiye çıkarılması hedeflenmektedir. Beşeri sermaye olan insangücünün iyi değerlendirilerek, bilim ve teknoloji yeteneğinin yüksel-

tilmesine ve insangücünün önemli bir stratejik kaynak olarak değerlendirilmesine çalışılacaktır. Özel kesimin AR-GE harcamaları içindeki payının arttırılması için gerekli desteğin sağlanacağı, insangücünü nicelik ve nitelik olarak artırmaya yönelik eğitim ve öğretim faaliyetlerini geliştirecek AR-GE harcamalarına fazla pay ayrılması amaçlanmaktadır. Bilgi toplumunun gerektirdiği elektronik tabanlı üretim sahalarına yönelik araştırmaların ve yatırımların artırılmasına, üretim birimlerinin AR-GE departmanları kurmalarına, bu sahalarla ilgili araştırma enstitülerinin kurulmasına, gerekli hukuki düzenlemelerin yapılmasına dair faaliyetlerin gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir.

Ekonomide istikrarın sağlanması açısından enflasyonun düşürülmesinin gerekli olduğu, bunun için Plan Dönemi'nde kamu açıklarının azaltılması, verimlilik artışı ile uyumlu gelirler politikası, devletin Merkez Bankası ve mali piyasalar üzerindeki baskısının hafifletilmesi sonucu para politikasının etkinliğinin artması ve yapısal reformlarda sağlanacak gelişmelere bağlı olarak enflasyonun tedricen düşürülmesi hedeflenmektedir. Bu çerçevede GSMH deflatörünün Plan dönemi sonunda yüzde 6.0-8.1 aralığına gerileyeceği tahmin edilmektedir. Plan dönemi sonunda halen yüzde 31.5 olan kamu kesiminin tasarruf-yatırım açığının özel kesim tasarruflarına oranının Plan dönemi sonunda yüzde 22.5-21.6 düzeyine düşmesi beklenmektedir. Kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH'ya oranının düşürülmesi ile beraber ortaya çıkacak olumlu durumun, ayrıca, özel kesimin kullandığı fonların maliyeti mali tasarrufların arttırılması ve mali sistemin etkinleştirilmesi düşürülecek böylece enflasyonun düşmesinde artan üretim kapasitesinin katkısıyla önemli ölçüde bir üretim genişlemesinin olacağı tahmin edilmektedir. Enflasyonun düşmesi ile ilgili belirlenen hedefler açısından Planda diğer şu görüşlere de yer verilmektedir: Gümrük Birliği'nin getireceği rekabet ortamının özellikle imalat sanayiinde gözlenen ve rekabetçi yapıdan uzak endüstriyel organizasyonun belirlediği subjektif fiyatlandırma uygulamalarını engellemesi beklenmektedir. Dışa açılma ve koruma oranlarındaki önemli ölçüde düşüş ve devletin gerek rekabet ortamını sağlamak gerekse kendi içinde etkinliği artırma yönünden yeniden yapılandırılması, piyasaya giriş-çıkış engellerinin azalmasına yol açarak enflasyonun düşmesine, ekonomide kaynak tahsislerinin etkinliğine ve tüketici refahının artışına sebep olacağı ifade edilmektedir.

VII. Plan'da istihdam ve işgücü ile ilgili ortaya konan ilke ve politikalar VI. Plan'dan farklı bir görünüm ortaya koyamamaktadır. Ekonomide yüksek bir büyüme oranının gerçekleştirilebilmesi için üretken istihdamının artırılması, işgücünün niteliğinin yükseltilmesi, kişi başına katma değerin artırılması, ücret ve verimlilik düzeyinin uyumlu hale getirilmesi, yüksek istihdam imkanı sağlayacak yatırımların yapılması, çalışma hayatı ile ilgili hukuki yapının yeniden düzenlenmesi gibi ifadelere yer verilmektedir. Kamudaki aşırı ve dengesiz istihdamın azaltılacağı öngörülmektedir. Plan Dönemi sonunda toplam işgücünün 22.462 bin kişiye ulaşacağı tahmin edilmekte, toplam istihdamın 20.737 bin kişi, işsizliğin de yüzde 7.7 düzeyinde olacağı tahmin edilmektedir.

VII. Plan'da tarımla ilgili ilke ve politikalar "yapısal değişim projeleri" adı altında ifade edilmektedir. Tarımın ekonomideki gelir istihdam ve pazar katkısı konusundaki ağırlığı devam etmektedir. Sektördeki altyapı projelerinin hızlandırılması, sulama alanlarının genişletilmesi, yüksek verimli ve kaliteli tohumlukların üreticiler tarafından kullanımının yaygınlaştırılması, toprak analizlerinin yapılması, bilinçli gübre kullanımı, uygun ekipman seçimi ve zararlılarla mücadele yapılması, yayım ve araştırma sonuçlarının çiftçilere götürülmesi, teknik eleman ve üreticilerin eğitilmesi sayesinde ürün kalitesi ve verimliliğin artırılması amaçlanmaktadır. Tarım politikaları, Uruguay Turu sonunda imzalanan Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Anlaşması'nın tarımla ilgili hükümleri çerçevesinde Türkiye'nin yükümlülüklerine ve AT Ortak Tarım Politikası'nda beklenen gelişmelere uygun olarak düzenlenecektir. Tarım ürünleri fiyatlarına devlet müdahalesi azaltılarak, üretimin serbest rekabet şartlarında pazar durumuna göre gelişmesi esas alınarak, bu amaçla ayrılan kaynakların daha rasyonel kullanılması, kayıtlı üreticilere doğrudan gelir desteği verilmesi, üretimin arz ve talebe göre planlanması, Marjinal sınıra ulaşan toprak kullanımının ürünlere göre yeniden

düzenlenmesi, dış talebi yüksek olan ürünlerin üretimine ağırlık verilmesi öngörülmektedir. Ayrıca tarımsal potansiyel itibariyle Türkiye'nin sahip olduğu mukayeseli üstünlüğün iyi değerlendirilmesi ve Türkiye'ye bu imkanı sağlayan ürünlerin üretimlerinin artırılması amaçlanmaktadır. Hayvancılığın geliştirilmesi, et, süt, yumurta üretiminin artırılmasına yönelik diğer planlardan pek farkı olmayan hedefler ortaya konmuştur. Diğer taraftan, sektörle ilgili hukuki ve kurumsal düzenlemeler öngörülmektedir. Hayvancılık Müsteşarlığı kurulması, önceden var olan Su Ürünleri Genel Müdürlüğü'nün yeniden ihdas edilmesi, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri'nin daha iyi hizmet verebilmeleri için yeniden düzenlenmeleri, arıcılık gibi diğer alt sektörlere yönelik araştırma enstitülerinin kurulması Plan'da yer almaktadır.

VII. Plan'da sanayileşme ile ilgili amaçlar, ilkeler ve politikalar yine "Yapısal Değişim Projesi" adı altında ele alınmıştır. Plan Dönemi'nin sanayi üretiminin yıllık ortalama yüzde 6.0-7.8 artması beklenmektedir. Dışa dönük sanayileşme stratejiine ağırlık veri-

lerek, sanayinin AB'ye uyum sağlayabilmesi ve özel kesim ağırlıklı olarak geliştirilmesi ifade edilmektedir. Yeraltı zenginliklerinin yüksek katma değer sağlayacak şekilde ekonomiye kazandırılması, verimliliğin, kalite ve standardizasyonun geliştirilmesi, esnek üretim sistemlerinin ve modern teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması, küçük-büyük sanayi bütünleşmesinin sağlanması ve katma değeri yüksek üretim yapısına ulaşılması amaçlanmaktadır. Koruma politikaları yerine, firmaların uluslararası piyasalardaki rekabet güçlerinin arttırılması desteklenecektir. Teşvik sistemi basitleştirilerek, sektörel teşvikler yerine faaliyet bazında destek verilmesi sağlanacaktır. Yüksek teknoloji kullanımı gerektiren üretim alanlarında yabancı sermayeli yatırımlar yoluyla teknoloji transferi desteklenecek, teknoloji transferi ile teknoloji üretiminin birbirini tamamlaması sağlanacak, AR-GE, mühendislik ve müşavirlik hizmetleri desteklenecek, uluslararası ölçüsistemleri ve standartların uygulanması sağlanacak, çevre dostu teknolojilerin yaygınlaştırılmasına önem verilecek, haksız rekabetten korunmak, kalitesiz ve standart dışı mal ithalini önlemek üzere ihtisas gümrükleri yeterli hale getirilecek, sanayinin rekabet gücünün korunup geliştirilmesi amacıyla, girdilerin dünya fiyatlarından temin edilmesine çalışılacaktır. Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler'in sağladıkları katma değer ve istihdam imkanlarının desteklenmesi amaçlanmaktadır. Sanayi sektöründe yapılması öngörülen kurumsal düzenlemeler ise diğer planlardan farklı olarak şunlardır: Gıda yasası çıkarılacak, uluslararası piyasalarda kabul girebilecek laboratuvarların geliştirilmesi sağlanacak, Madencilik ve taşocakçılığı ile ilgili yeni düzenlemeler yapılacak, ürün ve kalite sistem belgelendirmesi yapan kuruluşlar ile personel ve laboratuvar akreditasyonu için Akreditasyon Kurumu'nun oluşturulması hedeflenmektedir.

V- VII. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI HEDEFLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

VII. BYKP'nda öngörülen hedeflerin bazı yönleriyle daha önceki planlarla benzerlikler gösterdiğini yukarıda belirtmiştik. VII. Plan'ın en temel özelliği, küreselleşme sürecinde Dünyada ortaya çıkan gelişmeler ve Türkiye'nin yeni oluşumlara uyum sağlayabilmesinin iyi algılanması, orta ve uzun vadeli planların bu çerçevede ele alınması gerektiğine dair ifadelere genişçe yer verilmesidir. Dünya'da üretimin, finans hareketlerinin, pazarlama yöntemlerinin şekil değiştirdiği, üretim faktörlerinin farklı şekilde uygulandığı, sürdürülebilir kalkınma kavramının gündeme geldiği bir ortamda Plan'daki projeksiyonların bu yönde ele alınması çok tabiidir. Burada önemli olan, Türkiye'nin ekonomik performansının ve kaynaklarının tesbit edilen hedeflere ne oranda cevap verebileceğidir. Ekonominin genel dengesi, üretim, yatırım, fiyatlar, istihdam ve ücretlerle ilgili gelişmeleri kapsayan reel kesimin performansını yukarıda kısaca belirtmeye çalıştık. Ortaya çıkan tablonun reel kesim açısından olumsuz sonuçları ihtiva ettiği ve dolayısıyla ekonominin ciddi sorunlarla karşı karşıya bulunduğu görülmektedir. Ekonomide Kamu Borçlanma Gereği'nin arttığı, kamu gelirlerinin giderleri karşılayamadığı, finans piyasalarının faiz kıskacına sokulduğu, ekonomiye ucuz finansman sağlamak amacıyla kurulan borsanın spekülatif amaçlarla kullanıldığı, firmaların işletme sermayelerini borçlanarak karşılayabildiği, kapasite kullanım oranlarının düştüğü, KİT'lerin kendileri dışında diğer sektörlere de zarar vermeleri, işsizliğin artması, iç ve dış borçların çoğalması, dış ticaret açığının büyümesi gibi, enflasyonun sürekli arttığı ve reel kesimin büyük oranda ihmal edildiği bir ortam mevcuttur. Bunlardan başka ekonomide diğer sorunları da sıralamak mümkündür. Ancak, üzerinde durulması gereken en önemli sorun, ekonomi yönetiminin veya ekonomi hukukunun iyi işlememesi ve yapısal bir değişim zorunluluğunun kaçınılmaz olmasıdır. Ümidimiz odur ki, daha önceki plan dönemlerinde öngörülen ve gerçekleştirilemeyen hedeflerin akıbetine bu plandaki hedeflerinde uğramamasıdır.

Türkiye ekonomisinde üretimin, istihdamın ve yatırımların hacminde ortaya çıkan daralma, uygulanan maliye ve para politikası araçlarına öncelik verilmesi, makro dengelerin bu çerçevede gerçekleşmesinin beklenmesinden kaynaklanmaktadır. Mali piyasaların içine düştüğü darboğaz, reel kesimi büyük ölçüde olumsuz yönde etkilemektedir. VII. Plan'da ortaya konan üretime yönelik atılım projelerinin gerçekleştirilebilmesi için piyasa istikrarının ve makro dengelerin sağlanmış olması gerekmektedir. Ekonomik istikrarın sağlanabilmesinde para ve maliye politikası araçlarının etkinliğinin arttırılmasına yönelik hedefler Plan'da yer almaktadır. Mali kesimde yapısal reformların öngörüldüğü, para politikasının temel amacı ise, "fiyat istikrarını sağlamak, TL'ye güven kazandırmak, ve mali piyasaların serbest piyasa kuralları çerçevesinde gelişmesini ve derinleşmesini gerçekleştirmetir" şeklindeki genel ifadelerle ortaya konmaktadır. Söz konusu politikaların üretim ve yatırımları ne yönde etkileyeceğine dair ilke ve hedefler doyurucu bir şekilde Plan'da yer almamaktadır.

Sanayileşme ve yatırımlarla ilgili bölümlerde "yüksek katma değer yaratabilecek üretim gücüne erişilmesi"ne yönelik hedefler öngörülmektedir. Bu da modern teknolojilerin kullanımını gerekli kılmaktadır. Yüksek katma değer sağlayacak teknolojiler açısından Türkiye dışa bağımlı durumdadır. Plan Dönemi'nde AR-GE faaliyetlerine ayrılan payın arttırılması ve itisaden faal onbin kişiye düşen araştırmacı sayısının 15 kişiye çıkarılması beklenmektedir. Yüksek katma değer sağlayacak teknolojilerin elde edilebil-

mesi için bilim ve teknolojik yatırımlara bütçeden önemli bir pay ayrılması gerekmektedir. Küreselleşen Dünya'daki gelişmelere uyum sağlayabilmesi ve ortaya çıkan yüksek katma değer sağlayacak yatırım alanlarına ayrılabilecek finansmanı yansıtması bakımından Türkiye'nin ve diğer bazı ülkelerin AR-GE harcamalarına ayırdıkları payları ihtiva eden tablodaki verileri mukayese etmek bize önemli sonuçlar vermektedir. Tablo. 18

Tablodaki verileri dikkate aldığımızda Türkiye'nin çağın gerektirdiği yatırım alanlarına ayıracağı payın çok az olduğunu görmekteyiz. Görünen odur ki, Plan'daki hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için önemli finans kaynaklarına ihtiyaç olacaktır. Mevcut ekonomik yapı ile bu darboğazın aşılması oldukça zordur. Bu bakımdan, Plan'da pembe görüntüler arzeden hedeflerin yanında, ekonomideki mevcut üretim potansiyelini harekete geçirecek somut hedeflerin ortaya konması gerekmektedir. Türkiye'nin kaynaklarının harekete geçirilememesi halinde muhtemeldir ki, önceki dönemlerde olduğu gibi bu plan döneminde de öngörülen hedefler dilek ve temenni noktasında kalacaktır. Diğer taraftan, üretimde sermaye-yoğun teknolojilerin kullanılmasının gerekli olması finans ihtiyacı yanında, halen ciddi bir problem olan işsizliğin daha da artmasana yol açabilecektir. İşsizliğin artması emek arzını arttıracağından ücretlerin de düşük düzeyde kalmasına sebep olacaktır. Önemli üretim ve istihdam imkanı sağlayan KOBİ'lerin geliştirilmesine ağırlık verilmesi amaçlanmakla beraber, teknoloji düzeylerinin arttırılmasına yönelik ihtiyaç duyacakları finansmanın ne şekilde temin edileceğine dair somut hedefler ortaya konamamıştır. Ayrıca koruma politikaları yerine firmaların uluslararası rekabetteki güçlerinin destekleneceği ifade edilmekte, uluslararası rekabetin, yeni gelişmekte olan sanayilerin geri teknoloji ile çalışmaları, finans darboğazlarını aşmaları açısından rekabete ne oranda dayanabilecekleri hususunda detaylı hedefler belirtilmemektedir.

İmalat sanayii yatırımlarının özel kesime devredilmesi, kamunun genel altyapı, ulaştırma ve haberleşme gibi alanlarda yatırım yapması öngörülmektedir. Ekonomide halen bu uygulama başlamıştır. Ancak, imalat sanayi yatırımları içinde özel kesimin payı gittikçe azalmaktadır. Sermayenin üretim dışı alanlarda kullanılmasının getirisi daha fazla olmaktadır. Özel kesim yatırımlarının üretim alanlarına kaydırılması için Plan'da ileriye sürülen hedefler oldukça yetersiz kalmaktadır. Zira, para ve maliye politikası araçlarının etkin bir şekilde kullanılacağı zikredilmekte, üretim alanlarının daha cazip olacağına yöneli belirlenen teşvik sistemindeki ilkeler, mevcut durumun devam edeceğine işaret etmektedir. Sektörel teşvikler yerine faaliyet bazında destek verilmesinin öngörülmesi, yeni kurulabilecek sanayileri olumsuz yönde etkileyecektir.

Tarımla ilgili geleneksel ilke ve politikalar bu Plan'da da yer almıştır. Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Anlaşması'nın hükümleri çerçevesinde Türkiye'nin yükümlülüklerine ve AT Ortak Tarım Politikasında beklenen gelişmelere uygun olarak tarım politakalarının düzenleneceği belirtilmektedir. Türk tarımında kullanılan girdiler yetersiz ve dolayısıyla verimlilik oranı düşüktür. Üretimin büyük oranda tabii şartların etkisinde olması bunun en belirgin göstergesidir. Ayrıca Plan'da belirtilen ekilebilir toprakların marjinal sınıra ulaştığı ifadesi de tartışmalıdır. Verimlilik düzeyinin çok düşük olduğu bir sektörde bu tür bir sonucun ortaya konması dikkat çekicidir. Tarımsal işletmelerin hukuki bir sonuç olarak gittikçe küçülmesi teknoloji kullanımını zorlaştırmakta, maliyetleri attırmakta, verimi düşürmektedir. Gerek Dünya Ticaret Örgütü gerekse AT Ortak Tarım Politikası'nın öngördüğü hükümler, verimlilik düzeyi yüksek bir sektörün oluşturulmasını ortaya koymaktadır. Mevcut durumu ile tarım sektörünün uluslararası piyasalara uyum sağlaması zor görülmektedir. Fiyatlara devlet müdahalesinin azaltılacağı, üretimin serbest rekabet şartlarında pazar durumuna göre gelişmesi esas alınmıştır. Verimlilik düzeyi düşük, üretimin büyük oranda tabii şartların etkisinde olduğu (12) bir sektörün serbest piyasa şartlarında rekabet ortamına terkedilmesinin hangi teorik çerçeveye dayandırıldığı bilinmemektedir..! Ekonomik sistemleri ve gelişmişlik düzeyleri ne olursa olsun hemen tüm ülkeler stratejik öneminden dolayı tarım sektörüne değişik araçlarla müdahale etmektedirler. Kaldı ki, tarım sektörü sağladığı istihdam, üretim ve pazar katkısı açısından Türkiye ekonomisinde ağırlığını devam ettirmektedir. Üretim açısından Türkiye'nin kendi kendine yeterli bir ülke olduğu tartışma gündemine gelmiştir. Stratejik ürünlerin, örneğin, buğdayla ilgili üretim hedeflerinin Plan'da belirtilmemiş olması, mevcut durumla ilgili verilerle yetinilmesi bir eksiklik olarak görülmektedir. Diğer taraftan, tarımdaki istihdam sorunu ve üreticilerin gelirleri ile ilgili ortaya konan hedefler sorunları giderici mahiyetten çok uzaktadır. "Kayıtlı üreticilere doğrudan gelir desteği verilmesi" şeklindeki ifadeden ne anlaşıldığı, halen bu

Tablo: 18

Bazı Ülkelerde ve Türkiye'de AR-GE Harcamaları (1991, Milyon Dolar)

Ülkeler	GSYİH (1)	AR-GE Harc. (2)	(2/1)	Kişi Başına AR-GE Harc.	Onbin Kişiye Düşen Araştırmacı Sayısı
Almanya	1.712.9	35.562.6	2.66	446	59
Avusturya	185.2	2.043.2	1.51	261	50
Belçika	218.2	2.751.5	1.69	276	44
Danimarka	142.2	1.535.2	1.69	298	41
İspanya	574.8	4.337.4	0.87	111	25
ABD	6.245.4	154.348.4	2.75	611	76
Fransa	1.254.4	25.033.0	2.42	439	52
Yunanistan	74.2	368.9	0.46	36	15
İtalya	999.7	12.898.6	1.32	226	31
Japonya	4.198.4	71.765.5	3.05	579	92
Norveç	103.2	1.314.5	1.84	308	63
Hollanda	309.5	4.750.2	1.91	515	40
Portekiz	75.1	501.8	0.61	51	12
İngiltere	927.4	18.735.4	2.08	325	46
İsveç	185.3	4.155.0	2.89	482	46
İsviçre	232.8	3.827.8	2.86	576	40
Türkiye*	**138.4**	**884.2**	**0.47**	**16**	**6**

* 1994 Verileri

Kaynak: OCDE, Statistiques sur les Pays Membres (En Chiffres-Supplément a l'Observateur del'OCDE, 1994 s. 24-554-55 ve OCDE; Statistiques des Recettes Publique, 1994, s. 90'dan hazırlanmıştır.

tür bir uygulamanın olup olmadığı da açıkca belirtilmemektedir. Tarımda öngörülen kurumsal yapı değişikliği de daha önce var olan kurumların yeniden "ihdası"ndan başka birşey değildir.

Türkiye ekonomisinde Plan hedeflerinde öngörülen ortalama büyüme oranının gerçekleştirilebilmesi için ekonomik istikrarın mutlaka sağlanması gerekmektedir. Ekonomik büyümedeki olumsuz gelişmeler esas itibariyle kamu ekonomisinin içinde bulunduğu sıkıntılardan kaynaklanmaktadır. Kamu borçlanma gereğinin sürekli artması, iç ve dış borçların yükünü ekonominin kaldıramaması, kaynak tahsisinin rasyonel bir şekilde yapılamamasına yol açmaktadır. Dolayısıyla ekonomik büyümenin kaynakları uygulanan kısa dönemli politikalar sayesinde yön değiştirmekte ve istikrar sağlanamamaktadır. 15 yıldan beri serbest piyasa şartlarının oluşturulamaması, ekonomi hukuku ve iktisadi kurum ve kuruluşlarla ilgili düzenlemelerin ekonominin ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde yapılamamış olması, kısa dönemli politikaların uygulanmasına sebep olmaktadır. Başka bir ifade ile, gelişmelere ekonominin prensiplerinden çok, uygulayıcıların iradeleri hakim olmuştur. Kısa dönemde ortaya çıkan şokların atlatılması için başvurulan tedbirler ekonominin uzun dönemdeki performansı veya temel hedefler dikate alınarak ortaya konmamıştır. Bu hedeflerin rasyonel bir şekilde hayata geçirilebilmesi, siyasi irade ile ekonomik beklentiler arasındaki uyumun asgari düzeyde de olsa sağlanmış olmasına bağlıdır. İstikrar programlarında uygulanan araçlara karşı yapısal dinamiklerin duyarlılıkları faklı şekillerde olmaktadır. Önemli olan hangi politika araçlarına öncelik verileceğinden çok, hangi politika araçlarından ne oranda istifade edileceğinin optimum kriterlerle tesbit edilmesidir. Diğer taraftan, ekonomide iç ve dış makro dengelerin sağlanmasında ve sürekli istikrarsızlıkların başgöstermesinde önemli güçlüklerle karşılaşan ekonomi yönetimi, ülke içi ve ülke dışından gelen siyasi baskılara boyun eğme konusunda fazla duyarlı davranamamaktadır. Bu sebeple, istikrar proğramlarına siyasi irade daha çok hakim olmakta, kısa dönemde ve büyük kazanç hesapları yapan çevreler, daha çok para ve maliye politikalarına öncelik verilmesi konusunda yakın oldukları idari mekanizmalara baskı düzeyinde tavsiyelerde bulunmakta ve mevcut durumun sürmesini arzu etmektedirler. Dolayısıyla, ekonomide reel kesim ihmal edilmekte, büyüme oranında istikrar sağlanamamakta, enflasyon düşürülememekte, her yeni istikrar proğramı bir sonraki için zemin hazırlamaktadır. Bu bakımdan, ekonomide kamu kesiminin ve özellikle iç borç yönetiminin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması VII. Plan hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi için kaçınılmazdır. Bu konuda Plan'da somut hedeflerden çok, tahmin noktasında ilke ve politikalara yer verilmiş olması önemli bir eksiklik olarak görülmektedir. Ekonomide yukarıda zikredilen gelişme trendinin devam edeceğine dair işaretlerin görülmesi, Plan'da hedeflenen ortalama yüzde 5-6.6 oranındaki büyümenin gerçekleştirilemeyeceğini göstermektedir. Kaldı ki, bu oranda bir büyüme hedefinin Türkiye'nin ekonomik beklentilerine cevap vermede oldukça düşük bir oran olduğuna işaret etmekte de fayda vardır. Plan Dönemi sonunda KKBG/GSMH oranı yüzde 3.0-3.2, dış ticaret açığının ortalama 25 milyar Dolar olması beklenmektedir. Bu şartlar altında ekonomik büyümenin kaynaklarından iç tasarruflar ve dış kaynağın yetersiz olacağı ve negatif sonuçlar doğuracağı açıktır. İç ve dış kaynaklardaki daralma yatırım hacmini de daraltacaktır. Netice itibariyle enflasyonda öngörülen yüzde 6.0-8.1'lik oranın gerçekleşmesi oldukça zor görülmektedir. Yatırım hacminin daralacağına dair göstergelerin mevcut olması yanında, büyüme oranının Plan'daki hedeflerle gerçekleşmesi halinde dahi, sürekli artan emek arzına nasıl cevap verileceği ve işsizlik oranının yüzde 8.6-6.8 düzeyine indirileceği makul görülememektedir.

Türkiye'yi İkibin'li yıllara taşıyacak VII. BYKP'nda belirlenen hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için büyük oranda mali kaynaklara ihtiyaç vardır. Enerji talebinin sürekli artması ve bunun karşılanabilmesi için de önemli finans kaynaklarına ihtiyaç duyulması, iktisaden faal nüfusun artması ve sorunlarının çoğalması, iç ve dış dengelerin sağlanabilmesi, toplam talebin ve dolayısıyla enflasyonun artması gibi makro olumsuzlukların giderilebilmesi ancak ekonomide arz cephesinin güçlendirilmesiyle mümkün olabilecektir. Bu da mevcut kaynakların rasyonel tedbirlerle harekete geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu bakımdan VII. Plan'ın

Tablo: 19

Türkiye ve Bazı Ülkelerde Sektörlerin GSYİH'daki Payları (%)

Ülkeler	Tarım	Sanayi	Hizmetler
Almanya	1.3	38.2	60.5
Avusturya	2.8	36.3	60.9
Belçika	1.8	29.1	69.1
Kanada	2.4	29.1	68.5
İspanya	4.6	34.8	60.6
ABD	2.0	29.2	68.8
Fransa	2.8	28.6	68.6
Yunanistan	12.7	22.2	65.2
İtalya	3.1	31.5	65.4
Japonya	2.3	41.9	55.8
Yeni Zelanda	7.3	25.9	66.7
Hollanda	3.6	28.1	68.2
Portekiz	5.8	37.8	56.4
İngiltere	1.5	29.0	69.4
İsveç	2.1	27.8	70.1
İsviçre	3.1	34.7	61.4
Türkiye	**15.0**	**25.8**	**59.2**

Kaynak: OCDE; A.g.dok., s. 26-27, DPT; 7. BYKP, s. 203.

Tablo: 20

Türkiye ve Bazı Ülkelerde Sektörlerin İstihdam Payları (%)

Ülkeler	Tarım	Sanayi	Hizmetler
Almanya	3.1	38.3	58.5
Avusturya	7.1	35.6	57.4
Belçika	2.6	27.7	69.7
Kanada	4.4	22.7	73.0
İspanya	10.1	32.4	57.5
ABD	2.9	24.6	72.5
Fransa	5.2	28.9	65.9
Yunanistan	22.2	27.5	50.3
İtalya	8.2	32.2	59.6
Japonya	6.4	34.6	59.0
Norveç	5.6	23.5	71.0
Yeni Zelanda	10.8	22.6	66.6
Hollanda	4.0	24.6	71.4
Portekiz	11.6	33.2	55.2
İngiltere	2.2	26.5	70.2
İsveç	3.3	26.5	70.2
İsviçre	5.6	33.5	60.6
Türkiye	**44.7**	**15.7**	**39.6**

Kaynak: OCDE; A.g.dok. s. 26-27, DPT; 7. BYKP, s. 216.

reel kesime daha fazla ağırlık verilecek şekilde revize edilmesinde fayda vardır. Nitekim, Plan'da ortaya konan ilke ve hedeflerin zamanla değişebileceğine dair elastikiyetin getirilmiş olması bu amaca yöneliktir. Zira, üretimin arttırılmasına yönelik radikal tedbirlerin alınmaması halinde, Tablo: 19 ve 20 de yorumlamadan ortaya koyduğumuz gibi Türkiye mevcut durumunu devam ettirecektir. Tablo. 19-20

VI- SONUÇ

Türkiye ekonomisinde reel kesim ile ilgili mevcut durumu ve VII. BYKP'nda öngörülen ilke ve hedefleri kısaca ortaya koymaya çalıştık. Plan'da küreselleşme sürecindeki gelişmeleri dikkate alan öngörüler dışında, ortaya konan hedeflerin daha önceki planlardan fazla farklı yönler taşımadığı görülmektedir. Geleneksel ifadelerin sıkca tekrarlandığı, somut hedeflerden çok, ilke ve politikalara daha fazla yer verildiği bir görünüm arzetmektedir. 1980'den itibaren amaçlanan temel iktisat politikasındaki strateji değişikliğinin bütünüyle gerçekleştirilememesi, serbest piyasa düzeninin gerektirdiği kurumsal düzenlemelerin yapılamamış olması ve ekonominin içinde bulunduğu tüm darboğazlar, uzun dönemli ve Türkiye'nin ekonomik sorunlarını çözecek bir planın hazırlanmasını güçleştirmiştir. Nitkim, makro dengelerin sağlanabilmesi amacıyla halen uygulanmakta olan iktisat politikası araçlarının uygulanması zorunlu hale gelmiştir. Özellikle para ve maliye politikası araçlarının rasyonel kullanılmaması ekonomide istikrarsızlığın temel sebebini oluşturmuş, istikrar ise, bu politikaların uygulama sonuçlarından beklenir hale gelmiştir. Ekonominin sahip olduğu şartlar, 6. Plan Dönemi başlangıcındaki şartlardan daha olumsuz bir mahiyete sahiptir. Bu bakımdan,VII. Plan, her ne kadar beş yıllık bir perspektif öngörülse de, kısa dönemli hedefler amaçlamakta, bu yönüyle daha çok bir proğrama benzemektedir.

Plan'da öngörülen hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için mal ve para piyasalarındaki dengelerin sağlanmış olması gerekmektedir. Özellikle finans piyasalarındaki darboğaz, mal piyasalarını olumsuz yönde etkilemekte, dolayısıyla reel kesim krize girmektedir. Kamunun ekonomi üzerindeki baskısı ve dengelerin bozulması, üretim ve yatırım hacmini daraltmakta, makro dengeler sağlanamamaktadır. Üretim ve yatırımlarla ilgili olarak "yüksek katma değer sağlayacak alanlar" şeklindeki ifadeler sıkca yer almaktadır. Yüksek katma değeri gelişmiş teknoljiler sağlayacağına göre bu girdilerin nasıl sağlanacağı, ekonominin gücünün buna yeterli olup olmayacağına dair somut öneriler yer almamaktadır. Diğer taraftan, ekonomide küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin ağırlığı artmaktadır. Türkiye'de teknolojinin üretimi yerine ithalatının yapılması söz konusu işletmeleri dışarıya daha bağımlı hale getirecektir. Zaten önemli finans darboğazı yaşayan bu birimlerin, koruma politikasından da vazgeçileceğine göre ayakta durmaları güçleşecektir. Bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesinde ve sanayinin yaygınlaşmasında önemli gelişmelere sahne olan Anadolu'daki sanayileşme hareketinin geleceğine yönelik şüphelerin mutlaka giderilmesi gerekmektedir. AR-GE harcamalarının GSYİH'nın 1.5 katına çıkarılması, iktisaden faal onbin kişiye düşen araştırmacı sayısının 15 kişiye çıkarılması teknoloji ve diğer yeniliklerin üretilmesi açısından çok yetersiz kalmaktadır. Dünya'da ekonomik gelişmelere, elektronik tabanlı faktörlerin yön verdiği ve üretim birimlerinin yatay ilişkilerle birbirini tamamlayan ünitelerden oluştuğu, dolayısıyla işletmelerin küçüldüğü bir süreç yaşanmaktadır. Üretim ve yatırım eğilimleri, iletişim ve bilgisayar teknoljilerine, ulaştırma ve özellikle havacılık teknoljilerine, deniz bilimleri teknolojilerine, biyoteknoloji ve genetik mühendisliği gibi alanlara kaymaktadır. Bu çerçevede ortaya çıkan oluşumlara ekonomik birimlerin uyum sağlayabilmesi, yuvarlak ifadelerle ortaya konan pembe politikalarla mümkün görülmemektedir. Geleneksel üretim metodlarının terkedilmesi yönündeki eğilimler, halen önemli bir sorun olan işsizliği daha da arttıracaktır. Eğitim düzeyi düşük işgücünün, yeni üretim alanlarına adaptasyonu zor olacağından, geleneksel üretim alanlarının mümkün olduğu ölçüde modernizasyonu sağlanarak, istihdam sorununun giderilmesi gerekmektedir. Yüksek katma değer sağlayacak alanlara yatırımların kaydırılması gibi olumlu hedeflere yer verilmekle beraber, mevcutların iyileştirilmesi ve yeni üretim alanlarının, istihdam sorununu azaltacak şekilde arttırılması konusunda Plan'da yer alan ilke ve politikalar oldukça yetersizdir. Diğer taraftan, sanayileşmede çevre boyutu büyük önem kazanmıştır. Sanayileşmenin ve sürdürülebilir kalkınmanın istikrarlı bir şekilde sağlanabilmesinin maliyeti çok artmıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın teorik çerçevesi gelişmiş ülkeler için geçerli olabilir anacak, konunun boyutları dikkate alınarak Türkiye'de farklı şekilde algılanması gerekmektedir. Plan'da ele alınan fikir ve düşünceler Türkiye'nin beklentilerinden çok, gelişmiş ülkelerin gerçeklerine daha yakındır.

Yatırımların sektörler itibariyle dağılımının büyüme açısından uygun olmaması yönündeki mevcut gelişmelerin, Plan Dönemi'nde de devam edeceği görülmektedir. İmalat sanayii ve tarım sektöründe öngörülen hedefler sektörlerin sorunlarını giderici mahiyetten uzaktır. Kamunun imalat sanayii içindeki payının azalması, özel sektörün bu sahadaki payının artmasını gerektirirken, söz konusu sektörün imalat sanayii yatırımları içindeki payı da azalmaktadır. Özel kesim yatırımlarının üretim sahaları dışındaki alanlara kaymasını önlemek ve yatırımları teşvik etmek amacıyla getirilen yeni kedbirler 6. Plan'da öngörülen tedbirlerden farklı değildir. Bu bakımdan, teşviklerin başlangıçta değil de faaliyet esnasında yapılması şeklindeki düşüncenin revize edilmesi gerekmektedir. Diğer taraftan, Türkiye'nin mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu tarımsal potansiyelinin harekete geçirilmesi ile ilgili Plan'da yer verilen görüşler geleneksel ifadeleri içeren dilek ve temenni noktasındadır. Tarımın ekonomideki nisbi payındaki azalmanın olumlu bir gelişme olarak kabul edilmesi yanında, yıllar itibariyle reel üretimde de azalmaların olması çok olumsuz bir gelişme olarak ortaya çıkmıştır. Üretimin büyük ölçüde tabii şartların etkisinde olması, verimlilik düzeyinin düşük olması temel ihtiyaçların karşılanması açısından sahip olduğu stratejik önemi, sektöre müdahaleyi zorunlu

lmaktadır. Bu yapıdaki bir sektörün WTO ve AT rtak Tarım Politikası'nda belirlenen hükümler ırçevesinde değerlendirilmesi ve serbest rekabet tamına terkedilmesi uygun değildir. Ayrıca Türye'nin tarımsal üretim bakımından kendi kendine eterli olmasının tartışılıyor olması gelecek açısınan olumsuz gelişmelere sahne olacaktır. Zira, alen Türkiye'de açlık sorunu olmamakla beraber, etersiz ve dengesiz beslenme sorunları mevcuttur. ektörde öngörülen kurumsal yapı değişikliği ise, . Plan Dönemi'nde kaldırılan kurumların yeniden luşturulmasını amaçlamaktadır.

7. BYKP'nda belirlenen ilke ve politikaların amanla değiştirilebileceğine yönelik elastikiyetin etirilmiş olması, Plan'da hedeflerden çok, tahminere yer verilmesine sebep olmuştur. Bu yönüyle 'lan gerçeklere uygun bir şekilde hazırlanmıştır. Zira, Dünya'daki hızlı değişim sürecine Türkiye'nin yum sağlayabilmesi bunu gerektirmektedir.

Plan'da büyüme oranı, enflasyon ve sektörel katna değerlerde öngörülen tahminler gerçekleşse lahi, Türkiye'nin ekonomik entegrasyona girmeyi rzu ettiği ve Gümrük Birliği sürecine girdiği ülelerle rekabet edebilmesi ve söz konusu ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ulaşabilmesi mümkün olamayacaktır. Bu da Türkiye'nin uluslararası piyasalarda mevcut durumunu devam ettireceği anamına gelmektedir. Bu bakımdan, sektörlerle ilgili büyüme hedeflerinin arttırılması gerekmektedir. Bunun için önümüzdeki yıllarda kaynak ihtiyacı daha da artacaktır.

7. Plan'ın zaman zaman uygulayıcılar tarafından revize edileceğine dair tahminlerimiz fazladır. Türkiye'nin beklentilerine Plan'ın cevap verebilmesi için bu gereklidir. Bütün analizler ekonomide reel kesimin güçlendirilmesinin şart olduğunu göstermektedir. Uygulanan para ve maliye politikası araçlarının sonuçları finans kesimini ön plana çıkarmıştır. Bu bakımdan, öncelikle bu araçların yanlış uygulanmaları sonucu ortaya çıkan durumu iyileştirmeye yönelik olarak para, maliye ve gelirler politikası araçlarının yeniden ele alınarak kısa ve uzun dönemde yapısal değişiklikleri sağlayacak şekilde, aralarındaki çelişkileri de tolere edecek bir düzenlemenin yapılması gerekmektedir. Kamu kesiminin sorunlarını azaltacak, kamu gelirlerini arttıracak, iktisadi, mali ve sosyal etkileri dikkate alınarak makul ölçülerde bir vergi reformunun yapılması ve mali kesimde bir yapısal değişikliğin gerçekleştirilmesi kaçınılmaz olmuştur. Vergi oranlarının makul ve mükellefler tarafından kabul edilebilir bir düzeye indirilmesi hem bu yönde devlet gelirlerindeki azalmayı önleyecek, hem de özel kullanılabilir gelirin artmasıyla beraber, yatırımların artmasına sebep olacaktır. Özel tasarrufları üretim sahalarına yönelmesini destekleyecek bir para politikasının uygulamasında faiz oranları düşecek, borçlanma talebi azalacak, para arzı istikrarlı hale gelecektir. Yatırımların GSMH'daki oranının artması, üretim kapasitesini, toplam verimliliği ve dolayısıyla toplam arzı arttıracaktır. Vergi reformuyla beraber, reel ücretlerde meydana gelecek artış, gelir dağılımını, çalışma barışını ve işgücü verimliliğini arttıracaktır. Gelirler politikası araçlarından büyük ölçüde istifade edilebilecek bu tür bir uygulama sayesinde reel kesim gelişecek, ekonomi istikrarlı bir büyüme oranına kavuşmuş olacaktır. Bu tür bir uygulamanın adı ne olursa olsun, bazı ülkelerdeki uygulama örnekleri dikkate alınarak, Türkiye ekonomisinin şartlarına uygun bir proğramın hayata geçirilmesi kaçınılmaz olmuştur. 7. Plan'da yapılabilecek bir revizyon, bu çerçevede ele alınmalıdır.

KAYNAKLAR:

DPT; V. Beş Yıllık Kalkınma Planı

DPT; VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı

DPT; VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı

DPT; VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Makroekonomik Gelişmeler (1990-1994), Haziran, 1995

DPT; 1995 Yılı Geçiş Proğramı Destek Çalışmaları, Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler, Nisan, 1995

DPT; 1995 Yılı Geçiş Proğramı

Resmi Gazete; "VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Stratejisi", 6 Mayıs 1995, Sayı: 22279

Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor 1994

DİPNOTLAR

1 Nesrin ERTEL; Beş Yıllık Planların Amaçları ve Araçları: Karşılaştırmalı İnceleme, Türkiye Ekonomisi ve Türk Ekonomi İlmi içinde, M.Ü. Yayı. No: 2, İstanbul 1986, s. 157.

2 Ahmet KILIÇBAY; İktisadi Planlama, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yay. No: 477, İst., 1981, s. 76

3 Yusuf TUNA; Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye, İstanbul, 1990, s. 25-26

4 Necdet SERİN; (Çeviren) İktisadi Kalkınma İçin Planlama (Birleşmiş Milletler Uzmanlar Kurulu Raporu), A.Ü.S.B.F. Yay. No: 257, Ankara, 1968, s.2

5 Fehmi YAVUZ; Özel Teşebbüs ve Planlı Kalkınmamız, A.Ü.S.B.F. Dergisi, Cilt: 27, Ankara, 1972, s. 636

6 Raymond ARON; Sanayi Toplumu, (Çev. E. Gürsoy), Dergah Yayl. No: 56, İstanbul, 1978, s. 133

7 Akın İLKİN; Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yay. No: 498 İstanbul, 1983, s. 270-271

8 Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ekonomik Kavramlar ve Göstergeler Klavuzu No: 3 "Reel Kesim", Ankara, 1994, s. 7

9 Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, A.g.e., Ek: 4

10 Murat ŞEKER; Çalışma İlişkileri ve İstihdam Sorunları, Türkiye Ekonomisi Sektörel Gelişmeler İçinde, Türkiye Ekonomi Kurumu Yay., Ankara, 1992, s. 261

11 Adil KORKMAZ; Tüm İmalat Sanayii Verimlilik Göstergeleri (1985-1989), Milli Prodüktivite Merkezi yayl. 450, Ankara, 1992, s. 43

12 Yusuf TUNA; Tarımda Verimlilik Artışının Ekonomik Sonuçları: Türkiye İle İlgili Bir Değerlendirme, Milli Prodüktivite Merkezi Yay. No: 487, Ankara, 1993, s. 151

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planındaki (1996-2000) makroekonomik beklentiler

Dr. Adnan BÜYÜKDENİZ

Türk ekonomisinin içinde bulunduğu mevcut zor koşullar ve kronik sorunlar ışığında değerlendirildiğinde, 1996-2000 dönemini kapsıyan VII. Beş Yıllık Planın oldukça iddialı sanılabilecek ekonomik ve sosyo-ekonomik hedefler taşıdığını söylemek mümkündür. Ekonominin yeniden sürdürülebilir (self-sustaining) ve istikrarlı bir büyüme sürecine girebilmesi öncelikle kısa vadeli istikrarın sağlanmasına bağlıdır. Büyük ölçüde kamu kesimindeki sorun ve dengesizliklerden kanaklanan mevcut kısa vadeli istikrarsızlığın, bu sorun ve dengesizliklere (kısa vadeli manipulasyonlar yerine) kalıcı çözümler bulunmadığı takdirde giderilmesi mümkün değildir. Mevcut koşullarda, kısa vadeli istikrarsızlıklar ekonominin uzun vadeli büyüme ve gelişme trendlerinden önemli sapmalara yolaçmaktadır.

VII. Beş Yıllık Plan iki farklı senaryo ışığında ekonominin temel büyüklerine ilişkin çeşitli projeksiyonlar yapmaktadır. 1996-2000 dönemine ilişkin olarak; 1. senaryo ortalama %5.5 oranında, 2. senaryo da ortalama %7.1 oranında reel ekonomik büyümeyi esas almaktadır.

Bu yazımızda; önce öngörülen hedeflere ulaşmak için uygulanması planlanan makroekonomik politikalar özetlenecek, daha sonra da hedefler değerlendirilecektir.

A) VII. BEŞ YILLIK PLAN'DA MAKROEKONOMİK POLİTİKALAR

(1) VII. Beş Yıllık Planında, yapısal uyum amaçlı reformların gerçekleştirilmesinde maliye politikalarına ağırlık verilmesi öngörülmektedir. Bu amaçla; kamu borçlanma gereğinin azaltılması, kamu açıklarının finansmanında finansal piyasalarda istikrarsızlık yaratmayacak faiz ve vade yapısı içeren bir borçlanma politikasının izlenmesi amaçlanmaktadır.

(2) Toplam kamu harcamaları içinde yatırım harcamalarının payının arttırılması, cari harcamaların payının sabit tutulması, transfer harcamaları payının azaltılması hedeflenmektedir.

(3) Kayıtdışı ekonominin vergi kapsamına alınması ve daha etkin bir vergi politikası izlenmesi amaçlanmaktadır.

(4) Kamu borç yönetimi rasyonalize edilecek, kamu borç stokundaki artışların kamu sabit sermaye yatırımlarını aşmamasına çalışılacaktır. Kamu borç stokunun GSMH içindeki payı düşürülecek ve vade yapısı uzatılacaktır.

(5) Yatırım, ihracat ve tarımsal destekleme alanlarında uygulanan devlet desteklerinin bütçeleştirilerek sınırlandırılması amaçlanmaktadır.

(6) Para politikasının temel amacı; fiyat istikrarı sağlamak, TL'ye güven kazandırmak ve mali piyasaların serbest piyasa kurallarına göre gelişmesi ve derinleşmesi olarak tanımlanmaktadır. İzlenecek kur ve faiz politikaları parasal genişleme, büyüme ve enflasyon hedefleri ile uyumlu olacaktır.

Para politikası uygulamasında açık piyasa işlemleri, bankalararası para piyasası ve döviz piyasası araçlarının ağırlığı arttırılırken, mevduat munzam karşılıkları ve disponibilite oranları gibi araçların önemi tedricen azaltılacaktır.

(7) Plan döneminde üretimi, verimliliği, rekabet gücünü arttırıcı bir yatırım politikası izlenmesi amaçlanmaktadır. Altyapı yatırımlarında özel kesimin payı arttırılacaktır. Bu amaçla, ileri teknoloji ve yüksek maddi kaynak gerektiren yatırım ve hizmetlerin finansmanında Yap-İşlet-Devret modeline ağırlık verilmesi öngörülmektedir. İmalat sanayinde özelleştirme uygulamalarına devamla, toplam yatırımların içinde kamu payı düşürülecek, özelleştirilmeyen tesislerde yenileme ve modernizasyon projelerine ağırlık verilecektir.

(8) Teşvik sistemi ile ilgili mevzuat tek bir yasada toplanacak, bürokrasi en alt düzeye indirile-

Tablo. 1

ANA SEKTÖRLER İTİBARIYLA KATMA DEĞER BÜYÜMESİ

	ORTALAMA YÜZDE BÜYÜME (1996-2000)		GSMH İÇİNDEKİ PAY	2000	
	Senaryo 1	Senaryo 2	1995	Senaryo 1	Senaryo 2
I. TARIM	2.9	3.7	15.0	13.5	13.0
II. SANAYİ	6.0	7.7	25.8	27.0	27.2
III. HİZMETLER	5.1	6.8	59.2	59.4	59.8
GSYİH	5.0	6.6	100.0	100.0	100.0
DIŞ ALEM FAKTÖR GEL.	57.7	57.7	0.4	2.7	2.5
GSMH	5.5	7.1	100.4	102.7	102.5

(1) Senaryo 1: %5.5'luk büyümü hızı
Senaryo 2: %7.1'lik büyüme hızı

Tablo. 2

ÜRETİMDE SEKTÖREL BÜYÜME

	ORTALAMA BÜYÜME HIZI (%)		TOPLAM ÜRETİMDEKİ YÜZDE PAY	2000	
	Senaryo 1	Senaryo 1	1995	Senaryo 1	Senaryo 1
I. TARIM	2.9	3.7	12.4	11.2	10.7
II. SANAYİ	6.0	7.8	41.8	43.6	43.7
III. HİZMETLER	4.9	6.8	45.8	45.2	45.6
TOPLAM ÜRETİM	5.2	6.9	100.0	100.0	100.0

Tablo. 3

BÜYÜME VE ENFLASYON (YÜZDE)

	ORTALAMA BÜYÜME HIZI (1996-2000)	
	%5.5	%7.1
ENFLASYON HIZI (DÖNEM SONU-2000)	%6.0	%8.1

cektir. Teşvik politikaları yeni istihdam imkanları geliştirme, küçük ve orta ölçekli işletmeleri destekleme, çevre koruma, kalkınmada öncelikli bölgeler vb. faktörler gözönüne alınarak belirlenecektir. İşletmelerin araştırma-geliştirme (AR-GE) faliyetleri ve bunlarla ilgili yatırımları desteklenecektir.

(9) Rekabet gücünü destekleyici gerçekci bir döviz kuru politikası uygulanacak ve her alanda dünya fiyatlarıyla bütünleşme sağlanacaktır.

İhracatı arttırabilmek için serbest bölge imkanlarından faydalanılacak ve sektörel ihtisaslaşmaya ağırlık verilecektir.

(10) İstihdamın arttırılması ve kayıtdışı ekonominin boyutlarının azaltılmasına yönelik olarak ücretler üzerindeki ilave yükler AB ülkeleri düzeyine düşürülerek, ücretlerin gelirden aldıkları payın arttırılması sağlanacaktır. İşsizlik sigortası uygulamasına geçilecektir.

(11) Sermayenin ve refahın tabana yaygınlaştırılması ve istihdam artışı amacıyla küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesine önem verilecektir.

B) VII. PLANDAKİ MAKROEKONOMİK BEKLENTİLER

1) Uluslararası Konjonktür

Dünya hasılasının 1995-2004 döneminde yıllık ortalama %3.3, OECD ekonomilerinin de %2.8 oranında büyüyeceği, buna paralel olarak dünya ticaretinin %6'nın üzerinde artış göstereceği tahmin edilmektedir.

Türkiye GSMH'nın 2000 yılında 223.6 milyar dolar (Birinci senaryo) ya da 235.9 milyar dolara (ikinci senaryo) ulaşması beklenmektedir. Buna göre: ülke GSMH'sının toplam dünya GSMH'sı içinde 1992'de %0.59 olan payının 2000 yılında %0.75-0.79'a yükselmesi beklenmektedir.

Türkiye'nin dış ticaret hacminin Gümrük Birliği ile birlikte 2000 yılında 109.4-114.6 milyar dolara yükselmesi, böylece dünya ticareti içinde Türkiye'nin payının 1995'de %0.51'den 2000 yılında %0.85—0.89 düzeyine yükselmesi beklenmektedir.

2) Büyüme-Üretim-Enflasyon

Kamu finansmanındaki iyileşme sonucu kamu yatırımlarının artması beklenirken, reel faiz oranlarındaki düşüş, istikrar ortamı ve dışa açılmanın da özel kesim yatırımlarını uyaracağı tahmin edilmektedir. Bu çerçevede yatırım harcamalarının plan döneminde büyümenin önemli bir kaynağını teşkil etmesi beklenmektedir.

Plan döneminde GSMH'nin yıllık ortalama %5.5 (Birinci Senaryo) ya da %7.1 (ikinci senaryo) artış göstermesi tahmin edilmektedir. Tablo. 1

Plan döneminde nüfusun yıllık ortalama %1.6 artacağı varsayımına dayalı olarak kişi başına milli gelirin yıllık ortalama %3.8-5.3 arasında artması beklenmektedir. Tablo. z

Ana sektörler itibarıyla katma değer artışının tarım sektöründe yıllık ortalama %2.9-3.7, sanayi sektöründe %6.0-7.7, hizmetler sektöründe de %5.1-6.8 artması tahmin edilmektedir. Buna göre, tarımın milli gelir içersindeki payının %15'ten %13'e gerilemesi, sanayi sektörü payının %25'den %27'ye yükselmesi, hizmetler sektörün ise %59 civarında kalması beklenmektedir.

Plan döneminde; tarımsal üretimin büyük ölçüde iç talep genişlemesine dayalı olarak yıllık ortalama %2.9-3.7 artış göstermesi beklenmektedir.

Sanayi üretiminin iç tüketim yanında ihracat ve yatırım artışına bağlı olarak yıllık ortalama %6.0-7.8 artacağı, hizmetler sektörünün de ortalama %4.9-5.8 artış göstereceği tahmin edilmektedir. Tablo. 3

Kamu açıklarının daraltılması, verimlilik artışı ile uyumlu gelirler politikası, para politikalarının etkinliğinin arttırılması ve yapısal reformlarda sağlanacak gelişmelere paralel ola-

Tablo. 4

YATIRIM-TASARRUF

(1994 Sabit Fiyatlarıyla Yüzde Değişme) 1996-2000 ORTALAMA DEĞİŞME	Senaryo 1	Senaryo 2
SABİT SERMAYE YATIRIMI	8.7	12.2
Kamu	12.4	16.8
Özel	7.6	10.8
TOPLAM YURTİÇİ TASARRUF	5.6	10.2
Kamu	-	-
Özel	0.1	4.7
TOPLAM TÜKETİM	5.5	6.1
Kamu	2.7	2.6
Özel	5.9	6.6

Tablo. 5

ÖDEMELER DENGESİ (Milyar USD)

2000 YILI	Senaryo 1	Senaryo 2
İTHALAT	-65.7	-70.0
İHRACAT	43.5	44.5
DIŞ TİCARET DENGESİ	-22.2	-25.4
DİĞER MAL/HİZMET GELİRLERİ	25.5	29.4
Turizm	10.3	13.8
DİĞER MAL/HİZMET GİDERLERİ	-13.7	-14.3
Dış Faiz Ödemeleri	-3.8	3.7
KARŞILIKSIZ TRANSFER GELİRLERİ	5.2	5.3
İşçi Dövizleri	5.1	5.2
CARİ İŞLEMLER DENGESİ	-3.9	-3.9
SERMAYE HAREKETLERİ	5.5	5.5
Net Özel Yabancı Sermaye	1.9	3.0
Net Portföy Yatırımları	1.7	2.5
Diğer Uzun Vadeli Sermaye (Net)	1.2	2.0
Kısa Vadeli Sermaye (net)	0.7	-2.0
GENEL DENGE	1.6	1.7

rak, enflasyon hızının tedricen yavaşlatılarak, 2000 yılında %6.0 (1nci senaryo), ya da %8.1'e (2nci senaryo) geriletilmesi öngörülmektedir.

3) Yatırım-Tasarruf

Toplam yurtiçi tasarrufların Plan döneminde yıllık ortalama %5.6-%10.2 aralığında artması beklenmektedir. Bunun sonucu tasarruf oranının (Yurtiçi Tasarruf/GSMH) 1995 yılında %21.6 iken, 2000 yılında %21.6-%24.9 düzeyinde gerçekleşmesi öngörülmektedir.

Kamu harcanabilir gelirinin arttırılması ve kamu tüketiminin sınırlandırılması sonucu kamu tasarruf açığının GSMH'ya oranının 1995 yılında %7.6'dan, plan dönemi sonunda %3.7-4.2 düzeyine geriletilmesi öngörülmektedir. Tablo. 4

Öngörülen büyüme hızının gerçekleştirilebilmesi için, plan döneminde sabit sermaye yatırımlarının yıllık ortalama %8.7-%12.2 oranında artması beklenmektedir. Özel yatırım artış hızı %7.6-10.8 aralığında gerçekleşirken, kamu yatırımlarının %12.4-16.8 düzeyinde artması beklenmektedir.

Kamu yatırımlarında, insan kaynaklarının geliştirilmesi amacına yönelik olarak, eğitim ve sağlık sektörüne ağırlık verilmesi planlanmaktadır. VI. plan dönemine göre, VII. Plan döneminde başta enerji, ulaştırma ve turizm olmak üzere, tüm sektörlerde özel kesimin payının artması beklenmektedir.

Sabit sermaye yatırımı/GSMH oranının 1995 yılında %21.9'dan, plan dönemi sonunda %25.4-27.6 civarında yükselmesi öngörülmektedir.

4) Dış Ekonomik Denge

VII. Beş Yıllık Plan, 1996-2000 yılları arasında mal ve hizmet ihracatının yıllık ortalama yüzde 15.9 (1nci senaryo) ya da yüzde 17.5 (2nci senaryo); mal ve hizmet ithalatının da yüzde 17.5 ya da yüzde 19 arasında artış göstermesini tahmin etmektedir. Buna göre; ihracatın 2000 yılında 69 milyar dolara (ya da 73.9 milyar dolara), ithalatta 79.4 milyar dolara (ya da 84.4 milyar dolara) yükselecektir.

Plana göre; dış ticaret açığının 2000 yılında 10.4 milyar dolar (10.5 milyar dolar), cari işlemler açığının da 3.9 milyar dolar civarında gerçekleşmesi beklenmektedir.

VII. Plan; 2000 yılında işçi gelirlerinin 5.2-5.3 milyar dolara, turizm gelirlerinin 10.3-13.8 milyar dolara, girişimci hizmet gelirlerinin de 3.2-3.3 milyar dolara yükseleceğini tahmin etmektedir. Dış borç stokunda düşüş bekleyen VII. Plana göre, dış borç faiz ödemelerinin plan dönemi sonunda 3.8-3.7 milyar dolara düşmesi tahmin edilmektedir.

VII. Plan; 1996-2000 döneminde doğrudan yabancı sermaye ve portföy yatırımlarında artış beklemektedir. Net dış borç stokunun milli gelire oranının plan dönemi boyunca tedricen azalacağı ve 1995 yılında %41 düzeyinden 2000 yılında %27.1-%23.6 a gerilemesi tahmin edilmektedir.

İzlenecek döviz kuru politikasının TL'nin yabancı paralar karşısındaki reel değerinin ekonominin rekabet gücünü koruyacak şekilde belirlenmesi hedeflenmektedir. Tablo. 5

5) Kamu Maliyesi

VII. 5 yıllık Plan kamu maliyesindeki iyileşme sonucu; vergi gelirlerinin milli gelir içindeki payının %18'den, 2000 yılında %20'ye yükseleceğini, borçlanma gereğinin ise %5.5'tan (1995) dönem sonunda %3.0'e gerileyeceğini tahmin etmektedir.

Toplam kamu harcamalarının milli gelir içindeki payının 1995 yılında %25 civarından, 2000 yılında %23.7'ye gerilemesi beklenirken, bu gerilemede transfer harcamalarında beklenen gerilemenin etkin olması tahmin edilmektedir. Plan kamu yatırım harcamalarının milli gelir içindeki payının artmasını cari harcamalarının payının ise %10 civarında sabit kalmasını öngörmektedir.

Özelleştirme ve enflasyonda sağlanması beklenen olumlu gelişmeler sonucu iç ve dış borçlanmanın azaltılması, iç ve dış borç faiz ödemelerinin milli gelir içindeki payının azaltılması plan hedefleri arasında bulunmaktadır.

Kamu kesimi borçlanma gereğinin plan dönemi boyunca azaltılmasının reel faiz oranlarını geri çekeceği, bunun sonucu artan yatırımların ve üretim kapasitesinin

üretimi arttırırken enflasyonu aşağı çekeceği tahmin edilmektedir. Tablo. 6

6) Temel Sosyal Göstergeler

Nüfus artış hızının Plan döneminde yavaşlamasını ve 2000 yılında yıllık nüfus artış hızının %1.5'a gerilemesi tahmin edilmektedir. Nüfusun ana yaş grupları itibarıyla dağılımı söz konusu olduğunda, 0-14 yaş grubunun payının %29.6'ya gerilemesi buna karşın 15-64 yaş grubunun payının %65'e yükselmesi beklenmektedir.

Kentleşme hızının plan döneminde artarak devam etmesi ve toplam nüfus içindeki payının %70.6'ya yükselmesi tahmin edilmektedir.

Sekiz yıllık temel eğitimde okullaşma oranının %100'e, yüksek eğitimde %31'e yükseltilmesi plan hedefleri arasında bulunmaktadır.

İşsizlik oranının 1995 yılında %10.5 tan 2000 yılında %7.7'ye gerilemesi beklenirken, sanayide istihdamın %16.9'a, hizmetler kesiminde de %42.5'a yükselmesi tahmin edilmektedir. Tablo. 7

C) SONUÇ

VII 5 yıllık Plan, mevcut makroekonomik koşullar ve ekonomik istikrarsız ışığında değerlendirildiğinde, önümüzdeki 4-5 yıllık dönem için oldukça iddialı hedefler içermektedir. Bu hedefler mevcut şartlarda gerçekleşmesi zor hedefler olarak gözükmektedir. Şöyle ki;

Türk ekonomisinde üretken yatırım hevesi son 4-5 yılda oldukça zayıflamış, ekonominin kaynakları üretken alanlardan uzaklaşarak, üretken olmayan kamu açıklarının finansmanına yönelmiştir. Kamu açıklarının ve artan iç borçluluğun yolaçtığı yüksek reel faiz oranları bir yandan yatırım hevesini köreltirken diğer yandan rantiye faaliyetlerini ekonominin en önemli faaliyeti haline getirmiştir. Ekonominin üretken kapasitesi artmamakta, sorunlar birikimli olarak geleceğe ertelenmektedir.

Başlangıçta da belirttiğimiz gibi, kısa vadede ekonomik istikrar (başta fiyat istikrarı olmak üzere) sağlanmadıkça ekonominin yeniden yüksek ve sürdürülebilir bir büyüme sürecine girmesi mümkün değildir. Bunun ön koşullarından birisi de kamu dengelerinin kurulması ve iç borç stokunun azaltılmasıdır. VII. Planın ilk yılı olan 1996 yılında da bu konuda henüz hiç bir olumlu adım atılmamış, kamu kesimindeki dengesizlik artan oranda ekonominin tümünün olumsuz yönde etkilemeye devam etmiştir.

Önceki planlar da oldukça iddialı hedefler ortaya koymalarına rağmen, bu hedeflerin gerçekleşmediği görülmüştür. Benzer bir durumun mevcut koşullarda VII Beş Yıllık Plan içinde söz konusu olması kuvvetle muhtemeldir. Kamu kesiminde ciddi reformlar yapılmadıkça, ekonomi üretim, ihracat ve yatırım gibi reel ekonomik faaliyetleri yeniden düşürür hale gelmedikçe, konulan hedeflerin %30-40 oranında tutturulması bile zor olacaktır.

TABLOLAR VE KAYNAKLAR:

1. YEDİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1996-2000), 1995 DPT
2. YEDİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI ÖNCESİNDE MAKRO EKONOMİK GELİŞMELER (1990-1994), Haziran 1995 DPT
3. EKONOMİK VE SOSYAL SEKTÖRLERDEKİ GELİŞMELER Nisan 1995, DPT

Tablo. 6

KAMU KESİMİ GELİR-GİDERİ

(GSMH'nın Yüzdesi Olarak)

	1995[1]	2000 Senaryo 1	2000 Senaryo 2
VERGİLER	18.1	20.0	20.4
Vasıtalı	11.4	12.3	12.6
Vasıtasız	6.7	7.7	7.7
VERGİ DIŞI NDR. GELİRLER	1.4	1.4	1.4
FAKTÖR GELİRLERİ	1.3	0.8	0.6
SOSYAL FONLAR	(1.5)	1.5)	1.4)
TOPLAM GELİRLER	19.3	20.7	20.9
CARİ HARCAMALAR	10.0	10.0	9.9
YATIRIM HARCAMALARI	4.8	6.8	7.8
TRANSFER VE DİĞER HARCAMALAR	10.0	6.9	6.4
TOPLAM HARCAMALAR	24.8	23.7	24.1
•FAİZ DIŞI BORÇLANMA GEREĞİ	(3.6)	(0.6)	(0.5)
•ÖZELLEŞTİRME DIŞI BORÇLANMA GEREĞİ	8.3	(3.7)	4.6
•FAİZ VE ÖZELLEŞTİRME DIŞI BORÇLANMA GEREĞİ	(0.7)	0.2	0.9
•BORÇLANMA GEREĞİ	5.5	3.0	3.2
DIŞ BORÇLANMA (net)	(0.4)	0.9	1.0
İÇ BORÇLANMA (net)	5.8	2.1	2.2

1) Gerçekleşme Tahmini

Tablo. 7

TEMEL SOSYAL GÖSTERGELER

	BİRİM	1994	2000
TOPLAM NÜFUS	**Bin Kişi**	**61.110**	**67.332**
Yıllık Nüfus Artışı (%)		1.8	1.5
Nüfusun Üç Ana Yaş Grubu İtibarıyla Dağılımı			
0-15 Yaş Grubu	Yüzde	33.0	29.6
15-64 Yaş Grubu	Yüzde	62.5	64.9
65+Yaş Grubu	Yüzde	4.5	5.5
Kent Nüfus Oranı	Yüzde	59.3	70.6
Kentleşme Hızı	Yüzde	4.4	4.6
Okullaşma Oranı			
Okul öncesi Eğitim	Yüzde	5.1	16.0
Sekiz Yıllık Temel Eğitim	Yüzde	89.8	100.0
Orta Öğretim	Yüzde	53.0	75.0
Yüksek Öğretim	Yüzde	26.7	31.0
Bir Hekime Düşen Nüfus	Kişi	954	806
İşsizlik Oranı	Yüzde	10.5	7.7
İstihdamın Sektörel Dağılımı			
Tarım	Yüzde	44.7	40.6
Sanayi	Yüzde	15.7	16.9
Hizmetler	Yüzde	39.6	42.5
Sigorta Kapsamındaki Nüfus Oranı	Yüzde	80.8	92.6

DOSYA

Mustafa BÜYÜKABACI

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında para ve sermaye piyasaları -Borsalar-

İMKB: HİSSE SENETLERİ PİYASASI-TAHVİL VE BONO PİYASASI

Sermaye piyasalarının ülkemizdeki geçmişi eski olmakla birlikte 1981 yılında çıkarılan Sermaye piyasası Kanunu kilometre taşı niteliğindedir. Bunu 1982 yılında Sermaye Piyasası Kurulu'nun kuruluşu izlemiştir. Daha sonra yapılan ilave düzenlemelerle birlikte, ülkemizin ilk ve tek menkul kıymetler borsası olan İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) bugünkü yapılanmasına 1986 yılının başında kavuşabilmiştir.

İMKB, resmi açılışının 2. yılı olan 1987 yılında, hem işlem hacmi, hem de pazar kapitalizasyonu olarak büyük bir patlama yapmıştır. Ertesi yıl borsada büyük bir çöküş olmuş, işlem hacmi minimum seviyelere inmiş ve Türk Sermaye Piyasası ciddi sıkıntılar yaşamıştır. 1989 yılının sonlarına doğru tekrar canlanan borsa 1990 yılında işlem hacmi ve pazar kapitalizasyonu açısından önemli bir sıçrama daha yapmıştır. Fakat aynı yılın sonlarına doğru körfez krizi gibi sebeplerle yerini yine bir durgunluğa bırakmıştır. Bu dönemde gündeme gelen yoğun kamu ve özel sektöre ait halka arzlar da sistemin arz-talep dengesini olumsuz yönde etkilemiştir. Bütün bu gelişmeler, sistemin uzun süreli bir krize girmesine sebep olmuştur. İşlem hacmi daralmış, kuruluş yılları olması nedeniyle mevzuattan gelen aksaklıklara paralel olarak suistimaller de artınca yatırımcılar ciddi kayıplara uğramış ve sistemin güvenilirliği önemli boyutlarda zedelenmiştir. 1993 yılına kadar genellikle durgun bir seyir izleyen ve dar bir piyasa görüntüsü veren borsa, bu yılda 1994 krizini hazırlayan likidite politikasının ve yabancıların gelişmekte olan piyasalara ilgilerinin artmasıyla birlikte işlem hacmi, pazar kapitalizasyonu ve halka arzlarda, tam bir patlama yaşamıştır. 1994 yılında yanlış borçlanma politikaları ve piyasaların düşük faize zorlanması ile yüksek likiditenin birleşmesi sonucunda para piyasaarında yaşanan kriz, sermaye piyasalarında da etkili olmuştur. İMKB endeksinde ve işlem hacminde keskin düşüşler meydana gelmiştir. 1994 yılının ikinci yarısında tekrar canlanan borsa 1995 yılında da her açıdan gelişmesini sürdürmüştür.*: 1995 yılı rakamları Kasım ayı sonu itibariyledir.

Ülkemizin yegane borsası olan İMKB kuruluşundan bu yana çok önemli yapısal gelişmeler de kaydetmiştir. Gerçekleştirilen bazı önemli gelişmeler şunlardır:

1. 1994 yılına kadar pano üzerinde alım satım işlemleri takip edilirken, 1200 adet bilgisayarın bulunduğu İMKB seans salonunda bilgisayar ortamında güvenli ve hızlı alım-satım yapılabilmektedir.
2. Kuruluşunda tek seans, 2 saat işlem yapılırken, bugün çift seans, 4 saat işlem yapılmaktadır. Bu sayede işlem hacminde önemli genişleme sağlanmış ve likidite artmıştır.
3. Tahvil ve bono piyasası ile hisse senedi piyasaları arasında takas açısından bir entegrasyon sağlanmıştır.
4. Serbest bölge mantığıyla çalışan uluslararası pazar tesis edilerek, yurt dışında yerleşik finansal kuruluşların Türk Sermaye piyasasında işlem yapma imkanları kolaylaştırılmıştır. Bu sayede uluslararası entegrasyonun ilk adımları atılmıştır.
5. Piyasa mekanizmasını bozan menkul kıymetleri açığa satış ve kredili alış işlemlerinin, belli bir disiplin içinde yapılabilmesi amacıyla kredili işlemlere bildirim zorunluluğu getirilerek, denetim altına alınmıştır.
6. İMKB bünyesinde bir bölüm olan Takas Merkezi, Takasbank adı ile banka şeklinde ayrı bir birim olarak yapılandırılmıştır.

Sonuç olarak, borsa yakın zamana kadar tahta sistemi ile işlem yapan, işlem hacmi dar, ürün çeşitliliği az, takas sistemi ilkel, etkinliği ve şeffaflığı olmayan ve dolayısıyla suistimale açık olması nedeniyle güvenilirliği olmayan bir pazar idi. Bugün bilgisayar ortamında işlem yapılan, derinliği olan, likiditesi yüksek, para piyasalarıyla entegre

çılaşarak ürün yelpazesini genişletmiş, banka şeklinde yapılanan bir takas sistemine sahip, şeffaf, etkinliği ve güvenilirliği kısmen artmış bir piyasa haline dönüşmüştür.

Piyasayı kontrol altına almaya yönelik hukuki düzenlemeler çerçevesinde içeriden öğrenenlerin ticareti, kotasyon, manipulatif ve spekülatif fiyat hareketleri, kamuyu bilgilendirme, borsada işlem gören şirketlerin ve aracı kurumların denetlenmesi, açığa işlem yapma gibi konular kontrol altına alınmaya çalışılmış fakat henüz nihai noktaya ulaşılamamıştır. Önümüzdeki dönemde de, diğer düzenlemelerden çok hukuki alt yapı daha fazla önem arzedecektir.

ALTIN BORSASI

Para ve sermaye piyasalarının yanında, altın ve değerli madenlerin de organize piyasalarda alınıp satılabilmesi, ürün çeşitliliği açısından önem kazanmaktadır. Türkiye'nin özel şartları gereği mevcut altın stoklarının piyasa mekanizması dışında kalması sistem açısından bir eksikliktir. Diğer taraftan uluslararası bir finans sistemine sahip olmanın koşulları etkinlik, derinlik ve ürün çeşitliliğidir.

Bu amaçlara yönelik kurulan İstanbul Altın Borsası (İAB), 26 Temmuz 1995'de faaliyetine başlamıştır. Eskiden beri Kapalıçarşı ve Merkez Bankası bağlantılı yapılan işlemler rekabet ortamı içinde organize bir piyasada yapılma şansına sahip olmuştur. İAB, zamanla Kapalıçarşı'nın fonksiyonlarını fazlasıyla yüklenebilme potansiyeline sahiptir. Henüz çok yeni olmakla birlikte, işlem hacmi, kapsayıcılık, katılım ve altyapı ile ilgili gelişmeler ümit vericidir.

Önümüzdeki plan dönemi, İAB için bir altyapı ve büyüme dönemi olacaktır. Bu dönemde İAB açısından ihtiyaç duyulacak en ciddi atılım bir altın rafinerisinin kurulmasıdır. Bu sayede piyasa mekanizması dışında kalan atıl altın stoklarının piyasaya girmesi ve piyasa sirkülasyonu mümkün olacaktır.

EMTİA BORSALARI

Tarım ürünlerinin, hasat zamanında kamu kuruluşları tarafından 'taban fiyatı' mekanizması ile satın alınması, hükümetlerin siyasi insiyatifinde kalmıştır. Tarımı destekleme politikaları çerçevesinde değerlendirilmekle birlikte Türk ekonomisi açısından iyi neticeler vermediği görülmüştür.

Serbest piyasa ekonomisine uygun olarak bu ürünlerin emtia borsalarında uluslararası emtia piyasalarına paralel olarak, rekabetçi bir ortamda değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Esasen hemen her bölgede değişik tarım ürünleri için faaliyet gösteren mevcut emtia borsaları yapısal ve bürokratik eksiklikler ile gereksiz maliyet artışları nedeniyle modern ve etkin bir borsa niteliği taşımamaktadır. Bu amaçla ilk olarak, İzmir Ticaret Borsası kontrolünde İzmir Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası (İZVOB) tesis edilmiştir. Öncelikle Pamuk vadeli işlemlerini yapması planlanan borsa, daha sonra diğer tarım ürünlerinin işlemleri ile çeşitlendirilecektir.

7. beş yıllık plan döneminde 'Tarımsal Politikalar ile ilgili yapısal değişim projesi' kapsamında işlerliğinin artacağı anlaşılan emtia borsalarıyla Türk tarımının yanında çok önemli bir aşama kaydedecektir. Yerli ve yabancı sermayenin iktisadi sisteme girişini kolaylaştıracak borsalar ve borsalardaki ürün çeşitliliği gerçekleştirilmiş olacaktır.

Yıl	Hisse Senedi İşlem Gören Şirket Sayısı	Aracı Kurum Sayısı	İşlem Hacmi (Milyon $)	Pazar Kapitalizasyonu (Milyon $)
1986	80	47	13	938
1987	82	73	118	3,125
1988	79	80	115	1,128
1989	76	94	773	6,756
1990	110	116	5,854	18,737
1991	134	165	8,502	15,564
1992	145	172	8,567	9,922
1993	160	176	21,770	37,824
1994	176	175	23,203	21,785
1995*	190	165	49,288	22,597

Kaynak: İMKB

*: 1995 yılı rakamları Kasım ayı sonu itibariyledir.

1991 yılında, İMKB bünyesi içinde faaliyete geçen, tahvil ve bono piyasası da kuruluşundan bu güne önemli gelişmeler kaydetmiştir. Geçtiğimiz dönemde kamu açıklarının iç borçlanma yoluyla karşılanması sonucunda piyasada aşırı hazine bonosu stoku oluşması ve ikincil piyasa ihtiyacının artması, tahvil ve bono piyasasının genişlemesine yardımcı olmuştur. Hisse senetleri piyasası ile entegrasyonun sağlanması, her iki piyasanın takaslarında karşılıklı mahsup sisteminin oluşturulması ile repo piyasasında da işlem hacmi sürekli artış eğiliminde olmuştur.

Yıl/İşlem Hacmi	Kamu Menkul Kıymetleri	Özel Sektör Menkul Kıymetleri	Repo-Ters repo pazarı
1991	312		
1992	2,403	3,18	
1993	10,718	9,98	4,794
1994	8,828	3.55	23,704
1995*	16,070		108,738

Kaynak: İMKB

(milyon ABD Doları)

7. BEŞ YILLIK PLAN DÖNEMİNDE YER ALAN DÜZENLEMELER

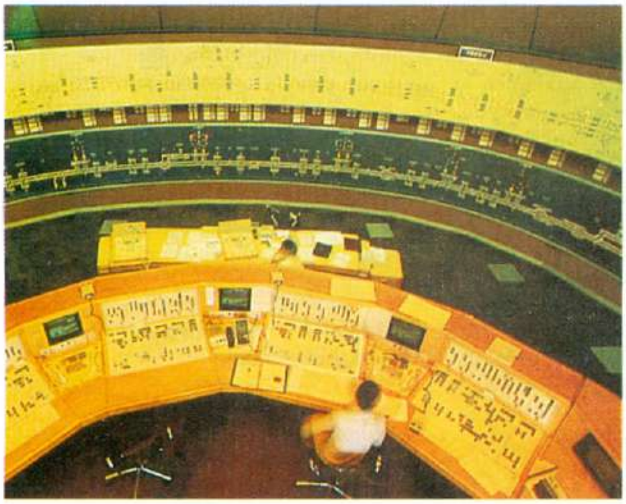
Önceki dönemde, kamu kesiminin mali sistem üzerindeki baskısının daha fazla arttığı, mali piyasalarda izin sistemi yerine kayıt sistemine geçildiği, mali piyasalarda ürün çeşitliliğine gidilmesi sonucunda Merkez Bankası'nın parasal kontrol imkanının zayıfladığı kabul edilmektedir. Dozu giderek artan bir sıcak para politikasının sürdürüldüğü 6. beş yıllık plan döneminde, sermaye piyasalarına, pazar büyüklüğüne kıyasla önemli miktarda yabancı sermaye girişi gerçekleşmiştir. Yabancı fonların, riski dağıtmak amacıyla gelişmekte olan piyasalara yönelmesinin de bu gelişmede rolü büyüktür.

Piyasa dinamikleri, uygulanan ekonomik politikalar ve konjonktürel gelişmeler neticesinde Türk sermaye piyasası çok hızlı bir gelişme içinde olmuştur.

Yeni plan döneminde, türk ekonomisinin ve dolayısıyla sermaye piyasalarının en önemli darboğazı olan

kamu borçlanmasının sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulacağı ifade edilmektedir. Bu amaçla "sürdürülebilir bir borçanma düzeyinin sağlanabilmesi için borç stokundaki artışların kamu sabit sermaye yatırımlarını aşmamasına özen gösterilecektir. Diğer taraftan, faiz yükü, borç stokunun GSMH içindeki payı düşürülerek ve vade yapısı uzatılarak hafifletilecektir. Bu gelişme, özelleştirme gelirlerinin artırılması ile de desteklenerek kamu borçlanma ihtiyacı dolayısıyla borç stoku azaltılacaktır... Parasal genişleme kontrol altına alınacak, gerçek kur ve faiz ile TL yatırım araçları özendirilecektir." denilmektedir.

Kontrol mekanizmasının Merkez Bankası aracılığıyla kurulacağı anlaşılmaktadır. Merkez Bankası'nın kullanacağı araçlar ise faiz ve döviz kurları olarak belirtilmektedir. Dolayısıyla, kamu borçlanma gereğinin azaltılamaması durumunda piyasaların tekrar faiz-döviz kısır döngüsüne girmesi beklenebilir.

Dış borçların normal seyrinde devam edeceği varsayılmaktadır. Diğer taraftan, kamu açıkları ile ilgili olarak özelleştirme gelirlerinin kullanılacağı ima edilmektedir. Gerçekçi kur-gerçekçi faiz politikası ile sıcak para politikasından vazgeçileceği belirtilmektedir. Ancak daha önceki plan döneminde uygulanan yüksek dozlu sıcak para politikasından vazgeçmenin kısa vadeli etkilerinin geçiş döneminde ne şekilde kontrol altına alınacağı planda yer almamaktadır.

Sanayi üretiminde yıllık ortalama %6-7.8 üretim artışı öngörülmektedir. Sanayide, eski teşvik sisteminin kaldırılarak, teşviklerin gerçekten yatırıma dönüşeceği bir sistem önerilmektedir. Önceki plan döneminde %40 olan kurumlar vergisi oranlarının %26'larda gerçekleştiğinin görüldüğü ve bu plan döneminde kurumlar vergisi oranlarının düşürülmesi planlanmaktadır. Uluslararası rekabete ve mevzuata uygun şekilde şirket evliliklerinin düzenlenmesi ve kolaylaştırılması çok önemli bir gelişme olacaktır. Şirket ortaklarının menfaatlerini korumak için şeffaflık artırılacak, derecelendirme teşvik edilecek ve bağımsız denetim yaygınlaştırılacaktır. Sermaye piyasalarının, sanayi şirketlerindeki büyümeden ya da şirketlerin güvenilirliğinin ve şeffaflığının artmasından olumlu etkileneceği ve genişleyeceği tabiidir.

Şirketlerin halka açılmaları eski plan döneminde de teşvik edilmiştir. Ancak, bu teşviklerin, yalnızca vergi teşviklerinden ibaret olması yeterli olmamaktadır. Halka açık olan şirketlerin diğerlerine kıyasla yüklendikleri ilave yükümlülükler, sermaye piyasalarının derinleşmesinde caydırıcı rol oynamaktadır. Yeni planda hedeflendiği şekilde, halka açık olmayan şirketler içinde bu yükümlülüklerin yaygınlaştırılması durumunda halka arzların artması beklenebilir.

Emtia borsaları ve diğer borsalarla ilgili çalışmaların önümüzdeki plan döneminde yoğunlaşacağı görülmektedir. Böylece, likiditesi yüksek yatırım araçlarının ve bunların piyasalarının genişlemesi sağlanacaktır. Bu sayede sermaye akışı hızlanacak, yeni fon taleplerini karşılayacak kaynaklar artacaktır.

Sermaye piyasaları ile ilgili hukuki düzenlemeler çerçevesinde aşağıdaki konularda da iyileştirmelerin planlanması gerekmektedir:

1. Hamiline ve nama yazılı hisse senetlerinin hukuki temelinin oluşturulması.

2. Manipülasyon ve spekülasyonun tanımlanması ve yaptırımının belirlenmesi.

3. Sermaye artışlarının ve halka arzların belirli bir düzene bağlanması.

4. İçeriden öğrenenlerin ticaretine ilişkin yaptırımların belirlenmesi. (Planda zikredilmiştir.)

5. Derecelendirme şirketlerinin biran önce düzenlenip, yaygınlaştırılması. (Planda zikredilmiştir).

6. İMKB dışında İMKB ile entegrasyon içinde olan bölgesel borsaların yapılanmasının hukuki ve yapısal düzenlemeleri.

7. Vadeli işlemlere ilişkin mevzuatın uluslararası standartlara uygun olarak hazırlanması.

8. KOBİ'lere destek çerçevesinde KOBİ'lerin sermaye piyasalarından daha fazla yararlanmalarının teşvik edilmesi.

Sonuç olarak, 7. beş yıllık kalkınma planında para ve sermaye piyasaları ile doğrudan ilgili olarak hukuki düzenlemeler yer almaktadır. Doğrudan ilgili olmamakla birlikte gerçekleştiğinde bu piyasaların gelişmesine katkıda bulunacak olan; ürün çeşitliliğinin desteklenmesi, kamu açıklarının azaltılması sonucunda faizlerin düşürülmesi, sanayi yatırımlarının artırılması gibi düzenlemeler de hedeflenmektedir. Altın borsası ve emtia piyasalarıda uluslararası niteliklere uygun ürün çeşitliliği getirmesi açısından bu piyasaların genişlemesine yardımcı olacaktır. Türk ekonomisinin gelişimi ve iş dünyasının bu piyasaların önemini ve avantajlarını kavramasına paralel olarak, para ve sermaye piyasalarının önemi artacaktır.

DOSYA

Türkiye'nin Türk ve İslam Dünyasıyla iktisadi münasebetleri

Prof. Dr. Sabahaddin ZAİM

I- DÜNYADA VE TÜRKİYE'DEKİ GELİŞMELER IŞIĞINDA GENEL DEĞERLENDİRME

İçinde yaşadığımız bu asrın sonuna doğru, tarihi bir dönüm noktasını idrak ediyoruz. Gerek dünya politikası, gerek Türkiye için çok önemli olaylar cereyan etmektedir.

70 yıllık Marksizmin çöküşü ile iki kutuplu dünyanın yerini ABD hakimiyetindeki tek merkezli yeni bir dünya düzeninin alması ve Türkiye'nin karşısında, birden bire koca bir Türk dünyasının kapılarının açılması bu iki önemli değişimi ifade etmektedir. Bütün dünya, bu yeni düzen karşısında, sosyo-ekonomik ve politik yönden yeniden yapılanırken, Türkiye önüne açılan bu imkanları değerlendirebilmek için yetmiş yıllık dış politikasını bu yeni şartlara göre yapılandırma problemi ile karşı karşıya bulunmaktadır.

Yeni dünya düzeni içinde yeniden yapılanmanın biri ideolojik, diğeri politik olmak üzere iki yönü ortaya çıkmaktadır. İdeolojik yönü, marksizmin ani çöküşü ile kapitalizmin veya bugünkü ifadesiyle pazar ekonomisinin, bilinen ve giderilemeyen kusurları sebebiyle dünyanın yeni bir sistem arayışı içine girmesidir. Bilhassa bağımsızlığına kavuşan eski Sovyet cumhuriyetlerinde marksizmden pazar ekonomisine ve otoriter tek parti rejiminden çoğulcu sisteme geçmenin sancıları çekilmektedir.

Siyasi yönden ise, bugüne kadar ABD ile Sovyetler arasında bölüşülen kudret dengesine göre yerini almış olan dünyadaki ülkeler, şimdi tek hakim olarak kalan ABD'nin önderliğindeki yeni düzene kendilerini adapte etmeye çalışmaktadır.

Bu düzende görülen bir diğer özellik, marksizmin yıkılmasıyla, bu ülkelerde baskı altında tutulan dini müessese ve duyguların yeniden canlanmasıdır.

Dini uyanış, Batı aleminde kiliseler arası münasebetlerin gelişmesine ve Batı'nın Hristiyanlık etrafında bütünleşmesine doğru bir akım meydana getirmektedir. Bu birleşme, Batı'yı, marksizmin yerini alacak yeni bir hedef arayışına sevketmiş ve hedefin tesbiti cihetinde de İslam dünyasına doğru bir yönelişi başlatmıştır.

Evvela, batı efkar-ı umumiyesini bu yönden şartlandırmak için Salman Rüşdi'nin "Şeytan Ayetleri"yle İslam'a teorik sahada bir hücum başlatılmıştır. İslam'ı karalama kampanyasının ardından "İslam Fundamentalizmi" diye yeni bir kavram türetilerek Batı toplumlarında İslam dünyasına karşı bir psikolojik ortamın geliştirilmesine çalışılmıştır.

Hazırlanan bu zemin içinde Filistin'de, Keşmir'de, Kıbrıs'ta eskiden beri var olan ihtilâflar yeniden alevlendirilerek ve bunlara, Irak, Karabağ, Bosna gibi yenileri eklenerek bir din savaşı ortamı geliştirilmeye çalışılmakta veya Irak-İran harbi, Kuveyt-Irak ve Irak-Kürt çatışmaları çıkartılarak İslam Dünyası hem birbirine düşürülmekte, hem de Batının yeni silahlarının üzerinde denendiği bir boy hedefi haline getirilmektedir.

İslam dünyası bu gelişmeler karşısında maalesef başarısız bir imtihan vermektedir. 1969'dan beri kuvvetlendirilmeye çalışılan (OIC) İslam Konferansı, Kuveyt-Irak harbi karşısında aciz kalıp dağılmış, müteakip ihtilâflarda da ciddi bir varlık gösterememiştir.

Böylece klâsik "Güney İslâm Dünyası" diye vasıflandırabileceğimiz Fas'tan Endonezya'ya kadar uzanan bu bölge yeniden yapılanma sürecinde pasif bir tutum sergilemiştir.

Bununla da kalınmamış, İslam ülkeleri arasındaki sosyo-ekonomik işbirliği ve bütünleşme hareketleri de sekteye uğramış ve zayıflamıştır.

Konuyu, Türkiye açısından ele alırsak, ülkemizin "Güney İslam Dünyası" ile gelişen münesebetleri, İran-Irak ve Libya gibi önemli ticarî müşterilerimizle olan iş hacmini menfi yönde etkilemiştir.

Fakat başta da belirtildiği gibi, Sovyetlerin ve Yugoslavya'nın dağılmasıyla, Bosna'dan Çin'e kadar uzanan yeni bir Türk dünyasının bağımsızlığına kavuşması veya bu yola girerek dünya sahnesinde arz-ı endam etmesi bir "Kuzey İslâm Dünyası"nın doğuşuna yol açmıştır.

Türkiye, bu yeni gelişmeler karşısında bir yandan "Güney İslâm Dünyası"nda yerini muhafaza etmeye çalışmakta, İslam Kalkınma Bankası'ndaki ağırlığını hissettirmekte, bir yandan da Balkan-

larda, Kafkaslarda ve Orta Asya'da kendini yeni imkân ve sorumluluklar karşısında bulmaktadır.

Kısaca, Türkiye konumu itibariyle, "Güney İslâm Dünyası" ile sosyo-ekonomik münasebetlerini geliştirmeye uğraşırken, bir yandan da yeniden bağımsızlık mücadelesi veren Türk dünyası ile sosyo-ekonomik bağlarını güçlendirmeye ve bu fonksiyonunu, dünyadaki yerini kuvvet dengeleri içinde yürütebilmeye çalışmaktadır.

Kanaatimizce, Türkiye, konumu ve yapısı itibariyle şahsiyetli bir dış politika takip ederek önce çevresi, sonra da bütün dünya ile iyi iktisadî münasebetler kurup geliştirmek durumundadır. Bunun için bir yandan ikili münasebetler, diğer yandan da bölgevî organizasyonlar içinde sosyo-ekonomik münasebetlerini geliştirmenin yollarını aramak durumundadır. Orta Doğu'da ve Asya'da KEIB ve ECO gibi kuruluşlar içinde, Batı'da ise EFTA'ya dahil olarak bu ilişkileri canlı tutmak isteyen Türkiye, global olarak da İslâm dünyasında OIC ve ISEDAK içinde aktif bir rol alırken, diğer yandan Batı dünyasında da AB ile Gümrük Birliği çerçevesinde ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır.

Bu genel mukaddimeden sonra şimdi konularımızı teker teker ele alarak durumu biraz daha yakından inceliyebiliriz.

TÜRK VE İSLAM DÜNYASININ DURUMU

Dünyamızda hızlı bir değişim yaşanmaktadır. Bu değişim içerisinde İslâm dünyasının konumu önem arzetmektedir. 20. yüzyılın ikinci yarısında dünyanın genel ve özellikle siyasî ve ideolojik yapısında, bunun sonucu olarak da sosyo-ekonomik bünyesinde büyük değişimler görüyoruz.

Bugün dünyada hakim olan kuvvet, Batılı güçler ve Batı medeniyetidir. İletişim ve ulaşımdaki gelişmeler dünyayı çok küçültmüştür. Bu vasıtaları kontrol etme, dünyaya hulûl etme imkanlarını artırmıştır.

Batılı ülkeler içinde meydana gelen değişimler dünyanın yapısını değiştirmektedir. Marksizmin çöküşünü bu açıdan ele almak gerekir. Bilim toplumunun sür'atli gelişmesi karşısında, bu teknolojiden mahrum, klasik sanayi kolları içinde tıkanmış Sovyetler iflas etmiştir.

Hadisenin özünde, dünyanın içinde bulunduğu sosyo-ekonomik yapının değişmesi vardır. Sanayi devrimi dünyanın çehresini nasıl değiştirmişse bilgi çağının başlaması da dünyanın çehresini öyle değiştirmektedir. Hem buna öncülük yapan ülkelerin yapısı, hem de bunların tesiri ile dünyanın yapısı değişmektedir. Dünya küçülmekte, globalleşmekte, enformasyon gücüne sahip ülkeler kendi fikir, görüş ve davranışlarını yaymakta, diğer ülkelere kabul ettirmektedir. Başka bir ifade ile hammaddesi insan beyni olan sektör, topluma hakim olmaktadır. Çünkü bu bitmeyen bir kaynaktır.

Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine kadar İslam dünyası dendiği zaman sadece Türkiye, İran ve Pakistan'ın güneyinde kalan İslam ülkeleri söz konusu idi. Bu hattın kuzeyinde kalan İslam dünyası güneydekinden, o dünya da kuzeydekinden habersizdi. Sosyo-ekonomik değişmeler ve ideolojik yapıdaki farklılıkların giderilmesi sonucu kuzey İslam dünyası, güney İslam dünyasına eklendi. Böylece İslam dünyasında yaşanan birinci değişiklik, boyutlarının gelişmesi ve hacminin büyümesidir. İslam dünyası kuzeye doğru gelişti. Asya'da 6 cumhuriyet, Balkanlar'da Bosna-Hersek buna eklendi. Müslümanların büyük bir nisbet teşkil ettiği Makedonya bağımsızlığını ilan etti. Bulgaristan'da siyasî parti kuran Müslüman Türkler, parlamentoda belirli bir sandalye sayısına sahip oldular.

Kuzey İslâm dünyası dediğimizde Balkanlar'dan Çin'e kadar Türk-İslâm dünyasının varlığını müşahede ediyoruz. Sovyet reformundan önce bunların hepsi sosyalist ve marksist yönetimler altında bulunuyordu. Nasıl, II. Dünya Harbi'nden sonra güney İslâm dünyası istiklâline kavuşmuş ise 1991 yılı da kuzey İslam dünyasının bağımsızlığının başlangıcıdır. Afganistan, bu süreçte Orta Asya cumhuriyetleri ile birlikte bağımsızlığını tekrar elde etmiştir.

Klâsik güney İslam dünyasında değişim fazla etkili olmamıştır. Aynı sosyo-ekonomik ve politik yapı devam etmektedir. Güney İslâm dünyasında mevcut otoriter rejimler, kabile idareleri zahiren çok, fiilen tek parti yönetimleri halen devam etmektedir. Orta Doğu'da ve Arap ülkelerinde rejimlerle birlikte Filistin meselesi, Lübnan'ın parçalı hali, bölgedeki Müslüman-Hristiyan çatışması şekil değiştirerek devam etmektedir. Batı; bölgeyi Suriye ile kontrol altında tutmaktadır. Orta Doğu'da Irak'tan sonra Libya yönetimi de ABD'nin hedefi haline gelmiştir. Tunus, Fas ve diğer Afrika ülkeleri yapılarını aynen sürdürmektedir. Cezayir'de İslamî gruplar topluma hakim olma noktasında seçim sınavını kazanmasına rağmen, Batı'nın kösteklenmesi ile yeniden otoriter rejime dönülmüştür.

Global olarak organizasyonlara baktığımız zaman İslâm Konferansı Teşkilâtı hızı ve heyecanı azalmış, dinamiklerini biraz kaybetmiş görünümündedir. Yan kuruluşlar da aynı durumdadır. Bunun sebebi, liderlik mekanizmasından mahrumiyettir.

Özetlersek; dünyadaki sosyo-ekonomik ve politik transformasyona rağmen İslâm dünyasındaki devletlerin yapısında henüz

bir değişme yoktur. Bu statik İslâm dünyasında vurgulanması gereken husus, haritasının Müslümanlarca çizilmediğidir. Afganistan'ın istiklâli, kuzeydeki gelişmeler ve bundan kaynaklanacak olan hareketlenme iyi yönlendirilirse İslam dünyasına yeni bir dinamizm kazandırılabilir.

Burada müşahhas olarak üzerinde durulacak husus, Türkiye İran, Pakistan işbirliği organizasyonu olan ECO'ya Özbekistan, Afganistan, Tacikistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Azerbaycan'ın da katılması ile hilâl durumundaki organizasyonun tam bir daire haline getirilmiş olmasıdır.

1985'te yeniden kurulan EKİT (ECO) (eski KİBİ-CD) 1993'te yapılan ikinci ve 1995'te yapılan üçüncü zirve toplantıları ile canlandırılmıştır.

Bu son zirvede RD zamanından beri projeleri yapılmış olan ECO deniz taşıma şirketi, ECO AIR isimli bir havayolu şirketi kurulması, ECO uydusunun atılıp işletmeye konması, ECO kalkınma ve yatırım bankasının tesisi plânlanmıştır. Kurulmuş olan 1. Türksat ile 1996'da kurulacak olan 2. Türksat uydularının bu alanda çok önemli yararlar sağlayacağı muhakkaktır. Üye ülkeler arası transit ticaretinde vize formalitelerinin basitleştirilmesi, ECO sigorta şirketinin kurulması ticarî faaliyetleri hızlandıracaktır.

Halen ECO'nun durumu, teşbihte hata olmazsa, zengin kaynaklar üstünde yaşayan fakir toplulukların teşkilatıdır. Gerekli olan, kuvvetli bir siyasi irade ile bu imkanların güçlü bir organizasyon içinde harekete geçirilmesidir. Hareket noktaları, üye ülkeler arasında altyapının ve öncelikle ulaşım ve haberleşme ağları ile finansman şebekelerinin kurulmasıdır.

Son yıllarda yapılan güzel çalışmalara misal olarak, şunları gösterebiliriz:

a) Bakü'de toplanan enerji komitesince üye ülkelerin elektrik enerjisi fazlalarını birbirine aktarabilmesi için enterkonnekte sisteminin oluşturulması kararı,

b) Tükmenistan doğalgazının İran ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya naklini sağlayacak boru hattının inşa edilmesi kararı,

c) Azerbaycan'da üretilen doğalgazın Gürcistan üzerinden Trakya'ya nakledilmesinin karara bağlanması,

d) Bakü'de 10 ülkenin Kızılay Teşkilâtlarının toplanarak ECO Kızılay birliğinin kurulması ve bundan böyle iki yılda bir düzenli olarak toplanılarak ECO Kızılay faaliyetlerinin müştereken plânlanması.

Özetlersek, Quella harekât plânı ve İstanbul deklârasyonu ile şekillenen iletişim, ticaret, enerji, uyuşturucu ile mücadele gibi hedefler açısından İslâmabat zirvesi önemli bir atlama taşı olmuştur. Fakat siyasi irade bakımından, Türkiye'de Özal'ın, Pakistan'da Ziyaul Hakk'ın gaybubeti dolayısıyla ECO, ancak İran'ın gayreti ve teşkilâtın bürokratik süreci içinde yavaş yol almaktadır.

Burada Türkiye, Pakistan ve İran'a önemli görevler düşmektedir. Kuzey İslâm dünyası önemli bir güç merkezi oluşturabilir.

Değişen dünya şartlarını ve dünyanın konumunu, kuzey İslâm dünyasının oluşturabileceği güç merkezlerinin faydalarını ve İslâm coğrafyasında yaşanan siyasî, itisadî ve sosyal istikrarsızlıkların özetini bu şekilde yaptıktan sonra; İslâm ülkelerinin iktisadî, sınî, ticarî ve jeopolitik konumunu gözönünde tutarak Batı'nın tek merkezli politikasına karşı nasıl bir politika izlenmesi gerektiği üzerinde de durmak gerekmektedir.

II- 2000'Lİ YILLARA GEÇİŞ SÜRECİNDE BELİRLENMESİ GEREKEN TEMEL AMAÇ VE İLKELER

Batı dünyası, Sovyetlerin devreden çıkmasıyla tek merkezli bir güç haline gelmiştir ve dünya bu güç tarafından yönlendirilmektedir. Bu güç siyasî olarak ABD'dir. İktisadî olarak Japonya ve Avrupa da söz sahibidir. Askerî güç bakımından Rusya halâ tesirlidir. ABD, Orta Doğu'daki petrola hâkim olarak, süper güç olma vasfını devam ettirmiştir. Avrupa, birliğini sağlayarak kaybettiği dünya hâkimiyetini yeniden kazanmak için İngiltere, Fransa, Almanya rekabetine rağmen birlik idealini gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Bunların karşısında İslâm dünyasının silkinebilmesi, kalkınabilmesi, müstemleke olmak durumundan kurtulabilmesi için globalleşen dünyada önce bölgesel, sonra da global seviyede birlik imkânlarını araması ve elde etmesi gerekiyor. İslâm Bankası'nın, İslâm Konferansı Teşkilâtı'nın öncülüğünde İslâm ülkelerinin, iktisadî sosyal ve kültürel sahada işbirliğine yönelik temel müesseselerini kurabilmesine çalışılmaktadır. Tarım, sanayi, ulaşım, haberleşme, ticaret, telekomünikasyon sahasında bazı kararlar alınmıştır. Müşahhas olarak da haberleşme ağının kurulması, ihracat ve yatırım garantisinin, orta vadeli kredi mekanizmasının sağlanması gibi tedbirler taraflarca kabul edilmiş, ayrıca Ankara'da İSEDAK, İstanbul'da IRCICA, Dakka'da istihdam-işsizlik, Kazablanka'da ticaret, Cidde'de teknoloji merkezleri gibi çeşitli yan kuruluşlar da çalışmalarını yürütmektedir. Bütün bunlara rağmen önce altyapı, sonra da üstyapı itibariyle gerekli işbirliği istenilen noktaya gelememiştir. Hâlâ dış ticarette İslâm ülkelerinin kendi aralarındaki ticaret payı % 10-12'leri aşmamıştır. Yani İslâm ülkeleri dış ticareti kendi aralarında fazla artıramamışlardır. Bu başarısızlığın sebepleri şunlardır:

1. Bu ülkelerin birçoğu bölgelerinde ve çevrelerinde başka organizasyonlarda yer alıyorlar. Bu sebeple de İslâmî muhteva altında yeni bir organizasyona gidemiyorlar.

2. İslâm Konferansı Teşkilâtına rakip olarak Arap Birliği'nin kurulmuş olması diğer önemli bir sebeptir. Arap devletleri, İslâm birliği yerine bütün iktisadî, siyasî vb. gayretlerini bu birlik için sarfediyorlar. Burada toplanmaya çalışıyorlar. Böyle bir yapılanma da İslâm birliğini engelliyor.

Tabii bu ülkelerde hakim olan siyasî kadrolar eski yapıyı devam ettirdiği ve İslâmî şuurla hareket edecek kadrolar yönetimlere hâkim olmadığı için, kitlelerin zoruyla bir şeyler yapılmaya çalışılmakta, ama istenilen sonuca ulaşılamamaktadır. Yapılacak şey, etnik olarak değil, İslâmî muhteva içinde bu ül-

kelerin işbirliği yapmalarıdır. İslâm ülkelerinin İslâmî idealler etrafında İslâmî bir toplum haline gelmeleri için muhakkak demokrasiden geçmeleri gerekir. İslâm ülkelerinde Müslüman halklar Cezayir'deki gibi söz hakkında sahip olursa, İslâmî ideallere doğru yürüyebileceklerdir. İslâmî ideallere doğru yürüyen idarelerin hâkim olduğu İslâm ülkeleri arasında işbirliği çok daha kolay olacaktır. Ama bugün halktan kopuk, halka rağmen, halka karşı idarecilerin hâkim olduğu İslâm ülkelerinde halkın düşüncesi kuvveden fiile çıkamamaktadır. Onun için demokratikleşme lâzımdır. Bunun yolu çok partili sistemdir. Halkın idareyi oyu ile belirlemesi en başarılı çözüm olacaktır. Halk ve aydın siyasette düşünce ve fikir hürriyetine sahip değildir. Bu da İslâm dünyasının sıhhatli gelişimine engeldir. Dolayısıyla hem İslâm'a, hem de demokrasiye aykırı otoriter yönetimlerin tedricen değişmesi gerekir. İslâm ülkelerinde insan hürriyetine değer veren yönetimlerin işbaşına gelme süreci hızlandığında İslâmî şuurlanma ve bu şuurun işbaşına getirdiği yönetimler arasında birlik sağlanacaktır. İslâm dünyasının iktisadî kaynaklarının iyi değerlendirilmesi de buna bağlıdır.

Şu anda halktan kopuk yönetimler yabancı güçler tarafından çok kolay bloke edilmekte ve kendi menfaatlerine uygun şekilde yönlendirilmektedir. İslâm ülkeleri birleşememete, yabancı güçler tarafından endirekt kontrol altında tutulmaktadır.

İslâm Konferansı Teşkilâtı da ülkelerin iç yapı farklarından dolayı başarılı olamamaktadır. İslâm ülkeleri dünyadaki bu değişime ayak uydurabilmek için iktisadî kaynaklarını iyi kullanmalı ve sanayileşmelidir, işbirliği artırılmalıdır. İslâm dünyasının potansiyel kaynağı çok zengindir. İnsan unsuru da mevcuttur. Ama siyasî yapılanma bu gücün organizesine ve kullanımına müsait değildir.

İslam ülkeleri bugüne kadar kendi aralarında işbirliğini arttırıcı çeşitli teşkilâtlar kurmuşlardır. Kamuoyunda çok faal gözükmeyen bu kuruluşlar, değişim karşısında fonksiyoner olabilmek için bir değişikliğe gitmelidirler.

Bugün yeni Türk-İslâm cumhuriyetleri, Bosna-Hersek, Kıbrıs (KKTC) halkının çoğunluğu Müslüman olan Kosova, Sancak ve Makedonya'yı da katarsak 60 İslâm ülkesi bulunmaktadır. Bir İslâm Konferansı Teşkilâtı vardır. Bu teşkilât çok başarılı olamamakla beraber bir şemsiye kurulmuştur. Şimdi buna dinamizm kazandırmak lâzımdır. Organizasyon itici güçten mahrumdur. En itici güç; iktisaden Türkiye, teknikte Pakistan'dır.

Orta Doğu'da, Irak, Suriye problemi halledilmelidir. Çünkü bunlar hem İslâm, hem de Arap birliğini bozuyor. Halka zulmediyorlar. İslam ülkelerindeki bu siyasî yapılar düzeltilmedikçe klâsik İslâm dünyasında iktisadî sahada büyük gelişmeler olamaz.

Kuzeydeki gelişmeler hızlandırılırsa, onların teşviki ile güney İslâm dünyası da harekete geçebilir. Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nde, Balkanlar'da Mağrip'te, Arap yarımadasında dinamik merkezler oluşturulabilir. Buralarda halkın yönetime katılması lâzımdır. Eski yönetimler işbaşında kaldıkları müddetçe birlik sağlanamaz.

Bugüne kadar, İslâm Konferansı hiçbir şey yapmamış, dersek doğru söylememiş oluruz. Hiç olmazsa başıboş durumdaki İslâm ülkelerinin biraraya gelmesini sağlamıştır. Bir görüşe göre, bu kuruluş bir oyalama taktiği olmuştur. "Böyle bir organizasyon olmasaydı Müslümanlar daha iyisini kurarlardı". Bunda gerçeklik payı olabilir. Buna rağmen İslâm Konferansı, Osmanlı Devleti'nden sonra param parça olan İslâm dünyasında İslâm birliğine yönelik ilk organizasyondur. Bu teşkilat ihlâslı, idealist Müslümanların yönetiminde faydalı olabilir.

Söz konusu bu gelişmeler ve değişmeler karşısında siyasî, itisadî, içtimaî vb. entegrasyon hareketlerinin İslâm ülkeleri arasında gerçekleşebilme meselesini iki yönden ele almak lazımdır. Kısa vadede, Müslümanlar işbirliğini gerçekleştirmek için mevcut organizasyonlarını ikili münasebet ve çok yönlü anlaşmalarla kuvvetlendirmelidir. Uzun vadede, İslâm ülkeleri arasında ideal olan işbirliğini kurmak gerekir.

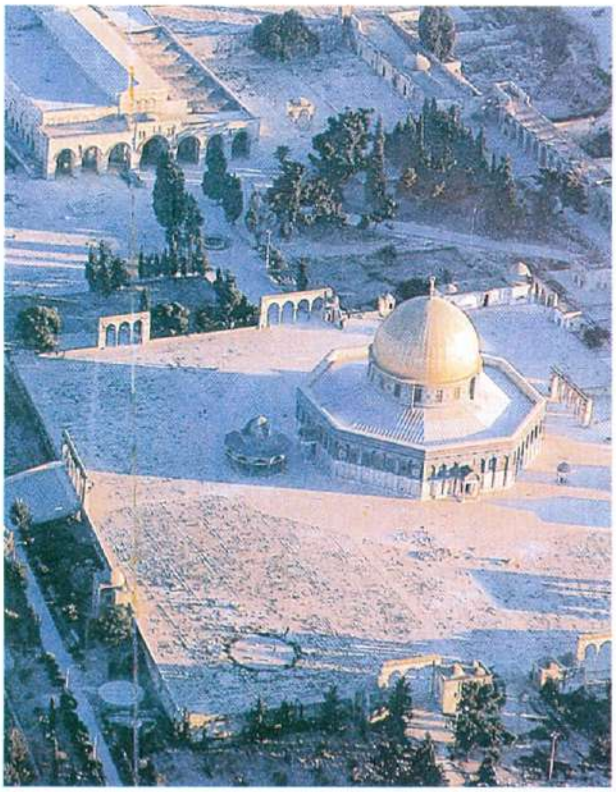
İslâm ülkeleri arasında ulaşım ciddi bir problemdir. Demiryolu ve karayolu ulaşımı önemlidir. Suudi Arabistan'a karayolu ulaşımı vardır, ama demiryolu yoktur. Hâlâ Hicaz Demiryolu, yerine ikame edilememiştir. Orta Asya ülkeleri için de ana problem ulaşımdır. Çeşitli projeler yaparak bunları geliştirmek gerekecektir. Havayolu ile ülkelerarası irtibat vardır. Fakat, pahalı ve yetersizdir.

İkinci problem haberleşmedir. Ulaşım ve haberleşme olmadan ticaret ve iktisadî işbirliği olamaz. Dış ticaretin gelişemeyişinin bir sebebi de budur. Üçüncüsü ise finans müesseselerinin yokluğudur.

İslâm ülkelerinin arasındaki gümrük duvarlarını hafifletmek için öncelikli tarifeler sistemi projesi ortaya atılmış, imzalanmış, ama daha kuvveden fiile çıkamamıştır. Bu duvarlar kalkmayınca işbirliği de gelişememektedir. İslâm ülkeleri arasında hâlâ vizeler kaldırılamamıştır. Ama Avrupalılar kendi içinde vizesiz dolaşabilmektedir. Para pul istemeyen, sadece irade isteyen bu bürokratik engellerin kaldırılması gerekir. Direkt iş imkânları ile iktisadi işbirliği tesis edilmelidir. Bunlar sağlanırsa, bugün kopuk olan İslâm ülkeleri birbirine yaklaşır.

Bunun için ciddi plânlar yapılmalıdır. Herşeyden önce davaya inanmak lâzımdır. İnanan insanların bu işe sahip çıkması gerekir. Zira aşk olmayınca meşk olmaz. İSEDAK toplantılarında alınan kararlar uygulanmalıdır. Bu projelere işlerlik kazandırmak gerekir. Gümrük anlaşması, müşterek bir haber ağı kurulması ve benzeri 5-6 önemli proje hâlâ tam olarak işlerliğe kavuşamamıştır. İslâm Bankası ciddi, müşahhas bir örnek olarak kurulmuştur. Mevcut işbirliği faaliyetleri onun çerçevesinde yapılabilmektedir. O bankayı takviye etmek lâzımdır. Türkiye bu sahada önemli görevler ifa etmektedir.

Buraya kadar Türk ve İslam dünyasının siyasî, iktisadî, sosyal yapısıyla ilgili amaçlara değinildi. Fakat bir de olayın kültürel boyutu var ki, birliğin sağlanmasında önemli bir unsur olduğuna inanıyorum. Eğer hedefimiz, İslâm ülkelerini İslâmî çerçevede bir işbirliğine kavuşturmak ise o zaman İslâm'ın sosyo-ekonomik modelini ortaya koymak gerekir. Biraz önce arz ettiğim gibi İslâm ülkeleri

çeşitli farklı toplumlar halindedir. Bunlar ya sosyalist veya kapitalist veya bunların terkibi halinde kurulmuş toplumlardır. Yönetim kadroları da bu sisteme göre eğitilmiş ve işbaşına geçirilmiştir. Bu ülkelerde İslâmî modele doğru gidişi teşvik etmek gerekir.

Bu sahada iki türlü çalışmak icap etmektedir. Birisi, teorik olarak İslâm'ın emirlerini bugünkü terimlerle nasıl anlamak gerektiğine dair çalışmalar yapılmalıdır. Bu konuda birtakım çalışmalar yapılmış olsa da önce akademi ve ilmî sahada İslâmî modelleri geliştirmek, insan yetiştirmek, araştırma yapmak, çok sayıda yüksek lisans, doktora tezi hazırlamak gerekmektedir. Böyle insanları yetiştirirsek, İslâm ülkelerinde yönetici kadrolar içinde Müslüman insan modelini çoğaltma imkânına kavuşabiliriz.

Bundan sonra, bu modellerin nasıl uygulanabileceği ve uygulama safhasına nasıl intikal edileceği sorusunun cevaplanması gerekecektir.

Marksizm yıkılmış, kapitalizm tek başına kalmıştır, ama büyük kusurları vadır. Bugün dünya ideolojik bir arayış içindedir. Dünyaya İslâm'ı anlatmanın tam zamanıdır. Müslüman toplumlarda İslâm modelinden güzel örnekler kurarak insanlığa sunmamız lazım ki, "bakınız İslâm'ın bu güzel modellerini siz de alınız" diyelim ve söylediğimiz inandırıcı olsun.

Bunun için herşeyden önce insan modelini değiştirmek lâzımdır. Bugün mevcut olan, iktisadî menfaatlerin her ne pahasına maksimize edici adam tipi yerine, Müslüman insan modelini yetiştirmek gerekmektedir. Bu olmazsa kurulacak müesseseler de başarıya ulaşamaz. Çünkü güzel sistemler ancak güzel insanlar elinde başarıya ulaşabilir. Bir yandan kültür ve eğitim bazında Müslüman insan modelini yetiştirmek, öbür taraftan teorik bazda İslâm'ın sosyo-ekonomik modellerini araştırıp geliştirmek; sonra da bu Müslüman insanların elinde o modelleri uygulamaya geçirmek hedeflerimiz olmalıdır. Bu sahada başlayan çalışmaları geliştirmek lâzımdır.

III. ÖNERİLEBİLECEK TEMEL YAPISAL DEĞİŞİM PROJELERİ VE MAKRO POLİTİKALAR

Zengin doğal kaynakları, 60 milyon nüfusu, jeopolitik konumu, tarihî ve kültürel mirası, teknolojik gücü ve yetişmiş insan kadrosu ile önemli konumu olan Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile münasebetleri çok ciddi bir şekilde ele alınmalı, Türkiye bu sahada önce ciddi inceleme ve dökümantasyon merkezleri kurmalıdır. Bu ülkelerle, unuttuğumuz, unutturulan bu insanlarla bir gönül birliğimiz vardır. Bunlarla ilgili kaynak arandığı zaman karşımızda ciddi müesseseler bulunmalıdır. Bunun için çok ciddi inceleme ve dökümantasyon merkezleri kurulmalıdır.

Önce Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olarak bu ülkelerle ilgili bir birim kurulmalıdır -ki "TİKA" adıyla kurulmuştur.

İkinci olarak, Devlet Plânlama Teşkilâtı içinde İSEDAK ve Ortak Pazar birimi gibi Türk-İslâm cumhuriyetleri, BDT ve Balkanlar ile ilgili birimin kurulması ve burada dökümanların toplanması.

Üçüncüsü olarak, özel sektör bazında bir birimin, mesela Türk-İslâm Cumhuriyetleri Araştırma Vakfı'nın kurulması, burada dökümanların toplanması ve özel sektöre takdim edilmesi.

Dördüncü olarak, Ankara'daki Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nün Kültür Bakanlığı ve Başbakanlık tarafından reorganize edilerek kültürel araştırma merkezi haline getirilmesi lâzımdır.

Tabiî olarak da büyük üniversitelerde bu ülkelerle ilgili araştırma enstitülerinin kurulması, doktora ve yüksek lisans programlarına başlanması gerekir.

Kardeş İslâm ülkeleri ile ECO çerçevesinde işbirliği yapılmalıdır. Türkiye'nin Pakistan'ın, İran'ın diğer İslâm ülkelerinin bu Türk-İslâm cumhuriyetleri ile işbirliğini artırmasında fayda vardır. ECO bu meseleyi ele alıp koordinasyonu sağlarsa ahenkli bir işbirliği ortaya çıkar.

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleriyle münasebetlerinin geliştirilebilmesi için ECO'nun canlı tutulması iki bakımdan önemlidir.

1- Fiziki bağlantı olarak Türkiye'nin bu cumhuriyetlerle irtibatı, Azerbaycan dahil karadan ancak İran üzerinden geçmekle mümkündür. Çünkü İran dışında Türkiye'nin Asya'ya açılan doğu sınırları Stalin döneminde plânlanan Sovyet stratejisi ile Ermenistan ve Gürcistan gibi gayrimüslim ülkelerle çevrilmiş, hududumuz

boyundaki müslüman Türkler buralardar sürülerek yerlerine gayrimüslimler yerleştirilmiştir. Gerek petrol boru hatları, gerek doğalgaz hatlarının geçmesi, gerek kara ve demiryolu irtibatı bakımından İran, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında bir köprü oluşturmaktadır. İran'la münasebetlerin ECO içinde çok yönlü ve programlı olarak düzenlenmesi, problemlerin 2'li düzeye inmeden hallini mümkün kılacaktır ki bu durum Türkiye için çok avantajlıdır.

2- Batı ve Rusya, Türk Cumhuriyetlerinde kışkırtmada bulunarak Türkiye ile İran ve Pakistan'ı birbiriyle rakip durumuna düşürerek aralarında soğukluk çıkarmaya çalışmaktadır. Bunu önlemenin en iyi çaresi 10 ülke arasındaki münasebetleri ECO içinde kısa, orta ve uzun vadeli plânlar dahilinde düzenlemek ve çok taraflı işbirliğini geliştirmektir.

ECO bu hedefe varmak için en güzel yoldur. Buna İPEK YOLU projesi de denmektedir. ECO içinde işbirliğinin gelişmesi Kuzey İslâm dünyasını ve dolayısıyla güney İslâm dünyasını da harekete geçirebilecek bir motivasyon mihrakı olabilir. ECO sayesinde Kuzey İslâm dünyasının bakır kaynakları, teknik ve teşebbüs gücü, güneyin sermaye gücü ile birleşerek, yeni atılım imkânları sağlayabilir. ECO'nun öncülüğünde, IDB ve OIC de harekete geçirilebilir.

Burada da işbirliğine ulaşım, haberleşme, finans ve kültürel işbirliği olmak üzere dört noktadan devam etmek gerekir.

Türkiye, bugün tarihinin bir dönüm noktasını yaşamaktadır. Yeni Türk cumhuriyetlerinin varlığı ve güçlülüğü bütün Türk dünyasının olduğu gibi, özellikle Türkiye Cumhuriyetinin de en büyük jeopolitik ve jeostratejik teminatıdır.

Bu sahada yapılabilecek en güzel şey, bu ülkelerle bir yandan kültürel münasebetleri devam ettirirken, bir yandan da ticarî ve iktisadî işbirliğini geliştirmektir. Bugünkü elverişsiz durum, bir yandan Türk cumhuriyetlerinin iktisadî ve ticarî durumlarının bu fonksiyonu üstelenecek güçte olmayışı, asıl mühimi de uzun yıllar sosyalist rejim içinde bulunmaları ve iktisadî ve ticarî faaliyetlerin devlet eliyle yürütülmesine alışmalarıdır. Şu halde, Türkiye'nin uzun vadeli menfaatleri, bu komşu ve kardeş ülkelerde demokratik rejimin yerleşmesi ile paralellik arzetmektedir. Bugün dünyada yaşayan Türk boylarının nüfus itibariyle 250 milyona ulaştığı, bunun yüzde 45'inin ve bu nüfusun üzerinde yaşadığı toprakların yüzde 75'inin BDT içerisinde bulunduğu tahmin edilmektedir. Türkiye dışında kabaca 185 milyon Türkün yaşadığını düşünürsek, bunun gerek siyasî ve kültürel, gerek iktisadî ve ticarî menfaatlerimiz açısından azımsanmayacak bir rakam olduğu görülür. Türkiye'nin bu iktisadî potansiyeli kullanabilmesi, hem Türkiye'nin, hem oralardaki Türklerin ve hem de ilgili ülkeleri kapsayan bütün bölgenin refah seviyesini ve iktisadî gelişmesini müspet yönde etkileyecektir.

1992 Cumhuriyet bayramı için Türkiye'ye davet edilen bağımsız Türk devletlerinin cumhurbaşkanları ile 30-31 Ekim 1992 tarihinde yapılan zirve toplantıları sonucunda "ANKARA BİLDİRİSİ" imzalanmıştır.

Bildirinin en önemli bölümü dibacesidir. Bunda şöyle deniliyordu: "Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve Başbakanı Süleyman Demirel, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebulfeyz Elçibey, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nur Sultan Nazarbayev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Asker Akayev, Özbekistan Cumhurbaşkanı İslâm Kerimof, Türkmenistan Cumhurbaşkanı Sefer Murat Niyazof 30-31 Ekim 1992 tarihinde, Ankara'da bir araya gelmişler ve halkları arasında ortak tarih, dil ve kültürden kaynaklanan özel bağları kaydederek ilişkilerde kardeşlik, dayanışma ve işbirliği hususunu belirtmişlerdir. 11 maddeden oluşan bu bildirinin bir özelliği de bu zirve toplantılarının kurumlaştıralarak sürdürüleceğinin belirtilmesidir. Müteakip toplantı Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de yapılmıştır. Böylece Ankara'da 1992'de yapılan TÜRK ZİRVESİ, Türk âleminin bütünleşmeye başlamasının ilk resmî işareti olmuştur. Tacikistan devlet başkanı ülkelerindeki karışıklıklar sebebiyle davet edilmesine rağmen toplantıya katılma imkânını bulamamıştır.

Bu gelişmeler şu sonucu doğurmuştur: Türk cumhuriyetleri ile resmî temaslar dışında, hatta onlara tekaddüm edecek şekilde karşılıklı özel temaslar artmış, özel sektörün, gönüllü kuruluşların ve turizm şirketlerinin karşılıklı ziyaretleri sonucunda konu halk oyuna yansımış, bu yeni

kardeş ülkelerin durumu, imkânları ve problemleri büyük bir alâkaya mazhar olmuştur. Basın, yayın ve diğer iletişim araçlarına da yansıyan bu ilgi odağı bir kamu baskısı halinde hükümeti ve devlet organlarını, bürokrasiyi ve hatta geç ve güç olmakla birlikte Dışişleri Bakanlığı'nı da etkilemiş ve Cumhuriyeti'nin 45 yıllık geleneksel dış politikasındaki statükoculuğu ve durgunluğu sarsarak yeni hedef ve arayışların gündeme gelmesine yol açmıştır. Bu adeta Türk milleti ve devletinin gözünü açması, yattığı kış uykusu ve gafletten uyanması için uyarıcı bir tesir yapmıştır. Yarım asırlık Doğu-Batı dengesindeki tek yönlü Batı'ya bağlılık ve AT üyeliği tutkusu, NATO üzerine kurulu dış politikamız ve "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" sloganıyla bize kabul ettirilmiş bulunan pasif tutumun yeniden sorgulanmasına sebep olmuştur. Daha da ileri gidersek, diyebiliriz ki, dış politikadaki bu yeniden yapılanma zarureti iç politikayı da etkilemiş, cumhuriyetin ve rejimin bütünüyle yeniden ele alınıp incelenmesi hususundaki fikirlerin gelişmesini kamçılamıştır.

Türkiye, kendini birdenbire 1.5 milyarlık İslâm dünyasıyla, bunun içindeki 250 milyonluk Türk dünyasının önemli ve aktif bir üyesi olma görevi ile karşı karşıya bulmuştur. Asya'da, Orta Doğu'da ve Balkanlar'da bugüne kadar reddettiğimiz Osmanlı Devleti'nin manevî mirası önümüze çıkmış, tarih Türkiye'yi yeniden haysiyetli ve büyük bir devlet olmak için zorlamaya başlamıştır.

Avrupa'nın kapılarında bekletilmeye, küçük görülüp horlanmaya alıştırılmış bazı bürokrat ve entelektüel çevrelerin Türkiye'nin bu yeni yapılanmasının gerektirdiği manevî ve ruhî transformasyon hareketine ayak uydurabilme kabiliyet, esneklik ve uyanıklığını gösterebilmesi, Türkiye'nin gerek içte, gerek dışta, dünya politikasındaki başarı derecesini etkileyecektir.

Bizim için burada en önemli nokta Rusya Federasyonu'nun başta Türkiye ve Orta Doğu olmak üzere Müslüman devletler hakkındaki politikasıdır. Bu noktayı iyi tahlil edip ona göre tedbir almak gerekir. Zannediyorum ki, Rusya Federasyonu, coğrafi yönden Batı kanadındaki gevşeyiş ve yumuşama hareketinin aynı ölçüde Doğu kanadında gösterilmesini istemeyecek, yani direnecektir.Çünkü Rusya'nın varlığını Doğuda devam ettirmek isteyeceklerdir. Haritaya bakarsak Rusya Federasyonunun en büyük kısma Asya'dadır ve Ural dağlarından Japonya'ya kadar uzanmaktadır. Buraları ise umumiyetle Müslümanların ve Türk boylarının yaşadığı yerlerdir. Buraları kaybetmesi demek Rusya'nın küçülerek yok olması demetir. Rusya bunları kaybetmemek isteyecektir. Ayrıca Hıristiyan dünya ile işbirliğinde Müslümanlara karşı müşterek bir strateji de takip edebilirler. O strateji de Müslümanların bağımsızlığını ve nefes almasını engellemek olacaktır. Dolayısıyla İslâm dünyası bir vahdet gösterip bu sahada çok akıllı bir politika izleyemezse ve Batı dünyasıyla işbirliği yaparak asgariden Batı dünyasının muvafakatını sağlayarak buradaki İslâm ülkelerinin tedricen iktisadî bağımsızlığını ve siyasî hürriyetlerini genişletme hususunda bir strateji çizemezse Rusya bunları vermemeye çalışacatır. O bakımdan bence şu anda takip edilecek metod evvela Müslüman ülkelerin bu badire içinde (Azerbaycan ve Tacikistan'da olduğu gibi) ezilmesini önlemektir. Yani önce BDT içindeki bu değişimde ilk kurban durumunda olmaktan kurtulmak gerekir; dikkatleri kendi üzerine çekmeyip mücadele sahasını öbürleri üzerine yöneltmelidir. Varsın mücadeleyi Beyaz Rusya, Ukrayna ve Letonya versin. Onlar nasılsa bir mücadele içine girecekler ve dolayısıyla bu geçiş süreci kolay olmayacaktır. İslâm ülkelerinin bu mücadelede şimşekleri üzerine çekerek ön planda bulunmamaları daha akıllıca olur. Yumuşama sürecinden istifade etmeye çalışılmalıdır. Bunun da ilk yolu iktisadî bağımsızlıklarını kazanmak, halkın refah seviyesini güçlendirmek ve kültür bakımından dış dünya ile münasebetlerini geliştirmektir. Bunlar sağlanırsa siyasî açıdan bağımsızlık da gelişecektir. Çünkü şu anda İslâm dünyası Türk devletlerini Batıya rağmen koruyacak güçte değildir. Bosna bunun bir örneğidir. Öyle olduğuna göre ancak dünya politikasındaki dengeleri kullanarak bu hedeflere gidilebilir. O da bugünden yarına olabilecek gibi gözükmüyor. Dolayısıyla yapılacak şey, kültürel sahada bu milletlerin şahsiyetini geliştirmesini sağlamak, ezilmelerini önlemek ve ileriki şartlar için zemini hazırlamakla meşgul olmaktır.

Bugünkü şartlar içinde silahlı bir harb kolay olmadığına göre diplomaik yollarla mevcut imkânlarımızı iyi kullanmamız gerekmektedir. Bunun için Türkiye'nin çok yönlü bir dış siyaseti iyi takip etmesi, konuyu iyi değerlendirerek hem Amerika, hem Batı ile münasebetlerini yumuşak tutması ve Rusya Federasyonu ile iktisadî münasebetlerini geliştirip bütün bunları bir denge unsuru halinde kullanması gerekmektedir.

TAKİP EDİLECEK İKTİSADİ POLİTİKALAR

İktisadi bakımdan Türkiye'nin Orta Doğu ve İslâm ülkeleriyle olan münasebetlerinde tedrici bir canlılık görülmektedir. Bu durum, ülkemizin yarım asırdan beri gelenekselleşmiş olan Avrupa'ya bağlı dış ticaret modelini zorlayacak ve belli bir dönemde İslam ülkeleri lehine değiştirecek dereceye yükselmiştir. Şayet bu istikametteki çalılaşmalar daha sistemli yapılır, mevcut ve muhtemel imkanlar iyi değerlendirilirse bu gelişme çok daha süratlenebilir. Bu hususta ileri sürülen ve geliştirilmesi gereken tedbirler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

1. Belli başlı İslâm ülkelerinin büyük şehirlerinde daimi ticaret merkezleri kurulması. Buralarda OTİM'de olduğu gibi çeşitli sergiler teşhir edilebilir; bu merkezlerin teşhir-tanıtma, pazar-

lama ve iş tedarik etme fonksiyonları üstlenmesi düşünülebilir.

2. Gelişme imkânı olan sektörler içinde inşaat, taahhüt ve proje işleri tekstil, giyim, gıda maddeleri, et, taze meyve ile su ve meyve suları ihracı başta gelir. Helâl kesilmiş olması bakımından et ihracı gelişebilir. Yalnız etlerimiz ambalaj içinde ve her parçası ayrı değerlendirilmiş olarak pazarlanabilirse bugünkünden yüksek fiyata satılmış olur. Zira, bahsettiğimiz şekilde meselâ Fransız etleri Cidde piyasasında 1980'li yıllarda kilosu 40 Riyal'den satılırken bütün halinde, parçalanmış olarak satılan Türk etinin kilosu 16 Riyal'e gidiyordu.

3. Körfez ülkelerinde piyasa ekonomisi hakimdir. Rekabet şiddetli olduğundan rakip ülkelerin müteşebbisleri toplu, koordineli ve organize halde piyasaya girmektedir. Türk müteşebbislerden bu piyasalara girenler çoğalmıştır. Lâkin müteşebbisler münferit, birbirinden habersiz gelmektedir. Herbiri ayrı temsilcilik kurmaya çalıştığından masrafları çoğalmakta, bazen de farkında olmadan birbiriyle rakip duruma düşmektedirler. Halbuki piyasa hacmi geniştir. Bizimkilerin hepsi birleşse, talebin ancak bir kısmını karşılayabilir. Buralarda Çin, Kore, İspanya gibi ülkeler ticaret merkezleri kurmuşlardır. Türkiye'nin de çeşitli bölgelerde (Cidde, Kuveyt, Trablusgarp, Bağdat, Bakü, Taşken, Almatı gibi) birer ticaret merkezi kurması gerekir. Model olarak, özel ve kamu sektörünün hissedar olduğu bir pazarlama şirketi düşünülebilir. Merkezin başında o ülkelerin dilini bilen, mahalli piyasayı tanıyan, tecrübeli yöneticiye maaş-prim verilir. Bu şirkette müteahhitler, tüccarlar ve sanayiciler gruplar olarak yer alır. Meselâ Türkiye iç piyasasındaki rakiplerin, bu pazarlama şirketinde birlikte mücadele vermesi gerekir. Batı bunun örneklerini vermiştir. Almanya'da rekabet halindeki ilaç sanayii İstanbul'a birleşik ilâç sanayi olarak gelmiştir. Pazarlama şirketi o ülke piyasasını devamlı tarar, ihaleleri takip eder, ilgili firmaları vaktinde haberdar ederek devreye sokar, onlara temsilcilikler bulur vs. Yönetim tarzı itibariyle bu ülkelerde şahsi dostlukların büyük ve müsbet rolü vardır. Daimi temsilcilik bu imkânları sağlayabilir.

4. Sektörler olarak ihraç malları ülkelere göre değişir. Mesela Körfez ülkelerinde su, meyve suları, gıda maddeleri, et, taze meyve piyasaları bazı şartların yerine getirilmesi halinde müsaittir. Umumiyetle tatlılaştırılmış deniz suyu kullanma suyu olarak, tasfiye edilmiş kuyu suları da içme suyu olarak kullanılmaktadır. Su talebi yüksektir. Bu teşebbüsün gerçekleşmesi başarılı sonuç verebilir. Ceyhan ve Seyhan nehrinin Akdenize boşa akan sularının boru hatlarıyla iki koldan Suudi Arabistan yarımadasına akıtılması amacına yönelik "Barış suyu" projesi de üzerinde durulmağa değer güzel bir teşebbüstür.

5. Müteahhitlik sahasında, İslâm ülkelerinden Libya'da, Suudi Arabistan'da, Irak, Kuveyt, Abudabi ve Ürdün'de Yemen'de, son yılarda Rusya'da, Türk Cumhuriyetleri ve Pakistan'da başarılı çalışmalar yapılmıştır. Bu sahada:

Müteahhit fimalar arasında koordinasyonun artırılması,

Teminat mektubu vs. gibi finansman kolaylıkları sağlanması, firmaların iş alabilmesi için gereklidir. Başlangıçta proje ve kontrol firması olarak girmek uzmanlarca tavsiye edilmektedir. Fakat, taahhüt işinden sağlanacak döviz geliri, vergi çıktıktan sonra çok cüz'idir. İnşaat sektörünün esas faydası dolaylıdır:

Türk işçisine iş sağlamak,

İnşaat malzemesini ihraç etmek,

Karşılıklı teknoloji transferinde aracı olmak.

İnşaat sektörü, işgücüne iş sağlama sahasında başarılı olmuştur. Müteahhitlerimiz genellikle işgücünü Türkiye'den götürmektedir. Lâkin malzeme ihracında fazla başarılı değiliz. Halbuki döviz geliri yönünden, aslan payı malzemededir. Bunun için:

Devletin fiyat rekabetini sağlamak yönünden gerekirse sübvansiyona başvurması,

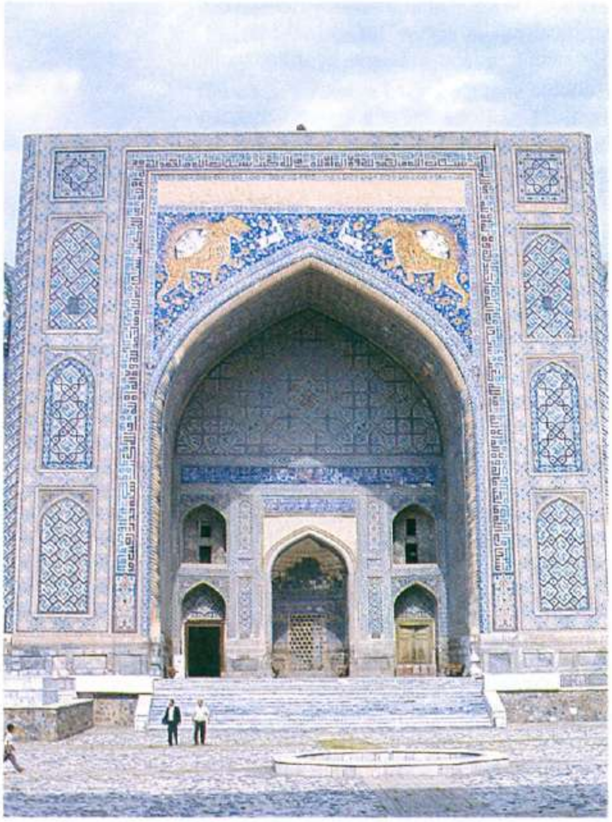
Türkiye'nin malzeme tedarikinin koordine edilmesi. Bilhassa demir-çimento ihracında bürokratik engellerin ve zaman kaybının önlenmesi için müteahhit karşısında tek bir muhatap bulundurup, onun vasıtasıyla ihtiyaçların süratle temini, veya, büyük dış pazar merkezlerinde demir-çimento vb. depolama merkezi kurarak Türk müteahhidine mahallinde ve anında mal arzının sağlanması gerekir.

Fiyat rekabeti ve tedarik kolaylığı sağlanamazsa ve malzeme talebi dış pazardan sağlanırsa, müteahhitlik faaliyetinin sadece işçiliği ve hamallığı bizde kalmış olur.

Bugün sanayi mamullerimiz için en büyük ihraç pazarı, dışarıda iş almış olan kredi müteahhitlerimizdir. Bunların sağlayacağı ihraç potansiyeli, dış ticaret hacmini yükseltebilir. Üstelik alıcı da yabancı firma yerine kendi firmamız olur. Bu sebeple Türk müteahhitlerinin büyük işler aldığı zamanlarda, Batılı sanayicilerin, malzeme pazarını elinde tutabilmek için, Türkiye'de inşaat malzemesi yatırımlarına, işbirliğine veya ortaklığına girme teşebbüslerinde bulundukları görülmektedir.

Sınai ihracat potansiyelimizin artırılmasında en büyük müşterinin dışarıda iş alan müteahhitlerimiz olduğunun bilincine varmak ve belirtilen tedbirlerin ve benzerlerinin alınmasına önem vermek gerekmektedir. Zira Orta Doğu'da iş alan yabancı firmalar, projelerini detayıyla, prefabrik modele göre kendi ülkesinde planlamakta, mermer kaplamadan pencere pervazına, camdan kapısına kadar bütün malzemeleri vagonlarla ülkesinden gemilere yükleyip trenlerle inşaat mahalline getirmekte ve numarasına göre yerine yerleştirmektedir.

6. Bankacılık hizmetlerinin ve finansman imkanlarının geliştirilmesi için uzun vadeliler yanında kısa vadeli tedbirlere ihtiyaç vardır. Türkiye'ye para transfer muamelesi hususunda belirli bankalarla anlaşmalar yapmak zaruridir.

Mesela İş, Yapı ve Kredi, Vakıflar, Anadolu Bankası, Bank El Cezire ile anlaşma yapmıştır. Bu yapılmadığı takdirde para transferi Amerikan, İngiliz veya Fransız bankaları aracılığıyla o ülke üzerinden yapılmakta ve süre uzamaktadır. Türk bankalarının Azerbaycan ve Orta Asya'da şube açmaları hayati önem taşımaktadır.

Halen Ziraat Bankası dört Türk Cumhuriyetinde şube açmış bulunmaktadır. Diğer resmi ve özel bankalarımız da teşebbüse geçmiş bulunmaktadır. Ziraat Bankası 1996 sonuna kadar Kırgızistan'da ve yakın bir gelecekte Bulgaristan, Arnavutluk, Bosna Hersek ve Romanya'da birer şube açmayı plânlamaktadır.

İslâm ülkelerindeki işçilerin tasarruf gücü Batı Avrupa'dakilere kıyasen 3-4 kat daha yüksektir. Çünkü buralardaki işçiler bekârdır, yani yanlarında aileleri yoktur. Kendilerine umumiyetle lojman ve yemek verilmektedir ve tüketim imkânları sınırlıdır. Elde ettikleri gelirin bazan % 90-95'ini tasarruf etmek imkânına sahiptir. Bu tasarruf gücünü değerlendirici anlaşmaların gecikmeden artırılması icab eder. İslâm ülkelerinde çalışan işgücünün sosyal sigorta kapsamına alınması yolundaki teşebbüs de olumlu bir girişimdir. Suudi Arabistan, Libya, Irak, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi OPEC ülkelerine İş ve İşçi Bulma Kurumu aracılığıyla giden işçi sayısı yüksektir. Bu ülkelerle sosyal güvenlik sözleşmeleri yapmak gerekir. Sigorta primleri işveren tarafından bizzat SSK'na yatırılmalı ve işçi, buradaki ailesi bütün risklere karşı SSK haklarının hepsinden faydalanmalıdır. (Hastalık, iş kazası, analık vs.) OIC, Ankara merkezi, işçi mübadelesi ve sosyal güvenlik konusunda çalışarak bir sosyal güvenlik modeli geliştirmiştir. İslâm ülkelerinde çalışan işgücünün çeşitli konularına eğilerek, ilgili ülkelerin mevzuatına uygun tedbirler üzerinde düşünmek gerekir. Vaktiyle Kore firmalarının askerlik hizmetine sayılmak üzere düşük ücretle işçi çalıştırmaları inşaat sektöründe durumlarını kuvvetlendirmiştir. Bizim de Kore örneği ve bedelli askerlik ilkesi dikkate alınarak belirli şartlarda askerlik hizmetine sayılacak şekilde işgücüne hizmet arzı imkanları üzerinde düşünülmesi akla gelen bir husustur.

Bugün İslâm Konferansı'nın İktisadi İşler Daimi Komitesi'nin başkanlığını yürüten Tükiye, bütün İslâm dünyasındaki, iktisadi, ticari ve sınai faaliyetlerin sürükleyici ve itici unsuru haline gelmiştir. Türkiye, bilhassa 1980'den sonra üçüncü dünya ülkeleri ve özellikle İslâm ülkeleriyle münasebetlerini geliştirmek için üst düzeyde karşılıklı ziyaretlerle aktif bir politika izlemiştir. Türkiye'nin Sayın Evren ve Özal zamanlarında İslâm Zirve Konferanslarına devlet reisi seviyesinde katılması, çoktan beri özlemle beklenen üst seviyedeki temasları başlatmıştı. Cumhurbaşkanı ve başbakan seviyesinde Güney Kore'den başlayıp, Güneydoğu Asya ülkeleri, Taivan, Endonezya ve Malezya üzerinden Bengladeş, Pakistan, Körfez ülkeleri ve kuzey Afrika ülkelerine kadar bütün İslâm dünyasını içine alan ziyaretlerle siyasi münasebetler geliştirilmiştir. Bu seyahatlere geniş bir müteşebbis grubunun birlikte katılması sonucu olarak iktisadi ve kültürel ilişkiler de artmıştır.

Türkiye'nin İslâm ülkeleriyle münasebetleri ikili ve çok taraflı olmak üzere iki yönde gelişmektedir. İkili ilişkiler, her ülkeyle kendine has şartlar içinde gelişmektedir. İran ve Irak'la olan münasebetlerimiz, savaş sonrasında Türkiye tarafından dikkatli ve dengeli bir şekilde yürütülmüştür. Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleriyle siyasi sahada kaydedilen yakınlaşma ve karşılıklı ziyaretler neticesinde, iktisadi münasebetler istikrarlı biçimde gelişmektedir.

Pakistan ve Mısır ile ikili siyasi kültürel ve iktisadi münasebetlerimiz, aramızdaki çok yönlü münasebetlere bağlı olarak istikrar içinde inkişaf etmektedir. Güneydoğu Asya ve Mağrip ülkeleriyle münasebetlerimiz henüz fazla gelişmemiştir. Ancak Türkiye'nin 10 kadar Afrika ülkesine sağladığı teknik yardım, kalıcı iktisadi münasebetlerin başlamasına öncülük yapacak şekilde yürütülmektedir. Hibe şeklinde verdiğimiz yardımın, nasıl bir projenin finansmanında kullanılacağı belirlenirken, özel setörümüzün o ülke piyasasına girmesine ve o ülke ile karşılıklı iktisadi münasebetlerin kurulmasına imkan verecek projelere öncelik verilmektedir.

Türkiye'nin sınai gücü, İslâm ülkelerinin pazar ve finansman imkânları ile birleştiğinde müşterek yatırımlar için çok uygun bir zemin

oluşmaktadır.

Körfez ülkelerinden Suudi Arabistan, Kuveyt, BAE tarafından Türkiye'de üç yatırım şirketi 1984 yılında kurulmuştur.

Çıkarılmış bulunan özel finans kuruluşları kanunu bu zemini hazırlamıştır.

Türkiye'nin İslâm ülkeleriyle dış ticaretini geliştirmesi iki önemli sonuç sağlamıştır. Birincisi, dış ticaret dengesinin düzelmesine ve ihracatın ithalâtı karşılama oranının yükselmesine tesir etmiştir. İkincisi, ihracatın kompozisyonunun değişmesine ve hammadde yerine mamül ihracatının artmasına yol açmıştır. Hakikaten Türkiye'nin ihracatında imalat sanayii mamüllerinin payı 1978'de % 27 civarında dolaşırken bu oran 1985'te % 72'ye, 1986'da % 74'e, 1992-1995 arasında % 80-85'e ulaşmıştır. Tarım mallarının payı bu dönem içinde % 67'den, % 36'ya, bilâhare % 15-20'ye düşmüştür. Türkiye'nin ihracatında mamül madde payının artmasına da İslâm ülkelerine yapılan ihracatın rolü büyük olmuştur. 1993 yılında ihraç edilen 35-40 kalem mamül maddenin % 85-90'ı İslâm ülkelerine ihraç edilmiştir. Bununla beraber daha yapacak çok şey vardır. Meselâ, sanayileşme ile ilgili uzun vadeli tedbirler içinde müşterek yatırım projelerinin seçiminde esas alınacak kriterlerin seçimi için mukayeseli araştırmalar yapılması ve uygulamaya konması, verimi artırmak için teknolojik araştırma ve teknoloji transferi, vasıflı eleman yetiştirilmesi, standardizasyon, pazarlama, şehir ve bölge planlaması vs. gibi hususlar üzerinde durulması da gerekmektedir.

Türkiye'nin ihracatı bir yandan tarımdan sanayi mamüllerine kayarken, bir yandan da ihraç mallarının sayısı artmış ve dış pazarlarda Türk ihracatçıları yer sahibi olup tutunmuştur.

Türkiye, iktisadi siyasetinde ve sanayileşme politikasında ithal ikamesinden vazgeçip, dışa açılmak, iktisadi siyasetini liberalleştirmek, özel sektöre imkân sağlamak suretiyle, hem dış ticaretini, hem de İslâm ülkeleriyle iktisadi münasebetlerini geliştirmiştir. İslâm ülkelerinin dış ticaretimizdeki potansiyel payı yüksektir. Bu işbirliği sadece ticari münasebetlere münhasır kalmayıp, ortak yatırımlara, finans ve bankacılık sahalarına ve yukarıda belirtildiği gibi inşaat ve müteahhitlik hizmetlerine yayılmaktadır.

Şurasını belirtmek geekir ki, İslâm ülkelerinin birbirleriyle dış ticaret oranı, toplam dış ticaretleri içinde % 10'luk bir pay taşırken, Türkiye'nin İslâm ülkeleriyle olan ticaret payını 1970'lerdeki % 8 oranından 1984'de % 44'e çıkartması, Türkiye'nin İslâm ülkeleriyle olan yakınlaşma arzusunun açık bir göstergesidir. İthalâttaki pay da 1979-1985 arasında % 22'den % 35'e çıkmıştır.

Bu durum, zamanın Türkiye Başbakanı'nın ifadesiyle "Kuzey-Güney diyaloğu yerine, İslam dünyasında Kuzey-Güney "iktisadi işbirliğinin" güzel bir örneğini vermektedir."

Bu durum bölgedeki iktisadi işbirliğinin de gelişmesine yardımcı olmaktadır. Birçok yatırım projeleri Körfez ülkeleriyle Kuzey Afrika ülkelerinde gerçekleştirilmektedir. Türkiye; Asya, Afrika ve Avrupa'nın birleşme noktasında bulunmaktadır. Ülkemiz, Batı'nın sanayi dünyası ile İslâm dünyası arasında bir köprü görevi de görmektedir. Bugün Batı ile Doğudan, Kuzey ile Güneyden çeşitli firmalar Türkiye'de yatırım yapmakta ve buluşmaktadır. Ocak 1986'da kurulan Türkiye-Suudi Arabistan yatırım özel ortaklığı holdingi bu işbirliğinin örneklerinden biridir. Fakat maalesef İslam ülkelerine yapılan ihracatın oranı 1994'te tekrar % 14'lere düşmüştür.

5. Kısa vadeli olarak düşünebilecek bu tedbirler yanında uzun vadede en önemli husus işbirliğini engelleyici konuların giderilmesidir. Bunların önemlileri evvelce de belirtildiği gibi şunlardır:

a. Ulaşım güçlükleri,

b. Haberleşme güçlükleri,

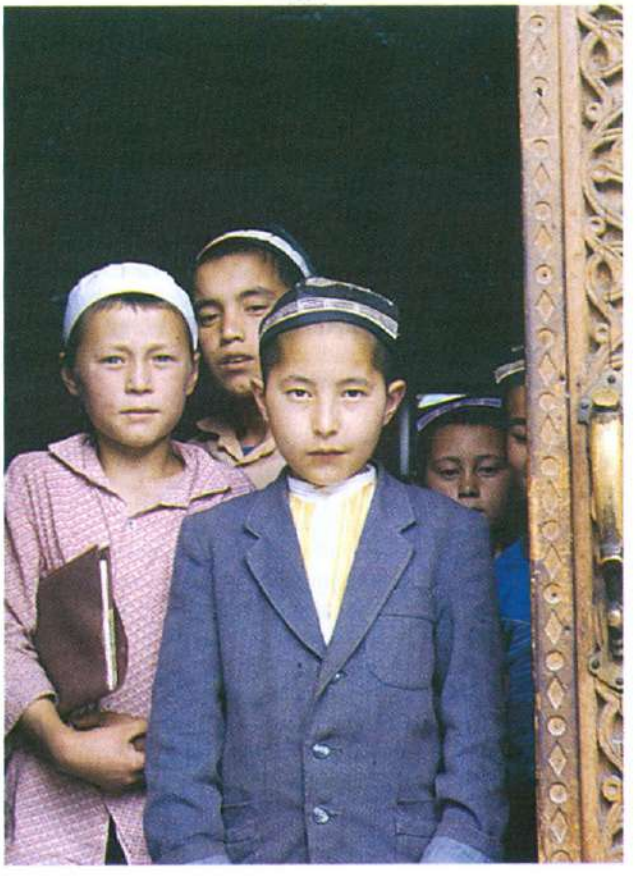
c. Finans güçlükleri,

d. Pazarlama güçlükleri,

e. Kültürel sahada işbirliği yapılmayışı.

Bu engelleri gidermek için Türk-İslâm ülkeleri dağınık durumdan kurtularak işbirliğini sağlayıcı organlar kurmuşlardır. Bunların geliştirilmesi gerekir.

6. Bu iktisadi tedbirlerin alınması için gerekli siyasi ortamın hazırlanması. Üye ülkelerin çeşitli grup ve kademeleri arasında sık sık

ziyaretlerin yapılması ve buna en üst siyasi kademede karşılıklı ziyaretler ve sağlanacak dostluklarla devam edilmesi.

7. Bu tedbirlerin alınması sırasında bilhassa fiziki tanışma mekânı olarak ticaret merkezlerinin kurulması büyük önem taşır. Bu merkezler, pazarın tanıtılması, teklif ve ihalelerin takibi, bilgi akışının sağlanması, o ülkelerle ilgili firma ve temsilcilerle görüşebilme imkânlarını artırır.

8. Türkiye, İslâm ülkelerinde faaliyet gösteren müteahhitlik firmalarından azami istifade imkânlarını aramalı, bir yandan da inşaat malzemeleri ihracatını teşvik ederek, karşılıklı teknoloji transferini geliştirmelidir.

İlerisi için düşünülebilecek politikalar şunlar olabilir:

. İşbirliği için somut tedbirler tavsiye etmek ve isteneni değil, fakat mümkün olanı yapmaya çalışmak.

. Öngörülecek karar ve tedbirlerin bütün üye ülkelere iktisadi açıdan yarar sağlayacak şekilde ele alınmasını temin etmek,

. İslâm dünyası içinde mevcut müesseselerden azami ölçüde yararlanmak,

. İslâm ülkeleri arasında ticari işbirliğini hızlandırmak için tercihli ticaret anlaşmaları yapmak,

. Üye ülkeler arasında ticareti engelleyen koruyucu tedbirleri, üye ülkelerin gelişme seviyelerine göre kademeli olarak kaldırmak,

. İslâm ülkeleri arasında ticaretin artırılmasının sanayinin geliştirilmesine de yol açtığını dikkate alarak mal ve hizmet akışını fazlalaştırmak; bunun için ülkeler arası bilgi akışına önem vermek,

. Ticarette ürün pazarlanmasında standardizasyona gitmek,

. Ticarette finansmanı kolaylaştırmak için mali kredi ve finansman yöntemleri geliştirmek ve bunu sağlamak için İslâm Kalkınma Bankası içinde, İslâm ülkeleri arasında dış ticareti finanse eden, ihracatı garanti eden ve kısa vadeli ihracat kredileri sağlayan birimi geliştirmek,

. Üye ülkeler arasında teknik işbirliğini geliştirmek ve üye ülkeler dışına beyin göçünü önlemek,

. Hava, kara, deniz yolu ulaşımında İslâm ülkelerine öncelikler sağlamak,

. Üye ülkelerin sergi ve fuarlar yoluyla birbirlerinin mamüllerini tanımalarını sağlamak ve ticareti geliştirmek için özel ve kamu kesimindeki müteşebbislerin temasa geçmelerini teşvik etmek,

. İstanbul'da İslâm ülkeleri arasında bir çimento üreticileri birliği kurmak ve benzeri birliklerin, tekstil, düz cam, gübre ve deri sanayii kolları için kurulmasına çalışmak,

. Sanayi sahasında müşterek yatırımları teşvik için gayret göstermek,

. Üye ülkelerin karşılıklı olarak müşavirlik, müteahhitlik ve mühendislik sahalarındaki imkânlarında azami ölçüde faydalanma yollarını aramak,

. Müşterek yatırım şirketleri konusunda modeller geliştirmek ve bu sahada İslâm Kalkınma Bankası ile UNIDO'nun bilgilerinden yararlanmak.

13. Üye ülkeler arasında teknoloji ve uzman mübadelesine öncelik vererek teknik işbirliği ve knowhow alışverişi yapmak.

Sonuç olarak şunu ifade etmek gerekir. Türk ve İslâm dünyasıyla ilgili münasebetlerimizi geliştirmek isterken heyecana kapılmadan, duygusal olmadan, Rusya Federasyonu ile Batı'nın politikasını da dikkatle takip ederek ve imkânları iyi değerlendirerek hareket etmek gerekir. Hedef, Türk ve İslâm ülkelerinin istiklâllerine sahip olup insanlığa yakışır tarzda yaşamalarını sağlayacak bağımsız bir devlet haline gelmeleridir. Onlar bunu sağlayabilirse, o zaman esaretteki son Türk devleti olan Doğu Türkistan'ın istiklâline kavuşması da hızlandırılmış olur.

Türkiye konumu itibari ile bir bakıma dünyanın ortasındadır. Türkiye bir taraftan bu yeni Türk İslâm dünyası ile münasebetlerini geliştirirken, bir yandan da Balkanlarla ilgilenme durumundadır. Bir başka ifade ile Türkiye redd-i miras yaptığı Osmanlı'nın mirasıyla karşı karşıya kalmıştır. Balkanlarda kardeşlerimiz var. Makedonya'daki insanlar Anadolu'dan gitmişlerdir. Bosna'dakiler ve diğerleri çeşitli Türk boylarındandır ve Müslümandır. Türkiye, Balkanlardaki insanların hürriyetlerini, sonra da aralarında kültürel, iktisadi işbirliğini sağlamak bakımından bu bölgeyle ilgilenmeli ve kalıcı politikası olmalıdır.

Türkiye, güney İslâm dünyasıyla İslâm Konferansı Teşkilatı çerçevesinde başlamış olan ikili ve çok taraflı münasebetlerini hızlandırmalıdır. Zaten Türkiye'nin ihracatının hızlanması İslam dünyası sayesinde olmuştur. Türkiye bir yandan güney İslam dünyasında körfez ülkeleri ile birlikte İran, Irak ve Libya ile münasebetlerini geliştirmenin yollarını aramalı, diğer yandan da kuzey İslam dünyasındaki EKİT'i, (ECO)'yu canlandırmalıdır. Dolayısıyla Türkiye'nin çok yönlü bir dış politika takip etmesi elzemdir. Ama bunu yaparken büyük güçlerle olan münasebetlerini de dengeli tutmalıdır. Uzakdoğu Asya ile olan münasebetlerini geliştirmelidir. Eğer çok yönlü bir politika takip edilirse Batı ile olan münasebetler dengelenmiş olur. Türkiye güçlü olursa Batı bizi dışlamaktan vazgeçecektir. Türkiye güçlü olmak için potansiyelini iyi kullanmalıdır.

Türkiye'nin dış ekonomik ilişkiler stratejisi açısından Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

Ahmet DAVUTOĞLU

Türkiye'nin 21. yüzyıl içindeki konumunu belirleyecek en temel unsurlardan birisi dinamik bir değişim süreci içinde bulunan uluslararası ekonomi-politik dengeler içindeki yerini tayin meselesidir. Doğu-Batı, Kuzey-Güney, gelişmiş-gelişmekte olan gibi kutuplaşma tanımlarının kesişim noktalarında yer alan Türkiye, uluslararası ekonomik ilişkilerini uzun dönemli bir ufuk ile sağlıklı bir eksene oturtmak zorundadır. Aksi takdirde küreselleşmenin getirdiği büyük ölçekli rekabet ortamı ile bölgesel entegrasyonların yönlendirdiği paylaşım esasları arasında sıkışıp kalan bir Türkiye, ne iç ekonomideki yapısal bunalımları aşarak istikrarlı bir ekonomik dengeye ulaşabilir ne de uluslararası ekonomik kaynakların dağılımında etkin bir rol üstlenebilir.

İç ekonomik yapı ile dış faktörler arasındaki bağımlılık ilişkisinin artmakta olduğu bir dünyada, ülkenin ekonomik kaynakları, sosyal göstergeleri ve sektörel özellikleri ile uluslararası ekonomi-politikteki gelişmeleri irtibatlandıramayan bir kalkınma planının strateji belirleyici ve ufuk gösterici bir nitelikte olması mümkün değildir. VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, bu açıdan ele alındığında, ülkenin uluslararası ekonomideki konumu ile ilgili bir vizyon ortaya koymaktan da, yeni ekonomik dengeler içindeki konumunu tesbit etmekten de uzak bir intiba vermektedir. Uluslararası ekonomik ilişkilerle ilgili tesbit ve hedefler planın değişik yerlerinde birbirinden kopuk tarzda ele alınmış ve diplomatik usluplu genel ifadelere dayalı tekrarlar tarzında ortaya konmuştur. Bu konuda tek teferruatlı tahlil Avrupa Birliği konusunda yapılmış olmakla birlikte bu konuda bile ufuk gösterici, strateji belirleyici bir usluptan çok hukuki intibak detaylarını irdelemeye yönelik çalışmalara ağırlık verilmiştir.

Türkiye özellikle 1980'den bu yana dünya ekonomisi ile entegrasyona dayalı ekonomik politikalar uygulanması gerektiğini vurgulamakla birlikte dış ekonomik ilişkilerle ilgili genel bir strateji eksikliğinin etkilerini sürekli olarak hissetmiştir. Türkiye'nin gerek dünya ekonomisine entegrasyon süreci konusunda gerekse bölgesel ekonomik ilişkilerde uzun dönemli bir vizyona sahip olamaması, Beş Yıllık Kalkınma Planlarında ciddi olarak ele alınan tek uluslararası ekonomik perspektifin AB ile olan ilişkiler çerçevesinde kalmasına yol açmıştır. Bu durum Altıncı ve Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında son derece açık olarak tezahür etmektedir. Bütün ülkelerin ekonomik ilişki alternatiflerini kendi eksenleri etrafında geliştirmeye çalıştıkları ve bu yüzden çetin bir rekabet ortamını göze aldıkları bir dönemde Türkiye'nin tek yönlü arayışlarını sürdürmesi ve kalkınma planlarının uluslararası ekonomik ilişkiler boyutunu sadece bu yöne indirgemiş olması ciddi bir zaaftır. Planda, insan kaynaklarının geliştirilmesi bile temelde "AB'nin yarattığı katma değerden daha fazla pay alabilme"[1] çerçevesinde ele alınmıştır.

Planın en önemli zaafı Türkiye'nin önümüzdeki beş yılda uluslararası ekonomik ilişkiler açısından ne tür bir stratejiye sahip olması gerektiğinin açıklığa kavuşturulamamış olmasıdır. VII. Beş Yıllık Kalkınma Planının yeni bir stratejik yaklaşımla ele alınması gerektiği vurgulanmış[2] olmakla birlikte ne demokratikleşme dışında bu stratejik yaklaşımın temel ilkeleri ve hedefleri ortaya konabilmiş, ne de Türkiye'nin uluslararası ekonomik ilişkilerini anlamlandıracak bir stratejik çerçeve oluşturulabilmiştir. Bu nedenle de çok yönlü ekonomik ilişkiler birbirleriyle irtibatlandırılamadıkları gibi iç ekonomik yapı ile uluslararası ekonomik çevre arasında olması gereken bağlantılar da kurulamamıştır.

Stratejik yönlendirme konusundaki bu zaaf öncelikle en belirgin bir tarzda planın "Dünyadaki Gelişmeler ve Türkiye" başlıklı giriş bölümüne[3] yansımıştır. Dünyadaki küreselleşme ve bölgesel bütünleşme temayüllerini iyi bir özet şeklinde sunan bu bölüm, daha sonra tanımlanacak ve stratejik bir çerçeveye oturtulacak bir planın gerekçesini oluşturacak bir girişten çok, tasvire yönelik bir çalışmanın önsözü şeklinde kaleme alınmıştır. Bu nedenle gelişmeler yalın halleri ile sunulmuşlardır.

Türkiye'ye yapılan atıflar bu yalın hal içindeki konumu tesbit edici olmaktan çok uzaktır. Yorumcu ve yönlendirici olmaktan çok tasvirci bir yönteme dayanan bu yaklaşım dolayısıyla Türkiye'nin bu gelişmelerden ne şekilde etkilenebileceği ve ne tür önceliklere sahip olması gerektiği yeterince işlenememiştir. Mesela küreselleşme olgusu ısrarlı vurgulanmakla birlikte bu olgunun Türk ekonomisini ne şekilde etkilemiş olduğu ile ilgili herhangi bir göstergeye yer verilmemiştir. Genel tahlil çerçevesinde BM tarafından gerçekleştirilen 1992 Rio BM Çevre ve Kalkınma Konferansı

ve 1995 Kopenhag BM Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesi gibi organizasyonlara büyük önem verilmişse de bu zirvelerde Türkiye'nin hangi önceliklere dayalı nasıl bir tavır izlemiş olduğu ortaya konmadığı gibi gelecekteki benzer zirvelerle ilgili izlenmesi gereken tutumun temel ilkeleri de belirlenmemiştir.

Bu genel eksiklik bölgesel entegrasyon faaliyetleri ile olan ilişkilerle ilgili tahlillerde de kendisini göstermektedir. Mesela "Türkiye dünya ekonomileriyle bütünleşme bakımından, bir yandan küreselleşme hareketlerinin içinde yer almış, diğer taraftan da ekonomik güç odaklarından NAFTA ve Pasifik bölgesi ile ticari ilişkilerini sürdürmüş ve Avrupa entegrasyonu hareketine tam katılma iradesini açıklamış bulunmaktadır"[4] denmekle birlikte ne NAFTA ve Pasifik ülkeleri ile olan ilişkilerle ilgili göstergelere yer verilmiş, ne de Avrupa Birliği ile olan ilişkilerin tam katılma iradesinden sonra ne seyir içinde geliştiği sektörel analizleri de kapsayan ciddi bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Türkiye'nin bölgesi ve komşu ülkeler ile olan ilişkileri ise bu genel tahlilin tamamıyla dışında tutulmuştur. Ne Karadeniz Ekonomik İşbirliği örgütü, ne İSEDAK ne de Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO) bu genel tahlil içinde değerlendirilecek önemde değerli bulunmuştur. Öte yandan Balkanlar, Kafkaslar, Ortadoğu ve Orta Asya'daki istikrarsızlıkların Türkiye'nin dünyaya açılma sürecini ve bölgesel ekonomik ilişkilerini ne şekilde etkilemekte olduğuna da hiç değinilmemiştir. Dünyadaki gelişmeler soyut bir biçimde ele alınmış, Türkiye ile ilgili atıflarda ülkenin bu soyut gelişmelere intibak etmesi gerektiği genellemesi ile sınırlı kalmıştır. Yine de bu bölümün VI. Beş Yıllık Plan[5] ile karşılaştırıldığında genel değerlendirme eksikliğini kısmen de olsa gidermiş olduğu söylenebilir.

Planın dış ekonomik ilişkiler ilgili diğer tesbit ve hedefleri ise "Dışa Açılma ve Dünyaya Entegrasyon (Avrupa Birliği'ne Uyum) Projesi" başlıklı bölüm ile plana ek olarak sunulan "Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Öncesinde Makro Ekonomik Gelişmeler 1990-1994" başlıklı raporun dış ekonomik ilişkiler kısmında ele alınmıştır. Aslında bu iki farklı bölümün Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EKİT/ECO), Türk Cumhuriyetleriyle İlişkiler ve İslam Ülkeleriyle İlişkiler kısımları hemen hemen tamamıyla bir tekrardan ibarettir.[6] Bu bölümlerde gelecekle ilgili hedefler çok genel ifadelerle geçiştirilmiş olup uzun dönemli projeksiyonla ilgili hiç bir ciddi değerlendirme ve hedef tesbiti yapılmamıştır.

Bu ilişkilerdeki projeksiyon eksikliği raporu yazanların Türkiye'nin dünyaya açılma sürecini Avrupa Birliği ile sınırlı görmesinin bir sonucudur. Bu yaklaşım dış ekonomik ilişkilerin ele alındığı bölümün başlığına da yansımıştır. Bu başlıkta Dünyaya entegrasyon (Avrupa Birliği'ne Uyum) parantezi ile tanımlanmıştır. Bizatihi bu başlık, Kalkınma Planı'nın, Dünya'yı Avrupa'ya, Dünyaya Entegrasyonu da Avrupa'ya Uyum'a indirgeyen bir zihniyetin eseri olduğunu ortaya koymaktadır. Böylesi bir yaklaşım, küreselleşme olgusuna da bölgesel entegrasyon faaliyetlerinin ruhuna da aykırıdır. Aşağıdaki satırlar küreselleşmeyi Uruguay Turu'na, bölgesel entegrasyonu AB'ne indirgeyen tavrı açık bir tarzda ortaya koymaktadır: "Küreselleşme ana fikri çerçevesinde dışa açılma konusunda önemli adımlar atan Türkiye, aynı zamanda bölgesel bütünleşme ve işbirliği hareketleri içinde de yer almıştır. Türkiye, son yıllarda, bir yandan GATT Uruguay Turu sonuçlarını hızla uygulamaya geçirirken, diğer yandan Avrupa Birliği'ne (AB) tam katılım yolunda çok önemli adımlar atmıştır."[7]

AB ile olan ilişkilere verilen bu eksen rolüne rağmen bu topluluk ile olan ilişkiler intibak gerekliliğinin ötesinde sektörel bazda incelenmemiştir. Mesela Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı süresince Türkiye-AT arasındaki ekonomik ilişkilerde Türkiye aleyhine ortaya çıkan dengesizliğin sebepleri ve alınması gereken tedbirler üzerine ciddi bir çalışma yapılmamıştır. Topluluğun, Türkiye'nin toplam ihracatı içinde 1990'da % 53.2 olan payı, 1991'de % 51.8'e, 1992'de % 51.7'ye, 1993'te % 47.5'e, 1994'te % 45.7'ye gerilerken, Türkiye'nin toplam ithalatında 1989'da % 38.5 olan payı kademeli bir şekilde artarak 1994'de % 44.2'ye yükselmiştir.[8] Türkiye ile topluluk arasında açılan bu pergelin hangi politikalarla kapatılacağı ve gelecekte ne tür bir seyir alabileceği planda öngörülmemiştir. Dışa Açılma ve Dünyaya Entegrasyon Projesi ilgili teklif edilen hukuki ve kurumsal düzenlemelerin hemen hemen tümü[9] Avrupa Birliği'ne uyum çerçevesi ile sınırlanırken, Gümrük Birliği sürecinin özellikle küçük ve orta ölçekli sanayiler üzerindeki muhtemel menfi etkisini dengeleyecek alternatif politikalar ortaya konamamıştır.

Plandaki küreselleşmeye uyum hedefini sarsan Avrupa-merkezli ağırlık gerek diğer bölgesel entegrasyon faaliyetleri ile olan ilişkileri, gerekse Türkiye'nin kendi havzası ve çevresi ile olan ilişkilerinin sıradan cümlelerle geçiştirilmesi sonucunu doğurmuştur. Gümrük Birliği dışındaki ekonomik alanlarla ilgili ne tür bir ilişki geliştirilmesi gerektiği ve bu ilişkinin GB normları ile nasıl uyumlu hale getirileceği de tartışma konusu yapılmamıştır. Planın genelinde Avrupa dışındaki ekonomik ilişkiler ve bu topluluk dışındaki dünyaya açılma perspetifi özendirilmemektedir.

NAFTA ile olan ilişkiler ABD'nin Türkiye ile olan ilişkileri ile sınırlandırılırken,[10] gelecekle ilgili olarak sadece "VII. Plan döneminde de, dünyadaki önemli ticari bloklardan birini oluşturan NAFTA üyesi ülkelerle ve özellikle ABD ile olan ticari ve ekonomik ilişkilerimizin geliştirilmesine önem verilecektir" gibi çok genel bir ifade ile yetinilmiştir. NAFTA-AT rekabetinin, ABD'nin Avrupa üzerindeki etkisinin Türk ekonomisini ne şekilde etkileyebileceği ile ilgili herhangi bir projesiyon ortaya konmamış ve bu ilişkilerde GB ile kayıtlı bir yol izlenmiştir.

Pasifik bölgesi ile ilgili değerlendirmelerde de aynı özellik kendini göstermektedir. Planın bir çok yerinde Asya'da dinamik ekonomik yapıların ortaya çıktığı ifade edilmekle birlikte[11] bu

bölge ile hangi önceliklere dayanan nasıl bir ilişki kurulması gerektiği konusunda herhangi bir stratejik yönlendirme söz konusu değildir. NAFTA konusunda olduğu gibi hiç bir ayırıcı bir stratejik yönlendirme söz konusu değildir. NAFTA konusunda olduğu gibi hiç bir ayırcı nitelik ve muhteva taşımayan genel bir ifade benimsenmiştir: "Türkiye için büyük bir dış ticaret potansiyeli oluşturan Pasifik havzası ülkeleriyle, başta Japonya olmak üzere ikili ticari, ekonomik ve teknolojik ilişkilerimizin önümüzdeki dönemde daha da canlandırılmasına önem verilecetir."[12]

Planda Türkiye'nin kendisinin de içinde bulunduğu ekonomik entegrasyon ve işbirliği alanları ile ilgili temel yaklaşım da farklı değildir. KEİB, ECO gibi Türkiye'nin ağırlıklı olarak yer aldığı bölgesel ekonomik işbirliği çabalarının nereye oturması geretiği açık bir tarzda beyan edilmemiştir. Birbirinden kopuk olarak ele alınan bu bölgesel ekonomik işbirliği çabaları arasındaki koordinasyonun nasıl sağlanacağı ise hiç tartışılmamıştır. ECO ile ilgili olarak sadece "teşkilatın yeniden yapılanmasına ve etkinliğinin artırılmasına çalışılacak, sonuç almaya yönelik somut ve gerçekçi ekonomik işbirliği projelerine ağırlık verilecektir"[13] denmekle birlikte ne bu yeniden yapılanmanın esaslarına ne de somut projelere yönelik herhangi bir ipucu verilmemektedir.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde büyük iddia ve beklentilerle otaya atılan ve 25 Haziran 1992 tarihli Zirve Deklerasyonu ile devreye sokulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği örgütü konusunda da "KEİ üyesi olan ülkelerle ticaretimizde görülen canlanmanın devam etmesi için gereken önlemler alınacaktır"[14] gibi genel ifadelerin dışında hedefler ve proje bazında yönlendirmeler söz konusu edilememektedir.

Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerde de ülke ve sektör bazına indirgenmiş tahlil ve projeksiyonlardan çok, bütün ekonomik işbirliği çabalarında görülebilecek genel politikalar sıralanmaktadır. İslam ülkeleri ile olan ilişkiler özellikle İSEDAK çerçevesinde faaliyetlerle ilgili olarak değerlendirilmektedir. Yine de İSEDAK ile ilgili değerlendirmeler ve beklentiler diğer ekonomik işbirliği çabalarından daha somut bir şekilde ele alınmış ve belli bir koordinasyon anlayışı sergilenmiştir: "VII. Beş Yıllık Plan döneminde de, Türkiye'nin AB'ne tam üyelik hedefi ile İSEDAK çerçevesinde üstlendiği rol bağdaştırılarak, İSEDAK çerçevesindeki ekonomik işbirliği faaliyetlerine etkin bir şekilde katılmaya devam edilecektir. Bu çerçevede, Avrupa ile İKT üyesi ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinde Türkiye'nin ayrıcalıklı bir konum kazanmasına gayret edilecektir."[15]

Planda eksikliği hissedilen diğer bir husus da komşu ülkelerle yürütülecek ekonomik ilişkiler ile ülke içi projeler arasındaki irtibat konusudur. Mesela GAP projesinin bölge ülkeleri ile ilişkilerde ne tür bir ekonomik dinamizm getireceği ve bu yolla kurulacak ilişkilerin nasıl yönlendirileceği planda ele alınmamıştır. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma planında iç ekonomiye katkısı açısından ele alınan GAP,[16] Yedinci Beş Yıllık Kalkınma planında özellikle bölgesel gelişme kapsamında[17] incelenmiştir. Her iki planda da GAP'ın ortaya çıkaracağı ekonomik potansiyelin bölge ülkeleri ile geliştirilecek ekonomik ilişkilerdeki önemi konusunda herhangi bir tesbitte bulunulmamaktadır.

Özetle, uluslararası ekonomi-politikteki değişimler ve Türkiye'nin konumu açısından bakıldığında, Yedinci Beş Yıllık Plan yalın tasvir açısından başarılı bir özet sunmakta; tahlil, yorum ve stratejik yönlendirme açısından ise son derece yetersiz kalmaktadır. Türkiye Ekonomisinin dışa açık olması gerektiğini ısrarlı vurgulayan plan,[18] Türkiye'nin küresel konumu ile ilgili genel bir strateji otaya koyamamaktadır. Dış ekonomik ilişkilerin tümüyle AB'ne uyuma endeksleyen bir varsayımdan hareket edilmiş olması, diğer bölgeler ve Türkiye'nin kendi çevresi ile ilgili ekonomik alanların ve konuların boşlukta kalmasına yol açmıştır. AB dışındaki bölgeler ve ülkelerle ilgili genel ifadeler çerçevesinde nelerin gerektiği ortaya konmakla birlikte, bu gerekliliklerin nasıl yerine getirilecekleri belirtilmemektedir. Türkiye'yi yeni bir yüzyıla hazırlayan bu plan, genel stratejik yönelim eksikliği dolayısıyla, hedefler ve öncelikler belirlenmesinde tutarlı ve uzun dönemli bir perspektif oluşturamadığı için dış ekonomik ilişkilerin koordinasyonu konusunda yetersiz kalmaktadır.

Türkiye, dünyada hızla değişen ekonomi-politik çevre içindeki konumunu yeniden tanımlamadığı sürece bu tür konvansiyonel planlarla içine düştüğü tıkanıklıkları aşacak bir performans gösteremez. Bu yeniden tanımlama her şeyden önce Türkiye'nin, AB'nin edilgen bir çevre ülkesi olarak değil, kendi eksenini kurabilecek çok yönlü ekonomik ilişkilere hazır bir merkez ülke olarak görülmesi ile mümkündür. Bugün öncelikle yapılması gereken, Türkiye'nin çok yönlü küresel bağlantıları ile kendi ekonomik etki alanı arasındaki ilişkileri anlamlı bir çerçevede irtibatlı kılabilecek bir dış ekonomik ilişkiler stratejisinin esaslarını tesbit etmektir.

DİPNNOTLAR

1. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1996-2000, s. 22
2. YBYKP, s. 21
3. YBYKP, s. 1-4.
4. YBYKP, s. 2
5. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994, DPT- Yayın No: 2174
6. bkz. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı s. 81-83 ve Yedinci Beş Yıllık Plan öncesinde Makroekonomik Göstergeler 1990-1994, s. 62-64.
7. YBYKP, s. 78
8. YBYKP Öncesinde Makroekonomik Göstergeler, s. 61
9. YBYKP- s. 235-267.
10. YBYKP, s. 83
11. YBYKP, s. 3
12. YBYKP, s. 88
13. YBYKP, s. 86
14. YBYKP, s. 86
15. YBYKP, s. 86
16. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 51
17. YBYKP, s. 174-178.
18. YBYKP, s. 21.

DOSYA

Geçmişten geleceğe: Dış kesime bir bakış

Prof. Dr. İ. Mete DOĞRUER

Yeni teknolojiler, üretimde kullanılan hammadde yoğunluğunu azaltmakta; bunların yerine, geliştirdikleri sentetik malları kullanmaktadırlar. İlaveten, gelişmiş pazar ekonomilerindeki talebin gittikçe hizmet sektörüne daha fazla kayması da, hammadde kullanımlarının GSMH içindeki payını düşürmektedir. Ayrıca, gelişmiş pazar (piyasa) ekonomilerinin GSMH'larında gelecek yıllarda, genellikle yüksek oranda bir artış beklenmemektedir. Bu faktörlerin hepsi, temel tüketim mallarındaki artışın, nisbi olarak azalmasına sebep olmaktadır. Dünya Bankası, 2000 yılında petrol-dışı temel maddeler için dünya tüketimindeki ortalama büyüme haddinin %2 civarında olacağına ilişkin projeksiyon (1) yapmıştır.

Çalışmada, Türkiye'de 1990 yılından itibaren Dış Kesimde gerçekleşen gelişmeler, ara başlıklar halinde incelenecek; gelecekte ilgili değerlendirmeler yapılacaktır.

A. Dış Ticaret

1990-1995 döneminde gerçekleşen ithalat ve ihracat rakamları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1'de görüldüğü gibi, dönem boyunca ortalama olarak 9.4 milyon dolarlık bir dış ticaret açığı kendini göstermiştir. 1995 yılının onbir ayında, açığın bu ortalamayı aşması, 1996 yılında artması beklenen ithalat rakamları da göz önüne alındığında, endişe verici bir görünüm arz etmektedir.

Tablo. 1

1990-1995 Dönemi Dış Ticaretindeki Gelişmeler (milyon dolar)

Yıl	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
1990	12.960	22.302	-9,342	35,262	58.1
1991	13.593	21.048	-7,455	34,841	64.6
1992	14.715	22.871	-8,156	37,586	64.3
1993	15.345	29,428	-14,083	44.773	52.1
1994	18.107	23.267	-5,160	41,374	77.8
1995*	19.239	31.390	-12,151	50,629	61.3

* Ocak-Kasım

DİE, 1994 Yıllığı,

Kaynak: İTO- Aylık Ekonomik Veriler, Şubat 1996 ve ANKA Ekonomi Bülteni, 4 Mart 1996.

İthalatın sektörlere dağılımına bakıldığında; 1994 yılında bütün sektörlerde bir düşme görülmekle beraber, 1995 yılının Ocak-Eylül döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre, bütün sektörlerde artış görülmektedir (Tablo 2a, 2b).

1993 yılı itibariyle, toplam ithalatın %5.7'sini tarım ve hayvancılık kesimi, %10.3'ünü Madencilik ve Taş Ocakçılığı kesimi ve %84'ünü de sanayi kesimi oluşturmaktadır. 1994 yılında bu oranlar, sırasıyla %5.2, %12.8 ve %82 olarak gerçekleşmiştir. 1995 yılının ilk dokuz ayında (Ocak-Eylül) bu rakamlar, sırasıyla %6.8, %10.5 ve %82.7 olmuştur. Rakamlardan görüldüğü gibi, ithalatın terkibinde, dönem içinde önemli bir değişiklik olmamıştır.

İhracatta ise, 1994 yılında, 1993 yılına göre, bütün sektörlerde -az da olsa- bir artış görülmektedir. 1995 yılının Ocak-Eylül döneminde ise, bir önceki yılın aynı dönemine göre, tarım ve hayvancılık kesiminde düşme, diğer kesimlerde ise artış görülmektedir (Tablo 2a, 2b). 1994'ün Ocak-Eylül döneminde toplam ihracat içinde Tarım ve Hayvancılık kesiminin payı %13-4 iken, 1995'in aynı döneminde %9.6'ya düşmüştür. Aynı dönemde Madencilik ve Taş Ocakçılığı kesiminin payı %1.5 ve %1,8'i Sanayi kesiminin payı ise %85.1 ve %88-6 olarak gerçekleşmiştir. Sanayi kesimi içinde ihracattaki en büyük payı Tekstil ürünleri oluşturmakta, bunu Demir-Çelik Sanayii takip etmektedir. İthalatta ise en büyük pay Makina sanayiine ait olup, bunu Taşıt Araçları ve Kimya Sanayii takip etmektedir. Tablo 2b'de görüldüğü gibi, incelenen dönem boyunca sanayi ürünleri, toplam ihracatın %82.7sini; toplam ithalatın ise %82'sini oluşturmaktadır. Madencilik ve Taş Ocakçılığındaki rakamların büyük bir kısmı, ham petrol ithalatına aittir.

İhracat ve ithalatın ülke guruplarına göre dağılımı Tablo 3'de gösterilmiştir. İhracat ve ithalatın ülke guruplarına göre nisbi (%) dağılımı ise Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo'dan görüldüğü gibi, 1990-1995 döneminde ithalat ve ihracatta en büyük pay OECD ülkelerine aittir. Bu grup içindeki en büyük payı AB ülkeleri almaktadır. İncelenen dönemde AB ülkeleriyle olan dış ticarette, ihracatın ithalatı karşılama oranı ortalama %70.9 olarak gerçekleşmiştir.

Bu rakam, AB ülkeleriyle olan ticaretimizde ortalama %29 oranında açık verdiğimizi göster-

mektedir. Gümrük Birliği süreciyle beraber, AB ülkelerinden yapacağımız ithalatın, ihracattan daha hızlı artacağı ve ihracatın ithalatı karşılama oranının düşeceği beklenmektedir.

İslam ülkeleriyle olan dış ticaretimizde, az da olsa, sürekli bir azalma görülmektedir. Bu ülkelerle yaptığımız dış ticarette ihracatın ithalatı karşılama 1990-1995 döneminde ortalama %78.1 olarak gerçekleşmiştir.

1994 yılı itibariyle dış ticaretimizin en fazla olduğu yirmisekiz ülke içinde; sadece dokuz ülke ile yapılan ticarette, ihracatın ithalatı karşılama oranımız yüksektir. Bu dokuz ülke; Almanya, Avusturya, Cezayir, Tunus, İsrail, Yunanistan, Hong Kong, Tayvan ve Kuveyt'tir. Aynı yıl, AB ülkeleri içinde sadece; Almanya, Avusturya ve Yunanistan'la olan dış ticarette lehimize bir durum mevcuttur.

Diğer AB ülkeleriyle olan dış ticaretimizde, ihracatın ithalatı karşılama oranı, aleyhimizdedir. Dış ticareti aleyhimizde olan ülkeler bazında araştırma yapılarak, bunlara yapılacak ihracatın arttırılması için gereken tedbirlerin alınması gerekir.

B. İç ve Dış Borçlar

İç ve dış borçlar, 1991-1995 döneminde sürekli olarak artış göstermiş ve ekonomiyi baskı altına almıştır

Tablo 5'den görüldüğü gibi, 1991-1995 döneminde iç borçlar %1.361.5 ve dış borçlar %45 oranında bir artış göstermiştir. İç ve dış borç stokundaki bu önemli artışlar, ekonomik denge ve gelir dağılımı üzerindeki olumsuz etkilerini devamlı olarak hissettirmektedir. 1990-1995 döneminde; ihracatın, sırasıyla %55.9, 55.4, 55, 51.3, 54.3 ve 54.9'u dış borç servisine gitmiştir(2). Dış borçların büyük kısmı, orta ve uzun vadeli borçlardan oluşmakta; bunlar daha ziyade konsolide bütçe ve kamu sektörü için yapılan borçlanmalardır. Kısa vadeli borçların en büyük bölümü, ticari bankalara aittir. Bunu, diğer özel sektör kuruluşları takip etmektedir. En büyük pay ise, Merkez Bankası'na aittir.

C. Yabancı Sermaye

1990-1995 döneminde toplam 11.261 milyon dolarlık Yabancı Sermaye izni alınmış, bunun ancak 14.423 milyon dolarlık bölümü ülkeye girmiştir. Aynı dönemdeki ülkeden dışarıya yabancı sermaye çıkışları da dikkate alınırsa, bu dönemde gerçekleşen net toplam yabancı sermaye yatırımlarının 3.727 milyon dolar olduğu görülecektir (Tablo 6)

D. Dünya Ekonomisinde ve Ticaretindeki Gelişmeler

ABD ve Uzakdoğu Asya ülkelerinin büyümesi, 1990'lı yıllarda da devam etmiştir. Batı Avrupa ülkeleri, bir kısım Doğu Avrupa ülkesinin, pozitif kalkınma hızına geçerek değişim stratejilerini gerçekleştirmelerinde etkili olurken, ABD de dahili liberasyon ve istikrar programları uygulayarak Latin Amerika ülkelerinin kalkınmalarında rol almıştır. Afrika kıtası, dünya talebindeki yükselme dolayısıyla mal fiyatlarının artması sonucunda avantaj sağlamıştır. 1994 yılında sanayileşmiş ülkelerde toplam talepte artış gözlenmiştir(3). Ancak, kalkınmanın ilk safhasında olan ülkelerde, fiyatların, fiili ve potansiyel çıktı (output)

Tablo. 2a

İhracat ve İthalatın Sektörel Dağılımı (Milyon dolar)

Sektörler	İhracat						İthalat					
	1990	1991	1992	1993	1994	1995*	1990	1991	1992	1993	1994	1995*
Tarım ve Hayvancılık	2.387	2.725	2.259	2.381	2.457	1.464	99.6	552	635	1.073	590	1.678
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	329	286	264	238	273	280	4.229	3.297	3.346	3.359	3.311	2,581
Sanayi	10.243	10.582	12.191	12.726	15.377	13.501	17.077	17.198	8,890	24.997	19.369	20.344
Toplam	12.960	13.593	14.715	15.345	18.107	15.245	22.302	21.047	22.871	29.429	23.270	24.603

* Ocak-Eylül

Kaynak: DİE, 1994 Yıllığı; DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Şubat 1995; DPT, VII. BYKP öncesinde Makroekonomik Gelişmeler 1990-1994; İTO, Aylık Ekonomik veriler, Şubat 1996.

Tablo. 2b

İhracat ve İthalatın Sektörel Dağılımı (%)

Sektörler	İhracat						İthalat					
	1990	1991	1992	1993	1994	1995*	1990	1991	1992	1993	1994	1995*
Tarım ve Hayvancılık	18	20	15	15	14	10	4	3	3	4	7	
Madencilik ve Taşocakçılığı	3	2	2	2	1	2	19	16	15	11	14	10
Sanayi	79	78	83	83	85	88	77	82	82	85	83	83

* Ocak-Eylül

Tablo. 3

İhracat ve İthalatın ülke Gruplarına göre dağılımı (FOB, milyon dolar)

Ülkeler	İhracat 1990	1991	1992	1993	1994	1995	İthalat 1990	1991	1992	1993	1994	1995*
A. OECD ülkeleri	8.810	8.857	9.346	9.067	10.758	9.435	14.225	14.071	15.922	19.975	15.330	15.967
1. AT (AB) ülkeleri	6.893	7.042	7.600	7.288	8.635	7.855	9.328	9.222	10.049	12.950	10.915	14.409
2. EFTA ülkeleri	618	591	632	538	277	203	1.166	1.215	1.399	1.652	563	545
3. Diğer OECD ülkeleri	1.300	1.224	1.114	1.221	1.840	1.377	3.731	3.634	3.975	5.374	3.852	4.03
ABD	968	9.3	865	985	1.520	1.145	2.282	2.255	2.601	3.351	2.426	2.604
B. Diğer OECD dışı Avrupa ülkeleri	990	1.152	1.646	764	893	902	2.209	2,026	976	1,083	759	854
C. İslam ülkeleri	2.464	2.728	2.775	2.805	3.052	2.289	3.854	3.188	3.415	3.519	3,372	3,199
D. Bağımsız Devletler Topluluğu ve Türk Cumhur.	-	-	684	1,031	1.412	1,288	-	-	1.235	2.265	1.822	2.334
E. Diğer Ülkeler	696	856	1.264	1.678	1.992	1.293	2.014	1,763	1,815	2,589	1,984	2,249
Toplam	12,960	13,593	14,715	15,345	18,107	15,207	22,302	21,048	22,863	29,431	23,267	24,603

* Ocak-Eylül

Kaynak: DİE 1994 yıllığı; DPT, Türkiye Temel Ekonomik Göstergeler, Şubat 1995; İTO, aylık Ekonomik Veriler, Şubat 1996.

Tablo 4

İhracat ve İthalatın ülke guruplarına göre nisbi dağılımı (%)

Ülkeler	İhracat 1990	1991	1992	1993	1994	1995	İthalat 1990	1991	1992	1993	1994	1995*
A. OECD ülkeleri	68	65	64	59	59	62	64	67	68	68	66	65
1. AT (AB) "	53	52	52	47	48	52	42	44	44	44	47	46
2. EFTA "	5	4	4	4	2	1	5	6	6	6	2	2
3. Diğer OECD'ı	10	9	8	8	10	9	15	17	17	18	17	16
ABD	7	7	6	6	8	6	10	11	11	11	10	11
B. Diğer (OECD dışı) Avrupa ülkeleri	8	9	4	5	5	6	10	10	4	4	3	9
C. İslam Ülkeleri	19	20	19	18	17	15	17	15	15	12	14	13
D. Bağımsız Devletler Top. ve Türk Cumhuriyetleri	-	-	5	7	8	8	-	-	5	8	8	9
E. Diğer Ülkeler	5	6	9	11	11	9	9	8	8	9	9	9
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

* Ocak-Eylül

Not: Tablo 3'deki rakamlara istinaden hazırlanmıştır.

Tablo 5

İç ve Dış Borç Stoku

	1991	1992	1993	1994	1995
İç Borç Stoku (Trilyon TL)	93.6	194.2	357.3	799.3	1.368
Dış Borç Stoku (milyar dolar)	50.5	55.6	67.4	65.6	73.2(*)
-Kısa Vadeli (%)	18.0	22.8	27.4	17.2	19.4
-Orta ve Uzun v. (%)	82.0	77.2	72.6	82.8	80.6

(*) Eylül 1995 itibariyle

Kaynak: İTO, Aylık Ekonomik Veriler, Ocak 1995 ve Şubat 1996; Anka Ekonomik Bülteni, 4 Mart 1996.

arasındaki negatif farktan dolayı devamlı etki altında olması sebebiyle, böyle bir durgunluk, alışılmış bir durum değildir. Ancak, düşük enflasyonlu bir kısım ülkede böyle bir konjonktür, kısmen mal fiyatlarında düşme ve aşırı borçlanma sonucu ortaya çıkan durgunluğun derinliği ve uzunluğu ile de açıklanabilir. Sanayileşmiş ülkelerdeki enflasyonun, önceki dönemlerden farklı olacağı görülmektedir. Nitekim, ABD'de işsizliğin nisbeten daha az olmasına ve kapasite kullanım oranının daha yüksek olmasına rağmen, son zamanlara kadar işçi ücretleri adeta, dondurulmuştur.

Birçok ülkede sanayide görülen "yeniden yapılanma" hareketi, prodüktivitenin artmasına ve birim maliyetin düşmesine imkan verecektir. Bazı ülkelerde, milli paranın değerinin düşmesinden dolayı hızla artan ihracat, imalat sektöründe kapasite kullanım oranlarını ve enflasyonist baskıları arttıracaktır.

Sanayileşmiş ülkelerde, bir kısım yapısal problemler devam edecek gibi görünmektedir. Birçok Avrupa ülkesinde yüksek orandaki işsizlik, ilk sırada halledilmesi gereken bir problem olmaya devam etmektedir. Nisbi olarak yüksek olan reel faiz oranları, düşük tasarruf oranlarını etkilemekte; bu da büyük ölçüde, bütçe açıklarına sebep olmaktadır.

Sanayileşmiş ülkelerdeki net borç oranı 1994 yılında daha da artarak bu ülkenin

Tablo. 6

Yıllar İtibariyle Yabancı Sermaye (milyon dolar)

Yıllar	Alınan İzin	Gerçekleşen Giren	Çıkan	Net
1990	1.861	789	76	713
1991	1.967	910	127	783
1992	1.820	912	133	779
1993	2.271	797	175	622
1994	1.485	637	78	559
1995	1.857(1)	378(2)	107(2)	271(2)
Toplam	11.261	4.423	69.6	3.727

1) Kasım Sonu
2) Eylül Sonu
Kaynak: İTO, Aylık Ekonomik Veriler, Şubat 96.

GSMH'larının %10'unu aşmıştır. Talepteki aşırı büyüme, çoğu zaman enflasyon ve dış dengeler üzerinde baskı oluşturmaktadır. Birçok Latin Amerika ülkesinde enflasyondaki düşüş, gerçek değerini bulan döviz kuru ve cari işlemlerdeki bozulma ile birleştirilmiştir.

1995 yılının başında Meksika'daki likidite krizi ve bunu takiben fiyatlardaki aşırı yükseliş, enflasyondaki tali yükselmenin, önceki rakamlardan daha az olabileceğini göstermiştir. Bu gibi olaylar, yeniden şekillenen ülkelerde, bilhassa önceleri merkezi planlama ile yönetilen ekonomilerde görülmektedir. Bunlar, ticaret serbestliğini ve ithalat rekabetini öngören yeni rejim ile dahili stabilizasyon için nominal döviz kurlarını bir çapa olarak kullanma arasında denge kurma problemiyle karşı karşıyadır. Merkezi planlamacı ekonomilerdeki altı yıllık tecrübe, hızlı liberalleşme ve stabilizasyonun yapısal değişmenin uzun bir sürece gerek duyduğu tezi ile bağdaşmadığını ortaya koymuştur. Birçok Asya ülkesinde cari işlemler açığı, makroekonomik istikrar politikalarının ve hükümetlerin selektif teşviklerinin sonucu olarak ortaya çıkan yüksek iç tasarruf vasıtasıyla, sınırlı tutulmaktadır. Ancak, enflasyonun makül bir seviyede kalmasına rağmen, bazı ülkelerde sınai kapasite ve altyapının zorlandığı açıkça görülmektedir.

Ekonomik faaliyetlerin gittikçe daha uluslararası olması sebebiyle, son bir-iki yılda dünya ticareti, geçen yirmi yıla nazaran oldukça hızlı artmıştır. Geçen on yılda ticaret, üretimden iki kat daha fazla artmıştır (4). Son yıllarda birçok ülkede dış ticaret rakamları, ekonomik faaliyetler içinde önemli bir yer tutmuştur. Uruguay Round anlaşmalarının uygulanmasındaki ilerlemeler, gelecek yıllarda dünya ticaretinin artmasında etkili olabilecektir.

Direkt yabancı yatırımlar, son yıllarda ticaretin patlamasında anahtar rolünü oynamıştır. Yüksek maliyetli ülkelerdeki, düşük maliyetli ülkelerde üretim yapma arzusu, bu konuda önemli bir motive edici etken olmuştur. Bu durum, Japonya gibi, fazlalığı olan ülkelerde orta vadeli düzenlemelerde yardımcı olması açısından önemlidir. Açık veren ülkelerdeki direkt yatırımlar, teorik olarak, sadece dengesizlikleri finanse etmekle kalmaz, aynı zamanda sanayi sektörünün kapasitesini arttıracak, açıkların kendi kendini düzeltmesini sağlar.

Batı Avrupa ülkeleri, cari işlemlerinde devam eden iyileşmeleri, net para değerindeki düşüşlerden dolayı ihracatlarının artmasına borçludurlar (5). İlaveten, son birkaç yıldanberi paralarının değerini düşüren diğer ülkelerin İhracatı, Avrupa ülkelerinden daha hızlı artmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin ihracatının artmasına rağmen, bunların ihracatı, hala nisbi olarak az sayıdaki hammaddeye dayanmaktadır. Gıda maddeleri ve tropikal içeceklerin ihracı, nihai talepteki artışa, bunlara rakip malların (sun'i tatlandırıcılar, kakao yağı taklitleri v.s.) gelişmesine ve tarımda korumacılığa bağlıdır. Gelişmiş pazar ekonomilerinde talebin hizmetlere kayması, GSYİH içinde hammadde kullanımını azaltmaktadır. Yeni teknolojiler, üretimde hammadde kullanımını azaltarak sentetik ikamelerini kullanmağa imkan vermektedir.

Dünya Bankasının yaptığı araştırmaya göre, dünyadaki petrol-dışı hammadde ihracatındaki artış, yaklaşık %4 oranında gerçekleşecektir. Gıda maddeleri, özellikle hububat, hayvansal ve bitkisel yağ ihracatının %4'den daha fazla artacağı; şeker ve tropikal içeceklere olan talebin yılda %1.5'dan az olacağı tahmin edilmektedir. Dokuma ipliği ile birçok metal ve mineraldeki artış yıllık %1 civarında olacak; fakat kauçuk ve bakır ihracatındaki artış yaklaşık %2 civarında olacaktır (6).

Sanayileşmekte olan ülkelerin petrol-dışı hammadde üretimlerini arttırmaya devam ederek 2000 yılında toplam üretimin %56'sını gerçekleştirecekleri beklenmektedir (7). Sanayileşmekte olan ülkelerin dünya pazarından daha fazla pay almak için borç servisi problemi içinde yapacakları rekabet yoğun olacak ve neticede ihraç ettikleri miktar, ihracat gelirlerinden çok fazla olacaktır.

E. Gelecek Dönemde Türkiye

Türkiye, dünyada gelecekte vukubulması muhtemel gelişmeleri hesap ederek, stratejisini belirlemelidir. 1995-2004 döneminde Dünya GSMH'sının yılda ortalama %3.3 ve OECD ekonomilerinin %2-8 oranında büyüyeceği tahmin edilmekte; aynı dönemde dünya ticaretinde %6'nın üstünde bir artış beklenmektedir (8).

Türkiye'nin 1992 yılında Dünya GSMH içindeki payı %0.69dur. Bu rakamın, Yedinci Plan Dönemi sonunda (2000 yılı) %0.75-0.79'a yükseleceği tahmin edilmektedir. Yedinci Plan döneminde, dünya ortalamasının üstünde bir artış öngörülerek, GSMH'nın yılda ortalama %5.5-7.1 arasında artacağı tahmin edilmektedir.

Dünya ticaretinde Türkiye'nin 1992'de %0.51 olan payının, plan dönemi sonunda %0.85-0.89 seviyesine çıkacağı tahmin edil-

mektedir (9). Plana göre, Türkiye'nin 1995'de 50-6 milyar dolar olan dış ticaret hacminin, 2000 yılında %115.8-126.3 oranında artarak, 109.2-114.5 milyar dolar olacağı beklenmektedir. Dış ticaretin gelişmesinde, yedinci plan döneminde beklenen ortalama %23-25 civarındaki yıllık artış, dünya ile ilgili tahminlerin çok üstündedir.

1995'de 12,2 milyar dolar olan dış ticaret açığının, gümrük birliği sürecinin de etkisiyle, 2000 yılında %82-109 oranında artarak 22.2-25.5 milyar dolar seviyesine çıkması beklenmektedir. Dönem sonunda (2000), ihracatta beklenen %126.6-132 oranındaki; ithalatta beklenen %109.2-122.9 oranındaki artışın; yani, ihracatın, ithalattan daha hızlı artacağı yönündeki bir tahminin, gümrük birliği süreci dikkate alındığında, inandırıcı olarak kabul edilmesi mümkün değildir.

Yedinci Plan döneminde ihracat artışına süreklilik kazandırılması, bunun için de miktar, çeşit ve kalite açılarından yeterli mal üretilmesi lazımdır. Bunu temin için, ülkenin hem üretim kapasitesinin arttırılması, hem de sanayinin ileri teknoloji kullanarak kaliteli mal üretmesinin sağlanması lazımdır. Uluslararası ticaretin gittikçe artması ve Türkiye'nin dış pazarlara açılması, firmaları, kıyasıya bir rekabet ortamına itecektir. Bu piyasalarda tutunabilmek için, verimliliğin arttırılarak, maliyetlerin düşürülmesi lazımdır. Uluslararası pazarlarda hem kalite, hem de fiyatta rekabet yaşanmaktadır. Dış talep yapısına uygun kaliteli ve ucuz bir üretim, hükümetlerin uygulayacağı gerçekçi kur ve ihracatı teşvik tedbirleriyle desteklendiği takdirde, ihracattan olumlu sonuçlar alınabilecektir. Ancak, bunun için kararlı ve istikrarlı bir ihracat politikasının oluşturulması lazımdır.

Dış ticaret açığının azalması ve ülkeye daha fazla döviz girmesi, sadece ihracatı arttırıcı tedbirlerle mümkün olamayacaktır. Bunun yanında, taşıdığımız uluslararası yükümlülükler de dikkate alınarak, ithalatı azaltıcı politikalar izlenmelidir.

Üretimde çeşitliliğin artması, verimliliğin ve kalitenin artarak maliyetlerin düşürülmesi yoluyla, tüketicinin yabancı mallara olan talebi kısılacaktır. Bunun yanında, ithal mallara olan talepteki psikolojik faktörler de dikkate alınarak, halkın ithal malı kullanma eğilimi azaltılmaya çalışılmalıdır. İthalatın kısılması amacıyla, gerçekçi döviz kuru uygulamasına geçilirken, milli para değerinde vuku bulacak düşmelerin (devalüasyon), ülkenin diğer makroekonomik dengelerini bozmasına fırsat verilmemelidir.

Dış borçlar, bir taraftan faiz, ana para ödemeleri ve kur farkı zararları sebebiyle ekonomi üzerinde baskı oluştururken, diğer taraftan ülke üzerinde de çeşitli baskılar oluşturulmasına sebep olmaktadır. Eylül 1995 itibariyle, %19.4'ü kısa vadeli, %80.6'sı uzun vadeli olmak üzere toplam 73-2 milyar dolarlık dış borç stokuna (Tablo 5) karşılık, 1996 yılında ana para ve faiz taksiti olarak yaklaşık 11 milyar dolar (toplam borcun %6.7si kadar) civarında ödeme yapılacaktır. Dış borçlarla ilgili olarak, ciddi düzenlemeler yapılması; ekonomi ve ülke üzerindeki borç baskısı kaldırılmalıdır.

1995'de 1.9 milyar dolar civarında gerçekleşen yabancı sermaye izinlerinin, Yedinci Plan dönemi sonunda 1.9-3.0 milyar dolar olacağı tahmin edilmektedir (10). 1990-1995 döneminde alınan yabancı sermaye izinlerinin ortalama %39'unun ülkeye girdiği göz önüne alınırsa, 2000 yılında yaklaşık 0.7-1.2 milyar dolarlık bir direkt yabancı sermaye girişi olabileceği söylenebilir.

Türkiye, 1993 yılında dünyadaki direkt yabancı sermaye yatırımlarından %1.1 oranında pay almıştır. Bu pay, aynı yılda Meksika'da %8.7, Çin'de ise %40.9'dur (11). Konuya net sermaye girişi açısından bakıldığında bu rakam, 2000 yılında yaklaşık olarak 630-990 milyar dolar seviyelerine inecektir. Bunun da, ekonominin dünya ekonomisine entegrasyonunda, dış pazar payının arttırılmasında, teknoloji temininde ve dış kaynak sağlanmasında bekleneni veremeyeceği görülmektedir.

2000'li yıllara geçiş sürecinde, Türkiye'nin, makro-ekonomik politikalarını ve projeksiyonlarını gerçekçi bir şekilde oluşturması gereklidir. Dış ekonomik ilişkilerde dünya konjonktürü ve ülke imkanları doğru bir şekilde değerlendirilmeli ve politikalar, bu doğrular üzerine oturtulmalıdır. Gerçekleşmesi mümkün olamayacak temenniler, sadece bir iyiniyet ifadesi olarak kalmaya mahkumdur.

Notlar:

1) United nations, Global Outlook 2000, New York, 1990, s. 190.
2) İSO, 1995 Yılı Başında Türkiye Ekonomisi, İstanbul, 1995, s. 123.
3) Bank for ınternational Settlements, 65th Annual Report, Basle, 1995, s. 9.
4) Ibid., s. 45.
5) Ibid.
6) United Natons, Global Outlook 2000, ss. 190-194.
7) bid.
8) DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1996-2000, s. 201.
9) Ibid., s. 202.
10) Ibid., s. 212.
11) TİSK, Türkiye'nin Rekabet Gücü, Yayın No: 152, s. 39.

DOSYA

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Çerçevesinde Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri

Prof. Dr Erol Manisalı
röportaj **İbrahim TURAN**

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Türkiye'nin dış ilişkilerinin Avrupa birliği ekseninde belirlenmekte ve fakat bununla birlikte Türk dünyası ve İslam ülkeleri ile de ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bilindiği üzere 1996 Ocak ayından itibaren başlayan Gümrük Birliği süreci "karşılıklı gümrüklerin indirilmesi" ile sınırlı olmayan bir anlaşmadır ve dış ekonomik ilişkilerimizle ilgili bazı problemlere yol açabileceği tartışılmaktadır. Sizin de bu manada Gümrük Birliği anlaşmasının bu haliyle Türkiye'nin hem AB ile hem de Türk-İslam dünyası ile ilişkilerini olumsuz etkileyeceği şeklinde görüşleriniz olduğunu biliyoruz. Bu çerçevede, GB 6 Mart anlaşması, VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı hedefleri ile ne derecede örtüşmektedir?

Türkiye VII. Beş Yıllık Kalkınma Plan dönemine kendi elini kolunu bağlamış, ellerini ve ayaklarını zincire vurmuş olarak girmektedir. VII. B.Y.K. Planında dış ekonomik ilişkiler bölümü okunduğu zaman Cumhuriyet tarihimizde ibretle gözlenebilecek değerlendirilebilecek bir tutumla karşı karşıya bulunuyoruz. Kendi içinde çelişkilidir. Globalleşme meselesini VII B.Y.K. Planı yanlış algılamaktadır. Aslında metinler okunduğu zaman bir çaresizliğin de itirafını biz plan metninin içeriğinde de görmekteyiz. Araçlardan bahsedilmemekte, sadece şöyle yapılacak böyle yapılacak şeklinde, genel temenniler niteliğinde, adeta bir yüzeysel gazete makalesi düzeyinde ele alınış üslubunu açık bir şekilde görmekteyiz. Gelelim esas meselemize. VII. Beş Yıllık Planda dış ekonomik ilişkiler tamamen AB eksenine oturtulmaktadır ve oturtulmak zorundadır. Çünkü Türkiye'nin imzaladığı 6 Mart belgesi ve 1.1.1996'da yürürlüğe giren bu belgeyle Türkiye 15 AB ülkesi dışındaki dünya ile olan tüm ekonomik ilişkilerin yönetimini zaten gönüllü olarak AB kurumlarına, Türkiye'nin içinde bulunmadığı tam üye olmadığı için, AB üst kurumlarına teslim etmiş olmaktadır. Şimdi VII Beş Yıllık Plan döneminde Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerinin, GB anlaşması çerçevesinde ne olabileceğini anlayabilmek için, GB anlaşmasının Türkiye'nin dış ekonomik ilişkileri bakımından ne getirdiğini, nasıl yükümlülükler getirdiğini okuyucunun çok iyi bilmesi gerekir ki, "VII. Beş Yıllık Plan döneminde Türkiye'nin dış ekonomik ilişkileri nasıl olabilecektir?" sorusunun karşılığını kendisi net olarak görebilsin. GB anlaşması Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerinin AB tarafından yönetimini onlar açısından sağlayan bir belge niteliğindedir. Niçin? Bir, Türkiye'nin dış ticaret politikasını AB belirleyecektir. Politikanın belirlenmesi demek, bu politikanın araçlarının da belirlenerek yürütülmesi demektir. Dış ticaret politikası şu unsurlardan meydana gelir. Uygulamada bildiğimiz teorik şeylerin dışında ülkelerle olan ekonomik-politik, ekonomik-ticari ilişkilerde siyasetin ve ekonominin birlikte yürütüldüğü bir hadisedir. Herkes bunu sadece ortak gümrük tarifesi meselesi şeklinde, AB dışı ülkelere uygulanan ortak gümrük tarifesi meselesi şeklinde görüyor. Bu işin en basit ve tali yönünü meydana getirir. Diğer önemli olan yönleri şunlardır: Üçüncü ülkelere konan miktar kısıtlamaları; kotalar, üçüncü ülkelere uygulanan anti-dumping araçları, üçüncü ülkelerle yürütülen imtiyazlı ticaret anlaşmaları; bu iki ayaklıdır, birinci ayağı, Türkiye bütün bu konularda AB'nin tüm AB dışı ülkelerle yürüttüğü uygulamaya uymakla yükümlüdür. İkinci ayağı, Türkiye bütün dünya ile olan ilişkilerinde AB'nin belirlediği koşullara uymak zorundadır. Sadece gümrük tarifeleri bakımından değil, miktar kısıtlamaları bakımından, anti-dumping uygulamaları bakımından, imtiyazlı ticaret anlaşmaları bakımından, ayrıca Türkiye'nin AB dışı ülkelerle kuracağı tüm imtiyazlı ticaret anlaşmaları ortadan kalkmaktadır. Bunun en canlı ve somut örneğini Ocak ayı içinde, 1.1.1996'dan sonra yaşadık. Brüksel AB kurumları doğrudan doğruya Özbekistan hükümetine yazı gönderiyor. Diyor ki, Türkiye ile olan ticari ilişkilerinizde artık AB kurallarına bağlısınız; öyle bir serbest ticaret yapısı içerisinde, yahut bizim koyduğumuz miktar kısıtlamaları dışında ihracat yapamayacaksınız, bilesiniz diye bir iki hafta öncesinde, Ocak 1996'da, Brüksel'den Özbekistan başkentine yazı gönderilmiştir. Bu Türkiye bakımından utanç verici bir hadisedir. Türkiye ve Özbekistan ticari ilişkilerinin nasıl olacağını Türkiye'nin gıyabında doğrudan doğruya, Türk hükümetinin de haberi olmadan, Brüksel Özbekistan'a bir yazıyla bildirir duruma gelmektedir. Türkiye, AB'nin bir vilayeti ko-

numuna düşürüldüğünü sadece bu örnekle bile açık olarak ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin AB'nin belirlediği dış ticaret politikalarına ve bunun parelelinde buna bağlı olarak, bunun tabi bir sonucu olarak dış ekonomik ilişkiler politikalarına uyması demek, Türkiye'nin Brüksel tarafından yönetilmesi demektir. Şimdi hadiseye bu açıdan baktığımız zaman, VII. Beş Yıllık Plan döneminde "Türkiye'nin dış ekonomik ilişkileri nasıl olacak?" diye bir soru sorup bunun bir karşılığını aradığımızda durum açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin VII. Beş Yıllık Plan döneminde, eğer imzalanan belgeler Brüksel'de değiştirilmediği taktirde, Türkiye'nin dış ekonomik ilişkileri Brüksel'den çizdiği şablon, belirlediği politikalar ve bu politikaların uygulamasına yönelik pratik araçlar vasıtasıyla yönlendirilecektir. AB'nin üçüncü ülkelere belirlediği gümrük vergilerine uymak zorundadır. Bu sadece sanayi ürünlerinde değildir; herkes bunu yanlış biliyor. Ortak gümrük tarifesi sanayi ürünlerinde değildir. Bunun dışında sanayiye girdi teşkil eden tarım ürünlerinde AB üçüncü ülkelere, kendi dışındaki ülkelere, gümrük birliği sahasına girecek mallara, girdiler bakımından gümrük koymuştur. Burada bu gümrükleri Türkiye'de uygulamak, gümrüklü olarak ithal edip sanayicisine gümrüklü olarak yansıtmak ve sanayicisi'ninde gümrüklü olarak kullandığı, ithal ettiği bu malla rekabete çıkması gibi bir acayip durumla karşılaşıyoruz. Bunu zaten tekstil sanayiinde ve gıda sanayiinde yaşamaya başladık. Tekstilcinin eskiden sıfır gümrükle ucuz bölgelerden ithal edip sanayi ürünü haline getirip dışarı ihraç ettiği mallarda bulduğu avantaj, ortadan kalkmış ve Türkiye kendi sanayicisini dış piyasalarda cezalandırır duruma gelmiştir. Aynı şey tarım sanayiinde söz konusudur. Dışardan ihracat koşulu ile ithal edilen tarım sanayicisinin kullandığı girdilerin artık belli vergilerle ithal edilmesi, yani maliyetlerinin Türk sanayicisinin dış rekabette kendi imzaladığı belgelerle yükseltilmesi gibi garip, vahim bir durumla karşı karşıya bulunmaktayız.

Bu VII. Beş Yıllık Plan bakımından, planda yazıldığı gibi globalleşme, açılma, Türk sanayicisinin dış rekabetinin arttırılması değil, kapanma ve Türk sanayicisinin dış rekabetinin azaltılması gibi bir sonuç doğuracaktır. Niçin? Bir, eskiden Türkiye'nin avantajlı ithal ettiği AB dışı girdilerde gümrük vergisi uygulanmakta; iki, miktar kısıtlamaları konmakta; üç, Türkiye'nin ucuza ithal edebileceği bazı mallara AB'nin yapay bir şekilde uyguladığı antidumping uygulamaları Türkiye için geçerli olmakta; dört, AB'nin koyacağı diğer miktar kısıtlamaları ve yasaklar diğer mallar bakımından da Türkiye tarafından uygulanmak zorunda olduğu için -mesela otomobil de dahil olmak üzere- tüm mallarda bu tür uygulamalara Türkiye tabi olacak, ayrıca tarımsal girdiler bakımından da az önce verdiğim örnekte olduğu gibi Türkiye kendi kendini bağlamış, kendi avantajlarını ortadan kaldırmış, AB'nin maksimizasyon modeli doğrultusunda, onun belirlediği kalıbın içine girmiş olmaktadır ve Türkiye VII. Beş Yıllık Plan dönemine bu koşullarda dahil edilmiş olmaktadır.

Gümrük Birliği sürecinde Avrupa'daki büyük sanayi kuruluşlarının, işçilik gibi bazı girdilerin ucuz olmasından dolayı üretim süreçlerinin teknoloji yoğun olmayan kısımlarını Türkiye'deki küçük ölçekli sanayi kuruluşlarına devredecekleri iddia edilmektedir. Bu durumda Türkiye için montaj sanayi ile sınırlandırılmış bir konum belirlenmiş olmaktadır. Oysa VII. BYK Planında GB ile AB ülkelerinden Türkiye'ye önemli sermaye yatırımları ve özellikle de teknoloji transferi sağlayacak yatırımlar alması, böylece küçük ölçekli sanayi kuruluşlarının dünya standartlarına ulaşması öngörülmektedir. Acaba GB, VII BYK Planının küçük ölçekli sanayi kuruluşlarının gelişmesini ve teknoloji transferini sağlama amaçlarına uygun mudur?

Küçük ölçekli işletmeler bakımından Türkiye Gümrük Birliği yüzünden çok dezavantajlı bir konuma gelmekte ve bu konum VII. Beş Yıllık Planda bu sektör için öngörülen hedeflerin uygulanmasını hemen hemen ortadan kaldırır duruma gelmektedir. Avrupa Birliği'nin gümrüklerin tamamen sıfırlanması, onların kaldırılmasıyla sizin de belirttiğiniz gibi düşük teknoloji, işgücü yoğun alanların kaydırılması gibi bir durum söz konusudur. Bunun yanında çevre kirliliği yaratan ve Avrupa'da istenmeyen sektörlerin de Avrupa dışına taşınması ve bu arada Türkiye'ye kaydırılması söz konusudur. Hem doğal kaynakların israfı bakımından, hem de çevre kirliliği bakımından Avrupa'da istenmeyen, çeşitli kısıtlamalar getirilen, çimento da olduğu gibi, birçok alanda, yüksek teknoloji gerektirmeyen bazı kimya alanlarında, bu zorunlu olarak montaj türünü getirmeyebilir, ama montaj dışı bir hadise bile olsa; bir düşük katmadeğer sağlaması bakımından; iki, teknolojik avantaj getirmemesi bakımından; üç, çevre kirliliği yaratması bakımından; gelse bile olumlu değil, olumsuz etkileriyle gelecektir.

Ve bunun yanında Türkiye'de mevcut küçük ve orta ölçekli işletmelerin yaratmış olduğu istihdam kapasitesi, Türkiye'deki mevcut bazı büyük işletmelerin AB firmalarının eline geçmesi dolayısıyla bu alanda Türkiye'de küçük ve orta ölçekli işletmelerin de tedrici olarak ortadan kalkması ve istihdam üzerinde çok olumsuz sonuçların doğması gibi bir durumla karşı karşıyayız. Aslında fotoğrafı net görebilmek için iyi belirlemek gerekir. Türkiye vahşi kapitalizme kendini gönüllü olarak açmıştır. Düşününüz, bir İtalya bile 1957'de imzaladığı Roma anlaşmasını, rekabet koşullarını daha birkaç yıl öncesinde mevzuatına sokmuştur. Niçin? Küçük ve orta ölçekli işletmelerinin AB karşısında korunmasını ve İtalyan ekonomisi için bunların sağladığı ekonomik ve sosyal istifadelerin kaybolmaması için AB'nin üzerinde getirdiği yükümlülüklerin ta en baştan, 50'lerden itibaren bir tam üye olmasına rağmen, son yıllara kadar, 30 yıl kaçınmış ve zorunlu bir şekilde dış baskılarla bu avantajının elinden çıkmasına imkan vermiştir. Türkiye ise, kendisi gönüllü olarak istekli bir şekilde avantajlarını kaybetmeye hazır gözükmektedir. Niçin böyle olmaktadır? Bir, bilgisizlikten; iki, Türkiye'nin AB vesayetine alınmasını isteyen bazı çevrelerin politik itelemesinden; üç, bazı siyasi partilerin kısa vadeli yaklaşımlarla konuyu iç politika malzemesi yapmasından kaynaklanan bir hadisedir. Ben aslında samimi söyleyeyim, gümrüklerin kaldırılması ve malların çok serbest geçişinin sağlanması AB'den yeni yatırımı getirmez. Malını daha kolay gönderebileceği bir ülkeye niye yatırım yapsın ki? Ancak şu olabilir: Türkiye'deki mevcut tesislerin el değiştirmesi, AB firmalarının eline geçmesi şeklinde bir değişiklik ortaya çıkabilir. Bu da Türkiye'de yeni bir yatırım yapılması anlamına gelmez. İstihdam bakımından, büyüme bakımından olumlu bir etki sağlamaz.

Demir çelik tarım ürünleri GB kapsamının dışında tutulmuştur. Bu tür bir yaklaşımın arkasında ne tür faktörler rol oynamaktadır? Türkiye açısından dezavantaj ve avantajlar neler olmaktadır?

Cevap: Tarımda Türkiye'nin büyük bir potansiyeli vardır. Buna karşı AB tarımı yapay bir şekilde sübvansiyonlarla, oksijen çadırı içinde ayakta tutulan bir durumdadır. Bu sosyal nedenlerle AB'de ortak tarım politikası dolayısıyla uygulanagelmektedir. Buna karşılık Türkiye'nin avantajları vardır, artı GAP'ın getireceği yeni büyük bir potansiyel söz konusudur. AB şöyle bakmaktadır: Ben kendim avantajlı olduğum alanlarda Türkiye'ye karşı kapılarımı açarım, zaten fazla bir etkisi olamaz; buna karşılık benim tarım ürünlerinde avantajım yok, kapılarımı kapıyorum. Hatta öyle bir kapatıyorum ki, seni de bu kalıp içine alaraktan girdi olarak sanayisinde kullanmak için ithal edeceği girdileri bile denetim altına alarak kapatıyorum demektedir. Türkiye'nin kaybı tam iki kat olmaktadır. Birincisi, kendi tarımını AB'ye ihraç edememesinden kaynaklanmaktadır. İkincisi, de kendi sanayisi için üçüncü ülkelerden getireceği tarımsal girdileri de artık ucuza getiremez hale gelmektedir. Bu üst üste katlanmış iki kayıp niteliğindedir.

Son olarak eklemek istediğiniz bir nokta var mı?

Ben bu anlaşmanın uzun vadede yürüyebileceğine inanmamaktayım. Çünkü ülkeler veya bir ülkeyle bir grup arasında yapılan anlaşma karşılıklı çıkarlara hizmet ettiği ölçüde geçerliliğini korur. Karşılıklı çıkarları dengeli sağlamayan anlaşmalar hiçbir zaman orta ve uzun vadede yürütülemez. Ben bu anlaşmanın özellikle bazı kritik maddelerinin birkaç yıl içinde yırtılıp atılamayacağını, en azından atılması gerektiğine samimi olarak inanmaktayım. Çünkü bu anlaşma, bir ülkeyle sömürgesi arasında imzalanabilecek türden bir anlaşmadır. Tabii bunda medyanın da büyük suçu vardır. Bir kısım medya, hükümetin yanlış yönlendirmelerinin aleti olmuş ve onların çizdikleri çizgi içinde kamu oyunu yaratmıştır. Ancak gerçekler ortaya çıkmaya başlayınca bu durum değişecektir ve Ankara'da kararlı, siyasi iradesi olan ve Türkiye'nin milli çıkarlarını koruyan hükümetler iş başına gelince bu anlaşmanın pekçok maddesinin yırtılıp atılması ortaya çıkacaktır.

Verdiğiniz bilgiler için çok teşekkür ederim.

Ben teşekkür ederim.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve kamu maliyesi

Genç Osman YARAŞLI
Maliye Müfettişi

GİRİŞ

İktisadi hayatta kamu kesiminin varlığı, devlet fikrinin doğmasına kadar götürülebilir. Kamu kesiminde faaliyet gösteren kamu tüzel kişilerinin (bundan sonra Devlet kelimesiyle ifade edilecektir) faaliyetlerinin iktisadi-sosyal açıdan incelenmesi kamu maliyesinin konusunu oluşturur.

Ülke iktisadında piyasa ekonomisinin yanında kamu ekonomisi kesiminin de bulunmasının temel sebebi, piyasa ekonomisinin toplumsal ihtiyaçları tatmin eden kamusal ve yarı kamusal mal ve hizmetleri üretememesi veya eksik üretmesidir. Mesela iç ve dış güvenlik, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik kamusal mal ve hizmetlere (bundan sonra sadece kamusal mal denilecektir) örnektir.

Devletin ekonomide üç önemli sorumluluğu vardır.

Birincisi kaynakların optimum tahsisinin sağlanmasıdır. Kaynakların ne kadarının özel, ne kadarının kamusal malların üretiminde kullanılacağı sorunu kaynak tahsisiyle ilgilidir.

İkincisi dağıtım sorumluluğudur. Piyasa mekanizması adil bir gelir ve servet dağılımını sağlayamamaktadır. Çünkü kişilerin doğuştan sahip oldukları özellikler (sağlık ve zeka) farklı olabileceği gibi miras yoluyla edindiği servet de farklı olabilir.

Üçüncüsü ekonomik istikrarı sağlama sorumluluğudur. Bunun için istihdamda, fiyatlar genel seviyesinde, büyümede istikrarın sağlanması gerekir. Çünkü işgücü üretim faktörlerinden birisidir ve tamamen kullanılmaması israf edilmesi demektir. Öte yandan istihdamda istikrarsızlık ücret gelirlerinde istikrarsızlık demektir. Fiyat istikrarsızlığının bir göstergesi olan enflasyon ise pek çok iktisadi ve sosyal hastalığa yol açar; büyümeyi ve üretkenliği baltalar, düşük gelir gruplarından yüksek gelir gruplarına doğru haksız gelir tranferine sebep olur, kamu otoritesine güveni sarsar ve sosyal çürümeye sebep olur. İstikrarlı bir büyümenin sağlanamaması ise toplumun refahının arttırılamaması demektir.

Sonuç olarak kamu ekonomisi, ülke ekonomisinin bir cüzüdür ve genel iktisadi parametreleri ciddi şekilde etkilemektedir.

Ancak kamu ekonomisinin kapsamını tayin etmek çok kolay değildir. Bu konudaki tartışmalara girmeden, Türkiye'de kamu ekonomisi kesimi olarak mütalaa edilen kurumları şöyle sıralayabiliriz:

1- Konsolide Bütçe

a- Genel Bütçeli Kuruluşlar

b- Katma Bütçeli Kuruluşlar

2- Mahalli İdareler (İl özel idareleri, belediyeler, köyler)

3- Kamu İktisadi Teşebbüsleri

4- Sosyal Güvenlik Kuruluşları,

5- Döner Sermayeler

6- Fonlar

Bilindiği üzere Yedinci Beş Yıllık (1996-2000) Kalkınma Planı, TBMM tarafından 18.7.1995 tarihinde onaylanarak, 25.7.1995 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Bu çalışmada Yedinci Beş Yıllık Plan öncesinde kamu maliyesinin durumunu ortaya koyup; Planda belirtilen hedefleri ve bu hedeflere ulaşmak için yapılması öngörülen düzenlemeleri değerlendireceğiz. Bunun yanında, yapılması gerektiğini düşündüğümüz bazı düzenlemeleri ortaya koyacağız. Ancak geniş bir konunun makale sınırları içinde ele alınmasının noksanlıkları mutlaka olacaktır.

II- KAMU MALİYESİNİN MEVCUT DURUMU

A- KAMU HARCAMALARI

Toplam kamu harcamaları son sekiz yıl içinde dalgalı bir seyir izlemiştir. Toplam kamu harcamalarının GSMH'ya oranı 1988 yılında 28,5 iken, 1993'te 30,6'ya yükselmiş 1994'te ise 27.9'a düşmüştür (Tablo 1). Aynı dönemde cari harcamalar 1987'de %7'den 1994'te 10,6'ya yükselmiş; buna mukabil yatırım harcamaları 10,3'ten 3,7'ye düşmüştür. Kamu harcamalarında cari harcamalar artarken yatırım harcamalarının düşmesi sağlıksız bir mali yapının işaretidir.

Konsolide bütçeden yapılan yatırım harcamaları 1987 yılında GSMH'nin %3.1'ini teşkil ederken 1994 yılında bu oran 1.8'e düşmüştür (Tablo 2). Yatırım harcamalarının konsolide bütçe içindeki payı ise 1987'de 18,1'den, 1994'te 7,9'a düşmüştür. Bu, konsolide bütçeden kamu yatırımlarına

ayrılan payın 7 yılda %56 oranında azaldığını göstermektedir. Yatırım harcamalarındaki azalma eğilimi devam etmekte olup, 1996 yılı bütçe tasarısında konsolide bütçenin sadece %6,8'i yatırıma ayrılmıştır. Yatırımları bu derece düşen kamu sektörünün kollektif ihtiyaçları karşılayacak kadar kamusal mal ve hizmet ürettiğini söylemek güçtür. Nitekim okullar "eğitime katkı payı" adı altında velilerden toplanan paralarla yakacak kömür alabilmekte, akan damını tamir ettirebilmektedir. Kamu idarelerinin çoğu "koruma" veya "güçlendirme" vakıfları kurarak, türlü adlar altında vatandaştan para toplamakta ve bu paralarla hizmetlerini sürdürmektedir. Esasen bu şekilde para - başka bir deyimle "vergi"- toplanması Anayasaya da uygun değildir. Zira Anayasanın 73. maddesine göre vergi ancak kanunla konulur.

Harcamaları biraz daha ayrıntılı görebilmek için harcama kalemlerinin konsolide bütçe harcamalarına nispetlerine bakalım (Tablo 3). Personel harcamalarının konsolide bütçedeki payı 1987'de %23,6 iken 1993'te 34,9'a çıkıp, 1994'te 30,7 olmuştur. İç ve dış borçların faiz ödemeleri ise 1987'de %17,8'den 1994'te %33,5'e yükselmiştir. Yeni bütçenin kabaca 1/3'ü personel ödemelerine, 1/3'ü de faiz ödemelerine gitmektedir.

Konuya başka bir açıdan bakalım; konsolide bütçenin 1/3'ü faiz giderlerine, yaklaşık 1/3'ü de personel giderlerine tahsis edilmiştir. Geriye kalan 1/3 ile de hem diğer cari harcamalar, hem yatırımlar, hem de faiz dışı transfer harcamaları finanse edilecektir. 1994 yılı itibariyle GSMH'nın %8,2sini oluşturan bu ödenek ile optimum seviyede kamusal mal ve hizmet üretmek mümkün gözükmemektedir.

B- KAMU GELİRLERİ

Tablo-1'den görüleceği üzere toplam kamu gelirlerinin GSMH'ya nispeti 1987'de %22,5 iken 1991'e kadar düşme eğilimini sürdürmüş; 1992'den itibaren yavaş olmakla birlikte artış eğilimine geçmiş ve 1994'te %19,7 olarak gerçekleşmiş fakat halen 1987' seviyesine ulaşamamıştır.

Toplam kamu gelirleri arasında en önemli unsur olan vergi gelirlerinin GSMH içindeki payı 1987'de %14,8 iken düzenli bir artış göstermiş ve 1994'te %18,7'ye yükselmiştir. Vergi gelirlerindeki artış olumlu bir gelişme olmakla birlikte yeterli olmamıştır. Çünkü vergi gelirlerinde mutedil bir artış gözlenirken faktör gelirlerinde hızlı bir düşüş yaşanmıştır. 1987 yılında GSMH'nın %5,6'sı kadar olan faktör gelirleri 1992'de % sıfıra inmiş, 1994'te ise küçük bir artışla %0,8 olarak gerçekleşmiştir.Tablo. 1-2-3

Vergi gelirleri içinde vasıtalı ve vasıtasız vergiler mutedil olarak artarken, servetten alınan vergiler sabit kalmıştır. Servetten alınan vergilerin GSMH'ya nispeti %0,3 olup, oldukça düşüktür ve bu sebeple fiskal olarak önem arzetmez. Servet vergileri daha ziyade sosyal amaçlı vergilerdir. Ancak GSMH'nın %0,3'ü kadar hasılatı olan bir verginin sosyal amaca hizmet etmesi de mümkün görülmemektedir.

Vergi gelirlerinin kompozisyonuna bakacak olursak; vasıtalı vergilerin vergi gelirleri içindeki payının vasıtasız vergilerden daha yüksek olduğu görülür. Vasıtasız vergilerin (gelirden alınan + servetten alınan vergiler) konsolide bütçe vergi gelirleri içindeki payı 1987'de %49,6 iken bu oran 1994'te %48,3'e düşmüştür (Tablo 4). Buna mukabil vasıtalı vergilerin payı aynı dönemde %50,4'ten 51,7'ye çıkmıştır. Bilindiği gibi vasıtalı vergiler daha adaletsiz olduğu kabul edilen vergilerdir. Çünkü düşük gelir grubları gelirlerine nispetle yüksek gelir grublarından daha fazla vasıtalı vergi öderler. Vergi gelirlerinin yarısından daha fazlasının vasıtalı vergilerden teşekkül etmesi ve bu oranın artma eğiliminde olması gelir dağılımını bozucu etkiye sahiptir.

Planda vergilerle ilgili mevcut durumun tesbitine yönelik olarak yer alan önemli bilgiler şöyledir:

"IV'üncü Plan döneminde çok sayıda vergi düzenlemesi yapılmasına rağmen vergi yükünde arzu edilen seviyeye ulaşılamamıştır. OECD ülkeleri ortalamasına göre vergi yükündeki düşüklük, sektörler ve üretim faktörleri itibariyle dağılımındaki adaletsizlik devam etmiştir."

"Sosyal güvenlik primleri dahil vergi gelirlerinin GSYİH'ya oranı 1992 yılında ülkemizde %22,4 iken, OECD ortalaması yüzde 38,8 düzeyinde gerçekleşmiştir. Sosyal güvenlik primleri hariç tutulduğunda ise bu oranlar sırasıyla yüzde 17,9 ve yüzde 28,9'dur."

"Gelir üzerinden alınan vergilerin efektif yükü, 1993 yılında tahakkuk bazında yüzde 11'dir. Bu oranın tarım kesiminde yüzde 2,7, tarım dışı maaş ve ücret gelirlerinde yüzde 16,9, kira gelirlerinde yüzde 0,4, faiz gelirlerinde yüzde 5,9 ve tarım dışı diğer faktör gelirlerinde ise yüzde 11,3 olduğu görülmektedir."

"Mükellef başına ödenen vergiler de vergi yükünün ağırlığı ve dağlımı konusunda önemli bir göstergedir. 1994 yılında, gelirlerini yıllık beyanname ile beyan eden mükellefler ortalama 16 milyon lira, gelir vergisini tevkifat yoluyla ödeyen ortalama bir ücretli 23 milyon lira, götürü mükellefiyete tabi bir mükellef de ortalama 3,4 milyon lira gelir vergisi ödemişlerdir. Mükellef başına ortalama kurumlar vergisi tahsilatı ise 224 milyon lira olmuştur."

"Gelirden alınan vergilerin ücretler üze-

Tablo. 1

Kamu Kesimi Toptan Gelir ve Harcamaları

(Cari Fiyatlarla GSMH'ya Oranlar, Yüzde)

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994[1]
Vergiler	14,8	14,4	14,8	15,6	16,5	17,5	17,8	18,7
Vasıtasız	5,8	5,5	6,3	6,5	7,0	7,3	7,1	7,9
Vasıtalı	8,8	8,7	8,3	8,9	9,3	10,0	10,5	10,5
Servet	0,3	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3
Vergi Dışı Normal Gelirler	1,8	1,6	1,4	1,4	1,3	1,3	1,4	1,3
Faktör Gelirleri	5,6	6,3	4,9	3,1	0,6	-0,0	0,6	0,8
Sosyal Fonlar	0,3	-0,2	-0,1	0,1	-0,3	-0,4	-0,9	-1,1
TOPLAM GELİR	22,5	22,2	21,0	20,2	18,2	18,3	18,9	19,7
Cari Harcamalar	7,0	6,7	8,4	10,0	11,2	12,3	12,3	10,6
Yatırım Harcamaları	10,3	8,5	7,4	8,6	7,5	6,7	7,0	3,7
Sabit Sermaye	10,0	8,9	7,5	7,0	7,4	7,3	6,9	4,8
Stok Değişmesi	0,3	-0,4	-0,2	1,7	0,1	-0,6	0,1	-1,2
Transfer Harcamaları	9,7	9,6	8,6	7,4	7,5	7,9	9,7	11,3
Stok Değişimi	1,5	2,2	1,9	1,6	2,1	2,0	1,6	2,3
TOPLAM HARCAMA	28,5	27,0	26,3	27,6	28,4	28,9	30,6	27,9
BORÇLANMA GEREĞİ	6,1	4,8	5,3	7,4	10,2	10,6	11,7	8,2
Konsolide Bütçe	3,5	3,1	3,3	3,0	5,3	4,3	6,7	3,8
KİT	3,3	2,2	1,9	3,8	3,1	3,3	2,5	2,2
İşletmeci	3,4	2,1	2,0	4,0	3,3	3,8	2,8	2,0
Tasarrufçu	-0,2	0,1	-0,0	-0,2	-0,2	-0,5	-0,3	0,1
Mahalli İdareler	0,5	0,4	0,2	0,0	0,3	0,8	0,8	0,4
Döner Sermaye	-0,0	0,1	-0,0	-0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sos. Güv Kur.	-0,6	-0,4	-0,4	-0,3	0,1	0,2	0,6	0,4
Fonlar	0,6	-0,5	0,4	0,6	0,9	1,3	0,5	0,7
Özel. Kap. Kur.		-0,0	-0,1	0,2	0,4	0,7	0,7	0,7
FAİZ DIŞI BORÇLANMA GEREĞİ[2]	3,1	1,0	3,7	0,9	6,4	6,9	5,9	0,6

Kaynak: DPT

1 Geçici, 2 Sadece Konsolide Bütçe Faiz Ödemeleri Hariç Tutulmuştur.

Tablo. 3

Konsolide Bütçe Gelir ve Harcamalarının Yüzde Dağılımı

(Yüzde Pay)

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994[1]
HARCAMALAR	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Cari	35,7	35,4	43,6	49,7	46,4	51,5	42,2	38,7
-Personel	23,6	24,1	33,0	39,4	37,8	42,4	34,9	30,7
-Diğer Cari	12,1	11,4	10,7	10,3	8,5	9,1	7,5	8,0
Yatırım	18,1	15,0	13,3	13,2	13,2	13,2	11,0	7,9
Transfer	46,2	49,6	43,0	37,1	40,5	35,3	46,8	53,4
-Faiz Ödemeleri	17,8	23,7	21,7	20,8	18,5	18,2	24,0	33,5
İç Borç Faizi	9,9	15,0	13,4	14,3	13,0	13,8	19,1	26,2
Dış Borç Faizi	7,9	8,7	8,3	6,5	5,5	4,4	4,9	7,3
GELİRLER	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Genel Bütçe	98,1	98,3	98,6	98,8	99,0	99,2	99,0	99,6
-Vergi Gelirleri	89,7	83,6	84,1	82,2	81,3	81,3	75,2	79,3
-Vergi Dışı Normal Gelirler	7,5	7,2	8,0	7,7	4,1	4,4	5,0	6,7
-Özel Gelir ve Fonlar	0,9	7,5	6,4	8,9	13,7	13,5	18,8	13,7
Katma Bütçe	1,9	1,7	1,4	1,2	1,0	0,8	1,0	0,4

(1) Geçici

rinde yoğunlaşması sanayinin rekabet gücünü olumsuz yönde etkilemekte, dolayısıyla AB ekonomisiyle bütünleşme sürecine giren açık bir ekonomide bu yapının sürdürülmesi güçleşmektedir."

"Vergi tahsilatında arzu edilen gelişmenin sağlanamamasının başlıca nedenleri; vergisel teşviklerin yoğun olarak kullanılması sonucunda vergi matrahlarının erimesi, belge ve kayıt düzeninin yerleştirilememesi, yönetim ve denetim fonksiyonlarının işletilememesi sonucunda vergi kayıp ve kaçağının önemli boyutlara ulaşmış olmasıdır."

"1984-1992 döneminde yapılan denetimlerde bulunan matrah farkı yüzde 46,1'dir. Bu her 146 liralık vergi matrahının 100 lira olarak gösterilmesi anlamına gelmekte ve vergi kayıp ve kaçağının boyutları konusunda önemli ipuçları vermektedir. Vergi kayıp ve kaçağını gösteren bir diğer gösterge efektif Katma Değer Vergisi (KDV) oranıdır. 1991 yılında tarım sektöründe ağırlıklı kanuni KDV oranı yüzde 6,5 iken, efektif KDV oranı yüzde 1,8 olarak hesaplanmaktadır. Hizmetler ve sanayi sektörlerinde yüzde 12'lik ağırlıklı kanuni KDV oranına karşılık efektif KDV oranı hizmetler sektörü için yüzde 4,7, sanayi sektörü için ise yüzde 9,6'dır." Tablo. 4

"1986-1991 döneminde kanuni kurumlar vergisi oranı yüzde 46 iken, efektif oran yüzde 26 civarında kalmaktadır. Bankalarda bu oran yüzde 10'lar seviyesine inmektedir. Diğer taraftan, ücretler üzerinden alınan gelir vergisinin, toplam gelir vergisi brüt tahakkuku içerisindeki payı yüzde 55 civarında, toplam vergi gelirleri içerisindeki payı ise yüzde 21'in üzerindedir. Ayrıca, gelir vergisinde beyannameli mükelleflerin yüzde 90'ının hayat standardına göre vergilendirilmesi, bu verginin tamamen götürü bir vergiye dönüştüğünü göstermesi açısından önemlidir.

Vergi idaresinin yeterince etkin olamaması nedeniyle yapılan vergi düzenlemelerinin kayıtlı sektörü hedef alması kaçınılmaz hale gelmiş, bu ise vergilemede adalet prensibinden ödünleri beraberinde getirmiştir. Bu ödünler nedeniyle geir vergisi adeta bir istihdam vergisi ve götürü vergi niteliğine dönüşmüş, kurumlar vergisi ise istisna ve muafiyetler nedeniyle efektif olarak çok düşük seviyelere gerilemiştir."

"1993 yılı sonunda ve 1994 yılı başında çıkartılan vergi kanunları ile vergi sisteminde oluşan bu yapı değiştirilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda: bir çok vergisel teşvik kaldırılmış ya da daraltılmış, üniter sisteme aşamalı olarak geçiş imkanı yaratılmış, vergi kayıp ve kaçağının azaltılması amacıyla her vatandaşa bir vergi numarası verilmesi imkanı getirilmiş, teşhir müessesesine işlerlik kazandırılmış, kaçakçılık cezaları artırılmış, götürü vergilemenin kapsamının daraltılmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır."

"Vergi sisteminde yapılan bu düzenlemeler söz konusu sorunların çözümünde önemli bir adım olmakla birlikte, kayıtdışı iktisadi faaliyetlerin vergi kapsamına alınması, yükün dağılımında iktisadi etkinlik, vergi sisteminde basitleştirme, vergi idaresi ve denetiminin yeniden yapılandırılması ihtiyacı devam etmektedir."

C- KAMU KESİMİ BORÇLANMA GEREĞİ

Türkiye uzun yıllar kamu açıklarıyla yaşamaktadır. Kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılama nispetleri aşağıda verilmiştir. Taablo. 5

Buna göre toplam gelirlerin toplam harcamalara nis-

peti 1987 yılında %78,7 iken, 1993'te %61,7'ye düşmüştür. 1994 yılında bir yıla mahsus olarak getirilen ekonomik denge, net aktif ve diğer ek vergilerin etkisiyle bu rakam %70,6'ya çıkmıştır. Başka bir deyişle kamuda harcanan her 100 liranın 1993'te 38,3'ü, 1994'te ise 29,4'ü borçlanarak karşılanmıştır.

Konsolide bütçe rakamları da gelirlerin giderleri karşılama nispetlerinin 1987-1993 arasında belirgin bir şekilde bozulduğunu göstermektedir. 1994 yılı 5 Nisanında alınan tedbirlerle bir yandan kamu harcamaları azaltılmış, bir taraftan da bir kereye mahsus olarak getirilen vergilerden 53 trilyon TL ek kaynak sağlanmıştır. Bu sebeple gelirlerin giderleri karşılama nispetleri 1994 yılında 1993 yılına nazaran artmıştır. Ancak 1995 yılı konsolide bütçe rakamları bu artışın kalıcı olmadığını göstermektedir. Tablo 5'den görüleceği gibi konsolide bütçe vergi gelirlerinin konsolide bütçe giderlerine nispeti 1994'te %66.1 iken 1995'te 63,7'ye; aynı şekilde konsolide bütçe gelirlerinin giderlere nispeti de %83,4'ten %82,3'e düşmüştür.

Kamu kesimi toplam açığının GSMH'ya nispetine kamu kesimi borçlanma gereği (KKBG) denilir. Tablo 1'de KKBG ve kamu idareleri itibariyla ayrıntısı verilmiştir. Bu tablodan toplam kamu açığının çok büyük bir kısmının konsolide bütçe açıklarıyla işletmeci KİT açıklarından kaynaklandığı görülmektedir. KKBG 1987'de %6,1 iken 1993'te %11,7'ye yükselmiştir. Yukarıda açıklandığı üzere 5 Nisan tedbirleriyle 1994'te %8,2'ye düşürülmüştür. Aynı eğilim konsolide bütçe borçlanma gereğinde (KBBG) mevcut olup, 1993'te %6,7'ye kadar yükselen oran 1994'te %3,8 olarak gerçekleşmiştir. Ancak 1995 yılı için bu oran %4 olarak, yani önceki yıldan daha yüksek gerçekleşmiştir.

Tablo 1'deki KKBG ile ilgili çekici bir diğer husus faiz dışı borçlanma gereğinin seyridir. 1993 yılında %5,9 olan faiz dışı borçlanma gereği 1994 yılında %0,6'ya inmiştir. Faiz dışı açığın bir yılda %5,3 kadar daraltılması olumlu bir gelişme sayılabilir. Ancak madalyonun bir de öteki yüzüne bakılmalıdır. Devlet sadece konsolide bütçeden GSMH'nın 1993'te %5,8'i, 1994'te de %7,6'sı kadar faiz ödemiştir. Buna mukabil konsolide bütçeden 1994 yılında yapılan yatırım harcaması GSMH'nın sadece %1,8'i kadardır.

Avrupa topluluğu ülkeleri KKBG'nin GSYİH'nın %3'ünü aşmasını tehlike işareti saymışlardır. Oysa ülkemizde KKBG, A.T. ülkelerince belirlenen standardın 1993'te dört katı, 1994'te de üç katı kadardır. Bu durum ülkemizde her alanda olduğu gibi kamu maliyesinde de ciddi bir reform yapma zaruretini ortaya koymaktadır.

D- KAMU AÇIKLARININ FİNANSMANI VE KAMU BORÇLARI

1- Kamu Açıklarının Finansmanı

Kamu açıklarının ne şekilde finanse edildiği Tablo: 6'da görülmektedir. Tablodan çıkarılabilecek sonuçlar şunlardır:

-Dış borçlanma kamu açıklarının finansmanında önemini kaybetmiştir. 1987'de açığın %44,2'si dış borçla finanse edilirken, 1994 yılında açığın %16,5'i kadar net dış borç ödemesi yapılmıştır.

-İç borçlanmanın kamu açıklarının finansmanındaki önemi de oldukça artmış olup, 1987'de açığın %55,8'i kadar iç borçlanma yapılmış iken 1994 yılında açığın

Tablo. 2

Konsolide Bütçe Gelir ve Harcamalarının GSMH'ya Oranı

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994[1]
HARCAMALAR	16,9	16,3	16,5	16,9	20,5	20,1	24,3	22,8
Cari	6,0	5,8	7,2	8,4	9,5	10,3	10,3	8,8
-Personel	4,0	3,9	5,4	6,7	7,8	8,5	8,5	7,0
-Diğer Cari	2,1	1,9	1,8	1,7	1,8	1,8	1,8	1,8
Yatırım	3,1	2,4	2,2	2,2	2,7	2,6	2,7	1,8
Transfer	7,8	8,1	7,1	6,3	8,3	7,1	11,4	12,2
-Faiz Ödemeleri	3,0	3,9	3,6	3,5	3,8	3,7	5,8	7,6
-İç Borç Faizi	1,7	2,4	2,2	2,4	2,7	2,8	4,6	6,0
-Dış Borç Faizi	1,3	1,4	1,4	1,1	1,1	0,9	1,2	1,7
GELİRLER	13,4	13,2	13,2	13,9	15,3	15,8	17,6	19,0
Genel Bütçe	13,2	13,0	13,0	13,7	15,1	15,7	17,4	18,9
-Vergi Gelirleri	12,1	11,0	11,1	11,4	12,4	12,8	13,2	15,1
-Vergi Dışı Normal Gelirler	1,0	1,0	1,1	1,1	0,6	0,7	0,9	1,3
-Özel Gelir ve Fonlar	0,1	1,0	0,8	1,2	2,1	2,1	3,3	2,6
Katma Bütçe	0,3	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,1
GELİR GİDER FARKI	-3,5	-3,1	-3,3	-3,0	-5,3	-4,3	-6,7	-3,8
Emanet ve Avanslardaki Net Değişme	0,0	-0,1	-0,3	-0,1	0,0	-1,1	0,4	0,0
NAKİT AÇIĞI	-3,4	-3,2	-3,6	-3,1	-5,3	-5,4	-6,3	-3,8
BORÇ İDARESİ								
Borç Ödemeleri	7,2	6,6	5,8	4,2	6,3	8,0	10,4	15,0
-Dış Borç Ödemesi	1,6	1,8	1,6	1,4	1,4	1,4	1,3	2,8
-İç Borç Ödemesi	5,6	4,7	4,2	2,8	4,8	6,5	9,2	12,2
-Tahvil	1,5	1,1	1,3	1,2	1,5	1,8	1,7	2,4
-Bono	4,1	3,7	2,9	1,6	3,4	4,7	7,5	9,7
Borçlanma								
-Dış Borç Kullanımı	1,2	2,1	1,6	1,4	1,7	1,8	2,3	1,1
-İç Borç Kullanımı	9,4	7,6	7,9	5,9	9,8	11,6	14,5	17,7
-Tahvil	2,7	3,0	3,9	3,2	1,8	3,2	3,2	0,6
-Bono	5,3	4,0	3,3	2,1	5,4	6,9	8,6	16,0
-Merkez Bankası (Net)	0,5	0,5	0,2	0,1	1,7	1,6	2,7	1,3
-Diğer	0,9	0,2	0,5	0,5	0,9	-0,1	-0,0	-0,2
FİNANSMAN FAZLASI	3,4	3,2	3,6	3,1	5,3	5,4	6,3	3,8

1 Geçicij

Tablo. 4

Konsolide Bütçe Temel Göstergeleri

(Yüzde Oranlar)

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994[1]
Faiz/Toplam Harcama	17,8	23,7	21,7	20,8	18,5	18,2	24,0	33,5
Yatırım/Toplam Harcama	18,1	15,0	13,3	13,2	13,2	13,2	11,0	7,9
Personel/Toplam Harcama	23,6	24,1	33,0	39,4	37,8	42,4	34,9	30,7
Vergi Gelirleri/Toplam Harcama	71,3	67,7	67,1	67,6	60,4	63,9	54,5	66,1
Vasıtasız Vergiler/ Toplam Vergiler	49,6	49,6	53,4	52,1	52,3	50,4	48,6	48,3
Vasıtalı Vergiler/ Toplam Vergiler	50,4	50,4	46,6	47,9	47,7	49,6	51,4	51,7
Net Tahvil+Bono Kull./ Top.TL.Mev.Değ	36,9	30,9	38,0	45,2	37,3	60,7	65,5	56,8
Tahvil (1 Yıl Vadeli) Ortalama Faiz Oranı	47,0	62,4	58,3	51,9	72,1	75,4	86,3	118,7

1 Geçici

Tablo. 5

Kamu Gelirlerinin Kamu Giderlerini Karşılama Nispetleri

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Toplam Gelirler/ Toplam Harcamalar	78,7	82.1	79,8	73.3	64.1	63.4	61.7	70.6	
Konsld. B. Vergi Gel. /Konsld B. Harc.	71.3	67.7	67.1	67.6	60.4	63.9	54.5	66.1	63.7
Konsld B. Gelirler/ Konsld. B. Harc.	79.5	81.0	79.8	82.2	74.3	78.6	72.4	83.4	82.3

Tablo. 6

Kamu Kesimi Borçlanma Gereği ve Finansmanı

	(Cari Fiyatlarıyla, Milyar TL.)							
	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994[1]
TOPLAM KKBG	4563	6235	12283	29324	64638	116792	233972	320049
Finansman	4563	6235	12283	29324	64638	116792	233972	320049
Dış Borçlanma (Net)	2015	2695	1885	3595	2754	14857	30137	-52,903
İç Borç/Alacak (Net)	2548	3540	10398	25729	61885	101935	203835	372951
-Hazine Kısa Vadeli Avans	355	675	457	331	10719	17394	53010	51857
-Diğer	2193	2865	9941	25398	51166	84541	150825	321094
	(Cari Fiyatlarla, İçsel Dağılım)							
Finansman	100 0	100 0	100 0	100 0	100 0	100 0	100 0	100 0
Dış Borçlanma (Net)	44,2	43,2	15.3	12,3	4.3	12,7	12,9	-16,5
İç Borç/Alacak (Net)	55.8	56,8	84,7	87,7	95,7	87,3	87,1	116,5
-Hazine Kısa Vadeli Avansı	7,8	10,8	3,7	1,1	16,6	14,9	22,7	16,2
-Diğer	48,1	46,0	80,9	86,6	79,2	72,4	64,5	100,3
	(Cari Fiyatlarla GSMH'ya Oranlar)							
Finansman	6,1	4,8	5,3	7,4	10,2	10,6	11,7	8,2
Dış Borçlanma (Net)	2,7	2,1	0,8	0,9	0.4	1,3	1,5	-1,4
İç Borç/Alacak (Net)	3,4	2,7	4.5	6,5	9.8	9,2	10,2	9,6
-Hazine Kısa Vadeli Avansı	0,5	0,5	0,2	0,1	1,7	1,6	2,7	1,3
-Diğer	2,9	2,2	4,3	6,4	8,1	7,7	7,6	8,2

Kaynak: DPT

1 Geçici

Tablodaki 'Diğer' kalemi=Tahvil+ Bono+Konsolide Borçlar'dır.

%116,5'i kadar iç borçlanmaya gidilmiştir.

-Merkez Bankası'ndan kısa vadeli avans kullanımı artmıştır. Avans kullanımı 1990 yılında %1,1'e kadar düşmüşken 1994'te %16,2'ye çıkmıştır.

Kamu açıklarının finansmanında iç borçlanmaya ağırlık verilmesinin üç olumsuz etkisi olmuştur: Faizlerin aşırı yükselmesi, iç borç vadelerinin kısalması ve Türk Lirasının aşırı değerlenmesi.

1995 başında üç aylık senetler %110 faizle satılırken 1995 sonunda yıllık bileşik faizi %240'a ulaşan ihaleler yapılmıştır. 1996 yılı başında yapılan son ihalelerde yıllık bileşik faiz %164,23 nispetindedir. Kamu iç borçlanması yüksek maliyetlerle yapılmaktadır. Mesela Ocak ayında yapılan 3'er ay vadeli dört ihalede yıllık ortalama faiz 108 ile 114 arasında iken, aynı ayda 3 ay vadeli mevduat faizi %87'dir. Haziran ayında yapılan 6 ay vadeli ihalede yıllık ortalama faiz oranı %99 iken 6 ay vadeli mevduatın faiz oranı %78 olmuştur. Bu örnekleri her vade ve ay için çoğaltmak mümkündür. Yapılan hesaplamalar Devlet içborçlanma senetlerine ödenen reel faizlerin de oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Mesela 1995'in son ihalesi ile 1996'nın ilk ihalesinde yıllık bileşik faiz oranı %240 olmuştur. 1995 yılı sonunda tüketici fiyatlarıyla enflasyonun %79 olduğu nazara alınırsa reel faiz oranı %90'lara ulaşır. Devlet içborçlanma senetlerinin ortalama yıllık bileşik faizi %130 olsa bile, reel faiz oranı %28,5 olur ki bu oranlar başka ülkelerde görülebilecek oranlar değildir. Mesela uzun vadeli kredi faizlerinde A.T. ülkeleri ortalaması %8 civarındadır. Tablo. 6

1995 yılı sonunda genellikle 90 ila 104 gün vadeli senetlerle borçlanma yoluna gidilmiştir. Hatta 1995 Aralık ayında bir ihalede vadenin 50 güne düşürüldüğü de olmuştur. Bu vade yapısı borç stokunun ortalama vadelerini de düşürmektedir. Ortalama vade bir yılın altında olup, 1.12.1994-29.8.1995 tarihleri arasında yapılan ihalelerde ortalama vade 6,5 aydır.

"Kamu kesiminin mali sistem üzerindeki baskısının giderek ağırlaşması, faiz oranlarının yükselmesi ile birlikte, vade yapısının kısalmasına ve enflasyonist bekleyişlerin süreklilik kazanmasına yol açmıştır. 1990-1993 döneminde ortalama fiyat artışı yüzde 60 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde, geriye doğru endeksleme alışkanlığı yaygınlaşmış, geçmiş dönem fiyat artışları mal ve faktör fiyatlarının oluşumunda en belirleyici unsur haline gelmiştir."

"1990-1993 döneminde, kamu açıklarının sürekli artmasına rağmen fiyat artış hızlarında önemli dalgalanmalar kaydedilmemiştir. Bu gelişmede, Türk Lirasının reel değer kazanması, OECD ülkelerindeki ekonomik durgunluk nedeniyle dış ticaret hadlerinin lehte gelişmesi ve koruma oranlarının düşürülmesi ile birlikte ithalattaki yüksek artışların, ticarete konu olan sektörlerde fiyat artış hızlarını sınırlaması etkili olmuştur. Bununla birlikte, fiyat artışlarının yüksek seviyesi ekonomide belirsizliği artırarak kaynak kullanımında etkinliği azaltmış ve ekonominin orta vadeli büyüme potansiyelini olumsuz yönde etkilemiştir." (Plan, s. 9)

2- Borç Stoku

a.) İç Borçlar: Toplam iç borç stoku, bu sto-

Tablo. 7

İç Borç Stoku (Milyar TL.)

						Tahvil+Bono/İç Borç Stoku/Borç Stokunun		
	Toplam	Tahvil	Bono	Diğer(1)	GSMH	GSMH(%)	GSMH(%)	Ort. Vadesi(Yıl)
1987	17.218	2.407	1.923	12.888	75.019	5,8	23,0	1,0
1988	28.458	4.880	2.542	21.036	129.175	5,7	22,0	1,3
1989	41.934	10.863	3.537	27.534	230.370	6,3	18,2	1,6
1990	57.180	18.801	5.469	32.910	397.178	6,1	14,4	2,0
1991	93.644	24.679	18.258	50.707	634.393	6,8	14,8	1,5
1992	194.237	86.388	42.247	65.602	1.103.605	11,7	17,6	1,0
1993	356.555	189.713	64.488	102.354	1.997.353	12,7	17,9	1,0
1994G.(2)	779.419	218.722	307.386	253.311	3.903.301	13.5	20,0	0,7

1 Hazine Kısa Vadeli Avansı+Konsolide Borçlar, 2 Borç stokunun ortalama vadesi Ocak-Eylül dönemini içermektedir.

kun yapısına ilişkin bilgiler ve bunların GSMH'ya nispetleri Tablo:7'de verilmiştir. Buna göre iç borçların GSMH'ya nispeti 1987'de %23 iken 1990'da %14,4'e kadar düşmüş ancak 1991'den itibaren artarak 1994'te GSMH'nın %20'sine ulaşmıştır. İç borç rakamı 1995 Ekim ayı itibariyla 1,218 katrilyonu aşmış bulunmaktadır. İç borç stokunun ortalama vadesi ise 8-8,5 ay civarına düşmüştür.

b) Dış Borç Stoku: Dış borç stoku 1988'de 40.7 milyar dolar iken 1995 Haziran itibariyla 73.8 milyar dolara yükselmiştir (Tablo: 8). 1990 yılında GSMH'nın %32'sine kadar gerileyen dış borçlar müteakip yıldan itibaren artarak 1994'te GSMH'nın %50'sine ulaşmıştır. Burada dikkat çekici bir husus vardır: Dış borçlar 1993 yılında 7,3 milyar dolar iken 1994'te 65,6 milyar dolara düşmüş olmasına rağmen, GSMH'ya nispeti %37'den %50'ye çıkmıştır. Bunun sebebi GSMH'nın 1993'te 181,8 milyar dolardan 1994'te 131,4 milyar dolara düşmüş olmasıdır.

Dış borçların vade yapısında istikrarsızlık eğilimi olmakla birlikte henüz önemli bir bozulma yoktur. Kısa vadeli borçlar 1993'te toplam dış borcun %28'ine ulaşmış ama 1994 ve 1995'te düzelme görülmüştür.

Dış borçların ihracaat gelirlerine oranı bozulma eğilimi göstermektedir. 1988 yılında dış borçlarımız ihracaat gelirlerimizin 3,5 katı iken 1993'te 4,4 katına çıkmıştır. 1994'te bu oran düşmüş olmakla birlikte bu düşüşün sürdürülebilir olup olmadığı izlenmelidir.

İç ve dış borç stoku birlikte değerlendirildiğinde borç yükünün GSMH'nın (20+50)%70'i civarında olduğu görülür. Bu oran AT'nın üye ülkeler için belirlediği standardın üzerindedir. Bilindiği gibi AT. ülkelerinde kamu borçlarının GSYİH'nın %60'ını aşmaması öngörülmüştür. Tablo. 7-8

III- PLANDA ÖNGÖRÜLEN AMAÇLAR VE HEDEFLER

A- TEMEL AMAÇLAR VE İLKELER

Bu bölümde planda aynı başlık altında belirtilen amaç ve ilkeler özetlenecektir.

Plan yeni bir stratejik yaklaşımla hazırlanmış olup, orta ve uzun vadeli ekonomik, sosyal ve kültürel politika uygulamalarının genel ilkelerini ve önceliklerini belirleyecek, ekonominin muhtemel gelişme istikametlerini tahmin edecek ve ekonomik birimlerin karar alma süreçlerine yardımcı olacak genel bir çerçeveyi sağlamak amaçlanmıştır.

Üzerinde önemle durulan amaçlar;

-sürdürülebilir hızlı büyümenin gerçekleştirilmesi,

-toplumun refah seviyesinin yükseltilmesi,

-gelir dağılımının iyileştirilmesi,

-üretken istihdamın arttırılması olmuştur.

Kurumsal yapının, kamu ve özel kesimindeki örgütlenmenin toplumun yenilenme ve uyum gücünü arttıracak şekilde yeniden düzenlenmesi ekonomik ve sosyal alanda başarının temel şartı olarak görülmüştür. Kurumsal düzenlemelerde; kamu finansmanının iyileştirilmesi, mali sistemin rasyonelleştirilmesi ve ekonomide rekabet ortamının geliştirilmesi esas olacaktır.

Sosyal devlet anlayışı toplumsal yararın yüksek olduğu eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konularında yoğunlaştırılacaktır.

Kamu hizmetlerinden yararlananların sağladıkları bireysel faydanın karşılığını ödemeleri esas olacaktır.

Devletin asli görevini tam olarak yapabilmesi için, özelleştirme yoluyla üretim alanından çekilmesi hızlandırılarak küçülmesi sağlanırken, rekabetçi piyasa koşullarının hakim olmasını sağlamak üzere devletin kural koyma ve konulan kurallara uyulmasını sağlama işlevleri ağırlık kazanacaktır.

Makroekonomik ve yapısal uyum politikaları uygun bir zamanlama ve bütünlük içinde uygulanarak istikrarlı ve sürdürülebilir büyüme ortamı yaratılacaktır.

B- KAMU HARCAMALARI VE BÜTÇE UYGULAMASI İLE İLGİLİ PLANDA ÖNGÖRÜLEN AMAÇLAR, YAPISAL DÜZENLEMELER VE HEDEFLER

1. Amaçlar ve Yapısal Düzenlemeler

Planda böyle bir başlık altında konu işlenmiş değildir. Planın muhtelif yerlerinde belirtilen amaçlar şöyle toparlanabilir:

-Kamu kesimi borçlanma gereği azaltılacak, açıkların finansmanında mali piyasalarda istikrarsızlık yaratmayacak faiz ve vade yapısını içeren bir borçlanma politikası izlenecektir.

-Kamu harcamalarında tasarrufa gidilecek, israftan kaçınılacak, harcamalarda saydamlık ve denetlenebilirlik imkanları getirilerek mali disipline önem verilecektir.

-Verimsiz ve pahalı devlet yapılanması ve işleyişi tasarruf ve etkinlik ilkeleri çerçevesinde yeniden düzenlenecektir.

-Devlet ekonomik faaliyetlerini en aza indirecek, sübvansiyon dağıtan bir yapıdan uzaklaşacak, mali piyasalar üzerinde baskı oluşturmayacak, etkin kay-

Tablo. 8

DIŞ BORÇ BAKİYESİ (Dönem Sonu) (Milyon Dolar)

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995[1]
	(Vadeye Göre)							
Kullanılmış Borç Bakiyesi	40722	41751	49035	50489	55592	67356	65601	71581
Orta ve Uzun Vadeli	34305	36006	39535	41372	42932	48823	54291	58415
Kısa Vadeli	6417	5745	9500	9117	12660	18533	11310	13166
	(Borç Alana Göre)							
Orta ve Uzun Vadeli	34305	36006	39535	41372	42932	48823	54291	58415
Kamu Sektörü (KİT'ler Dahil)	26234	27425	30416	32590	33598	36237	39550	41789
Merkez Bankası	6546	6975	7321	6530	6150	6618	8597	9756
Özel Sektör	1525	1606	1798	2252	3184	5968	6144	6870
Kısa Vadeli	6417	5745	9500	9117	12660	18533	11310	13166
Merkez Bankası	1830	799	855	557	572	667	828	949
Ticari Bankalar	2767	3118	5373	5216	7157	11127	4684	5809
Diğer Sektörler	1820	1828	3272	3344	4931	6739	5798	6408
	(Borç Verene Göre)							
Orta ve Uzun Vadeli	34305	36006	39535	41372	42932	48823	54291	58415
Uluslararası Kuruluşlar	9192	8740	9564	10069	9160	8674	9183	9908
İkili Anlaşmalar	11382	11431	12984	14587	15035	18153	20678	22292
Ticari Bankalar	5570	5043	4843	4309	3640	3083	2325	2386
Tahvil İhraçları	3321	5226	5877	6683	9316	12623	13788	14159
Özel Alacaklılar	4840	5566	6267	5724	5781	6290	8317	9670
Kısa Vadeli	6417	5745	9500	9117	12660	18533	11310	13166
Ticari Banka Kredileri	2950	1841	3845	4144	6490	9526	2901	3832
Özel Kesim Kredileri	3467	3904	5655	4973	6170	9007	8409	9334
İhracat	11661.8	11624.7	12959.3	13593.6	14714.6	15345	18105.9	
GSMH (Dolar)	90.939	108.633	152.310	152.145	160.252	181.804	131.389	
D. Borç/GSMH Dolar (Dolar)	0.45	0.38	0.32	0.33	0.35	0.37	0.50	
Dış Borç/İhracat	3.49	3.59	3.78	3.71	3.78	4.39	3.62	
Kısa Vade Borç/Dış Borçlar	0.16	0.14	0.19	0.18	0.23	0.28	0.17	0.18

Kaynak: Kısa vadeli dış borç stoku için Merkez Bankası, orta ve uzun vadeli dış borç stoku için Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı.

(1) Geçici (Mart 1995 itibariyle)

GSMH için DPT

nak tahsisi için uygun makroekonomik ortamı oluşturarak kural koyucu ve orta vadede belirsizlikleri giderici genel bir yönlendirme görevi üstlenecektir.

-Kamu kesiminde ücret adaletsizliği giderilecektir.

Bu çerçevede düşünülen düzenlemeler ise şöyle özetlenebilir:

-Bütçeler 10'lar bazında hazırlanarak saydamlık arttırılacak, fayda-maliyet ilişkisine önem verilerek Program Bütçe uygulaması daha etkin hale getirilecek, bütçe harcamalarının detay bazda incelenmesi sağlanarak işlevlerini kaybetmiş olanlar tasfiye edilecektir.

-Maliye politikasının etkinliğini arttırmak amacıyla mümkün olduğu ölçüde belirli gelirlerin belirli harcamalara tahsis edilmemesi ilkesine uyulacak, işlerliği olmayan ve kuruluş amaçları ortadan kalkan fonlar ile döner sermayeler tasfiye edilecek, katma bütçeli kuruluşlar gözden geçirilecektir.

-Sürdürülebiir bir borçlanma düzeyinin sağlanması için kamu borç stokundaki artışların, kamu sabit sermaye yatırımlarını aşmamasına özen gösterilecektir. Diğer taraftan, borç stokunun GSMH içindeki payı düşürülerek ve vade yapısı uzatılarak hafifletilecektir. Bu gelişme, özelleştirme gelirlerinin arttırılması ile de desteklenerek kamunun borçlanma ihtiyacı ve dolayısıyla borç stoku azaltılacaktır.

Kamu personel rejimindeki sorunların çözümü için ilgili tüm kurumların katkısıyla, geniş kapsamlı bir kamu personeli reform paketi hazırlanarak uygulamaya konulacaktır.

Kamu kesiminin yeniden yapılanması sürecinde istihdamın sayı, nitelik, verimlilik ve ücret düzeyi bakımından sağlıklı bir yapıya kavuşturulması için kamu kesimindeki istihdam gözden geçirilecek, kamu yönetiminin yeterli sayı ve nitelikte personelle donatılmasını ve personel kaynaklarının verimli ve yerinde istihdamını sağlamak üzere insangücü planlaması yapılacak ve etkinliğin artırılması amacıyla iş analizlerine dayalı norm kadrolar hazırlanacak ve mevcut durumun olması gereken açısından değerlendirilebilmesi için kamu insan gücü envanteri çıkarılacaktır.

2- Hedefler

Plan döneminde GSMH'nın yıllık ortalama %5,5-7,1 nispetleri arasında artacağı tahmin edilmiş ve makroekonomik hedefler bu iki orana göre belirlenmiştir. Tablo 9 ve 10 bu iki büyüme nispetlerine göre kamu kesimi toplam gelir ve harcama hedeflerini göstermektedir.

Buna göre, VI'ncı Plan döneminde yüzde 30'lar seviyesinde olan ve 5 Nisan Ekonomik İstikrar Tedbirlerinin de etkisiyle 1995 yılında yüzde 24,8'e düşen toplam kamu harcamalarının GSMH içindeki payının, 2000 yılında yüzde 23,7-24,1 seviyesinde gerçekleşmesi hedeflenmiştir. Ancak, harcamalrın dağılımında önemli bir değişme öngörülmektedir.

Bu çerçevede, mali disiplinin sağlanması sonucunda cari harcamaların GSMH içindeki payı sabit tutulurken, ekonomik ve sosyal altyapının geliştirilmesi ve bölgesel gelişmişlik farklarının

Tablo. 9

Kamu Kesimi Toplam Gelir ve Harcamaları (GSMH Büyümesi= %5,5)
(Cari Fiyatlarla GSMH'ya Oranlar, Yüzde)

	1995[1]	1996	1997	1998	1999	2000
VERGİLER	18,1	18,9	19,0	19,5	19,7	20,5
Vasıtasız	6,7	7,3	7,4	7,5	7,6	7,7
Vasıtalı	11,4	11,6	11,6	11,9	12,1	12,3
Dahilden Alınan Vergiler	10,2	11,1	11,0	11,3	11,4	11,6
Dış Ticaretten Alınan Vergiler	1,2	0,5	0,6	0,6	0,7	0,7
VERGİ DIŞI NORMAL GELİRLER	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4
FAKTÖR GELİRLERİ	1,3	1,0	1,0	0,9	0,8	0,8
SOSYAL FONLAR	(1,5)	(1,5)	(1,5)	(1,5)	(1,5)	(1,5)
TOPLAM GELİR	19,3	19,9	19,9	20,3	20,5	20,7
CARİ HARCAMALAR	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0
YATIRIM HARCAMALARI	4,8	5,0	5,3	5,7	6,2	6,8
Sabit Sermaye	4,6	4,8	5,1	5,5	6,0	6,7
Stok Değişmesi	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1
TRANSFER ve DİĞER HARCAMALAR	10,0	10,4	9,3	8,3	7,5	6,9
TOPLAM HARCAMA	24,8	25,4	24,6	23,9	23,7	23,7
BORÇLANMA GEREĞİ	5,5	5,5	4,6	3,6	3,2	3,0
FAİZ DIŞI BORÇLANMA GEREĞİ	(3,6)	(3,0)	(1,7)	(1,4)	(0,9)	(0,6)
ÖZELLEŞTİRME DIŞI BORÇLANMA GEREĞİ	8,3	7,0	5,4	4,5	4,0	3,7
FAİZ VE ÖZELLEŞTİRME DIŞI BORÇLANMA GEREĞİ	(0,7)	(1,5)	(0,9)	(0,5)	(0,1)	0,2
DIŞ BORÇLANMA (NET)	(0,4)	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8
İÇ BORÇ/ALACAK (NET)	5,8	4,7	3,8	2,8	2,4	2,1

1 Gerçekleşme Tahmini

giderilmesi açısından toplam kamu harcamaları içinde yatırımlara ayrılan pay artırılacaktır. Kamu sabit sermaye yatırımlarının 1995 yılında yüzde 4,6 olan GSMH içindeki payı 2000 yılında yüzde 7'lere çıkarılacaktır. Tablo. 9-10

Enflasyonda ve özelleştirme gelirlerinde sağlanacak olumlu gelişmelere bağlı olarak iç ve dış borçlanmanın azalmasıyla, 2000 yılında, iç borç faiz ödemelerinin GSMH içindeki payının 1995 yılındaki yüzde 7,5'lik seviyesinden yüzde 2,4-2,6'ya, dış borç faiz ödemelerinin GSMH içindeki payının da 1995 yılındaki yüzde 1,5'lik seviyesinden yüzde 1,1-1,0'e gerileyeceği tahmin edilmektedir. Bu gelişmelerin de etkisiyle, 1995'de yüzde 11,8 olan cari transferlerin GSMH içindeki payının 2000 yılında yüzde 7,2-7'ye düşmesi beklenmektedir.

Harcamalarda sağlanan bu tasarruf, plan döneminde kamu çalışanlarının sayısı sabit tutulurken gelirlerinde reel olarak artış sağlanmasına imkan verecektir.

Öngörülen kamu gelir ve harcama hedefleriyle tutarlı olarak, 1995 yılında yüzde 5,5 olan kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH içindeki payının, Plan dönemi sonunda yüzde 3,0-3,2'ye düşeceği tahmin edilmektedir.

Plan döneminde faiz yükündeki azalmanın etkisiyle kamu kesimi finansman dengesinde faiz dışı fazla verilmesi ihtiyacı ortadan kalkacak, harcamalar için gerekli kaynaklar ayrılabilecektir. Bu nedenle, faiz ödemeleri hariç tutulduğunda, 1995 yılında GSMH'nın yüzde 3,6'sı düzeyinde olan kamu kesimi finansman dengesi fazlasının 2000 yılında yüzde 0,6-0,5'e gerilemesi beklenmektedir.

C- VERGİ İLE İLGİLİ PLANDA ÖNGÖRÜLEN YAPISAL DÜZENLEMELER VE HEDEFLER

1- Amaç ve Yapısal Düzenlemeler

Planda vergi düzenlemesindeki amacın, kayıtdışı ekonominin vergi kapsamına alınması, iktisadi etkinliğin sağlanması ve yatırımların özendirilmesi ile vergi adaletinin gerçekleştirilmesi olduğu belirtilmiştir.

Vergi alanındaki temel strateji de AB vergi politikası ve vergi yapısını dikkate alarak tüm ekonomik faaliyetleri kapsayan, üretim faktörleri üzerindeki vergi yükünü azaltan, tüketim vergilerine ağırlık veren, gayrimenkul rantlarını vergileyen bir sistem oluşturmaktadır.

Bu çerçevede alınacak politika tedbirleri planda belirtilmiş olup aşağıda özetlenecektir:

-İdarenin yeniden yapılandırılması: Vergi idaresi ve denetimin daha etkin hale getirilmesi, vergi kayıp ve kaçağının asgari seviyeye indirilmesi için idarenin yeniden yapılandırılması sağlanacaktır. Vergi idaresinin bölge bazında teşkilatlanması tamamlanacak, vergi idaresinin otomasyonu gerçekleştirilecek, denetimin etkinliğinin arttırılması amacıyla denetim birimleri arasında koordinasyon sağlanacaktır.

-Vergi İstişare Konseyi kurulacaktır: Vergi politikasının toplumun temel tercihleri ve ülkenin ihtiyaçları doğrultusunda yapılandırılması amacıyla, akademik kurumların, işçi-işveren kuruluşlarının ve özel kuruluş ve örgütlerin de katılımıyla, yetki ve sorumlulukları tanımlanmış Vergi İstişare Konseyi kurulacaktır.

-Ücretlerin ve alt gelir grublarının vergi yükleri, gelir vergisi tarifesi yeniden düzenlenmek suretiyle indirilecektir.

-Gelir, Kurumlar ve Katma Değer Vergilerinde istisna ve muafiyetler gözden geçirilecektir, yatırım teşviklerinin ise etkinliği arttırılacaktır.

Vergilemede kayıt düzenini bozan götürü vergilendirme bölgesel ve sektörel olarak Gelir Vergisi Kanunu'nda gerçek usule geçişin özendirilmesi suretiyle daraltılacaktır. Diğer taraftan, üniter sisteme geçiş kademeli olarak mevcut Gelir Vergisi Kanunu'nda yeralan takvim çerçevesinde tamamlanacaktır. Stopaj uygulaması nihai vergilendirme aracı olarak değil, otokontrol ve peşin vergi aracı olarak kullanılacaktır.

Gelir vergisine götürü vergi niteliği kazandıran hayat standardı uygulamasına, vergi sisteminde belge ve kayıt düzeni yerleştirildikten ve etkin bir denetim sağlandıktan sonra son verilecektir. Bu uygulamaya son verilene kadar, Gelir Vergisi Kanununda yeralan hayat standardı göstergeleri ve ilave göstergelerin daha sağlıklı ve adaletli belirlenmesi için gerekli düzenlemeler yapılacaktır.

Tablo. 10

Kamu Kesimi Toplam Gelir ve Harcamaları (GSMH büyümesi= %7,1)

(Cari Fiyatlarla GSMH'ya Oranlar, Yüzde)

	1995[1]	1996	1997	1998	1999	2000
VERGİLER	18,1	18,8	19,2	19,8	20,1	20,4
Vasıtasız	6,7	7,3	7,4	7,5	7,6	7,7
Vasıtalı	11,4	11,5	11,8	12,2	12,4	12,6
Dahilden Alınan Vergiler	10,2	11,0	11,2	11,6	11,7	11,9
Dış Ticaretten Alınan Vergiler	1,2	0,5	0,6	0,6	0,7	0,7
VERGİ DIŞI NORMAL GELİRLER	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4
FAKTÖR GELİRLERİ	1,3	1,0	0,9	0,6	0,6	0,6
SOSYAL FONLAR	(1,5)	(1,5)	(1,5)	(1,5)	(1,5)	(1,5)
TOPLAM GELİR	19,3	19,8	20,1	20,2	20,6	20,9
CARİ HARCAMALAR	10,0	9,9	9,8	9,8	9,9	9,9
YATIRIM HARCAMALARI	4,8	5,3	5,8	6,4	7,1	7,8
Sabit Sermaye	4,6	5,1	5,6	6,2	6,9	7,7
Stok Değişmesi	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
TRANSFER ve DİĞER HARCAMALAR	10,0	9,5	8,6	7,3	6,9	6,4
TOPLAM HARCAMA	24,8	24,7	24,2	23,5	23,8	24,1
BORÇLANMA GEREĞİ	5,5	4,9	4,1	3,3	3,2	3,2
FAİZ DIŞI BORÇLANMA GEREĞİ	(3,6)	(3,4)	(1,9)	(1,6)	(1,1)	(0,5)
ÖZELLEŞTİRME DIŞI BORÇLANMA GEREĞİ	8,3	7,9	5,7	5,0	4,7	4,6
FAİZ VE ÖZELLEŞTİRME DIŞI BORÇLANMA GER	(0,7)	(0,4)	(0,3)	0,1	0,5	0,9
DIŞ BORÇLANMA (NET)	(0,4)	0,5	0,6	0,7	0,8	1,0
İÇ BORÇ/ALACAK (NET)	5,8	4,5	3,6	2,6	2,3	2,2

1 Gerçekleşme Tahmini

belirlenirken sektörel etkiler göz önünde bulundurulacaktır. Diğer taraftan, tüketim üzerinden alınmakta olan çok sayıdaki vergi özel tüketim vergisi kapsamında düşünülerek birleştirilecek ve böylece vergi mevzuatında basitlik sağlanacaktır. Bu kapsamda, akaryakıt tüketim vergisi, ek taşıt alım vergisi, ek vergi, federasyonlar fonu kesintisi, eğitim gençlik spor ve sağlık hizmetleri vergisi, alkol ve tütün üzerindeki savunma fonu kesintisi, deprem fonu kesintisi gibi bir çok tüketim vergisi özel tüketim vergisi adı altında birleştirilecektir.

Kamu hizmetlerinde kullanıcı harcı uygulaması yaygınlaştırılacak, mevcut olanların ise gerçekçi seviyelere çıkarılması sağlanacaktır.

Belge, kayıt ve denetim sisteminin etkinleştirilmesine ve vergi oranlarının düşürülmesine paralel olarak, enflasyon muhasebesinin ve ayarlamasının daha geniş bir şekilde uygulamaya geçirilmesine imkan verecek bir sistem geliştirilecektir.

2. Hedefler

Plan döneminde, vergi idaresinin güçlendirilmesi, kayıt ve belge düzeninin yerleştirilmesi ile birlikte vergi sisteminde öngörülen değişikliklerin gerçekleştirilmesi sonucunda, 1995 yılında yüzde 18,1 olan vergi gelirlerinin GSMH'ya oranı, 2000 yılında yüzde 20 seviyelerine çıkarılacaktır.

İstisna ve muafiyetlerin daraltılması, vergi tabanının genişletilmesi ve üniter sisteme geçişin tamamlanmasının etkisiyle, 1995 yılında yüzde 6,4 olan vasıtasız vergilerin GSMH'ya oranı 2000 yılında yüzde 7lere 1995 yılında yüzde 11,4 olan vasıtalı vergilerin GSMH'ya oranı ise yüzde 12'nin üzerine yükseltilecektir.

1995 yılında yüzde 19,3 olan toplam kamu gelirlerinin GSMH içindeki payının 2000 yılında yüzde 20,7-10,9'a yükseltilmesi hedef alınmıştır. Bu gelişmede, 1995 yılında toplam kamu gelirlerinin yüzde 93,5'ini oluşturan vergi gelirlerinin, 2000 yılında, gümrük birliğinden doğacak vergi kayıplarına rağmen toplam kamu gelirlerinin yüzde 96,4-97,3'üne yükselmesi etkili olacaktır.

Vergi idaresinin ve denetimin yeniden yapılandırılmasına paralel olarak, gelir ve kurumlar vergisi oranlarında tedrici olarak indirime gidilecektir. Katma değer vergisinde ise AB'nin bu vergiye ilişkin kısaltmalarını da dikkate alan bir yapıya geçilecektir. Bu çerçevede, KDV istisna ve muafiyetleri AB ile uyumlaştırılacak, oran farklılaştırması daraltılacaktır.

Hızlı şehirleşme ve imar mevzuatındaki değişikliklerden doğan kentsel rantlar vergilendirilecek, emlak vergisi daha anlamlı bir seviyeye çıkarılarak enflasyona endekslenecek ve tapu harcı oranları düşürülerek gerçek değerler üzerinden tahsil edilmesi sağlanacaktır.

Dünyadaki uygulamalar ile gelir üzerinden alınan vergilerin tasarruflar ve yatırımlar üzerinde yarattığı olumsuz etkiler dikkate alınarak tüketim vergilerine ağırlık verilecektir.

Gümrük Birliği'nin yaratacağı mali etkiler de dikkate alınarak özel tüketim vergisi ihdas edilecektir. Ancak özel tüketim vergisi oranları

Tablo. 11

Merkezi Hükümet Harcamalarının GSMH'ya Nispeti 1

Ülke Grupları*	Harcama/GSMH 1972	1986
Düşük Gelir		
-Medyan	19	23
-Range	8-34	9-42
-Ülke Sayısı	(23)	(17)
Orta Altı Gelir		
-Medyan	15	27
-Range	10-43	8-56
-Ülke Sayısı	(22)	(25)
Orta Üstü Gelir		
-Medyan	25	27
-Range	12-62	7-72
-Ülke Sayısı	(16)	(17)
Sanayileşmiş Ülkeler		
-Medyan	28	40
-Range	13-41	17-57
-Ülke Sayısı	(18)	(18)

*1986 Yılı kişibaşına gelire göre

Kaynak: World Development Report 1988

IV- HEDEFLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE ÖNERİLER

A- KAMU HARCAMALARI İLE İLGİLİ HEDEFLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

1- Kamu Harcamaları Yeterli mi?

İkinci bölümde kamu harcamalarının kompozisyonunun ne kadar bozuk olduğunu gördük. Konsolide bütçenin kabaca 1/3'ü personel, 1/3'ü de faiz giderlerine ayrılmaktadır. Yatırım harcmaları çok ciddi şekilde düşmektedir. Toplam harcamaların GSMH'ya oranı 1994'ten itibaren düşmeye başlamıştır.

Plan döneminde GSMH'nın yıllık ortalama %5,5-7,1 nispetleri arasında artacağı tahmin edilmiş ve makroekonomik hedefler bu iki orana göre belirlenmiştir. Bizce %5,5 nispetindeki büyüme tahmini diğerine (%7,1) göre daha gerçekçidir. Bu sebeple ya-

zıda %5,5'lik büyümeye göre konulan hedeflere atıfta bulunulacaktır.

Plan döneminde toplam kamu harcamalarının daha da düşürüleceği anlaşılmaktadır. 2000 yılında toplam kamu harcamalarının GSMH'ya nispetinin %23,7 olması hedeflenmektedir. Böyle bir hedef, sosyal refah devleti anlayışıyla çelişir mi? kamu harcamalarının bu derece düşürülmesi devletin fonksiyonlarını gereği gibi yerine getirmesinde zaaf yaratır mı? Bu soruların cevabını vermeden önce kamu harcamalarının dünyadaki gidişini ve Türkiye'nin bu tablodaki yerini belirleyelim.

Aşağıda belirteceğim çalışmada merkezi hükümet harcamaları esas alınmıştır. World Development Report 1988'de yeralan bu istatistiklerde Türkiye'nin merkezi hükümet harcamaları konsolide bütçe rakamlarıyla ifade edilmiştir.

Bu çalışmaya göre merkezi hükümet harcamalarının GSMH'ya nispetleri ülke gruplarına göre şöyledir; Tablo. 11

Bu tablonun istatistik kaynağında Türkiye "orta-altı" gelir grubunda olup kamu harcamalarının (konsolide bütçe) GSMH'ya oranı 1972'de %22,7, 1986'da %21,8 olarak gösterilmiştir.

Tablodan çıkan sonuçlar şunlardır: Birincisi, gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelere nazaran GSMH'nın daha küçük bir yüzdesini kamu harcamalarına ayırmaktadır. Genel olarak, kişi başına milli gelir arttıkça kamu harcamalarının milli gelirdeki payı da artmaktadır.

İkincisi, Türkiye'nin bulunduğu "orta altı" gelir grubunda 1972 ile 1986 arasında kamu harcamalarında önemli bir artış görülmesine rağmen, Türkiye'nin rakamlarında gerileme görülmektedir. Üçüncüsü, 1986 rakamları esas alındığında gelişmiş ülkelerin kamu harcamaları/GSMH oranlarının medyan değeri Türkiye'ninkinin yaklaşık iki katıdır. Aradan geçen yıllar zarfında Türkiye'nin kamu harcamalarında bir miktar artış olmakla birlikte, 1994 yılından itibaren yeniden azalma eğilimine girmiştir.

Sonuç olarak, ülkemizde kamu harcamalarının, dolayısıyla kamusal mal ve hizmet üretiminin yeterli düzeyde olduğu söylenemez. Planda sosyal devlet anlayışı vurgulanmış ve toplumsal faydanın yüksek olduğu eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik konularına eğilineceği temel amaçlar arasında ifade edilmiştir. Buna karşılık 1994'te GSMH'nın %28'i, 1987-1994 yılları arasındaki sekiz yıllık dönemde de ortalama %28,15 olan kamu harcamalarının 2000 yılında 23,7'ye düşürülmesi hedeflenmiştir. Bu iki hususun birbiriyle telif edilmesi kanaatimizce oldukça zordur. Bu sebeplerle toplam kamu harcamalarının GSMH'nın %25-26'sından daha fazla düşürülmemesi gerekir.

Kamu harcamalarını GSMH'nın %25-26'larında tutmak planda belirtilen temel amaçlara da uygun düşer. Mesela gelir dağılımının iyileştirilmesi için en önemli araç (sosyal güvenlik harcamaları da dahil) kamu harcamalarıdır. Sosyal güvenlik, eğitim, sağlık, ulaştırma gibi alanlarda hizmetin kemiyet ve keyfiyetini arttırıcı harcamalar gelir dağılımını olumlu yönde etkiler. Ayrıca kamu harcamalarının %23,7'ye düşürülmesi optimum düzeyin altında kamusal mal ve hizmet üretilmesi sonucunu doğuracaktır. Bu durum ise kaynarların etkin olarak kullanılmadığı bir kaynak dağılımını ifade eder.

2- Diğer Amaç ve Hedeflerin Değerlendirilmesi

Planda vergi ile ilgili yapısal düzenlemeler ayrı bir başlık altında ele alınıp incelendiği halde kamu harcamaları ile ilgili yapısal düzenlemelerle ilgili ayrı bir bölüm yoktur. Kamu harcamalarıyla ilgili olarak Planın muhtelif yerlerine serpiştirilen amaçlar hemen herkesin kabul edebileceği genel geçer hususlardır. Harcamalarda israftan kaçınmak, KKBG'nin ve faiz yükünün azaltılması, devlet yapısının tasarruf ve etkinlik ilkesi çerçevesinde yeniden düzenlenmesi gibi hususlara kimsenin itirazı olamaz. Ancak bunların nasıl sağlanacağı üzerinde yeterli fikri çaba sarfedilmiş gözükmemektedir.

Bize göre, kamu harcamalarının GSMH'ya nispetinin düşük olması yanında mevcut fonların da en verimli ve en etkin biçimde kullanılamıyor olması üzerinde önemle durulması gereken bir husustur. Zira ödeneklerin en verimli ve en etkin alanlarda kullanılması halinde mevcut bütçe ile daha fazla ve/veya daha kaliteli kamusal mal ve hizmet üretmek, dolayısıyla toplumun refah seviyesini arttırmak mümkün olur.

Kamu harcamaları bütçelenirken öncelikler iki esasa göre belirlenmelidir: Birincisi özel sektörün kamudan daha verimli ve etkin olarak mal ve hizmet ürettiği alanlara girilmemelidir. İkincisi, kamunun girmesi gerekli görülen alanlarda da kıt kaynakların en verimli ve en etkin şekilde kullanılabileceği alanlara öncelik vermek gerekir. Her liranın alternatif kullanım alanları ve alternatif maliyeti olduğu unutulmamalıdır.

Kamu yatırımları özel sektör yatırımlarıyla rekabet edici değil, tamamlayıcı ve destekleyici olmalıdır. Türkiye'de devlet artık otel işletmekten vazgeçmelidir. Bir başka önemli husus yatırımların zaman boyutudur. Çok sayıda projeye harcama yapmaktansa, az sayıda projeye yeterli kaynak aktarılarak projenin çabuk bitirilmesi sağlanmalıdır.

Planda öngörülen, bütçenin 10'lar bazında hazırlanarak saydamlığın arttırılması, bütçe harcamalarının detay bazda incelenmesi sağlanarak işlevlerini kaybetmiş programların tasfiye edilmesi, belirli gelirlerin belirli harcamalara tahsis edilmemesi ilkesine uyularak fonların ve döner sermayelerin gözden geçirilmesi, işlerliği olmayanların tasfiye edilmesi, katma bütçeli kuruluşların gözden geçirilmesi gibi düzenlemeler kamu gelirlerini daha verimli ve etkin kullanmaya yönelik düzenlemelerdir.

Döner sermaye ve fonlarla ilgili olarak başka sorunlar da vardır. Bunlardan birisi nakit idaresine ilişkindir. Döner sermaye ve fonlar tek hazine hesabı içinde olmadığından nakit fazlaları muhtelif bankalarda vadeli veya vadesiz hesaplarda tutulmaktadır. Bu nakit fazlaları vadeli hesap olarak tutulmuş olsa bile, hazine, vadeli mevduat faizinden daha yüksek bir faizle borçlandığından Devletin net bir kaybı söz konusudur. Dolayısıyla bu hususun çözüme kavuşturulması gerekir.

Döner Sermaye ve fonların saymanlarının büyük

bir kısmı maliye memuru olmayıp, döner sermaye veya fonun bağlı olduğu idarenin memurlarıdır. Başka bir ifadeyle döner sermaye veya fonun ita amiri saymanın disiplin ve sicil amiridir. Bu husus Muhasebe-i Umumiye Kanunu'na aykırı olduğu gibi mali disiplinden uzaklaşılmasına yol açmaktadır. Bu sebeple döner sermaye ve fon saymanları genel ve katma bütçe saymanları statüsüne kavuşturulmalıdır.

3- Kamu Personeli Reformu

Konsolide bütçenin yaklaşık üçte biri personel harcamalarına ayrılmaktadır. Esasen personel başına ödenen ücret düşük olmakla beraber kamuda aşırı istihdam olduğundan personel harcamaları yekün teşkil etmektedir. Başka bir ifadeyle kamusal istihdam sosyal politika aracı olarak kullanılmaktadır. Düşük ücretler personelin verimini olumsuz şekilde etkilemektedir. Ayrıca mevcut personel rejiminde verimsiz personele uygulanabilecek etkili bir müeyyide yoktur. Dolayısıyla bir kere işe giren personelin verimsizlik sebebiyle işten çıkarılması mümkün değildir. Bu mevcut personel rejiminin önemli bir

yarasıdır.

Mevcut personel rejiminin bundan daha önemli problemi ise niteliksiz ya da daha az nitelikli personele nitelikli personelden daha fazla ücret verilmesidir. Bazı kamu kuruluşlarında sendikalı kamu işçisinin, nitelikli ama memur statüsündeki amirlerinden daha fazla ücret aldığı herkesin malumudur. Ücret politikasında kurum içi dengesizlikler yanında kurumlar arası dengesizlikler de mevcuttur. Nitelikli olmayı ve verimliliği adeta cezalandıran bir personel rejiminin tabii sonucu olarak devlet, nitelikli ve verimli personel ihtiyacını niteliksiz ama daha çok sayıda personelle gidermeye çalışmaktadır. Kanaatimizce bu durum düzeltilmedikçe kamu kesiminde yapılacak hiçbir reform beklenilen sonucu vermeyecektir.

Bu bakımdan Planda kamu kesiminde yapılması öngörülen düzenlemelerin en önemlisi ve en isabetlisi kamu personeli reformuyla ilgili olanlardır. Bütün personel kanunlarının kaldırılarak tek bir personel kanunu çıkartılması; ücret adaletsizliğini gidermek, kamu kesimindeki istihdamın nitelik ve nicelik olarak etkinliğini arttırmak amaçlarıyla iş analizlerine dayalı norm kadroların hazırlanması yolundaki düzenlemeler bir an önce hayata geçirilmelidir.

B- KAMU GELİRLERİYLE İLGİLİ HEDEFLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

1- YAPISAL DÜZENLEMELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Planda kamu maliyesi konusunda en ayrıntılı düzenleme vergilerle ilgili olarak yapılmıştır. Bu düzenlemelerle ilgili değerlendirme ve tenkidlerimiz ile Plandakilere ilave olarak yapılması gereken düzenleme tekliflerimiz aşağıda belirtilmiştir.

a) Amaç ile strateji arasında çelişki vardır: III. Bölümde Planın temel amaçlarından birinin gelir dağılımının iyileştirilmesi olduğunu belirtmiştik. Gelir dağılımının son derece çarpık olduğu bir ortamda bu amacın ne kadar yerinde olduğunu izaha lüzum yoktur. Vergi düzenlemesindeki amaçlardan biri de vergi adaletinin gerçekleştirilmesidir. Bu amaç da son derece isabetlidir. Çünkü, mesela Gelir Vergisinin adeta bir istihdam vergisi haline geldiğini Plandaki veriler teyid ve tesbit etmektedir. Mesela gelirlerini yıllık beyanname ile beyan eden mükellefler 1994 yılında ortalama 16 milyon lira, gelir vergisini tevkifat yoluyla ödeyen ortalama bir ücretli 23 milyon lira gelir vergisi ödemişlerdir.[2]

Ancak "tüketim vergilerine ağırlık verilmesi" planda temel bir strateji olarak benimsenmiştir. Kanaatimizce bu bir çelişkidir. Çünkü tüketim vergileri gayri adil bir karaktere sahiptir. "Yaygın bir kanıya göre, bir vergi sisteminin sosyal adaletin gereklerine uygun düşmesi, dolaysız vergilerin toplam vergi hasılası içindeki nispi payın daha fazla olmasına bağlıdır. Çünkü, dolaylı vergiler ... antisosyal bir karaktere sahiptirler."[3]

Hemen belirtmeliyiz ki, vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin payı zaten dolaysız vergileri aşmış durumdadır. 1994 yılı itibariyla vergi gelirlerinin %51.7'si dolaylı vergilerden meydana gelmiştir. Aynı yılda dolaylı vergilerin GSMH'ya oranı %10.5'tir ve plan dönemi sonunda bu rakamın %12,3'e çıkarılması hedeflenmiştir. Başka bir ifadeyle, 2000 yılında toplam vergi gelirlerinin %61.5'inin dolaylı vergilerden, %38.5'inin dolaysız vergilerden oluşması hedeflenmiştir. Böyle bir vergi yapısıyla vergi adaletinin gerçekleştirileceğini ve gelir dağılımının iyileştirileceğini kabul etmek mümkün değildir. Bu tabloya birde, 1994'te GSMH'nın %27.9'u olan toplam kamu harcamalarının, Plan dönemi sonunda %23.7'ye düşürülmesi hedefini ekleyiniz. Böyle bir mali tabloyu ortaya koyan Planın, gelir dağılımını iyileştirme gibi bir hedefinin olamayacağını, olsa da sözde kalacağını söylemek sanırım abartma olmayacaktır.

Genelde gelir dağılımında adaletinin, özelde ise vergi adaletinin sağlanamamasının doğuracağı sonuçlar ve Planın diğer amaçlarını ne şekilde etkileyeceği konusunda kısaca durarak bu konuya kapatacağız. Adaletin faziletinden sözetmeyi diğer sos-

yal bilimcilere bırakalım. Vergi sistemi adil olmaz ise ne olur? "Vergi sisteminin adaletsiz olduğu idrak edilir ise pratik birtakım problemlerin ortaya çıkacağı kesindir. Bu problemlere aşırı bir örnek, Fransız ve Amerikan Devrimi gibi toplumsal felaketlerin kısmen vergilendirmede adaletsizliklerin idrak edilmesinden doğmuş olmasıdır. Daha mutedil, fakat önemli olan problem ise ciddi olarak gayri adil olduğu idrak edilen sistemlerde vergi kaçakçılığının ve vergiye karşı başka türden dirençlerin artma eğiliminde olmasıdır."[4]

Hemen belirtelim ki bugün zaten vergiye karşı bir toplumsal direnç vardır. Dolaylı vergilerin vergi gelirlerinin %61.5'ine yükseltildiği bir ortamda bu direnç bugünkünden daha fazla olabilecektir. Vergi adaleti sağlandığı ölçüde, yani toplumda "herkesin gücü nispetinde vergisini verdiği" kanaati hakim olduğu nispette vergiye karşı toplumsal direnç kırılacaktır.

b- Kayıtdışı ekonominin vergi kapsamına alınması konusunda gerekli düzenlemeler yapılmamıştır: Kayıtdışı ekonominin vergi kapsamına alınması amaç olarak tesbit edilmiş olmakla beraber, planda bunu sağlamaya yönelik hemen hiçbir düzenleme öngörülmemiştir. Sadece istisna ve muafiyetler ile götürülüğün daraltılması hususunda öngörülen düzenlemeler kayıtdışı ekonominin vergilendirilmesi amacına dolaylı olarak hizmet edebilir.

Kayıt dışı ekonomiyi meydana getiren iki unsur vardır. Bunlardan birincisi, meşru (hukuki) faaliyetlerden elde edildiği halde vergi beyannamelerine dahil edilmeyen gelirlerdir. İkincisi, yasal olmayan faaliyetlerden (uyuşturucu ticareti, silah ticareti, fuhuş sektörü) elde edilen ve vergi beyannemelerine dahil edilmeyen gelirlerdir. Burada her ikisini de kavrayabilmek için yapılması gereken düzenlemeleri kısaca zikredeceğiz:

b.1) Devlet yeraltı ekonomisiyle mücadele edecek hukuki düzenlemeyi bir an önce yapmalıdır. Bu çerçevede öncelikle Ekim 1994'te TBMM'ne sunulan Uyuşturucu ve Psikotrop Maddelerin kaçakçılığı ve Kara Paranın Aklanması ile Mücadele Kanun tasarısının kanunlaştırılması gerekir. Bu suretle suç sayılan fiillerle sağlanan gelirlerin meşrulaştırılması yani kara paranın aklanması suç sayılmalı ve bu gelirlerin müsadere edilmesi hüküm altına alınmalıdır. Bu kanunla, kara para ile mücadele edecek birimler oluşturularak gerekli ve yeterli yetkilerle donatılmalıdır.

b.2) Ekonomi hamiline yazılı olmaktan kurtarılmalıdır. Ülkemizde "hamiline yazılı menkul kıymetler" yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Hamiline yazılı senetlerin yaygın olarak kullanıldığı bir ekonomide kayıt ve belge düzeni kurulamaz, dolayısıyla kayıt dışı ekonomi önlenemez. Öyleyse ekonomiyi hamiline yazılı olmaktan kurtarmak için Borçlar Kanunu, Ticaret Kanunu, Sermaye Piyasası Kanunu, Bankalar Kanunu, Çekle Ödemelerin Düzenlenmesine Dair Kanun gibi birçok kanunda gerekli değişiklikler yapılmalıdır.

b.3) Kayıt dışı ekonomi, özellikle yeraltı ekonomisi nakit para ile çalışan bir sektördür. Bu sebeple nakit parayla ödemelerin sınırlandırılması, belli bir miktarın (mesela 100 milyon liranın) üzerindeki ödemelerin çekle veya plastik parayla yapılmasının kanuni bir mecburiyet haline getirilmesi gerekir.

Ayrıca bankalarda kimlik bilgileri tesbit edilmeyen hiçbir kimseye banka hesabı açılmamalıdır. Mevhum kimseler adına hesap açılması önlenmelidir.

Bu arada Bankalar Kanunundaki sırların saklanması ile ilgili madde de yeniden düzenlenmeli; bankalar, hesapları mesleği ve kazancıyla mütenasip olmayan mudiler hakkında ilgili birimlere kendiliğinden bilgi verir hale getirilmelidir.

b.4) Finans sektörünün geniş ve etkin bir şekilde denetimi sağlanmalıdır.[5]

b.5) Servet beyanı yeniden ihdas edilmelidir. Servet beyanı daha önce mevzuatımızda mevcut iken 2995 sayılı Kanunla 27.4.1984 tarihinden itibaren kaldırılmıştır.

Bilindiği gibi gelirden alınan vergiler için bir dönemin geliri (vergi tabanı) o dönemin tüketimi ile servetteki değişmenin toplamıdır. Formüle edersek:

Dönem Geliri (vergi tabanı)= Tüketim+Servetteki değişme.

Görülüyor ki bir dönemde elde edilen gelir ya tüketilir veya servete eklenir. Buna göre tüketim harcamaları ile servetteki artışların gelire denk olması beklenir.

Gelir vergisi beyan esasına dayalı olduğuna göre, devlet, beyanın doğruluğunu araştırmalı ve birtakım otokontrol mekanizmaları öngörülmelidir.

Yukarıdaki formülün ifade ettiği şey, gelirin hem tüketim yönünden hem de servet yönünden kontrol edilmesi gerektiğidir. Sözgelimi mükellef A bir dönemde 100 TL. tüketim harcaması yapmış, serveti de 50 TL. artmış ise, A'nın o dönemde elde ettiği gelir 150 TL. olmalıdır. Bundan daha az gelir beyan edilmesi (sistemde hiçbir vergi istisnası olmadığı varsayımıyla) halinde gelirin bir kısmı gizleniyor demektir.

Feyzioğlu servet beyanını, yapılacak vergi reformunun vazgeçilmez unsurları arasında saymış; aksi takdirde vergi reformunun güdük ve etkisiz kalmaya mahkum olduğunu belirtmiştir. TOBB özel ihti-

sas komisyonu Raporunda daha yumuşak ifadeler kullanılmakla birlikte şöyle denilmiştir:

"Servet beyanı esası uygulandığı sürece, vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesinde, etkin bir vergi güvenlik önemli olmuştur. Bu müessesenin uygulanmasında defter ve belgeler üzerinde yapılan inceleme sonucu saptanamayan matrah farkı, kişinin servetindeki artıştan hareket ederek kavranmaya çalışılmıştır."

"Bu nedenle servet beyanı esasının yeniden getirilmesi yararlı olabilir. Elde edilen gelir, servette artış meydana getiren harcamalar dışında, kişisel harcamalar için de kullanıldığından, getirilecek servet beyanı müessesesinin gider beyanını da kapsayacak şekilde düzenlenmesi yararlı mütalaa edilebilir."[7]

Kanaatimizce beyan edilen gelirin doğruluğunu test edecek bir vergi güvenlik mekanizması olarak servet beyanı esasının yeniden mevzuata dahil edilmesi gerekir.

c) Gelir Vergisi Kanunundan hayat standardının kaldırılacağı ifade edilmekle beraber şarta bağlanmıştır. Hayat standardı esası ancak belge ve kayıt düzeni yerleştirildikten ve etkin bir denetim sağlandıktan sonra kaldırılacaktır!

Hayat standardı esası sebebiyle gelir vergisi adeta baş vergisi hüviyetine bürünmüştür. Vergi adaleti bakımından savunulması zordur. Çünkü hayat standardı esası, küçük esnafı kazanmadığı bir gelirin vergisini vermeye mecbur etmektedir. Bu yüzden gelir vergisi mükellefleri hayat standardından kurtulmak için suni olarak kurumlaşmaya çalışmaktadır. Bu durum bir yandan kırtasiyeciliği ve zaman israfını arttırmakta, diğer yandan kurumlarla gerçek kişiler arasında rekabet eşitsizliği yaratmaktadır. Öte yandan suni kurumlaşma, faaliyeti fiilen durdurulduğu halde tasfiye edilmeyen sermaye şirketlerinin sayısını arttırmakta, gayrifaal olmakla birlikte hukuki varlığı devam eden bu şirketler idarenin işyükünü arttırmaktadır.

Bu sebeplerden dolayı hayat standardı esasının derhal kaldırılmasında fayda vardır.

d) Yatırımların teşviki vergi düzenlemelerinin birincil amacı olmamalıdır:

"Yatırımların özendirilmesi" Planda vergi düzenlemelerinin amaçlarından birisi olarak sayılmıştır. Ancak ne tür vergi düzenlemeleriyle yatırımların teşvik edileceği açıklanmamıştır. Bize göre, bugünkü mali tablo karşısında yatırımların teşviki vergi düzenlemelerinin birincil amacı olmamalıdır. Özellikle istisna ve muafiyetler tanımak şeklindeki teşviklerden şiddetle kaçınılmalıdır. Bu şekildeki her istisna vergi sisteminde ve belge düzeninde açılmış bir gedik gibidir. Ayrıca istisna ve muafiyet tanınması şeklindeki teşvikler, Planda ifade edilen istisna ve muafiyetlerin daraltılması görüşüyle tezat teşkil edecektir.

Yatırım yapmayı teşvik eden en önemli faktör siyasal ve iktisadi istikrardır. Bu ikisi de dengelerine oturmuş bir kamu maliyesi gerektirir. Bunun için de kamu açıklarının sağlam kaynaklarla yani vergilerle finanse edilmesi gerekir. Kamu harcamalarının vergi yerine borçlanmayla finanse edilmesi hem faiz hadlerini yükseltmekte hem de özel sektörün kullanabileceği fonları azaltmaktadır. Yüksek faiz yatırımlarından beklenen geliri düşürdüğünden, yatırımları

azaltıcı bir etkiye sahiptir. Yüksek faiz yatırımları azaltırken, aşırı değerlenmiş kurlar ithalatı cazip kılmakta, bu suretle ülkedeki arz açığı ithalat yoluyla kapatılmaktadır.

Bu analizi anlayabilmek için iki hususa dikkat çekmek isteriz:

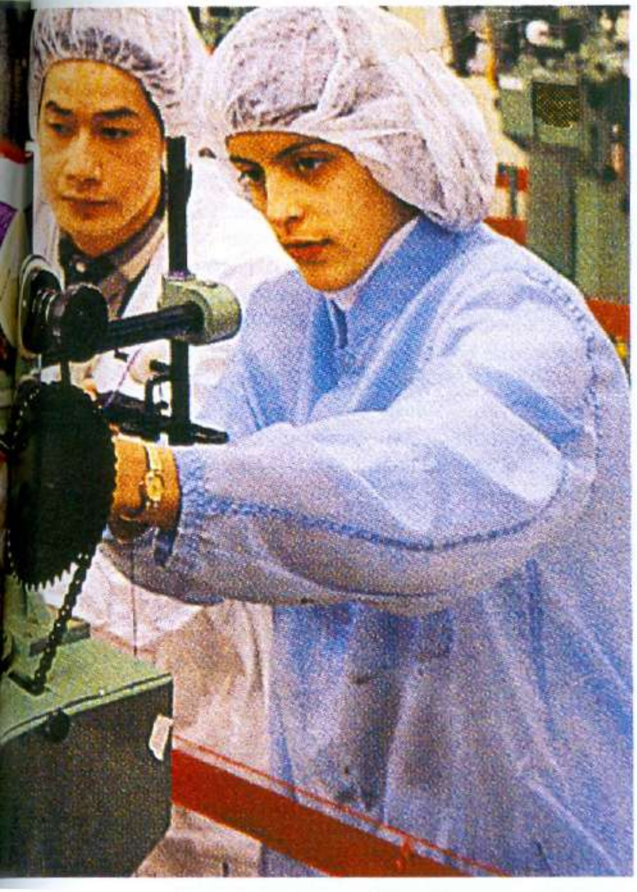
Birincisi, artan borçlanma ihtiyacı yatırımların finansmanında değil cari harcamaların, hatta borç faizlerinin ödenmesinde kullanılmaktadır. Dolayısıyla özel yatırıma gidebilecek fonlar tüketimde kullanılmaktadır ki bu tehlikelidir. Bu durum, bugünkü neslin tüketiminin bedelini gelecek nesillere fatura etmesi olarak da yorumlanabilir.

İkincisi, Türkiye için, vergilerin önemli kısmının tüketimden geldiğini, özel tasarrufları daha az etkilediğini; buna mukabil borçlanma yoluyla finansmanın önemli ölçüde özel tasarruflardan geldiğini ve özel tüketimi azaltmadığını kabul etmek doğru bir varsayım olacaktır.

Böyle bir tablodan çıkan sonuç şudur: Kamu açıklarının borçlanmayla finansmanı ülkenin sermaye oluşumunu yani yatırımları azaltmaktadır. Bu sebeple yatırımları teşvik için vergi kanunlarında vergi sisteminin etkinliğini azaltacak tedbirler almak yerine, kamu harcama ve gelir dengesini sağlamak yatırımları daha çok teşvik edecektir.

e) Servet Vergisi Konmalıdır.

Planda servet vergisi hakkında herhangi bir düzenleme yoktur. Ancak, Dünyadaki uygulamalarda gözden geçirilerek, iyi tasarlanmış bir servet vergisini ülkemizde uygulama zarureti olduğuna inanıyoruz.

Servet vergisi başta Avrupa ve Latin Amerika ülkeleri ile Hindistan olmak üzere 20 kadar ülkede uygulanmaktadır. Servet vergisi uygulayan Avrupa ülkelerinden bazıları şunlardır: Almanya, Hollanda, İspanya, İsviçre, Avusturya, Lüksemburg, İsveç, Norveç, Finlandiya, Danimarka.

Nasıl bir servet vergisi sorusunun cevabına ışık tutması bakımından bu ülkelerdeki uygulamayı ana hatlarıyla özetleyeceğiz. *

Verginin konusu net servettir. Maddi ve gayrimaddi servet vergi kapsamındadır. Çoğu ülkelerde bütün borçlar indirilir. Verginin mükellefi gerçek kişilerdir. Bazı ülkelerde (mesela Almanya ve Hindistan) kurumlar da verginin mükellefidir.

Yıllık vergi nispeti ülkeden ülkeye değişmekte olup, yüzde 0,5 ile 2,5 arasındadır. Bazı ülkelerde (Almanya, Lüksemburg, Avusturya ve Hollanda gibi) düz oran, bazılarında (Danimarka, Finlandiya, İsveç, Norveç gibi) ise artan oranlar (progressive) uygulanmaktadır.

Bu vergi merkezi hükümet tarafından toplanmaktadır (İsviçre hariç).

Bu verginin ülkemizde de uygulanması için teorik ve pratik birçok sebep vardır.

Birincisi bu yazının II. bölümünde ortaya koyduğumuz mali tablodur. Kamu açıklarının vergilerle kapatılması gerekmektedir. Bu konu üzerinde daha fazla söz söylemeyeceğiz.

İkincisi, vergilemede yatay eşitlik prensibinin sağlanması bakımından gereklidir. Zira servet bir ödeme gücü göstergesidir. Aynı gelire sahip iki kimseden serveti yüksek olanın vergi ödeme kapasitesi, serveti olmayan kimseden daha fazladır.

Üçüncü argümana göre, Devletten servetinin korunmasını isteyenler, korunacak serveti olmayanlara nazaran daha fazla vergi ödemelidirler.

Dördüncü argümana göre servet vergisi gelir vergisinden daha verimlidir (efficient). Mesela aynı tutardaki gelir vergisine nazaran servet vergisi emek arzı üzerinde daha az ters etkiye sahiptir. Çünkü servet vergisi geçmiş çalışma gayretine uygulanırken gelir vergisi şimdiki çalışma gayretine uygulanır. Başka bir ifadeyle insanların bugün daha az veya daha çok çalışma isteğini belirleyecek olan vergi, onların geçmiş çalışmalarının karşılığı olan servetin vergilendirilmesi değil, bugünkü çalışmalarının karşılığı olan gelirin vergilendirilmesidir.

Beşincisi, servet vergisinin güçlü bir gelir dağılımı aracı olmasıdır. Servet vergisinin aynı miktarda gelir vergisinden daha etkili bir dağıtım aracı olduğu söylenebilir.

Altıncısı, servet vergisi, idareye gelir vergisi kaçağını önleyici bilgiler üretir. Mesela gelir ve servet beyanları arasındaki tutarsızlıklar inceleme elemanlarınca izlenip vergi incelemelerinde veri olarak kullanılabilir.

Servet vergisi hakkında son söz olarak iki hususu belirtmek isteriz. Birincisi, servet vergisine ideolojik bir yaklaşımla bakılmamalıdır. Servet vergisini bazı ideolojiklerle özdeşleştirmek konuyu yanlış bir mecraya sürüklemek olur ve dünyada servet vergisi tatbik eden ülkelere bakıldığında bu iddianın doğru olmadığı ortaya çıkar.

İkincisi, sosyal barışın toplumların hayatındaki önemi ciddiye alınmalıdır. Sosyal barışın bozulmasına yol açan en önemli faktörlerden birisi gelir dağılımındaki adaletsizliktir. Alt ve üst gelir grubları arasındaki mesafenin hem sayısal olarak hem de gelir-servet olarak açılması, toplumlarda tepkilere ve hatta aşırı siyasal akımlara yol açmıştır.

f- Vergi İstişare Konseyi kurulması olumlu bir adımdır. Eğer Vergi İstişare Konseyi kurmaktan amaç vergi ile ilgili düzenlemelerde toplumsal katılımı sağlamak ise bunun ilk adımı toplumu bilgilendirmektir. Bu ise, vergi ile ilgili ayrıntılı istatistiklerin tutulması, yayınlanması ve bu yayınların Üniversitelere, araştırma kuruluşlarına ve kütüphanelere ulaştırılmasıyla olur. Aksi taktirde bilgilendirilmemiş bir toplulukla istişare etmenin pek faydası olmayacaktır.

Ciddi bir vergi reformunda, reform alanlarının tamamı burada tartışılmış değildir. Burada sadece Planda değinilen bazı düzenlemelerle ilgili görüşlerimiz ifade edilmiştir. Çünkü bu çalışmanın amacı bir vergi reformu tasarlamak değildir.

2- Hedeflerin Değerlendirilmesi

Planda GSMH'nın %5,5 büyüme tahminine göre kamu gelirlerine ilişkin hedefler Tablo: 9'da gösterilmiştir. Buna göre, 1995'te GSMH'nın %18,1'i olarak gerçekleşeceği tahmin edilen vergi gelirleri Plan dönemi sonunda %20'ye çıkarılacaktır. Aynı şekilde 1995'te %19,3 olarak gerçekleşeceği tahmin edilen toplam gelirlerin 2000 yılında %20,7'ye yükseltilmesi hedeflenmiştir.

Kanaatimizce beş yıllık bir dönemde vergi gelirlerinde GSMH'nın %1,9'u, toplam gelirlerde ise %1,4'ü nispetinde artış ciddi bir vergi reformunun hedefi olmak için oldukça küçüktür. Ayrıca toplam gelirlerde öngörülen %1,4'lük artış ülkenin borç batağından kurtarılması bakımından da yetersizdir.

Kredibilitesi olan bir siyasal iktidarın liderliği altında, iyi tasarlanacak ve millete iyi anlatılacak bir vergi reformu ile vergi gelirlerinde kamu harcamalarını karşılayacak kadar vergi hasılatı sağlanması mümkündür. Bu şartlar altında ve kamu harcmalarının GSMH'nın %25-26'sından aşağı düşürülmemesi önerimiz de nazara alınarak Plan dönemi sonunda toplam kamu gelirlerinin GSMH'nın en az %25'i, vergi gelirlerinin ise %24'ü seviyesine yükseltilmesi yerinde olur.

Önemle altını çizmek istediğimiz bir başka husus vergi gelirlerinin kompozisyonudur. Plan dönemi sonunda vasıtalı ve vasıtasız vergilerin GSMH içindeki paylarının sırasıyla %12,3 ve %7,7 olması hedeflenmiştir. Başka bir ifadeyle vergi gelirlerinin %61,5'i vasıtalı vergilerden, %38,5'i vasıtasız vergilerden teşekkül etmesi öngörülmüştür. Böyle bir vergi yapısının adaletsiz olacağını daha önce belirtmiştik. Kanaatimizce vasıtalı vergilerin vergi gelirleri içindeki payı %50'yi geçmemelidir. Buna göre vasıtasız vergilerin GSMH'nın %6,7'sinden %12'sine çıkarılması gerekir. Vasıtasız vergilerde GSMH'nın %5,3'ü nispetinde bir artış, önceki paragrafta kısaca tanımlanan türde bir vergi reformuyla mümkün olabilir.

V- SONUÇ

Bu yazımızda kamu maliyesinin mevcut durumunu ortaya koymaya çalıştık. Bu tablodan, kamu maliyesinde ciddi bir reform ihtiyacı olduğu ortaya çıkmaktadır. Esasen bu husus Plan'da da kabul edilmiştir. Böyle bir reform paketinde kamu harcamaları ve bütçe yapısına, vergilere ve borç idaresine ilişkin düzenlemelerin yer alması gerekir.

Kamuoyunda kamu harcamalarının etkin olarak kullanılmadığı, israf edildiği yolunda yaygın bir kanaat oluşmuştur. Bu kanaatin en azından iki sebeple izale edilmesi lazımdır. Birincisi, kamu kesimine ayrılan kaynakların daha etkin kullanılması halinde, mevcut ödeneklerle daha fazla kamusal mal ve hizmet üretmek, dolayısıyla daha fazla sosyal fayda sağlamak mümkündür. İkincisi, kamu kaynaklarının verimli kullanılması yapılacak bir vergi reformunun adeta önşartıdır. Elindeki kaynakları verimli şekilde kullanamayan devletin, vergi gelirlerini arttırıcı yönde bir vergi reformu yapması ve uygulamasında başarılı olması zordur.

Bu bakımdan bütçenin 10'lar bazında hazırlanması, Program Bütçe uygulamasını etkin hale getirmek için fayda-maliyet ilişkisine önem verilmesi gibi münferit tedbirler olumlu bulunmakla birlikte yeterli görülmemektedir. Konu sistem yaklaşımı içinde bütün olarak ele alınmalıdır. Kamu harcamaları tesbit edilirken bütün birimlerin üzerinde mutabık kaldığı kıstaslar uygulanmalıdır. Bu suretle masrafçı dairelerin afaki bütçeler düzenlemesi önlenmelidir.

Ayrıca plan, program ve bütçe arasında sıkı ilişki kurulmasını sağlayacak mekanizmalar geliştirilmelidir.

Planda kamu harcamalarının azaltılması yolunda hedefler belirlenmiştir. 1987-1994 yılları arasındaki 8 yıllık dönemde toplam kamu harcamalarının GSMH'ya nispeti ortalama %28,15'tir. Planda ise bu oranın 2000 yılında %23,7'ye düşürülmesi hedeflenmiştir.

Halbuki dünyadaki genel eğilim, retorik farklı olsa bile, kamu harcamalarının artması yönündedir. Bu artışın sebepleri de kamu ekonomistlerince ortaya konmuştur. Hal böyle iken toplam kamu harcamalarının %23'lere düşürülmeye çalışılması optimum düzeyin altında kamusal mal ve hizmetin üretilmesi sonucunu doğuracaktır. Bu durum kaynakların etkin olarak kullanılmadığı bir kaynak dağılımını ifade eder. Ayrıca kamu harcamalarının azaltılması, Planın temel amaçlarından olan gelir dağılımının iyileştirilmesi amacına ters düşer. Planda kabul edilen bir başka temel amaç toplumun refah seviyesinin yükseltilmesidir. Esasen bu amaç zımnen gelir dağılımının adil hale getirilmesini içerir. Çünkü artan gelir ve servetin belirli ellerde toplanması halinde toplumun refah seviyesinin yükseltildiğinden bahsedilemez.

Bu sebeplerle toplam kamu harcamalarının GSMH'nın %25-26'sının altına indirilmemesi gerekir. Esasen bu oran, mevcut mali tablo nazara alınarak düşünülmüştür. On yıllık bir perspektif içinde ve kamu maliyesini dengelerine oturtmuş, ekonomisi istikrarlı olarak büyüyen bir Türkiye'de toplam kamu harcamalarının GSMH'ya %30'a yaklaştırılması gerektiği düşünülmektedir.

Vergi sistemimizde reform yapılması ülkemizde hemen herkesin ittifak ettiği konulardan birisi durumundadır. Ancak reform alanları konusunda aynı derecede ittifak söz konusu değildir. Planda yer alan ve almayan bazı düzenlemelerle ilgili görüş ve düşüncelerimiz bu yazının IV/B bölümünde aktarılmış olup özetle:

-Vergilerin tabanı genişletilmelidir. Bu bakımdan Planda, kayıt dışı ekonominin vergi kapsamına alınmasının amaç olarak belirlenmesi; Gelir, Kurumlar ve Katma Değer Vergisi Kanunlarında yer alan istisna ve muafiyetlerin daraltılacağının ifade edilmesi isabetlidir. Ancak Planda kayıtdışı ekonominin kayıt içine alınmasını sağlayacak (bu yazının IV-B-1-b bölümünde özetle belirtilen) hukuki düzenlemelerin öngörülmemiş olması eksikliktir. Kayıt dışı ekonomi konusunda dikkat çekmek istediğimiz başka bir husus daha vardır: Ülkemizde kayıtdışılığın tarım kesimiyle götürü vergi mükelleflerinde yoğunlaştığı ileri sürülmektedir. Kanaatimizce bu görüş yanlış ve hatta maksatlıdır. Bu kesimlerde kayıtdışılık olmakla birlikte, bunun ülkemizdeki kayıt dışı ekonomide payı önemsizdir. Esasen kayıtdışı ekonominin kayda alınması için alınması gereken tedbirlerin çoğu, kayıtdışı kazanç veya servet nereden doğarsa doğsun kavramaya yönelik tedbirlerdir ve öyle de olmalıdır.

-Hayat Standardı esası hemen kaldırılmalıdır.

-Planda yatırımların teşviki vergi düzenlemeleri-

nin amacı olarak belirlenmiştir. Kanaatimizce özellikle istisna ve muafiyetler tanınarak yatırımların teşvik edilmeye çalışılması vergi sisteminin bütünlüğünü bozduğu gibi etkili bir teşvik unsuru da değildir. KKBG'nin GSMH'nın %8-10'larında, devlet iç borçlanma senetlerinin reel fazilerinin %25'lerin çok üzerinde, toplam borç stokunun GSMH'nın %70'lerinde ve önemli ölçüde kayıtdışılık olan bir ekonomide vergi istisna ve muafiyetleriyle yatırımların teşvik edilebilmesi mümkün ve makul görülmemektedir. Çünkü, devlet borçlanma yoluyla özel tasarrufları cari harcamalar için kullanılmaktadır. Böylece bir yandan özel kesimin yatırım yapabileceği fonları daraltırken, diğer yandan faiz oranlarını başka hiçbir ülkede görülmemiş derecede yükseltmektedir. Eğer devlet kamu harcamalarını vergiler ile finanse etseydi, vergiler bir miktar tasarrufu azaltmakla birlikte önemli ölçüde tüketimden gelecekti. Halbuki borçlanma yoluyla finansmanda kullanılan özel tasarruflardır. (Sıcak para ile finanse edilen kısmı hariç tutuyoruz.)

Öyleyse devlet yatırımları teşvik etmek istiyorsa, vergi istisna ve muafiyetleri yerine kamu maliyesinde dengeyi ve istikrarı sağlamalıdır. Kanaatimizce ikincisi yatırımların özendirilmesinde daha etkili olur.

-Planda öngörülen oranların tedricen indirilmesi görüşüne iştirak edilmekle beraber, bunun idarenin ve denetimin yeniden yapılandırılması şartına bağlanması doğru değildir. Bunun fiskal endişelerden kaynaklandığını sanıyoruz ve buna kısmen iştirak ediyoruz. Bu sebeple vergi tabanının genişletilmesine, yani kayıtdışı ekonominin kayda alınmasına, istisna ve muafiyetlerin daraltılmasına, götürülüğün sınırlandırılmasına paralel olarak vergi oranlarında tedricen indirime gidilmelidir. Yani vergi oranlarının tedricen indirilmesinin önşartı idarenin yeniden yapılandırılması değil, vergi sisteminin yeniden yapılandırılması olmalıdır.

-Planda öngörülmemekle beraber biz vergi sistemimize servet vergisinin dahil edilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Servet vergisi Almanya, Hollanda, İspanya, İsviçre, Avusturya, Lüksemburg, İsveç, Norveç, Finlandiya, Danimarka gibi ülkeler dahil dünyada 20 kadar ülkede uygulanmaktadır. Servet vergisi koymanın gerekçeleri ilgili bölümde açıklanmış olup yeniden değinilmeyecektir.

Vergilerle ilgili Planda yer alan rakamlar hedefler Planın bazı amaçlarıyla çelişkilidir. Planın temel amaçlarından birisi gelir dağılımının iyileştirilmesidir. Vergi düzenlemeleriyle ilgili amaçlardan birisi de vergi adaletini sağlamaktır. Buna mukabil "tüketim vergilerine ağırlık vermek" vergi alanındaki temel stratejilerden birisi olarak benimsenmiş ve vergi hedefleri buna göre belirlenmiştir. Mesela, Plan dönemi sonunda dolaylı vergilerin GSMH'nın %12,3'ü, dolaysız vergilerin de %7,7'si olması hedeflenmiştir. Bu hedef gerçekleştirilirse 2000 yılında vergi gelirlerimizin %61,5'i dolaylı vergilerden meydana gelecektir. Bu, vergi sisteminin alabildiğine adaletsiz hale gelmesi demektir. Bunun da yukarıda belirtilen Plan amaçlarıyla telif edilmesi mümkün değildir. Bize göre dolaylı vergilerin vergi gelirleri içindeki payı %50'yi geçmemelidir.

Son olarak, Plandaki vergi hedefleri yeterli görülmemektedir. Toplam kamu harcamalarının GSMH'nın %25-26'sından daha aşağıya düşürülmesi yolundaki önerimiz de nazara alınarak, Plan dönemi sonunda toplam kamu gelirlerinin GSMH'nın en az %25'i, vergi gelirlerinin ise %24'ü seviyesine yükseltilmesinin yerinde olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

-DPT. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Makroekonomik Gelişmeler Haziran. 1995

-Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000). Resmi Gazete, 25 Temmuz 1995

-T.C. Merkez Bankası. Üç Aylık Bülten. Nisan-Haziran 1995

-World Bank. World Development Report 1988. New York: Oxford University Press.

-Nadaroğlu, Halil. Kamu Maliyesi Teorisi. 8. Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayım A.Ş., 1992

-Lindauer, David L. ve Ann D. Velenchik. "Government Spending in Developing Countries: Trends, Causes, and Consequences", The World Bank Research Observet, Vol. 7, No. 1 (January 1992)

-James, Simon ve Christopher Nobes. The Economics of Taxation. Third Edition. Great Britain: Philip Allan, 1988.

-Musgrave, Richard A. ve Peggy B. Musgrave. Public Finance In Theory and Practice. 5. edition. Singapore: Mc Graw Hill International Editions, 1989.

DİPNOTLAR

1 Lindauer, David L. ve Velenchik, Ann D., "Government Spending in Developing Countries: Trends, Causes, and Consequences"; The World Bank Research Observer, Vol. 7, No. 1 January 1992, p. 64

2 Vergi sistemimizdeki yatay eşitsizliğin rakamsal olarak ifadesi için bkz. Genç Osman YARAŞLI, "Vergi Sistemimiz Yatay Eşitlik Prensibine Uygun mu?" Banka ve Ekonomik Yorumlar, Mart-Nisan 1993, s. 47-53.

3 Halil Nadaroğlu, Kamu Maliyesi Teorisi, 8. Baskı, İstanbul: 1992, s. 385-386.

4 Simon James-Christopher Nobes, The Economics of Taxation, Third Edition, Philip Allan, Great Britain: 1988, s. 87.

5 Bu konuda alınabilecek tedbirler için bkz. Arda DOĞRUER, "Türkiye'de Kara Para Aklamayla Mücadele Konusunda Alınması Gereken Tedbirler ve Öneriler", Dünya Gazetesi, 3 Ekim 1995.

6 Bedi N. Feyzioğlu, "Vergi Reformu Nasıl Olmalı?", Milliyet, 26.12.1991, s. 13.

7 Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Vergi Özel Komisyonu Raporu, Ankara: TOBB Yayınları, 1992, s. 103.

8 Bu bilgiler şu iki eserden derlenmiştir:

-Richard A. Musgrave, Peggy, B. Musgrave; Public Finance In Theory and Practice, 5. Edition, Mc Graw-Hill International Editions, Singapore, 1989, Ch. 24.

-Simon James, Christopher Nobes; The Economics of Taxation, 3. Edition, Philip Allan, Great Britain, 1988, Ch 10.

DOSYA

Tartışılan ve tartışılmayan yönleriyle nüfus meselesi ve Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

Doç. Dr. Yusuf BALCI
İ.Ü. İktisat Fakültesi

I- GİRİŞ

Dünyada yaşanan fakirlik, açlık gibi belirli sorunların ana kaynağı şeklinde görülen nüfus meselesi, hiç eksilmediği tartışma gündeminde son zamanlarda yeniden sıkça görülmeye başlandı. 1994 yılı yaz sonunda Birleşmiş Milletler'in Mısır'da organize ettiği Dünya Nüfus Konseyi'nin ve bu toplantının yankılarının sıkça tartışılması ile konu tekrar çeşitli çevrelerin dikkatini çekmiştir. Ancak, konuya yaklaşırken nüfus artışının yol açabileceği daha çok ekonomik sorunlar üzerinde durulurken, tartışmanın arkasında yatan bazı yönlere pek az temas edilmektedir. Burada nüfus meselesi, çeşitli boyutlarıyla ve nüfus artışına karşı ve taraftar olan (ya da karşı olmayan) kesimlerin görüşlerine de yer verilerek özetlenmeye çalışılacak ve bu görüşler ışığında Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)ndaki nüfusla ilgili bölüm değerlendirilecektir.

II- NÜFUS TARTIŞMASI

Nüfus tartışması denildiğinde genellikle nüfus artışına ve aile planlamasına karşı ya da tarafar olmak anlaşılmaktadır. Nüfus artışına karşı ve nüfus planlamasına ve bunun muhtelif vasıtalarına taraftar olanlar daha çok, genelde dünyada ve özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki kaynak yetersizliği sorununu vurgularken; kaynakların ve istihdamın yanında diğer fizikî ve sosyal imkanların nüfus artışı oranında artmasının zor olduğu görüşleri üzerinde durmaktadır.

Gerçekten de gelişmekte olan ülkelerde miktar bakımından işgücü fazlası bulunmakla beraber bunların istihdamını mümkün kılacak sermaye kıttır. Ayrıca artan nüfusa eğitim ve sağlık gibi imkanların temin edilmesinin yanında hızlı şehirleşme sonucunda ortaya çıkan konut gibi altyapı hizmetlerinin sağlanması da nüfusun ekonomik ve sosyal maliyetini yükseltmektedir. Üstelik teknolojik gelişmeler sonucunda artık insangücünün sayıdan çok niteliği önem kazanmaktadır. Bütün bu (daha çok ekonomik) değişkenler dikkate alındığında klasiklerin öngördüğü manada toplumda kişi başına düşen hasılayı azamîleştirecek bir nüfus miktarı, yani bir optimum nüfus seviyesi olması gerekir. Bu bakımdan nüfus miktarı ve artışı, kontrol edilmesi gereken bir unsurdur.

Aslında bu yaklaşım Malthus'a dayanmaktadır.[1] Ondokuzuncu yüzyılda Batı'nın vahşi kapitalizminin ürünü olan diğer klasikler gibi karamsar olan Malthus nüfusu "tabiatın bir kanunu olmakla beraber büyük bir tehlike"[2] olarak görmüştür. Malthus'un bu teorisine göre nüfusun artma potansiyeli insanın üreme gücü olup, bunu ancak beslenememe yahut açlık sınırlayabilir. Buna mukabil gıda ürünlerinin artma imkanları ise sınırlıdır. Başka bir ifadeyle nüfustaki artışı geometrik, besin maddelerindeki artış ise aritmetik olarak gerçekleşmektedir. Malthus'a göre nüfusa eklenen her ilâve insan yeniden üreme kabiliyetine sahip iken, gıda üretimine eklenen yiyeceğin kendi kendini yenileme ve üreme kabiliyeti bulunmamaktadır.[3]

Oysa, Marx gibi diğer klasiklerde olduğu üzere Malthus'un da kötümser öngörüleri gerçekleşmemiştir. Ekonomiler geliştikçe bir yandan tarımda verimlilik hızla artmış, diğer yandan zenginleşen toplumlarda (ekonomik kaynaklar -beslenme imkanları- arttığında nüfusun da tekrar artacağını belirten Malthus'un teorisinin aksine) nüfus artış oranları düşmüştür. Batı'daki tarihi tecrübe, Malthus'un teorisinin aksini isbatlamaktadır.

Herşeyden önce nüfus artışı ve doğum oranları ekonomik ve sosyal gelişmeye bağlı olarak farklı bir seyir takip etmektedir. İlkel daire de denilen sanayi devriminin ve gelişmenin ilk dönemlerinde, beslenme ve sağlık hizmetlerindeki gelişme gibi faktörlere bağlı olarak, özellikle bebek ve çocuk ölüm oranlarındaki azalma neticesinde bir yandan ortalama ömür artmakta, buna karşın doğum oranları ise azalmamakta, eski seviyesini devam ettirmetedir. Ancak, daha sonra modern daire tabir edilen dönemde, doğum oranları da azalmakta ve ölüm oranlarıyla dengelenerek nüfusun artışını (çoğu Batılı ülkede 20. yüzyılda olduğu gibi) durma noktasına getirmektedir.[4] Teoride, ölüm oranları düşük kaldığı halde doğum oranlarının tekrar yükseldiği bir üçüncü postmodern dairenin gerçekleşme ihtimali öngörülmüşse de bu durum gerçek hayatta yaşanmamıştır.[5] Geçmiş

tecrübeler dikkate alındığında, sanayi toplumlarında "ölüm oranları düşerken doğum oranlarının azalması" eğiliminin aksinin yaşanmadığı görülmektedir.[6]

İlave olarak, tarım üretimi gelişimini -sanılanın aksine- önemli nitel değişmelerle birlikte devam ettirmektedir. Teknolojik gelişmeler sonucunda eski kaynakların etkinliğinin arttırılmasının yanında yepyeni kaynakların kullanılması da mümkün hale gelmiştir. İleri teknolojilerin tarımda tatbiki neticesinde geleneksel tarım potansiyeli artarken genetik biliminde gerçekleşen büyük atılımlarla (mesela genler üzerinde yapılan çalışmalar neticesinde çok iri ve kaliteli domates gibi ürünler üretilebilmekte) küçük alanlarda çok fazla ve kaliteli ürün elde edilmekte olup, istikbalde bunun sınırlarını tahmin etmek dahi zor görünmektedir. Malthus'un tahminlerinin aksine, gıda üretimindeki artış, iyimserlerin tahminlerinin dahi fevkinde ve logaritmik olarak gerçekleşmiştir.[7] Sonuç olarak Malthus'un ve NeoMalthus'cuların öne sürdükleri karamsar tahminler kısa dönemde dahi gözlemlenmemiştir.[8]

Ayrıca, nüfus artışına taraftar yahut en azından her hâlükârda karşı olmayan kesim dünyada kaynakların aslında yeterli olduğu fakat bunların dağılımının adil olmadığı görüşünü savunmaktadırlar. Gerçekten de bugün, açlık ve beslenme sorunuyla karşı karşıya olan ülkelerin üretim faaliyetlerinde, sömürgecilik sonucunda (Adam Smith'in iktisada tanıştırdığı ve işyerinde aşırı ihtisaslaşmaya varan Taylorizm'in kaynağı olan) işbölümü, Pareto Optimal bir yaklaşımla mukayeseli üstünlükler kuramı ilke edinilmiştir. İngiltere ve Fransa gibi ülkeler sömürgelerinin ekonomik (ziraî) faaliyetlerini kendi sanayilerine hammadde yetiştirecek tarzda yönlendirmişlerdir. Bunun neticesinde mesela, geçtiğimiz asır kıtlık çekmeyen Sudan açlık sorunuyla karşılaşırken, daha önce kendi kendine yeterli tarımsal üretime sahip olan Tunus, Fransız şarap sanayiine yönelik üzüm üretiminde yoğunlaşmıştır. Aynı durum eski SSCB mensubu Türk Cumhuriyetleri için de geçerlidir. Bu tür aşırı ihtisaslaşmalar bir yandan ekonomik ve siyasal bağımlılık getirmiş, diğer yandan ekonominin devrî istikrarsızlıklara fazla duyarlı hale gelmesine yol açmıştır.[9] Şu halde bu ülkelerin yaşadığı kıtlık sorunu, sömürgeciliğin ve hâlâ ekonomik olarak tam manasıyla bağımsızlığa kavuşamamış olmanın bir sonucudur.

Öte yandan her şeyde olduğu gibi ekonomide de en önemli kaynak beşerî kaynaklardır. Esas sorun nüfusun miktarı değil niteliğidir. Nüfus artışının ya da fazla insan sayısının mutlaka zararlı olduğunu söylemek mümkün değildir. Nüfusun biri üretici, diğeri tüketici olmak üzere iki yönü vardır. Eğer nüfusun üretici yönü tüketici yönünden fazla ise bu nüfus yararlı demektir. Bunun nüfus miktarıyla doğrudan bir ilişkisi bulunmamaktadır. Nitekim doğal kaynak bakımından fakir ve üstelik nüfus yoğunluğu yüksek olan Japonya ve birçok Batılı sanayileşmiş ülke gelişmelerini yüksek nüfus artışı dönemlerinde gerçekleştirmiştir. Gerçekten de Almanya ya da Japonya mucizesi denilen şey aslında bir mucize olmayıp, II. Dünya Savaşı'ndan önce yetiştirilen kalifiye işgücünün eseridir.[10]

Aynı ekonomik kaynaklardan yararlanan bir ailenin çocukları, aynı imkânlar içersinde; iyi ahlak, karakter ve sorumluluk sahibi olma gibi özelliklere göre kendine, ailesine ve topluma faydalı ya da zararlı olabilir. Temel mesele manevî boyutlarla ilgilidir. Zaten bu konuda bir paradokstan söz edilebilir: Nüfus artışına, yukarıda belirtilen artan nüfusun beslenme, eğitim ve istihdam gibi ihtiyaçlarını öne sürerek ekonomik gerekçelerle karşı çıkan kesim, genellikle bu gerekçeleri kendi durumlarında taşımamaktadır. Yani bunlar iyi eğitilmiş ve geliri yüksek bir kesimdir. Buna mukabil bu kişilerden bir kısmı sürekli olarak, ileride topluma bir fayda getirmesi sözkonusu olmayan ve maddî (hatta psikolojik) külfeti çocuk yetiştirmekten az olmayan, "bir evcil hayvan beslemeyi"[11] tercih etmektedir. Şu halde buradaki yaklaşımın arkasında ahlakî ve yaşama tarzıyla ilgili kültürel değerler vardır. Avrupa'da doğum oranları, çalışanların sağlık ve beslenme şartlarının iyileşmeye başladığı bir dönemde - beklenenin aksine azalması - ailelerin kendi kararlarıyla daha az çocuk sahibi olmalarıyla izah edilmettedir.[12] Aslında Batıda az sayıda çocuk sahibi olma tercihinin arkasındaki belirleyici fatör, bireylerin yaşama tarzını ve amaçlarını ferdîleştirme eğilimidir.[13]

Görüldüğü gibi Batı'da bilimsel, teknolojik ve ekonomik gelişmeler sonucunda ölüm oranları azalırken, bebek ölüm oranlarındaki azalmanın yanında[14] özellike sanayi toplumunun getirdiği kültürel yapı, hayat tarzı ve değerlerdeki değişme neticesinde doğum oranları da azalmıştır. Bu kültür içinde artık insanlar daha çok kendi hayatlarını yaşamayı öncelik çıkarmaktadır.

Nüfus artışına taraftar olanlar ise ulvî değerlere uygun, iyi ahlaka sahip, hedef sahibi insanlardan oluşan kaliteli bir nüfus artışından yanadır.[15] Ancak nüfus artışına karşı olanlar fazla çocuğun iyi yetiştirilemeyeceğini öne sürmektedirler. Oysa, "iyi yetişme" yine çoğu zaman sanılanın aksine maddî olmaktan çok manevî bir kavramdır. Ahlakî değerleri benimseyen ve bunları davranışlarına yansıtan, şahsiyetli ve sorumlu insanlar bir toplum için en büyük sermayedir. Nite-

kim eşiğinde olduğumuz bilgi çağında en önemli faktör bütün olarak nitelikli insan unsurudur.

Üstelik, gelecekteki bilgi toplumunda işsizlik kavramının farklı bir nitelik kazanma ihtimali sözkonusudur: Bilgi ve teknojideki gelişmeler neticesinde daha az sayıda insan daha az çalışarak daha çok insana bakabilecektir. Bu şartlarda çalışabilecek nüfusun tamamına iş bulma ya da nüfus miktarını iş imkanlarına göre ayarlama gibi argümanlar önemini kaybedecektir.

Günümüzde dünyanın geçirdiği hızlı değişim dikkate alındığında yüksek doğum oranının, bir başka deyişle genç nüfusun önemi daha iyi anlaşılır. Gerçekten orta yaş ve ileri yaş grubu insanlar daha tutucu olup riski ve değişimi sevmezler. Mesela, geçmişin atılımcı ve yenilikleri takip eden birçok büyük yazarı günümüzde hâlâ daktilo kullanırken daha az yazı yazan birçok genç bilgisayarları tercih etmekte ve gelişmiş yazı programlarının sağladığı birçok avantajdan yararlanmaktadırlar. Genç nüfus doğal olarak değişime ve atılıma çok daha yatkın olup, nüfusu genç olan (Türkiye gibi) dinamik bir toplumun bu hızlı değişim devresinde başarılı olma ihtimali durağan ve yaşlı nüfusa sahip Batılı ülkelerden çok daha yüksektir.

Çok farklı yönleri olan nüfus konusu ele alınırken, tek açıdan yaklaşmak son derece yetersiz olup birtakım yanlış sonuçlar çıkarmaya müsaittir. Herşeyden önce mesele "insan"la ilgilidir. Nüfus artışının azaltılması fikrini savunanlar bunun vasıtalarını, başka bir ifadeyle doğum kontrolünü pek fazla tartışmaya yanaşmamaktadır.[16] Oysa doğum ve doğum kontrolü herşeyden önce tıbbî bir konu olup bunların anne ve çocuk sağlığını ilgilendiren yönleri mevcuttur.[17]

Bazı klasik iktisatçıların açık ya da zımnen ifade ettiği optimum nüfus teorisi, nüfus miktarını sadece ekonomik bir değişken olan kişi başına gelir ile irtibatlandırmıştı (Şekil 1). Oysa görüldüğü gibi ilâve nüfusun niteliği ile nüfuun sosyal, siyasal ve askeri boyutları da dikkate alındığında bu analizdeki eğri değişecektir.

Şekil: II
OPTİMUM NÜFUS-2

Şekil II'de görüldüğü üzere nüfusun refah (dinamik bir analizle pek de Malthus'cuların iddialarından farklı sonuçlar gösterebilecek) boyutuna ilâve olarak diğer ilgili boyutlar da dikkate alındığında, varsayılan optimum nokta D Şekil I'deki C noktasından daha yüksek bir nüfus seviyesidir. Günümüzde birçok ülkenin nüfus artışını teşvik etmesinin sebebi de budur.

Öte yandan nüfus meselesinin ailevî, ahlakî ve dinî boyutları vardır. Makro düzeyde tek tek insanların toplamını ifade eden nüfus aileler vasıtasıyla çoğalır. Çocuk sahibi olup olmamak ve bu konulardaki ahlakî tutumlar, değer yargıları ve davranışlar ailelere ait temel bir insan hakkıdır. Diğer dinler gibi İslâm da kürtajı yasaklarken (bazı kontrol yöntemlerine de cevaz vererek,[18] Müslümanların nüfusunun artmasının övünülecek bir durum olduğunu ve fakirlik korkusuyla doğumların önlenmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Hz. Muhammed (s.a.v.) bir Hadîs-i Şerifinde, kıyamet gününde ümmetinin sayısının fazlalığıyla iftihar edeceğini belirtmiştir.

Yalnız burada üzerinde dikkatle durulması gereken husus, bu tavsiyenin herkes için olmayıp Müslümanlar için olduğudur. Buradan iki sonuç çıkmaktadır.

Birincisi: asıl önemli olan mutlak nüfus olmayıp, nisbî nüfustur. Yani Müslümanların diğerlerine oranla sayısı önemlidir. Nitekim Hristiyanlığın en üst düzey temsilcileri de bu bakımdan kendi nüfus artışlarını teşvik etmekte olup, Hristiyan ülkelerdeki ahlakî, ailevî ve kültürel değişme ve bozulmadan kaynaklanan nüfus artışındaki azalmadan (hatta duruma göre mutlak nüfustaki gerilemeden) şikayetçidirler.[19]

Zaten ekonomik olarak az gelişmiş ve özellikle İslam ülkelerinde yürütülen nüfus planlaması faaliyetlerinin arkasında da benzer sebepler yatmaktadır. Ekonomik olarak gelişmiş ülkeler dünyadaki doğal kaynakların pek azına sahip olmalarına karşılık dünyanın ekonomik, siyasî ve askerî bakımlardan en güçlü ülkelerdir. "Gelişmiş ülkelerin toplam nüfusu 1992 rakamlarıyla 1.2 milyar... gelişmemiş ülkelerin ise 4.2 milyar[20]"dır. Ekonomik olarak gelişmiş memleketlerin kıt olan kaynakları diğer birçok doğal kaynakla beraber toprak ve nüfustur. Bu ülkeler günümüzde doğrudan bir fetih hareketine girememekte, ancak kendi ülkeleri dışındaki insan sayısını kontrol etmeye çalışmaktadır. Bunun için de kendi ülkelerinde, çocuk sayısıyla birlikte artan ve geçinmeye yetecek miktarda olan müterakkî sosyal yardım sistemleri gibi nüfusu arttırıcı politikalar izlerken diğer ülkelerdeki nüfus artışını azaltmaya yönelik politikaları teşvik etmişlerdir.

Ancak nüfus artışını teşvik edici tüm tedbirlere rağmen bu ülkelerinin çoğunda nüfus düşük bir oranda artma, durgunluk hatta gerileme eğilimine girmiştir. Bu durumda bu ülkelerin dünya nüfusu içindeki zaten çok düşük olan nisbî payını geliştirmenin veya korumanın yegâne vasıtası diğer ülkelerin nüfus artışını azaltmaktadır.

Aslında gelişmiş ülkelerin abartarak öne çıkardığı nüfus artışına karşı ekonomik argümanlar gerçek sebeplerin önünde bir perde vazifesi görmektedir. Gerçekte nüfus, ekonomik yönünün yanında ferdî, ailevî, sosyal, siyasal ve askerî boyutları da olan bir meseledir. Bugün Çin ile Lüksemburg kıyaslandığında kişi başına ge-

lir bakımından Lüksemburg çok önde olmasına rağmen askerî ve dünya siyaseti bakımlarından Çin'in ağırlığı Lüksemburg veya benzeri küçük bir ülkeyle kıyaslanmayacak kadar fazladır. Bu farkın en büyük kaynağı, doğal olarak iki ülkenin nüfuslarıdır.[21] Günümüzde dünya hakimiyeti iddiasında olan ülkeler nüfus yarışı içindedir. Düşük nüfus artışına sahip bu ülkeler dışarıdan göç de kabul etmektedir.[22]

İkinci sonuç, nüfus artışının faydalarına ilave olarak İslamî bir toplumda günümüzdekine benzer sorunlara yol açmayacağı ve beşerî sermayeyi geliştirerek topluma faydalı olacağı hususudur. Gerçekten de kaynak dağılımının adil olduğu ve etkin kullanıldığı, israfın bulunmadığı, buna mukabil çalışmanın teşvik edildiği İslâmî bir toplumda, İslâmî ahlaka uygun yetiştirilmiş bir nüfus potansiyeli önemli bir gelişme kaynağı olacaktır. Burada aileler çocuklarını değer yargılarına uygun ve ahlaklı bir şekilde yetiştirmek için çok çalışacak ve çocuklarına (meselâ kahvelerde vakit öldürmek yerine) gerekli manevî ilgiyi gösterecektir.[23] Avrupa Birliği'nde azalan nüfusun doğurduğu sorunları araştıran çeşitli demograflara göre, kalkınmanın devamı ve sosyal refahın istikrarı için AB'nin gelecekte dışarıdan işgücü ithaline ihtiyacı vardır.[24]

III- YEDİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1996-2000)NDA NÜFUS MESELESİ

1996-2000 yıllarını kapsayan ve Türkiye'yi 2000'li yıllara hazırlayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda nüfus meselesi "Temel Yapısal Değişim Projeleri" Bölümünde ve "İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi" alt bölümü içinde "Nüfus ve Aile Planlaması" başlığı altında ele alınmıştır.[25]

Planda nüfusun niteliğinin gelişmesine, kadın ve çocukların korunmasına, bunların eğitim, istihdam ve sosyal güvenliklerinin geliştirilmesine, ailenin bozulmasından kaynaklanan sorunlara karşı modern kurumların geliştirilmesi ve tedbirlerin alınmasına (her nedense ailenin korunması Planda pek vurgulanmamış) temas edilmiş olup, bu hususların ele alınış tarzı büyük ölçüde isabetlidir.

Bununla beraber, Planda nüfus meselesi (başlıktan da anlaşılacağı gibi) aile planlamasıyla irtibatlandırılmıştır. Oysa yukarıda II. Bölümde belirtildiği gibi, çok daha geniş boyutlara sahip olan nüfus meselesinin sadece aile planlaması açısından incelenmesi yanlış yorum ve sonuçlara yol açabilir.

Planda önce mevcut durum özetlenmiş ve daha sonra 2000 yılına ilişkin bir projeksiyon yapılmıştır. Buna göre 1990 yılında 56.7 milyon, 1994'te 61.1 milyon olan Türkiye nüfusunun 2000 yılında 67.3 milyona ulaşacağı tahmin edilmiştir.[26] VI. Plan döneminde nüfus artış hızının yavaşladığı tesbitinden sonra bu oranının 1990-1995 döneminde yıllık ortalama olarak % 1.85 düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmiştir.[27]

Gerçekten de 1985-1990 döneminde 3.4 (çocuk sayısı) olarak saptanan toplam doğurganlık hızının 1994 yılında 2.69'a düştüğü tahmin edilmiş ve bu hızın 2000 yılında 2.33'e gerileyeceği; 1985-1990 döneminde binde 67, 1994'de binde 46.8 olan bebek ölüm hızının da 2000 yılında binde 35.3'e düşeceği; 1985-1990 devresinde yüzde 2.17 olan yıllık nüfus artış hızının ise 1994 yılında % 1.78'e düştüğü, 2000 yılında ise % 1.5'e gerileyeceği tahmin edilmektedir[28]

Nüfusun üç ana yaş grubu itibariyle dağılımına bakıldığında; 1990-1994 yılları arasında, % 35.5'den % 33'e gerileyen 0-14 yaş grubu oranının 2000 yılında % 29.6'ya ineceği; aynı dönemde % 60.5'den yüzde 62.5'e yükselen 15-64 yaş grubu oranının ise % 64.9'a çıkacağı; benzer bir eğiimle, 1990-1994 döneminde % 4'den % 4.5'e yükselen 65 ve üstü yaş grubunun payının da % 5.5'e çıkacağı tahmin edilmektedir.[29]

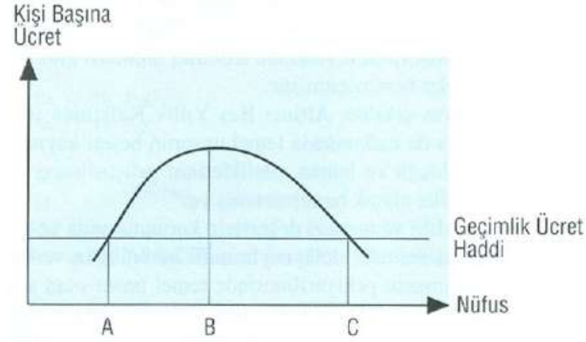
Bu göstergelerin yanında Planda: "Hızlı nüfus artışı bireylerin refah artışından daha fazla pay alabilmesini ve ekonominin değişim sürecinin daha hızlı gerçekleşmesini engellemekte, sürdürülebilir kalkınma çabalarını güçleştirmekte, konut, sağlık, eğitim ve altyapıya olan ihtiyacı artırmaktadır,[30]" ifadesi yer almıştır.

Oysa, nüfus artışı aleyhtarlarının tüm abartmaları ve gayretleri bir yana, görüldüğü gibi Türkiye'de nüfus artış oranı zaten azalmaktadır. Türkiye, ilkel daire safhasından modern safhaya geçme sürecindedir. Türkiye'de artık doğum oranlarındaki azalma hızı, ölüm oranlarındaki azalma hızından daha fazladır. Bu eğilim devam ettiği takdirde Batılı ülkelerin içinde bulunduğu durum ülkemizde de yaşanacak; ekonomik gelişmenin sağlandığı dönemlerde dahi nüfusta durgunluk ve gerileme problemleri görülecektir. Nüfusun yaş dağılımına bakıldığında Türkiye'nin genç nüfus avantajının da giderek azaldığı görülmektedir.

Öte yandan nüfus artışını doğrudan kalkınmayı olumsuz yönde etkileyen bir faktörmüş gibi nitelemek, II. Bölümde ortaya konan gerçeklerle bağdaş-

Malthus, Nassau Senior ve John Stuart Mill'in ortaya koyduğu ***optimum nüfus teorisi*** ne göre, nüfus azaldığında eğer kişi başına gelir artıyor, bir aşırı nüfus sözkonusudur.[1]

Şekil: I
OPTİMUM NÜFUS-1

Bu anlayışa göre C noktasına kadarlık nüfus artışı kişi başına ücreti de artırırken(azalan marjinal verim kanunu nedeniyle) bu noktadan fazla nüfus miktarı kişi başına ücreti azaltacaktır.

1 Mark Blaug, ***Economic Theory in Retrospect***, 3rd ed. London: Cambridge University Press, 1978, ss. 76-77.

madığı gibi, nüfusla ilgili birçok değişkenin ve faktörün ihmali anlamına gelir.

Vakıa böyle iken VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda nüfusla ilgili bölümün büyük bir kısmında, kalkınmayı da sağlayacak temel mesele olan "nüfusun-insangücünün niteliğinin geliştirilmesi, aile yapısının ve aileyle ilgili değerlerin güçlendirilmesi ve bunları tahrip eden olumsuz faktörlere karşı tedbir alınması" gibi hayati önem taşıyan hususlar yerine, ağırlıklı olarak aile planlaması üzerinde durulmuştur. Hatta bu konuların diğer konularla kıyaslandığında teferruat düzeyinde muhtelif yerlerde ve sıkça ele alındığı görülmektedir:[31]

Aile planlaması hizmetlerinin geliştirilmesinde ulaşılabilirlik, hizmetin devamlılığı, yaygınlığı ve kalitesi, personelin mezuniyet öncesi ve sonrası eğitimi, iyi danışmanlık hizmetinin verilmesi, sağlık personelinin hizmet verme motivasyonu, ulaşım araçları ile tıbbi ve diğer malzemenin sağlanması, sağlık personelinin yüksek dönüşüm hızı, sektörler ve kuruluşlar arası işbirliği önemini korumaktadır.

Diğer yandan Plan'da bütün olarak aileden çok kadın ve çocuk sorunları üzerinde durulmuş ve Planda devamla bu nüfus ve aile anlayışı çerçevesindeki ilkeler ve gerekli tedbirler özetlenmiştir.[31]

Oysa Yedinci Plandan önceki planlara bakıldığında, II. Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan itibaren nüfus artışı ve aile politikalarında olumlu ve gerçekçi yaklaşımların benimsenmeye başlandığı görülmektedir. Nitekim Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda:[32]

Kalkınmada en önemli unsurun beşeri kaynak olduğu ve nüfusun nitelik ve özelliklerinin geliştirilmesinin temel ilke olarak kabul edildiği ve:

- Nüfusun sağlık, eğitim, barınma ve beslenme imkanlarının artırılması, sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve özellikle göç veren ve doğurganlığın yüksek olduğu illerde yaşayan nüfusun bu hizmetlerden faydalanmasının sağlanması,

- Nüfusun yapıcı, yaratıcı, müteşebbis, sorumluluk duygusuna sahip ve ekip çalışmasına yatkın olma niteliklerinin geliştirilmesi,

- Ferdin topluma kazandırılmasında birinci derecede önemli olan ailenin maddi ve manevi bakımdan sağlıklı bir kurum olarak korunması, eğitilmesi ve geliştirilmesi yönünde tedbirler alınması gibi politikalar benimsenmiştir.

Aynı şekilde, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da kalkınmada temel unsurun beşeri kaynaklar olduğu ve bunun niteliklerinin geliştirilmesi temel ilke olarak benimsemmiş ve:[33]

- Milli ve manevi değerlerin korunmasında ve geliştirilmesinde, dolayısıyla milli bütünlüğün ve dayanışmanın pekiştirilmesinde temel unsur olan aile müessesesinin her bakımdan güçlendirilmesi, kalkınmaya paralel olarak ekonomik ve sosyal yapıdaki değişme ve gelişmelere uyum sağlamasına yardımcı olacak tedbirlerin alınması ve ailelerin sosyal refahtan aldıkları payın dengeli olarak artırılması,

- Aile fertleri arasında bağlılık ve dayanışmayı geliştirici ve özendirici politikalara ağırlık verilmesi,

- Ailelerin artan sosyal hizmet ve yardım ihtiyaçlarının karşılanmasında standardizasyona önem verilmesi ve bu alanda gönüllü dayanışmanın teşvik edilmesi, gibi müsbet ilkeler yer almıştır.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bu görüşlerin niçin yer almadığını açıklamak mümkün değildir. VII. Planda da önceki planlarda bulunan ve önemini giderek arttıran anlayış, hedef ve ilkelerin bulunması gerekirken Türkiye'nin 2000 yılı hedeflerini gösteren bu Plan öncekilerden bir sapma göstermektedir.

IV- SONUÇ

Dünyada nüfus patlaması denen hadise esasında sanayileşme ve iktisadi gelişme ile ortaya çıkan devrevî bir gelişmenin normal seyridir. Kendi ülkeleri için bu seyri tabiî karşılayan günümüzün zengin ülkeleri, diğer ülkelerdeki aynı oluşumu dünya için tehlikeli ve anormal gösterme gayreti içindedir.[34]

Nüfus artışının mutlak manada kalkınmayı olumlu ya da olumsuz yönde etkilediğini ifade etmek önyargılı bir yaklaşım olacaktır. Önemli olan husus ise nüfusun niteliğidir.

Nüfus tartışmasında gelişmiş ülkelerin -kendi ülkelerindeki politikalarının aksine- Üçüncü Dünya Ülkelerine yönelik propagandalarında sadece ekonomik argümanları öne çıkarmaları gerçek amaçlarını saklamaya yöneliktir. Dolayısıyla nüfus meselesi, bütün ilgili faktörler göz önünde bulundurularak ve önyargısız ele alınması gereken, ülkelerin kalkınmasında önemli bir güç kaynağı olabilecek, askeri ve siyasi kuvvet bakımından ehemmiyet taşıyan ailevi ve insani bir konudur.

Hal böyleyken, 1996-2000 dönemini kapsayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda nüfus meselesi, gelişmiş ülkelerin âdeta beyin yıkamaya varan yayın propaganda ve çabalarına paralel olarak aile planlaması ve doğum kontrolü düzeyinde ele alınmıştır. Oysa vurgulanması gereken asıl önemli konu, nüfusun niteliğinin geliştirilmesi ve bu yöndeki tedbirler ile, aile kurumunun güçlendirilmesi ve giderek artan aileyi ve ilgili değerleri tahrip eden -özellikle medyada görülen- bazı eğilimlere karşı gerekli tedbirlerin alınması olmalıydı.

Yine 1985-1994 yılları arasındaki gelişmeler, Türkiye'de doğum oranlarının ve nüfus artış oranının hızla düştüğünü göstermesine rağmen Plan hedeflerinin sürekli olarak bu eğilimleri teşvik edici amaçlar, araçlar ve ilkeler üzerinde durması, nüfus meselesine yaklaşılırken ülke şartlarının iyi tahlil edilmediğine, belirli bir anlayış ve politikanın her hâlükârda uygulanmasının esas alındığına işaret etmektedir.

Nüfus konusunda II. Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan itibaren müsbet bir eğilim gösteren yaklaşım tarzının sonraki Planlarda isabetli tedbirlerle geliştiği, bu hususların VII. Planda ise ihmal edildiği görülmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'yle ilgili tüm bu demografik gerçeklere ve eğilimlere rağmen Planda nüfus meselesinin ele alındığı anlayış ve ifade edildiği üslubun isabetli olmadığını ifade etmek mümkündür.

KAYNAKÇA

Anderton, Alain. Economicst Ormskirk, Lancs: Gauseway Press, 1992.

Blaug, Mark, Economic Theory in Retrospect. 3rd ed. London: Cambridge University Press, 1978.

Cowgil, Donald Olen. "The Theory of Population Growth Cycles," (ss. 125-134) Population: Theordy and Policy. ed. Joseph J. Spengler and Olis Dudley Duncan, Illinois: The Free Press, 1956.

DPT. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989. Ankara, 1985.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994. Ankara, 1989.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000. Ankara, 1995.

East, E.M. Mankind at the Crossroads. New York: Charles Scribrer's Sons, 1923.

Ehrlich, Paul R., Anne H. Ehrlich, Gretchen C. Daily. "Food Security, Population and Environment," (ss. 1-32) Population and Development Review. Vol. 19, No. 1 (March 1993).

EUROSTAT, Statistics in Focus, Population and Social Condition. 1995/8.

Glass, D.V. "Malthus and the Limitation of Population Growth," (ss. 25-54), Introduction to Malthus. ed. D. V. Glass, New York: John Willey and Sons, 1953.

Glass, D. V. Ed. Introduction to Malthus. New York: John Wiley and Sons, 1953.

ILO. Population and Labour. Geneva, 1973, s. 6.

Lesthaeghe, Ron. "A Century of Demograpghic and Cultural Change in Western Europe: An Exploration of Underlying Dimensions," (ss. 411-435) Population and Development Review. Vol. 9, No. 3 (September 1983).

Murat, Sedat. "Türkiye Avrupa Topluluğu İlişkilerinde Sosyal Yapı Analizleri," (Yayınlanmamış Araştırma) İstanbul: 1994.

Peacock, Alan T. "Malthus in the Twentieth Century," (ss. 58-78) Introduction to Malthus. ed. D. V. Glass, New York: John Wiley and Sons, 1953.

Spengler, Joseph J. and Olis Dudley Duncan. Ed. Population: Theory and Policy. Illinois: The Free Press, 1956.Yalçıntaş, Nevzat. "Bugün Türk Dünyası'nın Problemi Nüfus Azlığıdır," (Mülakat) Çerçeve. Yıl: 3 Sayı: 11, (Eylül-Ekim 1994) (MÜSİAD Yayını).

Zaim, Sabahaddin. Çalışma Ekonomisi. 9. baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1992.

Türkiye'de Nüfus Meselesi. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1973.

Zer-Efşan, Savaş. "Nüfus Planlaması Aslında Neyi Planlıyor?" Çerçeve. Yıl: 3 Sayı: 11, (Eylül-Ekim 1994) (ss. 12-15) (MÜSİAD Yayını).

DİPNOTLAR

1 Ancak Batının, 18. asrın sonunda ortaya atılan bu fikirlere üçüncü dünyanın kendilerinin doğrudan kontrolü dışına çıktığı 20. asrın ikinci yarısına dek -bu arada kendileri yüksek bir nüfus artış oranı gerçekleştirmelerine rağmen- rağbet göstermemeleri ilginçtir. (Sabahaddin Zaim, Türkiye'de Nüfus Meselesi, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1973, s. 23.)

2 D.V. Glass, "Malthus and the Limitation of Population Growth," (ss. 25-54), Introduction to Malthus, Ed. D.V. Glass, New York: John Wiley and Sons, 1953, s. 29.

3 Mark Blaug, Economic Theory in Retrospect, 3rd ed. London: Cambridge University Press, 1978, s. 71.

4 Donald Olen Cowgil, "The Theory of Population Growth Cycles," (ss. 125-134) Population: Theory and Policy, Ed. Joseph J. Spengler and Olis Dudley Duncan, Illinois: The Free Press, 1956, s. 133.

5 a.g.e., s. 133.

6 E. M. East, Mankind at the Crossroads, New York: Charles Scribrer's Sons, 1923, s. 27.

7 Paul R. Ehrlich, Anne H. Ehrlich, Gretchen C. Daily, "Food Security, Population and Environment, " (s. 1-32) Population and Development Review, Vol. 19, No. 1 (March 1993) s. 1-2.

8Alan T. Peacock, "Malthus in the Twentieth Century," (ss. 57-78) Introduction to Malthus, s. 70.

9Alain Anderton, Economics, Ormskirk, Lancs: Causeway Press, 1992, ss. 7-8.

10Nevzat Yalçıntaş, "Bugün Türk Dünyası'nın Problemi Nüfus Azlığıdır" (Mülakat) Çerçeve, Yıl: 3 Sayı: 11, (Eylül-Ekim 1994) (MÜSİAD Yayını) s. 17.

11 Bu hayvanlar bazen meselâ çikolatayı besinlere tercih ederek "mama" yememekte, kapris yapmata sahiplerini üzmekte, işin fenası çocuklardan farklı olarak hiç büyümemektedir.

12 ILO, Population and Labour, Geneva, 1973, s. 6.

13 Ron Lesthaeghe, "A Century of Demographic and Cultural Change in Western Europe: An Exploration of Underlying Dimensions," (ss. 411-435) Population and Development Review, Vol. 9, No. 3 (September 1983) s. 429.

14 Doğan bebeğin yaşama ihtimali ile doğum oranı arasında tersine bir ilişki sözkonusudur.

15 Ancak, çocuk sahibi olan herkesin bu bilinçte olmadığı da bir gerçektir.

16 Nitekim son Kahire toplantısında Türkiye'yi temsil eden Kadın'la (eski Aileyle) ilgili Devlet Bakanı kendisinin iki defa kürtaj geçirdiğini âdetâ iftiharla belirtmiştir. Oysa, toplumumuzun değer sistemi içinde mahrem kabul edilen böyle bir durumun hiçbir ahlâkî değere göre pek de övünülecek yanı yoktur.

17 Tıp bilimadamları doğum yapan kadınların daha sağlıklı olduğunu, hücrelerini yenileyerek genç kaldıklarını ve rahim ve meme kanseri gibi bazı hastalıklara karşı daha az risk taşıdıkları üzerinde sıkça durmaktadırlar.

18 İslâm'ın bazı kontrol yöntemlerine cevaz vermesinden doğumun sadece aile düzeyindeki bir kararla önlenebileceği anlaşılmaktadır.

19 1994 Kahire toplantısına tepki gösteren Katolik Papa da nüfus artışından yana tavır koymuş ve nüfus planlamasına şiddetle karşı çıkmıştır. İlginçtir ki bazı çevreler, bunu bazı Müslümanlarla Papa'nın nasıl aynı görüşte buluştuğu şeklinde yorumlamıştır. Halbuki durum çok açıktır: iki dinin mensupları da güçlü olma dan yanadırlar.

20 Savaş Zer-Efşan, "Nüfus Planlaması Aslında Neyi Planlıyor?" Çerçeve, Yıl: 3 Sayı: 11, (Eylül-Ekim 1994) (ss. 12-15) (MÜSİAD Yayını) s. 12.

21 Sabahaddin Zaim, Çalışma Ekonomisi, 9. baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1992, s. 80.

22 Avrupa Birliği'nde 1994 yılında nüfus miktarı, doğum-ölüm miktarlarına bağlı olarak sadece 300.000 kişi artarken bu dönemdeki göçlerden kaynaklanan artış miktarı 700.000'dir. (EUROSTAT, Statistics in Focus, Population and Social Condition, 1995/8).

23 Günümüzdeki, çok çocuk sahibi olmakla beraber sorumsuz davranan, bunların fizikî-manevî yetişmeleriyle ilgilenmeyen kültürel ve ahlakî bozulmanın ürünü olan aileleri tabiatiyle tasvip etmek mümkün değildir.

24 Sedat Murad, "Türkiye Avrupa Topluluğu İlişkilerinde Sosyal Yapı Analizleri," (Yayınlanmamış Araştırma) İstanbul: 1994, s. 173.

25 DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000, Ankara, 1995 (ss. 34-41).

26 a.e., s. 34, 37, Tb. 7, 8.

27 a.e., s. 34, 37, Tb. 7, 8.

28 a.e.., s. 34, 37, Tb. 7, 8.

29 a.e., s. 34, 37, Tb. 7, 8.

30 a.e., s. 34.

31 a.e. s. 35.

32 DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989, Ankara, 1985, s. 125.

33 DPT, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994, Ankara, 1989, s. 285-287.

34 Zaim, Türkiye'de Nüfus Meselesi, s. 7-8.

Türkiye'de istihdam işsizlik ve Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

Doç. Dr. Mustafa AYKAÇ*

*Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimleri Fakültesi

GİRİŞ

İşsizlik, iktisadi ve sosyal özellikleri ve etkileri birbirinden ayrılamayacak bir kavram olarak ele alınagelmiştir. Kavramın iktisadi yönü, üretim faktörlerinden biri olan emeğin, üretim faaliyetine katılamaması ve buna bağlı olarak da gelir veya refahtan mahrum kalması şeklinde ifade edilebilir. Bu durumda iktisadi faaliyetleri ile istihdam arasında doğrudan ve çok yakın bir ilişki kurulmuş olmaktadır. Mal ve hizmet piyasalarının yapısı, bu piyasalara yönelik mal ve hizmet üretiminde kullanılan emeği doğrudan etkilemektedir. Diğer taraftan, üretim faktörü olarak emeğin tabi olduğu faktör piyasasının yapısı ve işleyişi ile bu piyasanın ulusal ve uluslararası düzeydeki ilişkileri de önem kazanmaktadır. Bu çerçevede iktisadi bir işlev olarak salt istihdam (hizmete almak), bir üretim faktörü olarak emeğin üretime katılması yeklinde ele alınması mümkün görülebilir. Bunun mümkün olmaması halinde de, bir üretim faktörü olan emeğin üretim faaliyetine katılamamasının sonucunda ortaya çıkacak gelir ve refah kaybından söz edilebilir. Ancak bu noktada, üretim faaliyetine katılamamaktan dolayı gelir kaybına veya kesilmesine maruz kalan faktörün, bütün iktisadi faaliyetlerin refah ve mutluluğunu gaye edindiği emek (insan) olduğu gerçeği ile karşı karşıya kalınacağı açıktır.

O halde işsizlik, bir üretim faktörü (emek)'nün gelir ve refah kaybı şeklinde sadece iktisadi açıdan değerlendirmekle iktifa edilemez. İşsizliğin sosyal bünyede meydana getireceği türlü rahatsızlık ve sorunların, her devirde iktisadi, sosyal ve hatta siyasal yapıyı bütünüyle tehdit edecek boyutlara ulaştığına dair sayısız örnek gösterilebilir. İktisadi ve sosyal yönleri bu derece içiçe geçmiş ve karşılıklı etkileşim halinde bulunan bir kavram aransa, işsizliğin hemen hatırlananlar arasında yer alacağına şüphe yoktur.

İstihdamın, sadece emek (insan) faktörünün iktisadi faaliyete katılması (meşgul edilmesi) anlamında arzulanmaya değer olmadığı da ayrıca belirtilmelidir. İstihdamı esas olarak arzulanır ve aranır kılan, emek sahibine (insan), haysiyetine yaraşır bir hayat standardını sürdürmesine yeterli olacak gelir temin etmesidir. Bu gelirin, emek sahibinin kendisiyle birlikte bakmakla yükümlü olduğu aile fertlerinin de geçimini doğrudan ilgilendirdiği tabii olarak kabul edildiğinde, istihdamın iktisadi ve sosyal yönünün nasıl bir bütünlük arzettiği daha kolay anlaşılabilecektir.

İktisadi büyüme ve kalkınma, fert ve toplumların refah ve mutluluklarını arttırmayı hedef kabul ediyorsa, bunu gerçekleştirmenin en önemli adımını, çalışma arzu ve iktidarına sahip insanların vasıf ve kabiliyetlerine uygun işlerde çalışma imkanının sağlanması teşkil edecektir. Bu ise, bir anlamda, iktisadi plan ve politikaların en önemli ve vazgeçilmez gayesinin, o ülkenin insan gücüne verimli istihdam imkanlarını sunacak şartları hazırlamak olduğunu ifade etmektedir. İktisadi plan ve politikaların en önemli başarı göstergesinin, o ülkenin insan gücüne sağladığı verimli istihdam imkanları olduğunun kabul edilmesini gerektiren gelişmeler bütün dünyanın gündemindedir. 1929 büyük dünya bunalımından sonra işsizliğin önlenmesi ve tam istihdamın sağlanması konusu üzerinde yoğunlaşan vurgu, özellikle gelişmiş ülkelerde 1980'lerden itibaren işsizlik oranlarındaki artışlar dolayısıyla yeniden gündeme gelmektedir. İkinci dünya savaşından 1970'lerin ortalarına kadar devam eden ve "altın çağ" olarak ifade edilen dönemde ekonomik büyümenin hızlanması, enflasyon ve işsizlik oranının düşmesi ve refah düzeyinin yakselmesinden sonra gelişmiş ülkelerin 1974 ve 1979 petrol şoklarıyla başlayıp başka faktörlerin de etkisiyle içine girdikleri durgunluk, enflasyon ve işsizlik süreci, 1990'lara gelindiğinde "küresel bir istihdam"[1] krizine dönüşmüş bulunmaktadır. Ortalama işsizlik oranının % 10 civarında olduğu OECD ülkeleri başta olmak üzere AB üyesi ülkelerde kalıcı yüksek işsizlik oranlarıyla birlikte gittikçe artan ücret faklılıkları görülmektedir. Doğu ve merkezi Avrupa ülkelerinde piyasa ekonomisine geçişle birlikte istihdam hacminde büyük daralma ve artan işsizlikle birlikte

çok büyük ücret düşüşleri yaşanmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Asya ülkeleri hariç Afrika, Latin Amerika ve diğer gelişen ülkelerde de işsizlik ve enflasyon oranlarında ciddi artışlar görülmektedir. Bütün bu gelişmelerin, diğer faktörlere ilaveten, dünya ekonomisinin artan küreselleşme eğilimlerinden etkilendiği kabul edilen bir diğer gerçektir.

Türkiye, planlı döneme girildiğinden beri devam eden yapısal ve kronik işsizlik sorununu, işsizliğin küresel bir sorun haline geldiği günümüz şartlarında yeniden idrak etmektedir. 1945'ten itibaren batı ekonomilerinin, hayal etmekte bile güçlük çekilecek ölçüde gerçekleştirdikleri ekonomik büyüme ile birlikte düşük enflasyon ve işsizlik oranları 1973'ten itibaren önemini kaybetmeye başlamıştır. 1973-1974'ten itibaren iktisadi hayatta patlayan enerji krizi, ekonomik dengeleri bozmuş, büyüme hızını ve reel üretimi düşürmüştür. 1980'lerde hızlanan ve 1990'larda belirgin hale gelen düşük büyüme hızıyla beraber yüksek fiyat artışları ve artan işsizlik, iktisatçıları şaşırtmış ve yeni tartışmalar başlamıştır. Bu döneme kadar birarada görülen işsizlik-deflasyon veya tam istihdam-enflasyon yerini enflasyonla birlikte işsizliğe bırakmıştır. Türkiye, bu gelişmelerin de etkisiyle, planlı döneme geçildiğinden bu yana artan ve bir sorun yumağı haline gelen işsizliğe dünyanın bugün içinde bulunduğu kötü konjonktür şartlarında çözüm bulmak gibi çok daha ağır bir sorumluluğu üstlenmek durumundadır. VII. Beşyıllık Kalkınma Planı Dönemi, bu sorumluluğun yerine getirilmesi için gayret gösterilmesi gereken bir dönem olma özelliğini taşımaktadır.

II. YENİ BOYUTLARIYLA İSTİHDAM-İŞSİZLİK

Amerika ve Avrupa'da sendikalar kütlevi istihdam kayıpları ve hayat standartlarındaki düşüşe karşı tepki politikaları geliştirmektedirler. İşsizlik baskısının en az hissedildiği Japonya'da bile, hayat boyu istihdamı uygulaması işlerliğini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır.[2]

1980'lerin Neo-liberal politikaların yolaçtığı hayal kırıklığı, istihdam atışına iktisadi, mali ve sosyal politikalarda yüksek öncelik verilmesini tekrar gündeme getirmiştir. Birçok gelişmiş ülkede, ekonomik büyümenin ve istihdam artışının yavaşlaması olgusu, gerek akademisyenlerin gerekse politikacıların ve kamuoyunun dikatinin yeniden işsizlik ve enflasyon üzerinde yoğunlaşmasına yolaçmıştır. Yüksek işsizlik ve eksik istihdamın gayri insani ve insafsız olduğu kadar, iktisadî bakımdan da arzu edilmeyen bir sonuç olduğu yeniden ve yaygın olarak dile getirilmektedir. 1970'ler stagflasyon ile karakterize edilmesine karşılık, 1980 ve 1990'lar düşük büyüme ve düşük enflasyon ile karakterize edilmektedir. Bununla birlikte OECD üyesi olan çoğu Batı Avrupa ülkesinin, yüksek işsizlik oranları ile başı derttedir. Yakın bir gelecekte de OECD ekonomilerinde, büyüme oranlarında makul bir artış ve işsizlik oranlarında belirli bir azalışa yönelik tahminler oldukça karamsardır.[3]

İşsizlik, ulusal sınırları aşan çok sayıda sebebin son yıllarda konusu olmuştur. Günümüzde ulaşım ve haberleşme maliyetlerindeki azalma, verimliliğe dayalı iletişim teknolojisindeki gelişme, otarşik büyüme modellerinin ortadan kalkması ve ihracat ağırlıklı stratejilerin yaygınlaşmasının yol açtığı küresel bir ekonomik entegrasyon dönemi yaşanmaktadır. Küreselleşme, beraberinde artan uluslararası eşitsizlik, sanayileşmiş ülkelerde istihdam kayıplarına yolaçmaktadır. Bu, yeni gelişen ülkelerden yapılan ithalat ve üretimin işçilik maliyetlerinin düşük olduğu yeni gelişen ülkelere kayması neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu mekanizma, üretimin düşük ücretli ülkelere kaymasıyla istihdamda doğrudan azalışa yolaçtığı gibi, gelişmiş ülkelerde ithalatın yapıldığı sektörlerde yüksek işgücü maliyetlerinden kurtulmak için işgücünden tasarruf eden teknolojilerin tercihi yoluyla dolaylı şekilde istihdamın azalışına yolaçmaktadır.[4]

Son yirmi yılı aşkın süredir fakirlik ve işsizlik artışı hayret edilecek şekilde, Batı'da çok büyük teknolojik gelişmelerin olduğu döneme rastlamaktadır. Bu ülkeler 70'li yıllardakinden daha verimli, daha zengin olmalarına rağmen, karşılaştıkları ekonomik problemler sebebiyle artan sefaletle birlikte, artan refah paradoksunu ortaya koymaktadır. Teknoloji, çalışanlar arasında gelir eşitsizliğini arttırmış ve gelir dağılımında bir kutuplaşma ortaya çıkmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak, işsizliğin de hızla arttığı bir sürece girilmiştir.[5]

Bugün dünyanın, küresel bir ekonomik entegrasyon dönemini yaşadığı genel olarak kabul edilmektedir. Küreselleşme, teknolojik değişiklik ve özellikle iletişim ve bilgi-yoğun üretim teknolojilerinin etkisiyle ürün, hizmet ve işgücü piyasalarının ulusal sınırları aşarak uluslararası özellik kazanması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Aynı sürecin işgücü piyasaları üzerindeki etkisi iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Birincisi; küreselleşme işgücü piyasalarında, "düzenleme açığı" ortaya çıkarmaktadır. Bu, işgücü piyasalarını düzenleyen ulusal kurum ve kuralların etkinliğini kaybetmelerini ifade etmektedir. İkincisi, küreselleşmenin itici gücü ve en önemli aktörleri olan ÇUŞ'lerin uyguladığı çeşitli stratejilerin işgücü piyasalarını bağımlı hale getirmesi ve ulusal sınırların geçirgenliği kavramını ortaya çıkarmasıdır (5a). Küreselleşme uluslararası alanda firmalar, özellikle menfaatleri ve servetleri ulusal sınırları aşmış olan çok uluslu şirket-

ler arasında yoğun rekabeti körüklemektedir. İhracata yönelik stratejilerin işletmeler ve hükümetler için cazibesi belirleyici olmakta ve bölgesel ekonomik entegrasyonlar küreselleşmenin en önemli özelliklerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Uluslararası sermaye akışının hızlanması, çok uluslu teşebbüslerin etkileri ve ulusal hükümetlerin uluslararası yönelişleri işçiler için ciddi tehdit ve tehlikelere dönüşmektedir. Genel olarak sendikaların ulaşmaya muvaffak oldukları "işçi ücretlerini rekabet dışında tutma" hedefi, yeniden özellikle gelişmiş ülkelerin küreselleşme hedeflerinden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Çünkü, ABD ve Kanada'da bile imalat sanayiinde istihdamda ciddi azalış yaşanmakta; hizmet, finansal hizmetler ve iletişim sektörlerinde istihdamda benzer gelişmeler gözlenmektedir. Bu ülkelerde aynı zamanda, sermaye akışının hızlanması sonucunda yabancı yatırımlar artmakta ve ortak yatırımlar genellikle üçüncü dünya ülkelerine kaymaktadır.[6]

Bu çerçevede, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması (NAFTA), ABD şirketlerinin üretimlerini, ucuz işgücünün bulunduğu Meksika gibi ülkelere kaydırma arzusuna dayanmaktadır. Dolayısıyla, iktisadi küreselleşme çok uluslu şirketler aracılığı ile gelişmiş ülkelere uluslararası çalışma standartlarından kurtulma imkanı vermektedir. Günümüzde ÇUŞ'ler, dış yatırımları cazip hale getirmek için işçi ücretlerini, çalışma şartlarını iyileştirmeye yönelik tedbirleri, sendikaları ve diğer tüm sosyal hakları baskı altında tutan ülkelerdeki işgücünü istihdam etmeye daha fazla önem vermeketdir. Gelişmiş ülkelerin kullandığı işgücü artan bir şekilde, genellikle tercih hakkı olmayan ve sunulan çalışma şartlarına boyun eğmek zorunda kalan üçüncü dünya ülkeleri işçilerine kaymaktadır. ÇUŞ'ler aynı zamanda, üretimlerini, ABD'nin sanayileşme sürecinin ilk dönemlerindeki çalışma şartlarına benzer şartlara sahip ülkelere kaydırmaya büyük önem vermektedir. Bu sebeple ÇUŞ'ler NAFTA anlaşmasında çalışma standartlarının yer almasını engellemiş ve AB Sosyal Şartı'nda yer alan hükümlerin genelleşmemesi için mücadele vermişlerdir. ABD'nin uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi yolundaki mücadelesi, işçi haklarına yer vermemiştir. ABD'de sendikalar, kendi üyeleri işlevini kaybedip işsiz hale gelirken, ABD'nin ucuz işgücünün temin edildiği bölgelere yönelmesine tepki göstermektedirler. ABD ticaret politikası için ÇUŞ'lerin önemi, General Motor (GM)'un "ABD'li ÇUŞ'ler için iyi olan ABD için de iyidir" deyimi ile ifade edilmektedir.[7]

Avrupalı politikacılar ve Brüksel bürokratları da küreselleşme ve uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi çerçevesinde, kendi işçilerine "eşit sosyal koruma" sağlamakta ve uluslararası çalışma standartlarını geçerli kılmakta başarısız olmuş herhangi bir ülke ile liberal ticaret ilişkilerini sürdürmeme konusunda ısrarlı olunacağını karara bağlamışlardır. Böyle ülkelere "sosyal damping" uyguladıkları tehdidi yöneltilecetir. Bu ülkelerde sosyal dampingin, işçi hakları ve çalışma şartlarında sosyal koruma sağlayan ve yüksek işçilik maliyetlerine katlanan ülkelere karşı düşük işçilik maliyetlerine dayanarak rekabette avantaj elde etmeleriyle ortaya çıtığı iddia edilmektedir. Dolayısıyla, bu ülkelerde sosyal dampinge son vermek ve buna dayalı rekabet avantajını ortadan kaldırmak için, küreselleşme ve uluslararası ticareti serbestleştirme çerçevesinde bu ülkelerin endüstri ilişkileri sistemini; işyeri düzenlemelerini; ücret, istihdam ve çalışma yartlarını; sosyal yardım ve sosyal güvenlik düzenlemelerini zorlamak ve iyileştirmek gerekmektedir. Bütün bunlar, rekabet üstünlüğü elde etmiş olan ülke veya ülkelerin bu avantajını nötr hale getirmek için sosyal politika ihraç etme teşebbüsleridir. Almanya'da 1890 yılında Kaiser Wilhelm II'nin, ülke içinde çalışma sürelerinin azaltılması yönündeki taleplere rağmen günlük sekiz saatlik çalışma süresi konusunda uluslararası bir anlaşma teklif etmesi böyle bir teşebbüstü.[8]

AB için bir "Sosyal Faaliyet Programı" (Social Action Program - SAP) geliştirmeye öncelik veren Başkan Delors'un gayretleri AB Bakanlar Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Komite ve Avrupa İşverenler Konfederasyonu tarafından tepkiyle karşılanmıştır. 1986 Tek Avrupa Pazarı Antlaşması, Bakanlar Konseyine sosyal politika direktifleri geliştirme izni vermiştir. Bu çerçevede Komisyon iki stratejiyi ele almıştır: Birincisi, Sosyal Şart'ta bütün ülkelerin kabul edeceği değişikliğin yapılmasıydı. İngiltere, 1991 yılındaki Maastricht müzakerelerinde sosyal şarta çekince koymuş ve bunun ardından İngiltere diğer AB üyesi ülkeler tarafından "sosyal damping" uygulanmakla suçlanmıştır. İkinci strateji ise, antlaşma kısıtlamalarından sağlık ve güvenlik gerekçesi ile kaçınmayı önlemeye yönelikti. Komisyonun haftada maksimum 48

saat çalışmayı ve en az yıllık dört hafta ücretli izni getiren bu yönergesi İngiltere'nin çekincesi ile kabul edilmiştir.[9]

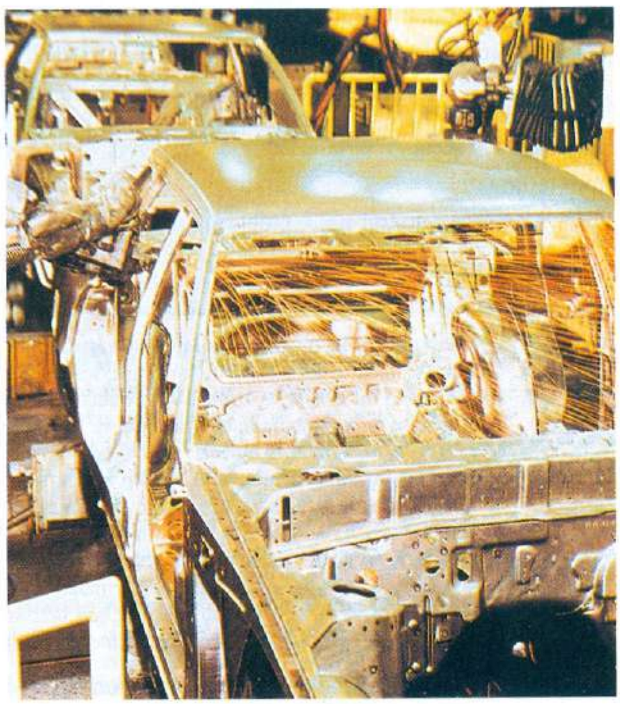
AB bünyesindeki bütün bu çabalar, üye ülkelerdeki sosyal korumacılığın sürdürülmesi ve daha da geliştirilmesi ile bunun ekonomiye yüklediği maliyet ve yol açtığı zayıf rekabet gücünü uzlaştırma gayesine yöneliktir. Bir taraftan uluslararası yatırım ve ticaret engellerinin kaldırılması talep edilirken, diğer taraftan Avrupa ağır ve hantal bir sosyal koruma sisteminin yükünü taşımakta zorlanmaktadır. Avrupa Komisyonu, 1995'te AB işsizliğinin % 12'ye ulaşacağını, bunların yarısının bir yıldan fazla işsiz olduğunu ifade etmiştir. 1980'ler boyunca AB birim işçilik maliyetleri % 4 artmışken bu oran ABD'de % 1 artmıştır. OECD ülkelerinde 1990'da ortalama işsizlik oranı % 6,2 ve toplam işsiz sayısı 24.4 milyon olarak tahmin edilmiştir. Aynı yıl AB'de ortalama işsizlik oranı % 8.4'dür.[9] 1990-1994 döneminde AB'de istihdam oranı % 4 gerilemiştir. Halen AB'de toplam işsiz sayısı 18 milyonu aşmakta ve 1997 ortalarına kadar işsizlikte önemli bir gerileme beklenmemektedir. İstihdam azalışında en fazla pay sanayi kesimine aittir ve erkeklerde istihdam azalışı daha fazladır. Genel olarak işsizlik oranlarına bakıldığında ise, kadınların işsizlik oranı (% 12,5), erkeklerden daha büyüktür. AB'de gençlerin işsizliği de önemli bir sorun olup 20-24 yaş grubundaki gençlerin % 21.5'i 1994'te işsiz kalmıştır.[9b]

Avrupa, rekabet gücünün devamlı düşüşünün sebeplerinden birini yüksek işçilik maliyetleri olarak görmektedir. İmalat sanayii ücret maliyetleri ABD'den % 60 daha yüksek olan Almanya'nın yüksek ücretleri ve iyi çalışma şartlarının tüm AB üyesi ülkelerde geçerli kılınması talepleri, artık sosyalist fantazi olarak değerlendirilmektedir. Avrupa'nın ekonomisinin, geleneklerinin ve geleceğinin yabancıların tehdidi altında olduğu; Japonya, Latin Amerika ve Güney Doğu Asya gibi işçilik maliyetlerinin düşük olduğu ülkelerin yağmacılık yaptığı ileri sürülmektedir. Bütün bunlara bağlı olarak gelişmiş ülkelerin gelişen ülkelerle ticarete sınırlarını kapatması talepleri gündeme gelmektedir. Bunu da, gelişmiş ülkelerin, serbest ticaretin faydalarını gelişen ülkelere anlatarak yapabileceği ifade edilmektedir. Ancak bu durumda, yüksek ücretli gelişmiş ülkelerin en büyük ihracat pazarı olan düşük ücretli ülkelerin pazarı kapanacak ve gelişmiş ülkelerin işsizliği artacaktır. Çünkü ABD ve AB'nin ihracatının % 40'ı OECD dışı ülkelere yapılmaktadır.[10]

Uluslararası ticarette ve rekabette gitikçe gerileyen ve avantajını kaybeden gelişmiş ülkelerin, bunu, kendi ülkelerindeki yüksek işçi ücretlerine, ileri çalışma standartlarına ve ağır sosyal koruma yükümlülüklerine bağlama eğilimleri belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Kendilerine karşı rekabet avantajı elde eden ülkeler ise çalışma standartlarına uymayan, sosyal koruma maliyetine katlanmayan ve sosyal damping uygulayan rakiplerdir.[11]

Dünya ekonomisindeki gelişmeler, gelişmiş ülkelerin korkularını ve kaygılarını haklı çıkaracak doğrultudadır. 1965-85 yılları arasında güney ülkelerinin dünya imalat sektöründeki payı % 14'ten % 18'e yükselmiş, bu ülkelerin imalat sanayii ürünleri ihracatı da iki katına (% 9'dan 18'e) çıkmıştır. 1973-85 döneminde gelişmiş ülkelerin ihracatı % 4.4 artarken azgelişmiş ülkelerin ihracatı % 12.3 oranında artmıştır. 1980-90 döneminde ise gelişmiş ülkelerin ihracatı % 4 artarken üçüncü dünya ülkelerinin ihracatı % 12 oranında artmıştır. Üçüncü dünya ülkelerinin ihracatının büyük bölümü güney ülkelerine yapılmış olup bu, sanayileşmiş ülkelerin imalat sanayii üretimi ve istihdamında azalma ile aynı döneme rastlamıştır.[12]

Küresel ekonomi, küresel rekabet, serbest ticaret ile uluslararası çalışma standartları ve sosyal korumanın yaygınlaşması, sosyal dampingin önlenmesi gibi çok masum ve ideal gerekçelerle yola çıkan gelişmiş ülkeler, güçlülerin serbestiyi sevmesi ve sevimli göstermeye çalış-

ması ilkesine dayanarak serbest ticaret yoluyla az gelişmiş ülkeleri sömürmeye devam etme yolları aramaktadırlar.[13]

Avrupa'da 1974-1985 arasında her yıl artan ve 1980'lerden sonra kalıcı hale gelen işsizlik, işgücü talep eden işverenler ve iş talep eden işçiler için çalıştırma ve çalışma arzusunu azaltan "Avrupa Refah Devletine" bağlanmaktadır. Bu görüşe göre, yüksek Avrupa işsizliği, refah devletinin bir ürünüdür. Bu yaklaşıma göre, refah devletinin vergileri ve diğer yükümlülükler işverenleri yeni istihdam imkanı sunmaktan caydırırken, sosyal yardımlar ve gelir transferleri de işçileri çalışmaktan caydırmaktadır. İşçilere yönelik yardımların, büyük ölçüde işverenlerin katkılarından oluşması, işverenler için istihdam sunma maliyetini önemli ölçüde arttırmaktadır.[14]

Tablo. 1

İşgücü Piyasası Programlarına Yönelik Harcamaların Kompozisyonu: Sanayileşmiş Piyasa Ekonomileri (1990)

Ülkeler	Harcama (GSMH'nin %)			İşsizlik
	Aktif Programlar	Gelir Transferi	Toplam	%
Avustralya	0.25	1.07	1.32	6.9
Avusturya	0.30	0.97	1.27	3.3
Belçika	1.12	2.80	3.92	9.3
Kanada	0.51	1.57	2.08	8.1
Danimarka	1.35	4.49	5.83	9.3
Finlandiya	0.94	1.11	2.05	3.4
Fransa	0.73	1.92	2.65	9.4
Almanya	1.02	1.16	2,18	5.1
Yunanistan	0.42	0.46	0.88	7.7
İrlanda	1.47	2.84	4.31	14.0
İtalya	0.80	0.72	1.52	12.1
Japonya	0.13	0.32	0.45	2.1
Lüksemburg	0.37	0.75	1.12	1.3
Hollanda	1.04	2.30	3.34	6.5
Yeni Zelanda	0.78	1.77	2.56	7.8
Norveç	0.99	1.15	2.13	5.2
Portekiz	0.52	0.31	0.84	4.6
İspanya	0.80	2.41	3.21	17.3
İsveç	1.58	0.67	2.25	1.5
İsviçre	0.17	0.14	0.30	0.6
İngiltere	0.59	0.90	1.49	5.5
ABD	0.25	0.60	0.85	5.5

Kaynak: Glen Sheehan (1992), a.g.m., s. 164.

Buna karşılık, makroekonomik istikrarın bulunduğu, yüksek tasarruf ve yatırım düzeylerine ulaşan, liberal bir ticaret rejimine sahip, ihracata yönelik sanayileşme stratejisini benimsemiş ve küçük ve orta ölçekli işletmelere ağırlık veren Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerinin emek-yoğun imalat sanayiini güçlendirmede sağladığı başarı, istihdamı arttırma ve hayat standardını yükseltmede gelişen ülkeler için bir örnek olarak değerlendirilmektedir. Bu ülkelerin ulaştığı ekonomik performans, geleneksel tarım ve enformal sektördeki işgücü fazlasını azaltmaya ve reel ücretleri yükseltmeye imkan sağlamıştır.

III. TÜRKİYE'DE İSTİHDAM-İŞSİZLİK

Genel olarak istihdam politikaları iki kısımda ele alınmaktadır:

1) Emek arzı ile ilgili politikalar. Bu politikalar emek arzını daraltmayı amaçlamaktadır. Bu gruba giren politikalar, üç şekilde uygulanmaktadır:

a) Nüfus artış hızını yavaşlatma ve nüfus planlaması

b) İşgücü ihrac politikası

c) Emek arzının bünyesini değiştirici politikalar

2) Emek talebi ile ilgili politikalar. Bu politikalar, işsizlik sorununun çözümlenmesinde dinamik yolu ifade etmektedir. Bu gruba giren politikalar da iki şekilde uygulanmaktadır:

a) Üretimi ve yatırımları arttırmak

b) Emek-yoğun teknolojilerin kullanımını yaygınlaştırmak.

Bunların dışında kendine özgü bir diğer politika da, işsizliğe önem vermemektir. Bu politikanın özelliği, bir ekonomide işsizlere iş bulmanın maliyetinin, işsizleri doyurmanın maliyetinden daha yüksek olması halinde işsizliğin görmezden gelinmesini ifade etmesidir.[15]

İstihdam politikalarıyla ilgili bir diğer tasnif de aktif istihdam politikaları ve pasif istihdam politikaları şeklindedir.

Aktif istihdam politikaları işsizliği önleyici ve işsizliği sınırlayıcı politikalar olarak ele alınmaktadır.

Pasif istihdam politikaları ise, işsizlik sigortası ve işsizlik yardımları şeklinde uygulanmaktadır.[16]

Genel olarak gelişmiş ülkelerde 1970'lerin sonlarından itibaren artmaya başlayan işsizlik problemi, istihdam politikalarının önemini arttırmıştır. Bu doğrultuda geliştirilen politikalar iki gruba ayrılmaktadır. Birincisi; işsizliğin zararlarını tazmin etmeye ve bazı durumlarda işgücü piyasasından çekilmeyi teşvik etmeye yönelik politikalardır. İkinci grup politikalar ise, istihdam fırsatları meydana getirerek doğrudan işsizliği azaltmaya veya işsizlere kendi işlerini kurmaları için yardım sağlamaya yönelik politikalardır.

Bu iki grup politika çerçevesinde OECD, üye ülkeler arasında işgücü piyasası programlarına yönelik kamu harcamalarını iki bölümde ele almıştır. Birinci tip harcamalar, istihdam hizmetleri ve işgücü piyasası programlarının yönetimine yöneliktir. Bunlar ise, işgücü eğitimi, gençlere yönelik özel tedbirler, doğrudan istihdam fırsatı sağlamak ve özürlülerin istihdamına yönelik tedbirleri içermektedir. İkinci tip harcamalar ise, gelir transferleridir. Bu harcamalar işsizlik tazminatları ve erken emeklilik tazminatlarından müteşekkildir.[17]

Bu tabloda iki nokta dikkat çekmektedir. Birincisi, sanayileşmiş ülkeler arasında işgücü piyasası programlarına yönelik harcamaların (GSMH'nın %'si olarak) % 0,3 İsviçre ile % 5,8 Danimarka arasında faklılaştığıdır. 22 ülkeden 12'si bu programlara GSMH'nin % 2'sinden fazla harcama yaparken 17 ülke % 1'i oranında harcama yapmaktadır.

İkincisi ise, işsizlik düzeyi ile gelir transferine yönelik harcamalar arasında açık bir ilişkinin bulunduğudur. Yüksek işsizlik oranlarına sahip ülkelerin bu programlara yönelik harcamalarının arttığı görülmektedir.

AB'de çalışma sürelerinin kısaltılması, kısmi süreli çalışmanın yaygınlaştırılması, geçici ve bağımsız işlerde çalışanların arttırılması, ücret ve verimlilik artışına bağlı olarak istihdamın arttırılmasına yönelik tedbirlere ağırlık verilmektedir. İstihdam artışına katkıda bulunan diğer alanlar ise, işletmelere yönelik himetler, bilişim hizmetleri, boş zamanların değerlendirilmesi, yaşlılara yardım ve çevre koruma faaliyetleridir. 1994 yılında çevre koruma ile ilgili faaliyetlerde 1,5 milyon kişinin istihdam fırsatı bulduğu bilinmektedir. 1985-93 yılları arasında AB ülkelerinde çevre koruma ile ilgili faaliyetlerde istihdamın % 2 oranında arttığı, bunun toplam istihdam artışındaki payının % 5-7'lik düzeye çıktığı görülmektedir.[18]

Sanayileşmiş ülkelerde ekonomik büyüme oranları 1974-1994 arasında hemen hemen aynı olmakla birlikte, işsizlik oranları farklı gerçekleşmiştir. Bu dönemde ABD'de işsizlik % 6 civarında dalgalanırken Japonya'da % 2 civarında karar kılmıştır. AB'de

ise 1974'ten itibaren artmaya başlayan işsizlik 1986-1990 arasında hızlı bir yükselme dönemine girmiş ve 1994 yılında % 12 seviyesine ulaşmıştır. 1980'ler boyunca işsizliğin diğer OECD ülkelerinden daha düşük düzeyde gerçekleştiği EFTA ülkelerinde işsizlik, 1990 yılından itibaren hızlı bir yükseliş göstermiştir.[19]

Sanayileşmiş ülkelerin çoğu birinci petrol şokundan sonra genişleyici bütçe ve gevşek para politikası uygulamıştır. Bu politikaların sonucu ise durgun büyüme ve tırmanan enflasyon olmuştur.

Buna karşılık, ikinci petrol şokundan sonra bu ülkelerin ekonomik politikalarında farklılaşma görülmüştür. 1980'den sonra, ABD'de ekonomiyi canlandırmak için kamu harcamalarının artışı ve vergilerin düşürülmesi yönünde politika izlenirken AB'de sıkı bütçe politikası izlenmiştir. Bunun sonucu olarak ABD'de artan kamu açıkları ve dış ticaret açıklarıyla birlikte yüksek büyüme oranlarına ulaşılırken AB'de büyüme oranları düşük düzeylerde gerçekleşmiştir. Bu durum 1980'lerin ikinci yarısında sona ermiş ve Avrupa'da para ve bütçe politikaları genişleyici yönde uygulanmaya başlanılmıştır. Buna bağlı olarak büyüme oranları tekrar yükselme eğilimine girdi. 1990'lara gelindiğinde de, özellikle Almanya'da, çok sıkı bütçe ve para politikalarının uygulanmaya başlanmasıyla Avrupa kendisini resesyonun içinde bulmuştur. Avrupa ekonomilerinde meydana gelen dalgalanma, büyüme oranlarında düşme ve istihdamda gerilemenin, istihdamı yeniden arttırmak için büyümenin 1974 öncesinden daha büyük oranlarda gerçekleştirilmesini zorunlu kıldığı ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık bu ekonomiler makro-ekonomik dengesizlik, küresel finansal piyasaların ulusal politikalardan bağımsız olarak belirlediği yüksek reel faiz ve gittikçe küreselleşen bir dünya ekonomisinde bir ülkenin genişleyici politikaları uygulama zorluğu gibi kısıtlamalarla karşı karşıya bulunmaktadır. Sanayileşmiş ülkeler için ekonomik büyümeyi canlandırmanın ve istihdamı genişletmenin yolu, gelişen ve geçiş safhasında olan ekonomilerde büyümenin canlanmasına bağlı olarak uluslararası ticaret hacminin genişlemesi, yüksek teknoloji talebinin artması, yüksek katma değerli ve sermaye yoğun malların talebinin yükselmesinden geçmektedir.[20]

1960'lı yıllardan başlayıp planlı dönem boyunca öneminden hiçbir şey kaybetmeyen, hatta hacmi ve olumsuz etkileri gitikçe artan Türkiye'nin işsizlik sorunu, 2000'li yıllara çok az bir sürenin kaldığı günümüzde belirsizlik ve çözümsüzlük özelliğini korumaktadır. Aynı zamanda, Türkiye işsizlik sorununu, gelişmiş ülkelerin kütlevi istihdam kayıpları ve artan işsizlikle yeniden karşı karşıya kaldığı ve istihdam sorununun küresel bir boyut kazandığı bu dönemde daha da ağırlaşmış olarak karşılamaktadır.

Bütün dünyada biyoteknoloji alanındaki gelişmeler, otomasyon ve enformasyon devrimi sonucu bilgisayar ve robotlar insanların yerini almakta ve "bir ölüm öpücüğü gezegenimize yaklaşmaktadır." Günümüzde, yeni teknolojilerin yeni işler meydana getirdiği iddiasının geçerliliğini yitirdiği, kısa vadede işçilerin yerine teknolojiyi ikame etmenin daha ucuz olduğu; fakat uzun vadede satınalma gücünün düşeceği ve talep yetersizliğinin ortaya çıkacağı savunulmaktadır. İşgücünün yerine teknoloji ikame edilip işgücü talebi azalınca, işverenler artan rekabet karşısında tutunabilmek için mevcut işçileri azaltıp geriye kalan işçileri daha kötü şartlarla daha fazla çalıştırmaya yönelmektediler.[21] Bu durumda emek "bir ayarlama değişkeni" haline gelmektedir.[22]

Bir bakıma, ekonomik gelişme ve işsizlik sorunlarının artışı elele ve birlikte yürümekte ve "kalkınmadan doğan işsizlik" belirgin hale gelmektedir.[23]

İktisadi ve sosyal gelişmenin plâna bağlı olarak yürütüldüğü Türkiye'de beş yıllık planların yedincisi hazırlanmış ve uygulanması başlamıştır. Planlı dönemde üç yıl da (1978, 1984, 1995) geçici (ara) planla tamamlanmıştır.

Her kalkınma planında farklı istihdam politikaları öngörülmekle birlikte, iki husus bütün planların ortak özelliği olarak tebarüz etmektedir. Birincisi, bütün kalkınma planları Türkiye'de işsizlik sorunun baskısı ve olumsuz etkileri ile karşı karşıya kalmıştır. İkincisi ise, istihdam artışının, ekonomik kalkınma ve sanayileşmeye bağımlı, onun yan ürünü olarak gerçekleşeceğinin kabul edilmesidir. Diğer bir ifadeyle, kalkınma planları, istihdam hedefine ulaşılmasını ve istihdam planlamasını makro kalkınma hızına bağımlı hale getirmekte ve öngörülen kalkınma hızı belirlendikten sonra bunu gerçekleştirecek insan gücü belirlenmektedir. Böylece istihdam planlaması, işgücünün talep yönünden ele alınmasını ifade etmektedir.[24] Planlarda yer alan istihdam planlaması yaklaşımı, 1 birimlik katma değer (MG) artışının ne kadar istihdam artışına yol açtığını gösteren istihdam-katma değer elastikiyet yöntemine dayanmaktadır. Buna kısaca esneklik katsayısı da denilmektedir.

Üretim (katma değer) artışı ile istihdam artışı arasındaki ilişkiye dayanan esneklik katsayıları, üretim hedeflerinin bağımsız olarak belirlenmesinden sonra bu üretim hedeflerine ulaşmanın gerektireceği işgücü ihtiyacının ortaya konulmasına imkan vermektedir.[25]

I., II. ve IV. BYK planlarında sektörel üretim hedefleri ve sektörel emek verimliliği tahminleri esas alınmış; 1955-60 ve 1965-70 yıllarına ait istihdam rakamları ile aynı yıllara ai katma değerlere dayalı esneklik katsayıları hesaplanmış ve bu katsayılara dayanılarak işgücü talebi tahmin edilmiştir.[26]

III. BYK planında ise, 1967 yılı input-output tablosuna dayanılarak insangücü ihtiyaçları üç safhada ve ekonomik hedeflere bağımlı bir hedef yardımıyla belirlenmiştir.[27]

İşsizliğin önlenmesi ve istihdam artışının gerçekleşmesinin kalkınma hızına bağlı bir yan (türev) sonuç olarak belirlenmesi, istihdamın ayrı bir hedef olarak belirlenmesinin güçlüğünden kaynaklanmaktadır. Çünkü toplam talep, toplam yatırım ve bunların sektörel dağılımı, gibi makro hedefler kapital hasıla katsayısı ve tasarruf oranı parametrelerine göre belirlenmektedir. Dolayısıyla istihdamın bağımsız bir hedef olarak belirlenmesi, planlama tekniği ve uygulama yönünden önem taşımadığı sonucuna ulaşılmaktadır.[28]

Bütün bunlara bağlı olarak, üretim artışlarının istihdamı genişleteceğinin kabul edilmesinin, istihdamın "uyan netice" veya "türev hedef" olarak ele alınmasına yol açtığı; genel ekonomik hedefler ve sektörel kalkınma hızlarından sonra istihdam hedefinin tesbit edilmesinin planlarda istihdama öncelik

verilememesi sonucunu doğurduğu belirtilebilir.[29]

Bütün kalkınma planlarında işsizliğin azaltılması bakımından büyük önem atfedilen ve tebarüz ettirilen politika aracının, nüfus artış hızının yavaşlatılması olduğu dikkat çekmektedir. Bu konuda planlarda sergilenen ısrar, nüfus artış hızının yavaşlatılmasının bir devlet politikası olarak benimsenmesine dayanmaktadır. İktisadi, sosyal ve siyasal alanlarda çok şey değişmiş ve politikalar değiştirilmiş; fakat nüfus planlaması Türkiye'de değişmemiştir. Bu politikaların başarı şansı bir tarafa, işsizliği azaltıcı olabilmesi uzun vadede sözkonusu olacaktır. Emek arzını daraltmayı amaçlayan bu politikanın emek arzına etkisi 20 yıl sonra ortaya çıkacaktır. Yirmi yıl sonrası Türkiye'de, emek arzı bolluğu ile karşılaşılması ihtimali kadar emek arzı kıtlığı ile karşılaşılması ihtimali de vardır.

Dolayısıyla 20 yıl sonrası Türkiye'sinin şartlarının ve gücünün bugünkü gibi olacağını düşünmek ve planlamak hiçbir plancı için kabul edilebilecek bir hata değildir.[30]

Türkiye'de işsizliğin azaltılmasında emek ihracı politikası I. BYKP'dan itibaren ele alınmıştır.[31] Önce işgücü açığı ile karşı karşıya kalan Batı Avrupa ülkelerine emek ihracı sözkonusu iken, 1973'ten sonra petrol petrol fiyatlarının artması ve yaşanan enerji krizinden sonra bu ülkelerde işgücü talebi durmuş ve Ortadoğu ülkelerine yönelik emek ihracı ortaya çıkmıştır.

III. BYKP'da istihdam sorunu, uzun vadeli olarak ele alınmış ve bu sorunun kesin çözümünün hızlı sanayileşmekte aranması halinde bile 1990'larda gerçekleştirilebileceğine işaret edilmiştir. Planda ayrıca emek-yoğun teknolojilere yönelmenin veya işsizlik sigortasını kurup yaygınlaştırmanın sanayileşerek kalkınma hedefi ile çelişebileceği belirtilmiştir.[32]

IV. BYKP ise, geride bırakılan üç plan döneminde izlenen politikaların işsizliğin azaltılmasında başarılı sonuçlar vermediğini ve işsizliğin artmaya devam edeceğini kabul etmiştir. Planda gelişme iktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel yönleriyle bir bütün olarak kabul edilmiştir. İstihdam politikasının teknoloji ve sanayi politikalarıyla uyumlu ve tutarlı olacağı; bunun için insangücünü yerinde ve verimli şekilde kullanılması ve dengesizliklerin giderilmesi amacıyla istihdam ve ücret politikaları geliştirileceği ifade edilmiştir.[33]

V. BYKP (1985-1989)'da ekonominin dışa açılmasına paralel olarak uygun iş kollarının gelişmesi, sermaye akışının hızlanması, gerçekçi faktör fiyat politikası ile emek-yoğun teknolojilerin seçilmesi, konut yapımı ve bayındırlık hizmetlerinin teşvik edilmesi öngörülmüştür. Bu plan dönemi sonunda, işgücü fazlasının mutlak sayı olarak dönem başındaki düzeyi aşmayacağı kabul edilmiştir. İstihdam politikasının sanayileşmeye ve sektör politikalarına edilmesi gereği üzerinde durulmuş; teknoloji seçimi, teşvik politikaları, sektörel üretim hedefleri, iç ve dış piyasa şartlarının istihdama etkileri dikkate alınarak ekonomik ve sosyal politikaların istihdamı arttırma amacının öncelikle değerlendirileceği belirtilmiştir. Beşinci planda ayrıca genç işsizlik, özel amaçlı projeler, yurtdışı istihdam imkanları, gençlere istihdam imkanı sağlayan işverenlerin vergi ve diğer yollarla teşvik edilmesi ve teşebbüs gücünün geliştirilmesi üzerinde durulmuştur.[34]

Beşinci beş yıllık kalkınma planı abartılmış hedeflere yer vermeksizin istihdam-işsizlik sorununa sistematik bir yaklaşım getirmekle birlikte, ülkede izlenecek makro ekonomik politikalar ile yurtdışındaki gelişmelerin etkilerini dikkate almamıştır. Hızlı bir şehirleşme ile bölgesel dengesizliğin artarak devam ettiği Türkiye'de bu gelişmeye bağlı sorunların hafifletilmesi ve bir iyileşme sürecinin başlatılması bakımından planda cesaretli politikalara yer verilmediği görülmektedir. Beşinci planda ekonominin ekonomik kurallar içinde işleyişine ağırlık verileceği, ekonomiye müdahalenin makro politikalarla ve kurumsal düzenlemelerle yapılacağı belirtilerek piyasa ekonomisine geçiş vurgulanmıştır. Produktif istihdam artışından söz edilen planda, suni yollarla istihdam meydana getirilmeyeceğine yer verilmiştir.[35]

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)'da, bu dönem ithal ikamesine dayalı içe dönük sanayileşme politikasının artan petrol fiyatları ile birlikte krize yol açtığı ve Türkiye ekonomisinin dışa açılma ve piyasa ekonomisini yapısallaştırma sorunları ile karşı karşıya olduğu bir dönem olarak tanıtılmıştır. Temel sorunlar arasında nüfus artış hızının yüksekliği, enflasyon, gelir dağılımı, kamu finansman açıkları ve işsizlik gibi sorunlar sıralanmıştır.[36] İstihdamın sektörel dağılımında tarımın payının azalmaya devam edeceği, işsizliğin azaltılması için genel hedefler doğrultusunda yatırımların teşvik edilmesi, teşebbüs gücünün arttırılması, küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi ve işgücü piyasasının etkin işleyişinin sağlanması üzerinde durulmuştur.[37]

Altıncı planda AB ile entegrasyonun önemi ve bu konuda yapılacaklar üzerinde durulmasına rağmen, istihdam açısından serbest dolaşımın önemi ve AB karşısında rekabetin olumsuz etkilerine hiç değinilmediği dikkat çekmektedir. Altıncı planda istihdam bakımından yer verilen bir diğer konu ise, kısmi süreli (part-time) işlerin teşvik edilmesi ve özel istihdam kuruluşlarının katılımının kabul edilmesidir.

IV. YEDİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANINDA İSTİHDAM-İŞSİZLİK

Çok küçük farklarla birbirini tekrarlayan ve istihdam-işsizlik konusunda bağımsız ve öncelik taşıyan hedefler ve ilkeler ortaya koyup gerçekleştirme şansına sahip olamayan altı plan döneminden sonra Türkiye, sorunlarının krize dönüştüğü bir döneme girmiş bulunmaktadır. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, aynı zamanda sanayileşmiş ülkelerde de işsizliğin hızlı ve kalıcı şekilde artış eğilimine girdiği döneme tekabül etmektedir. Türkiye'nin AB ile 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren gümrük birliğini gerçekleştirmesinin Türkiye ekonomisinde birçok sektörde meydana getireceği olumsuz etkiler ve işyeri kapanmaların istihdam daralmasına katkısını ayrıca dikkate almak gerekmektedir. Türkiye'de Körfez Kriziyle başlayıp 5 Nisan tedbirleriyle hızlanan işten çıkarmalar, özelleştirme uygulamaları ile daha da hızlanarak tam bir kıyıma dönüşmüştür. AB ile gümrük birliğine girişin sonucu olarak kapanan, daralan ve modernize olamayan işletmelerin işçi çıkarmaya yönelerek yeni ve büyük bir işsizlik dalgasına yol açması kaçınılmaz olarak değerlendirilmektedir. Şehirlerde yığılan işsizler ve genç işsizlerin önemli boyutlara ulaştığı dikkate alındığında, buna GB'nin olumsuz etkisinin de ilave olmasının işsizliğin toplumun

taşımayacağı bir yük haline geleceği söylenebilir.[38]

Farklı bir tasnifin kullanıldığı yedinci planda, dünya ekonomisindeki gelişmeler ve Türkiye'ye yansımalarının ele alındığı bölümde küreselleşme, uluslararası rekabet, sanayileşmiş ülkelerin artan enflasyon ve işsizlik sorunlarına yer verilmiştir. Türkiye'nin AB ile gümrük birliğine girmesinin küreselleşmenin avantajlarından en üst düzeyde yararlanma fırsatı vereceğine işaret edilerek, bunu gerçekleştirmek için haberleşme, eğitim ve işgücü piyasasında köklü değişiklikler öngörülmektedir. İlaveten, bu plan döneminde dünyadaki hızlı yapısal değimlere bağlı olarak artan rekabet ve bağımlılık sürecinde Türkiye'nin çağı yakalamak için yapısal değişim ve toplumsal dönüşümlere zorlanacağı ifade edilmiştir.[39]

Altıncı plan döneminde, kısa vadeli kaynak girişi, ithalatta koruma oranlarının düşmesi ve yeni mali araçların devreye girmesiyle iç talebin canlanmasına yol açtığı, artan kamu açıklarına bağlı olarak artan iç faizlerin sıcak para girişini hızlandırdığı ve ekonominin iç ve dış dengelerinin bozularak 1994 yılı başında "ciddi bir krize" yol açtığı vurgulanmıştır. Bu krizi aşmak için 5 Nisan 1994 uygulamaya konulan tedbirler "yapısal reformlar" olarak belirtilmektedir.[40]

Sanayiin teşviki için ayrılan fonların amacına uygun kullanılmadığı ve bunun sonucu olarak kaynak dağılımında etkinliğin sağlanamadığı belirtilerek dev gibi büyüyen rant ekonomisine işaret edilmiştir.[41]

Nüfus artış hızının bir sorun olarak önemini koruduğu belirtilerek 1985-1990 döneminde % 2.17 olan bu hızın 1994'te % 1.78'e düştüğü tahmin edilmektedir. Dolayısıyla her planda tekrarlanan ve bir şablon haline gelen nüfus sorunu bu planda da yerini korumuştur. Ayrıca, iyi eğitilmiş genç nüfusun 2000'li yıllarda Türkiye'nin en büyük avantajı olacağı görüşüne yer verilmiştir.[42]

Yedinci planın bir diğer özelliği ise, "yapısal değişim projeleri" şeklindeki iddiasıdır. Bu başlık altında yer verilen hedef, ilke ve politikaların diğer planlardakilerden çok farklı olmadığı dikkatli gözlerden kaçmamaktadır. "İstihdamın ve İşgücü Piyasasında Etkinliğin Arttırılması Projesi" başlığı altında sıralananlar küçük istisnalarla daha önceki planları andırmaktadır.

Kırsal kesimden şehirlere yoğun göç sebebiyle şehirlerde biriken insanların, gittikçe verimliliği düşük, sosyal güvenceden yoksun enformal sektörü büyütmektedir. Vergiden, sigortadan, sosyal korumadan ve sendikadan yoksun olan ve "kayıtdışı ekonomi" de denilen bu sektörde çocuklar, kadınlar, kaçak işçiler ve ikinci iş isteyenler çalışmaktadır. Yedinci plan döneminin diğerlerinden çok farklı ve çok ağır olarak karşılaştığı en önemli sorun, insanların kırsal kesimde olduğu kadar ve hatta kırsal kesimden daha fazla açık işsizlik şeklinde değil de, "işte işsiz" denilebilecek şekilde eksik istihdam şeklinde ortaya çıkmasıdır. Bu durum, sosyal açıdan olduğu kadar, bazı sektörlerde çok düşük işgücü maliyetiyle istihdam imkanı vermesi yönüyle ekonomik olarak da istenmeyen bir durumdur. Bir anlamda buna sektörler arasında "kirli rekabet" şeklinde bakılabilir.[43]

Yedinci planda, tarımın istihdamdaki payının % 45'e gerilemesine rağmen bunun verimsizliği üzerinde durularak, Doğu, Güneydoğu, Karadeniz ve iç Anadolu bölgelerindeki yüksek ve yaygın işsizliğe işaret edilmektedir.[44]

Yedinci planın diğerlerinden farklı olarak ele aldığı konulardan biri AB ile gümrük birliğinin etkileri, diğeri ise uluslararası rekabettir. AB ile gümrük birliğinin işsizlik bakımından etkisi üstü kapalı bir şekilde belirtilmektedir. Türkiye'nin AB ile gümrük birliğine gittiği sırada, rekabet gücünü arttırmak gereğinin istihdam açısından kritik hale geldiği vurgulanmıştır.[45] Yedinci planın istihdamdaki temel ilkesinin, istikrarlı, yatırım ağırlıklı ve rekabetçi ekonomik şartlara dayalı yüksek büyüme hızı olduğu anlaşılmaktadır. AB ile gümrükbirliği öncesinde, sanayiin en önemli sorunun bazı sektörlerde rekabet güçlüğü olarak ifade edilmiş; buna yol açan faktörler ise ekonomik istikrarın sağ-

lanamaması, yüksek enflasyon, sermaye birikiminin yetersizliği, sermaye maliyetinin ve temel girdi fiyatlarının yüksek olması ve kurumsal yapıdaki istikrarsızlık olarak sıralanmıştır. Bütün bu sorunlar, Türkiye'nin kronik olarak yaşadığı ve planlardaki hedef, ilke ve politikaların belirlenmesine rağmen uygulama ve sonuçlandırma cesaret ve kararlılıktan uzak olduğunun bir göstergesi durumundadır.

V. SONUÇ

Yedinci Beş Yıllık Plan, Türkiye'yi yeni bir yüzyıla hazırlayacak şartların sağlanması ve gerçek yapısal dönüşümlerin yapılması zorunluluğunun en kuvvetli şekilde hissedildiği bir döneme tekabül etmiştir. Bundan önceki beşer yıllık altı plan, istenilen hedeflere ulaşmak ve umulan başarıya kavuşmak bakımından olumlu değerlendirmeye imkan vermemektedir. Çok sık söz edilmesine ve önemi vurgulanmasına rağmen, statik, merkezi ve hantal özellikleri belirginleşen iktisadi ve siyasi düzen "yapısal dönüşüm"e izin vermemektedir.

Dolayısıyla, Türkiye'de planlamanın ve planların önemini ve gücünü kaybetmesinin sebebi, yine planların korumaya çalıştığı, statik yapıdır.

Türkiye'de plan pratik gücünü ve güvenirliğini büyük ölçüde kaybetmiştir. Daha çok, teorik olarak, Türkiye üzerine fikirler ve beklentiler için tartışma zemini meydana getiren bir faaliyet olarak kamuoyunda kabul görmektedir. Bu açıdan VII. BYKP'nın diğerlerinden farklı değerlendirilmesi ve geleceğe ilişkin beklentilere bel bağlanması aşırı bir iyimserlik olarak değerlendirilebilir.

İktisadi ve sosyal yapının en önemli rahatsızlık göstergesi olan işsizlik, bu plan döneminde diğer sorunların ağırlaşan olumsuz katkıları da eklenerek, özel tedbirlerin yanı sıra ve ondan da önce iktisadi alanda köklü reformlara ihtiyaç göstermektedir. Türkiye gelişen dünya şartları ve artan küreselleşme çerçevesinde varlık ve ağırlık koyabilen bir konumdan uzak bulunmaktadır. İddiasını ve hedeflerini küresel çerçevede ortaya koyup bunun gereğini yerine getirecek kararlılık gösterilmedikçe ülke içinde hedeflere ulaşmak artık güçtür. Her planda olduğu gibi, yedinci planda da belirlenen hedef, ilke ve politikalar küresel bir bakış açısı ile birlikte cesaret ve kararlılık gerektirecektir.

DİPNOTLAR

1 ILO: Dowards Full Employment, An ILO Wiew, I.L.R., Vol. 133, No. 3 s. 401, World Employment 1995: An ILO Report, Geneva 1995, s. 1.

2 T. Collingsworth-J.W. Goold-P.J. Harvey, "Time For A Global New Deal", Foreign Affairs, January-February 1994, s. 8-9.

3 A. Singh, "Global Economic Changes, Shills and International Competitiveness", International Labour Review, Vol. 133, 1994, No. 2, s. 170.

4 ILO: World Employment 1995: An ILO Report, s. 8.

5 Paul Krugman (1994), "Europe Jobless, America Penniless", Foreign Policy, Summer 1994, s. 20.

5a Mustafa Aykaç, "Globalleşen Dünyada İşgücü Piyasaları", Çerçeve, Yıl 4, Sayı 14, s. 31.

6 S. Hecker - M. Hallock (1991) "Introduction: Labor in a Global Economy", Labor in a Global Economy (ed. S. Hecker - M. Hallock) s. 3.

7 Collingsworth-Goold-Harvey (1994), a.g.m., S. 8-9.

8 Bern Steil, "Social Correctness' Is The new Protectionism", Foreign Affairs, Jan.-Feb. 1994, s. 14

9) Steil (1994), s. 16.

9a Glen Sheehan, "Labour Administration: The Response o The Crisis", International Labour Review, Vol. 131, 1992, No. 2, s. 155.

9b Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği: "Avrupa'da İstihdam 1995", Güncel Avrupa, Sayı: 1, Ocak 1996, s. 25-27.

10 Steil (1994), s. 17-21.

11 Peter Donohue (1991), "Labor Alternatives to International Competition", Labor in a Global Economy (ed. S. Hecker - M. Hollock), s. 74.

12 Mustafa Aykaç (1995), "Uluslararası Ticaret, Rekabet ve Çalışma Standartları" İlim ve Sanat, Sayı: 39, s. 17.

13 Mustafa Özel (1995), "Serbest Ticaret Emperyalizmi", Devlet ve Ekonomi, İz Yay. İstanbul, s. 119-122.

14 P. Krugman (1994), a.g.m., s. 24-25.

15 Turan Yazgan, "Türkiye'de İstihdam Politikaları - Uygulamalar, Hatalar ve Çıkış Yolları", İstihdam, İşçi-İşveren İlişkileri ve Sosyal Güvenlik, KİPLAS Yayınları, İstanbul 1983, s. 74-76.

16 Muhsin Hesapçıoğlu, İnsan Kaynakları Yönetimi ve Ekonomisi, Beta Yayınları, İstanbul 1994, s. 478.

17 Glen Sheehan, "Labor Administration: The Response to the Crisis", International Labor Review, Volume 131, No. 2, 1992, s. 162-164. Tablo. I

18 Güncel Avrupa, a.g.e., s. 26.

19 ILO: !orld Employment Report 1995, a.g.e., s. 16.

20 ILO: World Employment Report: 1995, a.g.e., s. 17, 21-22.

21 Mustafa Özel, Değişim ve Kriz, İz Yay. İst. 1995, s. 68-69.

22 Nusret Ekin, Küçük İşyerleri ve Sosyal Koruma, İTO Yay. İst. 1994, 54.

23 Nusret Ekin, "İstihdam Sorunu ve İşsizliğin Azaltılması" Türkiye 2. İktisat Kongresi, Sosyal Gelişme ve İstihdam Komisyonu Tebliğleri DPT Ankara 1981, s. 11.

24 Muhsin Hesapçıoğlu, İnsan Kaynakları Yönetimi ve Ekonomisi, Beta Yay. İstanbul 1995, s. 473.

25 Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Aykaç, "İstihdam Potansiyelinin Belirlenmesinde Bağlantı Analizi Yaklaşımı: Türkiye Örneği" (Yayınlanmamış doktora tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1987, s. 175-181.

26 Yusuf Hamurdan, Türkiye'de İstihdamın Yapısı ve Yönlendirilmesi, DPT-SPD, Ankara 1976, s. 14.

27 Enis Tütüncü, İstihdamın İnput-Ouput Modelinde Ele Alınışı, DPT Ankara 1977; Yiğit Alemdar, "İnsan Gücü İhtiyaçlarının Planlanması Üzerine Çeşitli Yaklaşımlar ve III BYKP İnsangücü İhtiyaç Modelinin Çözümlenmesi, DPT, SPD Ankara 1973; Bahattin Gülgör, İstihdam Projesiyonları Üzerine Bir Deneme, DPT-SPB Ankara 1980; DPT: III. BYKP (1973-1977), Ankara 1973, s. 640.

28 Vural Savaş, "Türkiye'de Kalkınma ve İstihdam", Reşat Kaynar'a Armağan. I.I.T.İ.A. Siyasal Bilimler Fak. Yay. İst. 1981, s. 170.

29 Nevzat Yalçıntaş, "Türkiye'de Kalkınma Açısından İstihdam Sorunu", Çalışma Dergisi, C. 1 Sayı: 1 1972, s. 150.

30 Yazgan (1983), s. 74.

31 DPT: Kalkınma Planı. Birinci Beş Yıl (1963-1967), Ankara 1963, s. 35-36.

32 DPT. Kalkınma Planı: Üçüncü Beş Yıl (1973-1977), Ankara 1973, s. 122.

33 DPT: IV. BYKP (1979-1983), Ankara 1979, s. 25.

34 DPT: Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), Ankara 1985, 128-133.

35 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, a.g.e., s. 189.

36 Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), Ankara 1990, s. 340, DPT:

37 DPT: Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, a.g.e., s. 302-303.

38 TES-İŞ, Gümrük Birliğine Girerken Türkiye, Ankara 1995, s. 154-155.

39 DPT: Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), Ankara 1996, s. 2-4.

40 DPT: VII. BYKP, a.g.e., s. 5.

41 DPT VII. BYKP, a.g.e., s. 7.

42 VII. BYKP, a.g.e., s. 20.

43 Nusret Ekin, "Sosyal Gelişmenin Anahtarı: İstihdam", Çalışma Hayatında 21. Yüzyılın Yeni Ufukları, MESS Yay. İstanbul, 1995, s. 54-56.

44 VII. BYKP, a.g.e., s. 50.

45 VII. BYKP, a.g.e., s. 50.

Toplam kalite yönetimi, kalite, ISO-9000 ve Yedinci Beşyıllık Kalkınma Planı

Mak. Müh. Erdem SEZER*

Bir yerde kalitesizlik varsa, bundan %98 oranında yönetim sorumludur"
W. Edward Daming
"Kalitenin Babası"

I. BÖLÜM

I. 1 GİRİŞ

Bilindiği gibi T.B.M.M.'nin 18.7.1995 tarihli 142. birleşiminde Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı onaylanıp yürürlüğe girmiştir. Bu plan 1996-2000 yılları arasını kapsamaktadır. Bir başka deyişle bu planla Türkiye 20. y.y.ı kapayacak; 21. y.y.ın kapısına gelmiş olacaktır. Böylesine önemli bir tarih kavşağındaki gelişmemize yön verecek plana biz de bir kalite uzmanı gözüyle bakmak istedik. Bu çerçevede yazı, bir yandan toplam kalite yönetimi (TKY), Kalite ve Standardizasyon (ISO 9000 v.b. gibi) kavramlarını açarak anlatırken, öte yandan da Kalkınma Planına belirgin göndermeler yapmaktadır.

* Yönetim ve ISO-9000 uluslararası Kalite Güvence Sistemleri Uzmanı-Danışman

I. 2. BİR KALİTE ÖYKÜSÜ

Bugün bütün dünyada yeni bir "Kalite" ve adına Toplam Kalite Yönetimi denilen yeni bir yönetim anlayışı var. Özellikle Japonya TKY anlayışı ile dünyanın neredeyse bir numaralı sanayı devi olmuştur. Öykümüz "Modern Kalite" anlayışının "babası" kabul edilen Amerikalı bilim adamı W. Edward Deming ile ilgili. Deming 1950 yılında 2. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan; Hiroşima ve Nagazaki'de yerle bir olan, kelimenin tam anlamıyla "bitik" Japonya'nın önde gelen sanayicilerine şöyle söylüyordu: "-Eğer beni dinlerseniz, 5 yıl içersinde Batı'yla rekabet edebilirsiniz. Ve beni dinlemeye devam ederseniz bir süre sonra Batı sizinle rekabet edebilmenin yollarını arayacaktır." Zaman göstermiştir ki Deming haklı çıkmıştır. O yıllarda Japon malı "Tapon malı" diye aşağılanırken bugün Japon malı uluslararası pazarda tercih edilen, aranılan mal haline gelmiştir. Pekiyi, bu nasıl olmuştur? Bu "Modern Kalite" ve TKY nedir ki Japonya'yı bu noktalara getirmiştir? Kalkınma Planının bu açılardan kritiğine girmeden önce bu kavramlara kısa da olsa değinmekte fayda vardır.

I. 3. TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ (TKY) ANLAYIŞI VE FELSEFESİ

TKY anlayış ve felsefesi şu temel öğelere dayanmaktadır:

1- Liderlik
2- Üst Yönetimin Bağlılığı
3- Müşteri Odaklılık
4- Sistematik Analiz
5- Toplam Katılımcılık
6- İnsana önem verme

Bu 6 hususun herbiri ayrı ayrı birer yazı konusudur. Ancak biz bu sırada kısa da olsa birer cümle ile bunları açıklamak durumundayız:

Liderlik; "Arzulanan bir çalışma ekibinin oluşturulması, bireylerin motivasyon ve gelişimine odaklanmaları, görevin başarılmasını sağlayacak karakteristiklere sahip olma bilincini taşıyan bir kavramdır." Yöneticiler bu kavramı bilmeli, özümsemeli ve uygulamalıdırlar.

Üst Yönetimin Bağlılığı; "TKY'nin başarılı olabilmesi, ancak üst yönetimin, bu yönetim anlayışına deruni, bağlılığı ile mümkündür. Üst yönetimin desteklemediği hiç bir aksiyon bu modelde netice vermez.

Müşteri Odaklılık; TKY felsefesinin en temel kavramlarından biridir. Bu felsefede adeta her şey "müşteri memnunuyeti" içindir. Müşteriyi dışlayan hiçbir söz ve davranış TKY'de yer alamaz.

Sistematik Analiz; TKY'de "Zan'lar"ı "sanı.lar"ı "kanaat"ler değil bilim konuşur. İstatistiksel Proses Kontrol (İPK) metodları ve ileri metodlarla problemler ilmi platformlarda çözülür. (Bunlardan Kalite Çemberleri Metodunu Çerçeve'nin 6. sayısında anlatmıştık). Eğitim bu modelin motorudur. Ve vazgeçilemez.

Toplam Katılımcılık; TKY'de ekip ruhu kavramı çok önemlidir. "Ben'ler yokolmuş, "biz"ler vardır. Başarı ekibindir. Tek adamcılık yoktur.

İnsana önem verme; TKY'da insan makinanın bir dişlisi değildir. İnsan her yönüyle insandır ve ön plana çıkarılmıştır.

Bütün bunlar uygulanırsa ne olur?

Bir işletmede TKY uygulanırsa;

-Ürün ve hizmet kalitesi artar

-Maliyetler azalır

-Kâr artar

-Verimlilik artar

-Etkinlik artar

-Rekabet Gücü ve Pazar payı artar.

-Çalışma hayatının kalitesi artar, çalışanların moralleri yükselir.

-Kültür değişimi süreci başlar.

-Müşteri tatmini olur.

-Çevresel Kalite Anlayışı artar.

Pekii, bu sonuçlar kimsenin hayır diyemeyeceği sonuçlar olduğuna göre TKY niçin Türkiye'de yeterince uygulanmıyor? Sebeplerden birincisi klasikdir. TKY yeterince bilinmiyor. Ancak ikinci sebebe gelince bu da altı çizilecek bir cümledir:

"İnsan kalitesinin yeterli olmadığı bir yerde TKY UYGULANAMAZ!"

İşte bu son cümle ülkemiz gerçeğini vurgulamaktadır. Maalesef devlet insan kalitesinin yükseltilmesi için ciddi manada çok şey yapmamaktadır. Bir zamanlar lise bile; önce bütün derslerden sene içinde geçmek, sonra lise sonun her dersinden imtihan olmak, daha sonra da yine "Bakalarya" denilen imtihanı vermekle ancak bitirilebilirken; bugün bütün mesele okullara bir kere yazılabilmek olmuştur. Gerisi aflarla, şartsız kurullarla v.s. ile halledilmektedir.

Evet işin püf noktası burasıdır. Japonya'da nüfusun neredeyse tamamı en az lise mezunu iken (Lise tahsil çağı üstün nüfus) bizde herşeye rağmen bu durum erkeklerimiz için bile ortalama %9'lar civarındadır. Peki suçlu kim?

Onu E. Derming yazının en başında söylemişti!

(Tabii ki insan kalitesinin tek faktörü tahsil değildir. Kendisini sürekli geliştirmeyen, kültüre önem vermeyen, günceli izlemeyen bir insan nasıl ve nereye varacaktır?)

I. 4 MODERN KALİTE ANLAYIŞI

Şimdi de "modern kalite" kavramına geçmek istiyorum. Modern diyorum. Zira her yerde olduğu gibi kalitede geleneksel yaklaşım ve modern yaklaşım söz konusu. Geleneksel yaklaşımda "EN"ler söz konusu: "En güzel", "En pahalısı, "en dayanıklısı" gibi. Modern yaklaşımda ise kalite şöyle tanımlanıyor: "Müşteri tatmini ve amaca uygunluk" Yani artık "Kalite için kalite yok". Hedef müşteriyi tatmin edebilecek seviyede bir kalite anlayışı söz konusu. Bu nedenle de artık "Kalite kontrol edilmez, üretilir", "Kalite sonuçta değil, süreçtedir", "Muayene ve ayıklamaya dayalı kalite değil, önlemeye dayalı kalite" anlayışları şimdilerde kalite adına esen rüzgârlar.

I.5. ISO-9000/ULUSLARARASI KALİTE GÜVENCE SİSTEM STANDARTLARI

Bir de ISO-9000 var. Her derde deva gibi anlatılıyor. Oysa tek başına ISO-9000nin çok önemli bir faydası yok. Mutlaka diğer yöntemlerde takviyesi gerekli. Mesela Japonya'da ISO-9000 diye bir şey yok. Neden mi? Japonlar "ISO-9000 Bize dar geliyor, biz onu çoktan aştık" diyorlar. Ancak şunu hemen söylemeliyiz ki gelişigüzelliğin hala hüküm sürdüğü bir sanayi ve hizmet sektöründe ISO-9000, özellikle bizim ülkemiz için çok önemli bir adım. Gerekli ama yeterli değil.

TKY, kalite ve ISO-9000'e kısa kısa değindik. Ancak ana konumuz olan Kalkınma Planı kritiği için bunlar birer alt yapıydı. Şimdi de bu hususların plandaki yerini görelim.

II. Bölüm

TKY, KALİTE VE ISO-9000 AÇISINDAN YEDİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI

-II. 1. Plândaki Mevcut Durum (1., 2., 3. Bölümler)

Planın 1. Bölümünde; Dünyadaki gelişmeler ve Türkiye anlatılırken gerçekçi tesbitler yapılmıştır. Özellikle;

"Dünya üretim sistemlerindeki ve bunun dayandığı teknoloji tabanındaki köklü değişimle bilgi toplumuna geçiş süreci yaşanmakta" olduğu;

"Yeni dönemde bilim ve teknolojiden yararlanabilmek için kurumsal yapıda ve her seviyedeki organizasyon yapılarında değişim gerektiği";

"İyi yetişmiş iş gücü, gelişmiş teknoloji ve ticari altyapının varlığı ile, etkin piyasa mekanizması ve değişen tercihler yakalamanın" önemi;

tesbitlerine katılmamak mümkün değildir.

Plânın 2. bölümü bu yazının konusuna girmemektedir. Ancak 3. Bölümdeki "Temel Yapısal Değişim Projeleri" başlığı altındaki "İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi" konusu bizi yakından ilgilendirmektedir. Zira TKY'nin temel felsefesinin "önce insan" olduğunu söylemiştik. Bu bölümde şöyle bir cümle geçmektedir:

"İnsana yapılan yatırım en verimli yatırım olarak görülerek, genç ve dinamik bir nüfus yapısına sahip olan ülkemizde hızlı, istikrarlı bir ekonomik büyüme ve sosyal gelişmenin gerçekleştirilmesi sağlanacaktır.

Bu parlak vaad cümlesinden hemen sonraki sayfalarda (Bak. 23.24.25. 26. sayfalar) gerçek durum içleracısı bir şekilde gözönüne serilmektedir. Biz dört sayfa süren acı tablodan hemen gözümüze çarpan birkaç cümleyi aşağıya aldık:

".... Okur-yazar erkek nüfusunun %73.6'sı ilkokul mezunu veya herhangi bir eğitim kurumunu bitirmemiştir. Kadınlarda ise bu oran %31.6'dır. Ortaokul mezunu erkeklerin oranı %10.8, kadınların oranı %7.6'dır. Okur-yazar erkek nüfusun içinde lise mezunları oranı %10.7, yüksek öğrenim mezunu oranı %4.7dir. (Nedense genel nüfusa ya da okuma çağına göre oranlar verilmiyor. E.S.) ...." "... İşgücünün ancak %5.2si yükseköğretim, %9.7si lise, %7si ortaokul, %78'i ilkokul mezunu veya daha düşük eğitim düzeyindedir"

"... Mesleki-teknik örgün ve yaygın eğitimin ekonominin insan gücü ihtiyaçlarına uygun hale getirilmesi çalışmalarında amaçlanan düzeye ulaşılamamıştır. Özellikle yaygın eğitimde yetersiz kalınmıştır." "... Üniversiteye girme ümidiyle birkaç yılını özel dershanelerde harcayan öğrenci üniversiteye de giremediği takdirde herhangi bir mesleğe sahip olmadan hayata atılmaktadır. Bu durum kaynak ve zaman israfına sebep olmaktadır." (Tıpkı bu plânın hazırlanmasında olduğu gibi. E.S.)

".... Yeni meslek türleri ile ilgili çalışmalarda yeterli gelişme sağlanamamıştır."

Sayfalarca süren bu kara tablonun tamamını buraya almak mümkün değildir. Öyle yaparsak hem moraliniz çok bozulur, hem de dergiyi bizim yazı doldurur. Biz sadece cümlelerin sonundaki fiilleri buraya alırsak okuyucular gerekli mevzu algılayacaklardır inancındayım:

"...sağlanamamıştır.", "..sınırlandırmaktadır.", "...yetersiz kalınmıştır", "...önemini korumaktadır", "...olumsuz yönde etkilemektedir.", "...ihtiyaç devam etmektedir."

Bundan sonra Amaçlar, İlkeler Politikalar başlığı altında hemen kurtuluş gösterilmektedir. (sh. 26): ....amaç; demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarının bilincinde, ... bilgi çağı insanını yetiştirmelidir.

Peki, ama nasıl? Şimdi burada yeni fiiller başlamaktadır: "...izlenecektir", "...yapılacaktır", "olaCAKtır.", "...yürütüleCEKtir", "...çalışılaCAKtır", "...verileCEKtir" (sh. 27, 28, 29 ve devamı). Ne yazık ki bütün bu "CEK-CAK"lar arasında somut anlamda kalite sözcüğünün geçtiği tek bir satır yoktur. Yine de bizim dikkatimizi çeken; bütün olumsuzlukların "dili geçmiş fiil" olduğu, bütün yeni hususların da "gelecek zaman kipiyle" yazıldığı hususudur. Ah keşke "CEK-CAK"lar "DIR-DİR", "DIR, DİR" lerde yok olsaydı. Pekii neden olmuyor?

Nedenini Deming yazının en başında söylemişti! Süratle her düzeydeki okullarda KALİTE Konuları müfredat programlarına alınmalıdır. TKY bilinci ve kültürü yaygın bir biçimde ülkemiz insanına aşılanmalıdır.

II. 2. Tarım, Sanayileşme ve Dünya ile Bütünleşme

Bu kısımda dünya ile bütünleşmeden bahsedilmektedir. (Onlar bizi bölmeye uğraşıyor, biz de birbirimizi bırakıp onlarla bütünleşmeye çalışıyoruz". Burada bizi "Sanayileşme Yaklaşımı" başlığı altındaki konular ilgilendirmektedir. Özellikle "Teknolojideki gelişmelerin yeterince izlenememesi, teknoloji üreten bir düzeye ulaşılamaması, ölçek sorunları ile uluslararası standartlarda ürün kalitesine ve pazarlama organizasyonunda yeterli düzeye ulaşılamaması" hususunun sanayide rekabet gücünü olumsuz etkilemekte olduğu vurgulanmaktadır. (Sh. 65)

Yine KOBİ (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler)lerin finansman, araştırma, ürün ve kalite geliştirme, pazarlama teknoloji ve verimlilik ile ilgili yetersizliklerden kaynaklanan problemlerin sürmekte olduğu vurgulanmaktadır. Öyle ki bir devlet kuruluşu olan KOSGEB'in (Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı) bile hizmetlerinin istenilen seviyede olmadığı anlatılmaktadır. (Sh. 66)

Bu yönüyle planı yazanlar bir anlamda mevcut hali kendileri tenkit eder durumdadırlar.

Burada Kalite Güvence Sistemlerinin KOBİ'lerde yayılmadığını söylemek doğru olacaktır. Herne kadar Sh. 69'da "Mal ve hizmet üretimini kapsayan TS-ISO-9000 kalite sistem belgelendirmesinin büyük kuruluşlar yanında küçük ve orta ölçekli kuruluşlara da yaygınlaştırılması" belirtilmişse de bunun nasıl olacağı konusunda bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Esasen KOBİ'lerdeki şahsi gözlemim şudur ki, belirli bir mali gücü olmayanlar danışman ve kalite güvence sorumlusu istihdam edememekte sonuçta çoğu kez kendi insan kaynaklarıyla netice alamamaktadırlar. Önemli bir bölümde henüz yeterince ISO-9000 olayına inanmamaktadırlar.

Sh. 70'de "Ürün ve Kalite Sistem belgelendirmesi yapan kuruluşlar ile personel ve laboratuvar akreditasyonu için bir Akreditasyon Kurulu oluşturulacağı" belirtilmektedir. Bu hususta maalesef çok geç kalınmıştır. Ülkemiz isteyen yabancı kuruluşların cirit attığı bir ISO-9000 pazarı halindedir. "-Bunda ne var? Memlekette serbest pazar var." denebilir. Ancak bir kuruluşun hem sistem kurduğu, hem de kendi kurduğu sistemi kendi denetleyerek (!) belge verip çift ve fahiş kazanç sağladığı ne derece mantıkidir? Üstelik de bu kuruluşların hiçbiri ülkemiz makamlarınca mesleki açıdan denetlenmediği göz önünde tutulursa ne kadar serbest (!) bir pazar olduğumuz çok iyi anlaşılmaktadır. Bu satırların yazarı, aynı soruyu bir toplantıda TSE'nin Sayın Başkanı'na da sormuş ancak doyurucu bir cevap alamamıştır. Dileriz ki bu saygın ve milli kuruluşumuz artık dizginleri ele alır da ortalık bu başıboşluktan kurtulur.

Yeri gelmişken söyleyelim; yine kulağımıza gelen haberlere göre bu işin maddi seviyesi yapay olarak yükseltilmektedir. Hatta sırf bu sebeple devletteki kalifiye elemanların istifa edip bürolar kurduğu bu nedenle konuyla ilgili makamların eleman sıkıntısı çektiği söylenenler arasındadır. Elbette herkes her yerden istifa edebilir ancak olayın da bir "vurgun mekanizmasına" dönüşmesi doğru olmaz kanaatindeyiz. Keza öte yandan bazı belgelendirme kuruluşları çalışanlarının da çoğu kez sanayi tecrübesi olmadığı gözlenmektedir. Bu konularda tedbir gerekir.

Kalibrasyon konusunda da UME (Ulusal Metoloji Enstitüsü) ve TSE arasında var olduğu belirtilen çekişme -eğer varsa- bitmeli, bu konu -her ne ise- net bir şekilde görsel ve yazılı basında ilgili kamuoyuna açıklanmalıdır.

SONUÇ

Yedinci beş yıllık kalkınma planının bundan öncekilerde olduğu gibi iyi niyetli, dürüst ve saygın kişiler tarafından kaleme alındığından hiç bir şüphemiz yoktur.

Bizim yaklaşımlarımız da asla bu şahıslara değil, sisteme ve sistemin yöneticilerinedir. Yöneticilerine rağmen hiçbir sistem düzelemez. Yönetim bir bütündür. Bu meseleler ana meselelerin bir parçasıdır. Merkezi yönetim ehliyetli ve liyakatli ellere geçtikçe bu problemler çözülecektir.

Yazımızı başladığımız gibi bitiriyoruz:

"Bir yerde başarısızlık varsa, bundan %98 oranında yönetim sorumludur"-

W. Edward Deming

KAYNAKÇA

1. Verimlilik Dergisi, Özel Sayı, MPM- Ankara/995
2. ÖZEVREN, Mina, TKY, Yayınlanmamış Ders Notları
3. KIRLI, K. Recep, TKY, Yayınlanmamış Eğitim Notları
4. SEZER, Erdem, Japon Kalkınmasının Sırrı, Çerçeve Dergisi, Sayı 6, İST, 1993
5. İSHİKAWA, Kasru, TKY
6. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
7. KAVRAKOĞLU, İbrahim, KALİTE, Dünya Yayınları, İST. 1993 Tablo. 1-2

Eğitim sistemi ve kültür

İsmail KILLIOĞLU*

* M.Ü. İlahiyat Fakültesi, Felsefe Tarihi Anabilim Dalı Bşk.

Genel bir yaklaşımla eğitim sistemi denildiğinde kastedilen;

a. bilgi aktarımı,

b. kabiliyetin ortaya çıkartılıp geliştirilmesi,

c. ideal aşılama ya da değerler dünyasını oluşturmadır.

Bilgi; bilimsel ya da düzensiz şekilde olsa da, ancak belli esaslar ve usüller çerçevesinde bir insandan veya kurumdan öteki insana/insanlara ulaştırılma özelliğine sahiptir. Bilgi aktarımı şeklinde ifade edilecek bu süreci çok genel hatlarıyla eğitim kavramı altında toplayabiliriz. Bilgiye ulaşamamış ya da bilgi aktarımına muhatap olamamış bir kimsenin, grubun, topluluğun ve toplumun hayatı düzenlemesi, karşılaştığı sorunları tarif etmesi ve çözümlemesi pek olası değildir. XVI. yy. İngiliz düşünürü Francis Bacon; "bilgi, kuvvettir" derken, biraz da meseleyi bu açıdan ele almış gözüküyor.

Kısacası eğitim sistemi, bilgi aktarımını insanın, toplumun maddî ve manevî ihtiyacını, günün şartlarına göre karşılayıcı özellikte olmak durumundadır.

Eğitim, sadece bilgi aktarımı değil, aynı zamanda eğitime tabi olan ferdin doğuştan sahip olduğu kabiliyetin ortaya çıkartılıp geliştirilmesi ve ürün vermesini sağlayıcı bir özelliği de ihtiva etmelidir. Aslında bu eğitimin insanın fıtratının doğal bir sonucunu da tazammun eder. Eğer eğitim yoluyla alınan bilgi insanın beden ve ruhunda bir değişim ve gelişmeye yol açmıyorsa, bizzat uygulanan işlemin eğitim olup olmadığı tartışmaya açıktır. Bu bakımdan eğitim sürecinde yer alan ferdin kendini tanıması, maddî ve manevî güç ve yeteneklerinin farkına vararak gereği doğrultusunda bir formasyon kazanması şarttır. Onun içindir ki, eğitim yoluyla bilgi elde etmek ve bilginin doğru bir şekilde aktarımını sağlamak, insanın ve insan fıtratının mümkün olduğunca doğru tarif edilmesini ve tanınmasını gerektirir. Bu gereklilik yerine getirildiği ölçüde insanı ve sahip olduğu kabiliyeti doğru tesbit etmek mümkün olur. Bir kimsenin spora mı, sanata mı, bilim yada zenaata mı yatkın olduğunu eğitim sürecinde tesbit edebiliyorsak ve eğitim bu yönde gelişmesini sağlayabiliyorsa anlamlıdır.

Eğitimin üçüncü işlevi ideal aşılama, değerli dünyasını keşfettirmesidir. Bu noktada kültür ve medeniyet, dünya görüşü ve hayat anlayışı olguları ortaya çıkar. Gerçekten eğitim yoluyla biz, bizden öncekilerin maddî ve manevî mirasını, kültür, medeniyet değerleri olarak elde ederek özümleyebiliriz. Hemen belirtmek gerekir ki, eğitimin ideal aşılama, değerler dünyasını keşfettirme işlevi "milli" olma özelliğinin vurgulanmasını şart kılar.

Bir anlayışa göre kültür, insanların hayatını anlamlandıran maddî ve manevî değerler bütünüdür. Bir başka söyleyişle kültür, insan davranışına, davranış yoluyla oluşturulan eserlere biçim veren değer, düşünce ve simgeleşmiş anlam düzenlerinin kuşaktan kuşağa aktarılan ve geliştirilen öz ve örnekleridir. Bu anlamda, toplumsal hayatı kapsayan ve ilgilendiren her şey kültürün muhtevasına dahil edilmelidir. Selamlaşmadan komşuluk ilişkisine, oturup-kalkmadan yeme-içmeye, sanat ve edebiyattan ahlâk anlayışı ve ibadetlere, hatta devleti kavrama ve yönetme tarzına kadar genişleyen ilişkiler ağı, kültürü oluşturan unsurlar olarak düşünülebilir. Öyle ki kültür ile tekniği, buna göre ilişkilendirmek yerinde olur. Kültür hayatı düzenleyen, evrene bakışı yerleştiren değerler sisteminin bütünü kabul edilirse evrensel olarak nitelenen bir kısım sistem ve değerler, "milli" olan kültürün imbiğinden geçirilerek süzülmelidir. Aksi takdirde, başka ve farklı kültürlerden kaynaklanan yeni tekniklerin yeni değerler taşıması kaçınılmazdır. Tanzimata götüren ve Tanzimat ile birlikte aşama aşama yerleşen batı tekniği, kaynaklandığı kültürün değerlerini de beraberinde getirerek, insan, toplum ve devlette belli bir değişimi zorunlu kılmıştır ki, bu bakımdan çarpıcı bir örnektir.

Bu değişim çelişkisinin günümüzde bile ortadan kaldırıldığı söylenemez. "1995 Yılı Geçiş Programı Destek Çalışmaları/Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler" isimli Başbakanlığın yayınladığı bir çalışmada şöyle denilmektedir:

"Kültürel değerlerin korunması, bakımı ve gelecek nesillere aktarılabilmesi özel önem arzetmektedir." (a.g.e., s. 166) Çalışma'da gerçekleştirilen, tasarlanan ve ihtiyaç duyulan hizmetler olarak;

• Milli Kütüphane koleksiyonundan Bilgisayar Tesisi Veri Girişi ve Yazılımı Projesi çerçevesinde kayıt veri girişi çalışmaları,

• Bilgi Bankası kurulması ve Bilgisayar aracılığıyla araştırmacılara sunulmak istenen hizmetler;

(*) Plan, s. 30

• Milletlerarası Kütüphane Dernekleri ve Kuruluşları Konfederasyonu Genel Konferansı'nın Millî Kütüphaneler Seksiyonu'nun toplanması,

• Kütüphanelerde okuyucu hizmetleri,

• Osmanlı dönemine ait yıpranmış belgelerin kurtarılması çalışmalarının başlatılması

• 5 Numaralı Mühimme Defteri basıma hazır hale getirilmesi ve Kanunî SultanSüleyman devrine ait 6 Numaralı Mühimme Defteri'nin yayamının (iki cilt olarak) programlanması,

• 438 Numaralı Tapu Tahrir Defteri İkinci Kısmı'nın yayım hazırlık çalışmasıyla Kanunî devrine ait 166 Numaralı Tapu Tahrir Defterinin neşredileceği,

• Gelibolu Yarımadası ve Milli Parkı'nın yeniden düzenlenmesi için Master Plan'ı çalışmalarının başlatılması

• Eski eser kaçakçılığının önlenmesi çalışmaları vb.

• Devlet Tiyatrolarının etkinlikleri

• Sözlük ve Dilbilim çalışmaları vb.

sayılmaktadır.

Öte yandan "Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı" (1996-2000), XXI. yy. giderken kültürel hedefleri şöyle tanımlanmaya çalışmaktadır:

"Kültür politikası, demoratikleşmeyi gerçekleştirmiş ve insanı daha özgür kılan bir toplum oluşturmayı" amaçlamaktadır.

Kalkınmanın, "çağdaşlaşmanın" ve dışa açılmanın, "milli kültürün korunması, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması" temelinde olacağı belirtildikten sonra, temel yaklaşımın, "kültürel zenginliği kalkınma hamlesinin aslî unsuru saymanın yanında, uluslararası iletişim ve etkileşimin ivmesini de ülkemizin kültürel kalkınmasına katabilmek"(*) olduğu vurgulanmaktadır. Milli kültürün korunması, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasında, kalkınma, "çağdaşlaşma" ve dışa açılma kaydının öngörülmesi, her ne kadar açık değilse de, uluslararası iletişim ve etkileşimin kültürel kalkınmada gözönünde tutulması olumlu karşılanabilir.

Fakat Plan'da; "Çağdaş yaklaşım doğrultusunda Millî kültür faaliyetlerinin demokratik bir anlayış ve ulusal bütünlük ilkesi çerçevesinde gerçekleştirilmesi hedef alınacaktır" ifadesi, kültüre ve "dolayısıyla eğitim sistemine de, Tanzimat'tan beri süregelen çelişkili yaklaşımdan kurtulunamadığı izlenimini vermektedir.

Hemen şunu belirtmek gerekir ki, "çağdaş yaklaşım", "demokratik bir anlayış" gibi ifadelerin "hedef"e alınmasıyla milli kültürün "korunması, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması" ilkesi birbirlerini tamamlayan şeyler değildir. Üstelik kurum, değer ve faaliyet olarak da bu şekilde ele alınmaları mahiyetlerinin gereği olarak düşünülmemelidir.

Gerçekten kültürü, bir milletin kendi tarihi akışı içinde sahip olduğu bilinç şeklinde kavramak da gerekir. O takdirde kültür, o milletin sahip olması gereken tarihi bilincine bağlı olarak varlığını sürdürme arzusunun bir işareti, maddî ve manevî gelişmesinin hareket ettirici unsuru konumuna yerleşir. Bu bakımdan Türk milletinin bin yılı aşkın tarihi dikkate alındığında İslam belirleyicidir ve bundan dolayı da milli kültürün temel kaynağının bu olduğu vurgulanmalıdır.

Ne var ki, kültürü doğru kavrayamama, eğitim sisteminde nasıl bir insan yetiştirilmesi gerekir hususunun doğru hedeflerinin seçilmemesine de neden olmaktadır. Mesela sonuçta, eğitim seviyesi yükseldikçe, milli kültürün hedeflediği insandan uzaklaştığına şahit olunmaktadır. Özetle eğitim sistemi, milletin, toplumun özlemini duyduğu insan tipini yetiştirememekte, dolayısıyla millet ve toplum hayatında sürekli bunalımlara, devlet yönetiminde kesintilere, ahlâkî alanda yozlaşmalara, bilimde ve teknikte geri kalmalara neden olmaktadır. Kültürel değerlerin kavranılması, özümlenmesi istenilen seviyede gerçekleşmediği gibi, bizzat kültürün korunması, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması da bir kısır döngüye mahkum olmaktadır.

Yedinci Beş Yıllık Plan'ın Üçüncü Bölümü "Temel Yapısal Değişim Projeleri" başlığını taşımaktadır. Burada deniliyor ki: "sürdürülebilir bir büyüme ortamını korumak ve üretim normlarındaki köklü değişim-dönüşüm süreciyle ortaya çıkan bilgi toplumuna ulaşabilmek için" iktisadi ve sosyal alanda köklü yapı değişikliğini sağlayıcı projelerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu yapısal değişim projeleriyle insan kaynaklarının geliştirilmesi sağlanmalı, demokratikleşmeyi sağlayıcı dönüşüm projelerine önem verilmeli, sanayileşmeye yeni bir hız kazandırılmalı, teknoloji yeteneği artırılmalıdır. Buna bağlı olarak vergi alanında, sosyal güvenlikte, tarımsal politikalarda, kamu hizmetlerinde, yerel yönetimlerde ve altyapı hizmetlerinde yapısal değişiklikler de gerçekleştirilmelidir. Ama bütün bunların temelinde, yine Plan'a göre; "Her kademedeki eğitimin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasıyla beraber, okul öncesinden başlayarak emeklilik sonrasına kadar her dönemde insan kaynaklarının geliştirilmesi amacıyla kullanılabilecek bütün imkanlar harekete geçirilecektir."*

Ne var ki nüfusun eğitim düzeyinin yetersizliği sürmektedir. 1990 yılı itibariyle altı ve daha yukarı yaştaki nüfus içerisinde erkeklerin yüzde 11,2'si, kadınların yüzde 28'i okuma yazma bilmemektedir. Okur-yazar erkek nüfusun yüzde 73,6'sı ilkokul mezunu ya da herhangi bir eğitim kurumunu bitirmemiştir. Kadınlarda ise bu oran yüzde 81,6'dır. Ortaokul ve dengi okul mezunu olanların oranı erkeklerde yüzde 10,8, kadınlarda yüzde 7,6 seviyesindedir. Okur-ya-

* Plan; s. 22

Tablo. 1

Nüfusun Eğitim Durumu (1990) (Yüzde)

Nüfus ve Eğitim Durumu	6+Yaş Nüfusu Toplam	Erkek	Kadın	Okur-Yazar Nüfus Toplam	Erkek	Kadın
6+Yaş Nüfusu	100,0	100,0	100,0			
Okur-Yazar Nüfus	80,5	88,8	72,0	100,0	100,0	100,0
İlkokul Mezunu	46,1	49,1	43,1	57,3	55,3	60,0
Ortaokul ve Dengi Okul Mezunu	7,6	9,6	5,4	9,4	10,8	7,6
Lise ve Dengi Okul Mezunu	7,8	9,5	6,0	9,7	10,7	8,3
Yükseköğretim Mezunu	3,0	4,2	1,8	3,8	4,7	2,6
Öğrenim Kurumu Bilinmeyen	0,02	0,02	0,01	0,02	0,02	0,02
Bir Öğrenim Kurumundan Mezun Olmayan	15,9	16,3	15,5	19,8	18,3	21,6
Mezun Olup Olmadığı Bilinmeyen	0,04	0,04	0,03	0,04	0,05	0,04
Okuma-Yazma Bilmeyen	19,5	11,2	28,0			
Bilinmeyen	0,04	0,04	0,04			

Kaynak: DİE (1990 Genel Nüfus Sayımı)

zar erkek nüfus içerisinde lise ve dengi okul mezunu olanların oranı yüzde 10,7, yüksekokul mezunu olanların oranı yüde 4,7'dir. Kadınlarda oran daha da düşmektedir: yüzde 8,3 ve yüzde 2,6'dır.

İşgücünün eğitim düzeyine baktığımızda endişe verici bir durumla karşılaşıyoruz. 1990 Genel Nüfus Sayımı'na göre işgücünün ancak yüzde 5,2'si yükseköğretim, yüzde 9,6'si lise ve dengi okul, yüzde 7'si ortaokul ve dengi okul mezunuyken, geri kalan yüzde 78,1'i ilkokul mezunu veya daha düşük eğitim seviyesindedir.

Şu iki tabloda eğitimin istatistiki verilerine baktığımızda, pek de umutlu olamıyoruz. (Tablo: 1 ve 2)

Plan'da eğitimin umutsuz görünümü şu nedenlere dayanılarak açıklanmaya çalışılıyor:

1. AB ülkelerinde zorunlu temel eğitim süresi 9-12 yıl arasında olduğu gözönünde tutulup ülkemize baktığımızda, zorunlu temel eğitim süresinin 8 yıla çıkarılma çabalarına rağmen gerçekleştirilemediği bilinmektedir.

Aslında 8 yıllık temel eğitim, 20 yılı aşkın bir süreden beri, yasal zorunluluk olmasına rağmen, uygulamaya konulamamıştır. Uygulamaya konulmamasının en önemli nedeni ekonomiktir. Öğretmen, okul ve eğitim araçları sayı bakımından yeterli düzeyde değildir. Kısmî uygulamalarda, plansızlık ve programsızlık görülmektedir. Şüphesiz temel eğitimin maliyeti ağırdır, ama Türkiye'ninh insan gücü kaynağının geliştirilmesi ve üretimin arttırılması ve kalitesinin yükseltilmesi için de gereklidir. Kamuoyunda ve basında önyargılı olarak bazı kesimler, 8 yıllık temel eğitime karşı çıkıldığı izlenimini vermek istiyorlarsa da, bu doğru değildir.

Temel eğitim uygulamasında en önemli güçlük ilk ve ortaokul alt yapılarının tamamlanamamasıdır. Buna bağlı olarak programların bütünleştirilmesi, ihtiyaç duyulan öğretmenlerin yetiştirilmesi, meslek liselerine bağlı ortaokulların durumuyla bir zenaat ve meslek eğitimine başlama yaşının tesbiti gibi konuları da saymak gerekir.

Gerçekten ilkokul ve ortaokul ihtiyaçlarını karşılayıcı şekilde inşa edilen binaların temel eğitime hizmet verebilmeleri oldukça güçtür. Kırsal bölgelerde tek derslikli ve birden fazla sınıflı yerleşim birimlerinde temel eğitim uygulaması adeta imkansızdır. Kaldı ki doğu ve güneydoğuda binlerce okulun kapalı ve bazı yerlerde okul ve derslik sayısının fazlalığına karşılık, büyük kentlerde okul ve derslik yetersizliği dikkate alındığında, plansızlığın ve proğramsızlığın boyutunu tahmin etmek mümkün hale gelir. Bina ve altyapı eksikliği, yetersizliği ve plansızlığı yanında müfredat bütünleştirilmesi konusu, müfredatı uygulayacak sınıf ve branş öğretmenlerinin durumu da ayrı bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Temel eğitimin uygulaması konusunda ortaya çıkacak bir başka sorun da, ilkokul ile ortaokulun aynı alan veya bahçe içinde bulunmasının uygun olup olmayacağıdır. Bakanlıkça 1986 yılında yapılan ilköğretim araştırması sonuçlarına göre, eğitimcilerin fikir birliği içinde olmadıklarıdır.

8 yıllık temel eğitimde ortaya çıkan güçlükleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

- İlkokullar ilköğretim okullarına, plansız ve programsız bir şekilde dönüştürülmektedir.
- Temel eğitimin hedefine uygun bilgili, kültürlü pedagojik formasyonunu tamamlamış öğretmenler yerine sıradan öğretmenler atanmaktadır.
- Aslında sınıf öğretmeni olan ilkokul öğretmenleri kısa dönem hizmetiçi kurs eğitimine tabi tutularak branş öğretmeni yapılmaktadır. Bu bıranşlar; İş ve Teknik Eğitimi, Tarım, Ticaret, Ev Ekonomisi, Resim, Müzik, Beden Eğitimi ve Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi'dir. Bu uygulama, '70'li yıllarda üç yada iki ayda hızlandırılmış eğitim adı altında öğretmen olarak Eğitim Enstitülerinden mezuniyet verilmesinin aynısıdır. Türk milli eğitimi bunun maliyetini çok pahalı ödemiştir, hala da ödemeye devam etmektedir.

Tablo. 2

Eğitimde Sayısal Gelişmeler

Eğitim Kademeleri	1989-1990 Öğrenci Sayısı (Bin Kişi)	1989-1990 Okullaşma Oranı (Yüzde)	1994-1995 Öğrenci Sayısı (Bin Kişi)	1994-1995 Okullaşma Oranı (Yüzde)
Okul Öncesi Eğitim (4-6 Yaş)	112	2,8	202	5,1
Sekiz Yıllık Temel Eğitim	9 140	86,2	9 651	89,8
İlkokullar (1)	6 848	102,1	6 985	104,4
Ortaokullar	2 292	58,8	2 666	65,6
Ortaöğretim	1 328	36,6	2 125	53,0
Genel Liseler	751	20,7	1 227	30,6
Mesleki ve Teknik Liseler	577	15,9	898	22,4
Yükseköğretim	645	14,5	1 339	26,7
Örgün Öğretim	416	9,4	628	12,5
Açık Öğretim	229	5,2	711	14,2

Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, DİE, DPT
(1) Okullaşma oranı brüt rakamıdır.

- Teknik eğitim alanında yetişen öğretmenler özel sektörde çalışmayı tercih etmektedirler ve istihdam mümkün olmamaktadır.

- İlköğretim okullarının amacı, öğrenciyi bilgi ezberlemekten kurtarıp onları kısa yoldan hayata hazırlamak ve sanayiye ara insan gücü yetiştirmektir. Bunun için yönlendirmenin okulda yapılması şarttır. Yönlendirmenin nasıl yapılacağı, özellikle rehberlik hizmetinin nasıl gerçekleştirileceği belirsizdir.

- Yasaya göre sınıflar 40'ar öğrenciden oluşmak durumundadır. İş atölyeleri ve laboratuvarlar bu öğrenci sayısına göre düzenlenmiştir. Ne var ki fizikî şartların yetersizliği sürmektedir. Yetersizlik;

- bina açısından
- araç-gereç bakımından
- öğretmen, öğretmen-öğrenci ilişkisi (rehberlik) bakımından odaklanmaktadır.

Mesela ilköğretim okullarında laboratuvar, iş atölyeleri, sığınak ve spor salonu yoktur, hatta kooperatif veya kantin yeri bile bulunmamaktadır. Sözgelimi 1989-90 öğretim yılında İstanbul'da pilot-proje kapsamında yapılan 52 ilköğretim okulunun hiçbirisi standartlara uygun görülmemiştir. Keza iş eğitiminin yapılabilmesi için, yeterli sayıda araç ve gerece ihtiyaç duyulmasına rağmen malzeme bakımından oldukça düşük bir seviyede kalındığı gözlemlenmektedir. Mesela 1500-2000 kişinin eğitim yaptığı bir okulda bir tane dikiş makinesi, bir tane oyma tezgahı, beş tane değişik tornavide, beş adet mengene bulunmaktadır.

Bu konuda Almanya ve İngiltere'deki uygulamayı kısaca hatırlatarak bir kıyaslama imkanı bulunabilir. Almanya'da eğitim süreleri eyaletlere göre değişmekle birlikte, genel olarak ilkokulda 4-5 yıl süreli eğitim zorunludur. Temel okul adı verilen ilkokuldan sonra öğrenciler; Temel Eğitim Okulu, Genel ve Mesleki Eğitim ve Genel Lise isimli üç eğitim kurumuna yönlendirilmektedir. Bu okuldan kaydolan öğrenciler ilkokuldan sonra 15 yaşlarını bitirinceye (yani 9.-10. sınıfın sonuna) kadar eğitime devam etmek zorundadırlar.

Burada dikkat edilecek husus dört yıllık ilkokuldan sonra 5 veya 6 yıllık zorunlu eğitim öğrencilerin kabiliyet ve eğilimlerine göre değişik okullarda sürdürülmelidir. Buna göre Almanya'da zorunlu eğitim süresi 9-10 yıldır.

İngiltere'de ise ilkokullar üç kademelidir. 2-5 yaş çocukları için olan üç yıllık birinci kademe zorunlu değildir. Bundan sonraki eğitim (3+3=6 yıl) zorunludur. İlkokuldan sonra zorunlu olarak devam eden ortaöğretimde öğrencilerin üç ayrı okulda eğitim görme imkanları vardır. Bunlar çok amaçlı liseler, klasik liseler ve genel liselerdir. İngiltere'de zorunlu eğitim süresi 11 yıldır.

Zorunlu eğitimin 9 yıl olduğu İsveç'te öğrenci belli dönemden sonra kabiliyeti doğrultusunda birkaç okuldan birini seçme hakkına sahiptir. Hollanda'da zorunlu eğitim 10 yıl olup 6 yıllık ilkokuldan sonra öğrenci kabiliyetine göre "Genel Ortaokul, Daha Yüksek Dereceli Ortaokul, Yükseköğrenime Hazırlayıcı Okul, Alt Dereceli Meslek Okulu"ndan birini tercih ederek eğitimini sürdürebilir.

Bugün ülkemizde uygulanan eğitim sistemi temelde insana bilgi aktarma, kabiliyetini geliştirme ve değer aşılamada yetersiz kaldığı için ilkokuldan yükseköğrenime giden süreçte sorunları da katlamaktadır. Daha fazla ayrıntıya girmeden şunları söylemek mümkündür.

Genel olarak düşüncede, bilgide, sanatta, ve siyasette sistemi tartışmak, tartışabilmek önemlidir. Çünkü ya bu alanlarda elde edilen mesafe öyle sağlam temeller üzerine bina edilmiştir ki, yapılan tartışmalar vesilesiyle eksiklikler tesbit edilir ve giderilir. Bunun sonucu olarak sistem kendini yenilemiş, içteki tıkanmaları gidermiş, bir bakıma safra atmıştır. Kendine olan güveni tekrardan duymuştur. İşte böyle bir sistem kendi doğal mecrasında verimli gelişmeleri gerçekleştirebilir. Hatta kendi içinde ufak değişiklikler yapmak suretiyle büyük adımlar atar, anlamlı hamleler ortaya koyar.

Ama meydanda sistem varsa, bunlar olur.

Sistem yoksa, yani düşünceyi, bilgiyi, sanatı, siyaseti dayandıracak bir zemin yoksa, o zaman yapılması gereken bu zemini oluşturmaktır.

Nasıl insanoğlu aç kaldığında açlığını gidermenin sorunu varsa çözmenin yolunu ararsa öyle. Doğal olan budur.

Bu çerçeve içinde eğitim sistemimizin yüzelli yılı aşan genel gidişatına baktığımızda, eğitim sistemimiz var gibi gözüküyor. Fakat eğitim açlığımız da, eğitime ilişkin sorunlarımız da dev gibi büyüyor, kör yumak gibi dolaşıyor. Ortada bir tersliğin, bir yetersizliğin, iyi gitmeyen bir şeylerin bulunduğu açık.

O halde ya eğitim sistemimiz yok, ya da biz açlığı hissetme ötesinde oldukça farklı bir duygu çapraşıklığı içindeyizdir.

Eğitim sisteminin olmadığını söylemek büyük bir iddiadır ve eğer öyleyse eğitime ilişkin hataların, aksamaların, sorunların sözkonusu edilmemesi de gerekir.

Açık olan birşey vardır ki, o da eğitim açlığımız, eğitime olan ihtiyacımız. Bu öyle bir ihtiyaçtır ki, giderir diye aldığımız her tür içecek bu açlığı daha çok arttırıyor, kamçılıyor, bu ihtiyaç nerdeyse benliğimizin varoluş şartı haline dönüşüyor.

Türk eğitim-öğretim sisteminde ortaya çıkan istatistiki verilere baktığımızda, doğrusu insanın şaşkınlığa uğramaması mümkün değil. Mesela sade ilkokul veya ilköğretimde yedi milyondan fazla, yani Cumhuriyetin 10. yılında dile getirilen 15 milyon nüfusla öğünmenin ne kadar mevzi kaldığı anlaşılıyor. Bir düşünelim, bir anda 6-12 yaş grubunda yedi milyon insan yaklaşık on yıl sonra üretici olacak bir muazzam ordunun çekirdeğini oluşturuyor. Diyeceğim şu; eğitim alanında potansiyelimizin ve zaafımızın vechesi ne kadar büyük.

Biliyoruz ki, Türkiye nüfusu genç bir nüfustur. Bunun anlamı düşüncede, bilgide, sanatta, siyasette, iktisatta adeta zabtedilmez bir güce sahip olmaktır. Bu gücü hedefine doğru olarak yönlendirir, tercihleri tab'ına uygun bir şekilde yapabilir, çalışmasını sağlayıcı ortamı gerçekleştirebilirsek, mesela Türkiye '95'te yüz voltluk bir güçse on yıl sonra en azından yüzde altmış, yetmiş oranında daha fazla güç demektir.

Gerçi 1970'in Türkiyesi değil bugünkü Türkiye, yarının Türkiyesi de öyle olacaktır, olmalıdır da. Ama kötü alışkanlıklar, olumsuzluklar, aptallıklar, kısır

döngüler, hastalıklar, dünden bugüne aktarılmamalıdır da.

Diyeceğim bir eğitim sistemi var; adını tam telaffuz edemesek, bariz niteliklerini hemen sayamasak da. Fakat bu sistemin bizim açlığımızı doğrudan ve mümkünse hemen gidermesi gerekmektedir.

Yapılmaması gereken hatalar, bir erdem gibi gösterilerek uygulanmamalı ve savunulmamalıdır. Bu çerçevede şu tesbitin yapılabileceğini söyleyebiliriz:

1- Eğitim amacı, Cumhuriyetin, hatta biraz daha geriye gittiğimizde meşrutiyetin ilk yıllarında benimsenmiş olan bürokrasiye eleman yetiştiren kurum olmaktan kurtarılmalıdır. Bürokrasiye eleman yetiştirmeye göre düzenlenmiş ve uygulamasını buna göre yapan bir eğitim sistemi şartlandırma ilkesini rehber edinecektir kendisine. Böyle bir rehberlik bizim açlığımızı gideremez, gideremiyor. Burada geçerli olan sınıf sistemi ihtiyaca da cevap veremez. Çünkü bu sistem mahiyeti gereği statiktir, düşüncenin ve kabiliyetin kendini ortaya koyması için gerekli özgürlüğü sınıf geçmede sadece belirlenmiş, yasak damgası yememiş, belli kişi ve kurumlara uygunluğu onaylanmış düşünce ve bilgiye, sanata, harekete, siyasete, hatta iktisadi faaliyete, sosyal etkinliğe cevaz verilmektedir. Yani özgürlüğü kabul edeceksiniz, ama insanların özgürlüğün tadını çıkartmasına izin vermeyeceksiniz. Bu bir çifte standarttır. Kurtulunması gereken kötü bir alışkanlıktır.

2- Eğitimi kültürel değerden soyutlamak, bizzat eğitimi öldürmektir. Tanzimattan beri kültürü nereden, nasıl devşireceğimizi şaşırmış durumdayız. Onun için eğitim ilkelerimiz sağlıklı oluşmamakta, uygulamalarımız kendi gücümüzü heba etme sonucunu doğurmaktadır. Mesela sanat alanında, özellikle şiirde, Türk şirinin dün de, bugün de evrensel boyutta bir seyir izlediği kanaatindeyim. Ama kültürel güvensizliğimiz bu değerlerin evrensel ölçekte kendini göstermesini engellemektedir. Yani eğitimimiz kendi kültürel özümüzü ve değerlerimizi koruyup geliştirmeli, hem de bunu evrensel ölçülerde gerçekleştirmeli, evrensel ortamlara taşımalıdır.

3- Eğitim insan için olduğuna göre eğitimi yapan, gerçekleştiren de insandır, yani eğitimcidir. Eğitimci, öğretmen, bilim adamı, sanatçı nice bir zamandır horlanan süreci yaşamaktadır. Bu horlanma sürecinin maddi nedenleri, manevî eksiklikleri vardır. Maddî nedenler, manevî eksiklikleri giderek derinleştirici bir fonksiyona dönüşmüştür. Eğitimci, bilim adamı, sanatçı adeta değer üretmeyen bir kişilik gibi görülmeye başlanmıştır. Oysa dünyanın gidişi tam tersidir. Sanayi ötesi toplum, bilgi toplumunda eğitimci, bilim adamı, sanatçı belirleyici konumdadır .

4- Milli kalarak evrensel olmak. Kendi kültürel değerlerini geliştirip koruyarak insanlığa taşıyan toplumlar, devletler evrensel değerlere, birikimlere, politikalara imza atacaklardır. İşte eğitimin, eğitimcinin, bilim adamının, sanatçının belirleyiciliği buradadır.

5- Kendimize özgü bir eğitim sistemi oluşturmamız bilmecburiye şarttır. Eğer önyargılardan arınır, sistemli çalışır, düşünce ve görüşleri hoşgörüyle değerlendirebilirsek, tarihî, kültürel birikim ve tecrübelerimizin ışığında bir Türk Eğitim Sistemi ortaya konulabilir diye düşünüyorum. Ama önyargıdan, saplantıdan, aşağılık duygusundan kurtulmak şartıyla.

Hala İmam-Hatip Liselirini, laiklik karşıtı bir kurum olarak görüp takdim etmekten veya bunun tam tersini düşünmekten kurtulamamışsak, aynı karanlıklarda, aynı sorunların ağırlığı altında debelenip dururuz.

Bugünkü gelinen noktada klasik liseler ile İmam-Hatip Liselerinin birikim ve tecrübelerini, artı ve eksileriyle değerlendirip sisteme kavuşturmaya yönelmeliyiz.

6- Batıyla kültürel, bilimsel, siyasi, iktisadi vs. ilişki içinde olmak ile batıyı değerler yaratıcısı olarak görmek arasındaki farkı anlamak zorundayız. Bunu anladığımız zaman Türk eğitiminin düşüncede, bilimde, sanatta ibda ve inşa gücüne kavuşacağını, kendine özgü eserler sergileyeceğini göreceğiz.

7- Tanzimat zihniyetiyle yoğunluk kazanan siyasî iktidar zoruyla insanı, toplumu şekillendirici eğitim anlayışından kurtulmalıyız. Zaten bu anlayışın ne kadar satıhta kaldığını bağıra bağıra ilan etmeliydik. Üstelik insanların ve toplumun eğitim ihtiyacını karşılamaya devletin maddî gücü yetmediği gibi, siyasî iktidarların programları, görüşleri, ilkeleri, anlayış ve tutumları cevap bile verememektedir. Total zihniyet özgürlüğü, özgür kişilikleri, düşünceleri kavrayamaz. Nerde kaldı demokrasiyi uygulaması, geliştirmesi, yerleştirmesi ve koruması.

8- Kısacası eğitim sistemi tartışmalarımızı verimli, hızlı, yerinde kılabilmek için zihniyetimizi gözden geçirmeliyiz. Hatalarımızın neler olduğunu tesbit ederek, bunların nedenlerine ciddiyetle eğilerek çözümünü aklen, bilgi ve bilimin, inanç değerlerinin ölçeğinde aramalıyız. Bunları yaparken şu hususları gözönünde bulundurmalıyız:

a- Eğitim sistemli olursa amacını gerçekleştirebilir. Aksi takdirde en tehlikeli bir silah gibidir.

b- Eğitim, insanın fıtratı gözönünde tutularak oluşturulmalı ve uygulanmalıdır. İnsanı dışlayan, insanı fıtratından, kabiliyetinden ayıran eğitim, bizzat insanın yabancılaşması sonucunu getirir. Bunun çapıcı boyutunu devlet ile insan ve toplum yabancılaşmasında nice bir zamandır yaşıyoruz.

c- Öyleyse eğitim doğru bilgiye yöneltmeli, değer aktarmalı ve kabiliyetleri ortaya çıkartarak gelişmesini sağlamalıdır.

d- Bunun için eğitimcinin, öğretmenin, bilim adamının, sanatçının konum ve fonksiyonu doğru tesbit edilmeli, faaliyetlerini özgürce yapmaları sağlanmalı, bugün olduğu gibi geçim savaşı bütün enerjilerini tüketmeyecek şekilde bir hayat standardı belirlenmelidir.

Türk milli eğitiminin sorunları eğitimcilerin, öğretmenlerin, bilim adamları ve sanatçıların sorumluluğunda kalmalıdır.

Türkiye'de insanlar mesleksizlik ve üretimsizlik gibi bir olumsuzlukla karşı karşıyadır. Bunun değişmesi gereğine dikkat çekiyor ve diyoruz ki:

- Mesleğimiz eğitimci

- Üretimimiz insan olmalıdır.

DOSYA

Türkiye'nin dışarıya açılması ve dünya ile bütünleşmesi hedefleri açısından Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

Davut DURSUN

I. Genel Olarak VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı

Türkiye 1963 yılından bu yana planlı kalkınma dönemine girmiş ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanıp TBMM'nce onaylanan beş yıllık kalkınma planları ile temel kamusal politikalarını ve kalkınma çabalarını yönlendirmiştir. Kamu için yönlendirici, özel sektör içinse yol gösterici işlev gören bu planlarda tesbit edilmiş olan hedeflerin gerçekleşmesi, önceden tahmin edilemeyen ulusal ve uluslararası konjonktürel şartlar ve gelişmelere göre çoğu kez aksamıştır. Esas itibariyle ekonomik ve sosyal hedeflerle stratejileri tayin eden kalkınma planları, merkezi planlamaya dayalı otoriter rejimlerin kurumu olarak doğup gelişmiş olmakla birlikte serbest piyasa ekonomisinin uygulandığı ülkelerde de çeşitli şekillerde uygulama imkanı bulmuştur.

Türkiye'de karma ekonomik sistem bağlamında uygulamaya konulmuş olan kalkınma planları, 1980'de kapalı ekonomik yapının dışa açılması ve ihracata yönelik hale getirilmesi ve bu meyanda ciddi yapısal değişikliklerin gerçekleştirildiği bir döneme geçilmesinden sonra da uygulanmaya devam etmiştir. Dolayısıyla ekonomik ve sosyal hedeflerin ve stratejilerin beş yıllık planlarla belirlenmesi uygulaması temel özellikleri bakımından önemi azalmış olmasına rağmen, sürdürülmüştür.

TBMM'nin 18.7.1995 tarih ve 374 nolu kararıyla onaylanmış olan VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1996-2000 yıllarını kapsamakta olup hem ulusal hem de uluslararası gelişmeler açısından son derece önemli ve kritik bir dönemi içermektedir. Bu plan, Türkiye'yi 21. yüzyıla hazırlarken, diğer yandan 80'li yılların sonlarına doğru dünyada meydana gelen önemli değişiklikler doğrultusunda devletin bütün alanlarda yeniden yapılanmasını, dünya ile bütünleşmesini ve temel makro hedeflerini gerçekleştirmesini sağlayacaktır. Güncel siyasal tartışmalarda 2000 yılı üzerinde fazla durulmakta ve aşırı bir işlev yüklenmektedir. Fakat toplumlar için kalıcı bir tarih olması, bazı temel stratejileri buna nisbet edebilmeleri açısından 2000 yılı bir araç niteliğinde kabul edilebilir. 2000 yılı mevcut ekonomik ve sosyal durumumuzu değerlendirmeye ve ileriye yönelik hedeflerimizi yeniden gözden geçirmeye imkan verebilir. Bu bakımdan bir analiz aracı olarak kullanılabilir. 2000 yılına girildiğinde diğer yıllardan tamamen farklı olarak toplumların hayatında olağanüstü değişiklikler olmayacaktır. 2000 yılı, her bakımdan 1999 yılının bir devamı olacaktır.

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'na hakim olan temel ilke, 21. yüzyıla hazırlık ve Avrupa Birliği'ne tam üyelik için gerekli çalışmaların yapılması kaygısıdır. Her iki hususun da biraz fazla abartıldığı ve gereksiz bir hassasiyet içine girildiği sezinlenmektedir. 21. yüzyıl için özel bir hazırlık söz konusu olamaz; toplumumuzun ekonomik ve sosyal kalkınması süreci neyi gerekli kılıyorsa o yapılmalıdır. Soyut bir 21. yüzyıl mefhumu için değil toplumun temel stratejileri için kaynakların ve politikaların planlanması gözetilmelidir. Diğer yandan hemen hemen bütün sektörlerde ve konularda devamlı vurgusu yapılan Avrupa Birliği (AB)'ne tam üyelik için hazırlık hedefi de fazla abartılmış gözükmektedir. Zira aşağıda da tartışılacağı gibi Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği konusu en azından 2010 yılına kadar gündemden çıkarılmış, sadece AB ile Gümrük Birliği'ne gidilmekle süreç bir bakıma doldurulmuştur.

II. Dışa Açılma ve Dünya İle Bütünleşme

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Üçüncü Bölüm'de ele alınan "Temel Yapısal Değişim Projeleri" çerçevesinde "Tarım, Sanayileşme ve Dünya İle Bütünleşme" başlığı altında 8. konu olarak "DIŞA AÇILMA VE DÜNYAYA ENTEGRASYON (AVRUPA BİRLİĞİ'NE UYUM" PROJESİ"ne yer vermektedir. (s. 77-90). Başlığın düzenlenişinde de görüldüğü gibi dünya ile bütünleşmekten anlaşılanın Avupa Birliği'ne uyum olduğu anlaşılmaktadır. Başlığın bu şekilde formüle edilmiş olması bile bir tercihi ve temel stratejiyi ortaya koymaktadır.

Sözü edilen bölümde önce mevcut ekonomik ve sosyal durum özetlenmekte, dünyadaki geliş-

meler değerlendirilmekte ve özellikle AB ile gerçekleştirilen Gümrük Birliği ile çevresindeki gelişmelere yer verilmektedir. Ardından Türk Cumhuriyetleri, İslam ülkeleri, Karadeniz Ekonomik İşbirliği, NAFTA, Pasifik Bölgesi ülkeleriyle ilişkiler özetlenmektedir. Bunu takiben planın uygulanacağı dönemle ilgili olarak bu konuda varılması düşünülen temel amaçlar, ilkeler ve politikalar belirtilmekte, hukuki ve kurumsal düzenlemeler meyanında yapılması düşünülen değişiklikler ve AB mevzuatına uyum için gerekli düzenlemeler tayin edilmektedir.

A. Genel Olarak Dünyadaki Gelişmeler:

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı diğerlerinden farklı hale getiren ve esas temanın yapısal değişme ve yeniden yapılanma stratejisi üzerine oturmasını sağlayan temel etken seksenli yılların ortasından başlamak üzere dünyada ve Türkiye'nin de içinde yaşadığı bölgede meydana gelen köklü değişmelerdir. Hatırlanacağı gibi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra teşekkül eden dünya sistemi, ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer tüm alanlarda birbirine rakip iki karşıt blok şeklinde kurulmuştu. Doğu ve Batı blokları arasındaki uluslararası rekabet ve mücadele uluslararası ilişkilerin dinamizmini oluşturmuş, genelde bütünleşme hareketleri blok içindeki devletler arasında gerçekleştirilmiştir. Batı bloku 1949 yılında NATO'yu kurarken buna karşılık Doğu Bloku da Varşova Pakti'nı kurmuştur. OECD, GATT, AET gibi ekonomik bütünleşmeler Batı Bloku ülkeleri arasında gerçekleşmiş COMECON ise Doğu Bloku'nda vücut bulmuştur.

Doğu ve Batı bloklarının ekonomik, ideolojik, kültürel ve siyasal rekabet ve mücadelesine dayalı "soğuk savaş" sistemi, 60'lı yıllardan itibaren yumuşamaya başlamış ve blok ülkeleri arasında sınırlı ekonomik ilişkiler kurulabilmiştir. Silahsızlanma görüşmeleri, nükleer ve konvansiyonel silahların indirimi, Avrupa Güvenliği ve İşbirliği Konferansı gibi karşılıklı ilişkiler sonunda imzalanan belgeler, bloklar arasında işbirliği ve yumuşamayı sağlamıştır. Nihayet 1989'da hızlanan bir ivme ile Doğu Bloku'nun çökmesi ve 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması, uluslararası ilişkilerde ve mevcut güç dengesinde büyük bir değişime yol açmış ve dünya sisteminin yeniden yapılanmasını gündeme getirmiştir.

Dünya sistemindeki gelişmeler Türkiye'yi de doğrudan etkisi altına almıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya yeniden şekillenirken Türkiye, Sovyetler Birliği'nden kendisine yönelen tehditlerin de etkisiyle Batı Bloku'na yönelmiş ve tercihini Batı'dan yana yapmıştır. Sovyet tehdidine karşı Batı güvenlik ittifakı şemsiyesi içinde yer alan Türkiye, bu dönemde Batıda kurulan uluslararası örgütlerin üyesi olmakta gecikmemiştir. NATO'ya 1952 yılında girmiş olan Türkiye, soğuk savaş dönemindeki dış politikasını tamamen Batılı müttefiklerin temel stratejileri doğrultusunda oluşturmuştur.

Türkiye'nin Batıya yönelişi, sadece dış politikasını değil aynı zamanda iç siyasal gelişmelerini de etkilemiş ve bu bağlamda tek partili totaliter rejimden çok partili daha demokratik rejime geçilmiştir. Böylece baskıcı ve devletçi politikalar yumuşatılmış; iktisadi, siyasi ve kültürel alanlarda daha serbest ilişkilere imkan tanıyan yeniliklere gidilmiştir. Özellikle inanç hürriyeti ve halkın dini yaşantısı bakımından sağlanan serbestlik dikkat çekici olmuştur. Dünya sistemindeki değişme ve dış politikadaki temel tercihler devletin iç ve dış politakasını önemli ölçüde değiştirmiş, yeni oluşumlara imkan vermiştir.

B. Avrupa Birliği ve Türkiye;

Soğuk savaş yıllarında ve dünyanın iki karşıt kutba ayrılmış olduğu bir dönemde başlayan Türkiye'nin Avrupa Birliği (o zamanki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu) daha sonra Avrupa Topluluğu ile ilişkileri, 1996 yılı başından itibaren Gümrük Birliği'nin işleme konmasıyla yeni bir merhaleye ulaşmış bulunmaktadır. Öncelikle incelenmesi ve tartışılması gereken husus, Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliği'ne gitmesi kararının şu andaki dünya şartlarına göre rasyonel bir tercih olup olmadığıdır. Bu konu Türkiye'nin siyasal ve ekonomik gündemini uzun zamandan beri işgal etmektedir. Kamuoyu bu konuda ikiye ayrılmıştır. Batıcı laik kesimler herşeye rağmen Gümrük Birliği'ni savunurlarken, gelenek ve dini değerlerden yana olan mahfazakar kesimlerin bir kısmı *bu şartlarda* Gümrük Birliği'ne karşı çıkmış, bir kısmı ise Batı ile ekonomik, kültürel ve siyasal bütünleşmeye kesin şekilde karşı olduklarını belirtmişlerdir. Konu bir ekonomik ve ticari ilişkinin değerlendirilmesi değil, ideolojik ve siyasal zemine kaydırılmakta ve bu çerçevede değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

Türkiye Avrupa Ekonomik Topluluğu'na 1959 yılında Yunanistan'dan sonra müracaat etmiştir. Bu müracaat, ekonomik ve ticari saiklerden çok siyasal ve konjonktürel şartlardan kaynaklanmıştır. Yunanistan'ın gerisinde kalmamak ve Avrupa'daki her tür organizasyonda yer almak gayesi bunda önemli rol oynamıştır. Dört yıl devam eden görüşmeler sonunda imzalanan Ankara Antlaşması (1963), Türkiye ile AET arasındaki ilişkileri düzenliyordu. Buna göre Hazırlık Dönemi, Geçiş Dönemi ve Tam Üyelik Dönemi olmak üzere üç dönemli bir ilişkiler sistemi getiriliyordu. Beş yıl sürecek hazırlık döneminden sonraki geçiş döneminde kademeli olarak karşılıklı gümrük hadleri ve miktar kısıtlamaları sıfırlanacaktı ve sonunda tam üyelikle birlikte gümrük birliği kendiliğinden gerçekleşecekti. Hazırlık Dönemi'nden sonraki ilişkileri düzenleyen Katma Protokol, 1974 başında yürürlüğe girmiş ve 12 artı 10 yıllık iki ayrı dönem şeklinde düzenlenen 22 yıllık süre sonunda karşılıklı olarak gümrüklerin sıfırlanacağını öngörmüşlerdir. Bu süre içerisinde taraflar bazı sorumluluklar altına girmişlerdi.

Neticede bu süre 1995 yılı sonunda doldu ve 1996 yılı başında Gümrük Birliği teesüs etmiştir. 6 Mart 1995 tarihinde kabul edilmiş olan Ortaklık Konseyi Kararı, Gümrük Birliği'nin işleyişi ile ilgili düzenlemeler ve karşılıklı taahhütler içermektedir. Bu karar 14 Aralık 1995 tarihinde Avrupa Parlamentosunda oylanarak kabul edilmiştir.

Temel stratejisini ve hedeflerini Gümrük Birliği ve ileride gerçekleştirilmesi tasavvur edilen

Avrupa Birliği'ne tam üyelik konusuna yöneltmiş olan planın önemli bir hata içerisinde olduğu söylenebilir. 1963 Ankara Antlaşmasına göre, AB ile Türkiye arasında 1995 yılı sonunda gümrüklerin sıfırlanmasını ve mal, sermaye ve emeğin serbest dolaşımını öngören tam üyelik gerçekleşmiş olacaktı. Türkiye bu tarihte AB'nin tam üyesi olacak ve böylece otomatikman gümrük birliği tesis edilecekti. Oysa ki şu anda gerçekleşmiş olan gümrük birliği antlaşması, son derece farklı bir durum olup AB'ye tam üyelik bilinmeyen bir tarihe kalmıştır.

Bilindiği gibi Türkiye, AB'ye tam üyelik için 1987 yılında resmen müracaat etmiş ve fakat AB buna olumlu bir cevap vermemiştir. Sovyet Blokunun çökmesinden sonra Doğu Avrupa ülkelerinin daha bağımsız hareket etmeye başlaması üzerine AB'nin genişlemesi Doğu Avrupaya kaymış ve Türkiye geri plana itilmiştir. Kıbrıs Rum yönetiminin bile tam üyeliğini görüşmeyi düşünen AB, Türkiye konusunda bir tarih vermemekte ve herhangi bir taahüt altına girmemektedir. Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği konusunda Avrupa'da son derece ciddi muhalefetin varlığı dikkat çekmektedir. Özelikle Türkiye'nin kültürel ve dini durumu gerekçe gösterilerek AB'ne alınmak istenmemektedir. Komisyon yetkililerin bu meyandaki beyanatları Türkiye'nin yöneticileri tarafından adeta duyulmak istenmemektedir.

AB'ne tam üye olmadan Gümrük Birliği'ne gidilmiş olmasının Türkiye'nin AB dışındaki dünyaya açılması ve Üçüncü dünya ülkeleri ile ilişkilerini olumsuz etkileyeceği adeta unutulmuştur. Bilinmektedir ki, imzalanan gümrük birliği antlaşması Türkiye'nin üçüncü ülkelere karşı ortak Gümrük Tarifeleri uygulaması mecburiyetini getirmektedir. Bu mecburiyet Türkiye'nin büyük çaba ve gayretlerle belli bir noktaya getirebildiği İslam dünyası, Türk dünyası ve komşularıyla olan ekonomik ve diğer ilişkilerini olumsuz etkileyecektir. Bunun telafisi yönünde planda hiçbir şey düşünülmemiştir.

Türkiye hâlâ, dünyadaki yerini isabetle belirleyememiş, tercihini yaparken rasyonel davranamamış ve aynı tercih imkanlarını iyi değerlendirememiş bir ülke olma özelliğini korumaktadır. Türkiye'nin dünya sistemi içindeki tercihi, esas itibariyle siyasal bir sorun olmakla beraber ekonomik ve ticari ilişkileri bundan soyutlamak mümkün değildir. Bu sebeple, Gümrük Birliği esas itibariyle ekonomik ve ticari bir entegrasyon olmakla beraber Türkiye için bunun anlamı daha çok siyasal ve ideolojik olmuştur. Bunu hem Türk karar alıcıları hem de AB'nin yetkilileri açıkça beyan etmektedirler.

Türkiye'nin dışa açılma ve dünyaya entegre olma sorunu, ekonomik olmaktan çok siyasal bir tercih sorunu olarak gözükmektedir. Şimdiye kadar Türkiye'yi yöneten kadrolar, iktisadi ve rasyonel olup olmadığına bakmaksızın temel tercihi, çeşitli ulusal ve uluslararası faktörlerin etkisi altında, Batıdan yana yapmışlardır. Soğuk savaş yıllarında yapılan bu temel tercih, o günün şartlarında doğru olabilirdi; fakat Sovyetler Birliği'nin çöktüğü bir dönemde yapılacak tercihin daha farklı olması gerekirdi. Türkiye temel tercihini Batıdan yana değil, doğal olarak öncelikle kendi medeniyet, tarih ve coğrafya havasından yana yapmalıydı. Bu bağlamda geleceğini AB'ye ipotek etmeksizin bölgesindeki bölgesel entegrasyonları canlandırmayı ve işler hale getirmeyi hedeflemeliydi.

Diğer yandan AB, Türkiye'yi tamamen Avrupa'dan dışlamak da istememektedir. Avrupa, stratejik olarak Türkiye'nin kendi kontrolü altında tutulmasına özen göstermektedir. Bu haliyle Gümrük Birliği, Batı'nın lehine bir formül olarak gündeme gelmiştir. Gümrük Birliği Türkiye'yi bir yandan Avrupa'ya bağlamakta diğer yandan ise AB'nin yetkili organlarında temsil edilmesini ve söz sahibi olmasını önlemektedir. Avrupa bu yolla ulaşmak istediği hedefe varırken, Türkiye, pazarlarının bütünüyle Batıya açmakta ve buna karşılık ciddi bir taviz elde edememektedir. Bu sebeple Plan'ın bütün hedef ve stratejilerini buna dayandırmış olması ve AB'ye giden yolda bir aşama olarak görmesi temelden yanlıştır. Ne Ortaklık Konseyi Kararı, ne de başka bir belge Türkiye'ye AB'ye tam üyelik sözü vermemektedir. Buna karşılık güya Gümrük Birliği Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğini hızlandıracak bir aşama olarak kabul edilmiş ve Plan'ın tüm strateji ve hedefleri bu muhayyel noktaya dayandırılmıştır. Bunun temel bir yanlışlık olduğu belirtilmelidir.

Üzerinde durulması gereken bir başka önemli husus, Türkiye'nin Gümrük Birliği ile elde edeceği kazanımları AB ile imzalayacağı Serbest Ticaret Antlaşması'yla da sağlayabileceği ve bu şekilde üçüncü ülkelere karşı gümrük tarifelerinin belirlenmesinde insiyatifi AB'ne vermemiş olacağıdır. Nitekim siyasal partilerin mevcut Gümrük Birliği'ne karşı tavırları farklı farklı olmuş ve 24 Aralık 1995'te yapılan genel seçimler sonunda buna karşı olan partilerin, taraftar olanlara göre daha fazla oy aldıkları görülmüştür. Bu durumda, mevcut şekliyle Gümrük Birliği'ni seçmenlerin büyük bir kısmı onaylamamakta ve karşı tavır içinde bulunmaktadır. Seçimlerden birinci parti olarak çıkan RP ile DSP bu antlaşmaya temelde karşı çıkarlarken, ANAP AB'ne tam üyeliği garanti etmediği için karşı çıkmaktadırlar. Her üç partinin oyları yüzde ellinin üzerinde bulunmaktadır.

Esasında Türkiye, soğuk savaş yıllarının şartları çerçevesinde AB ile ilişkiye girmiştir. Her ne kadar Cumhuriyet ideolojisinin temel tercihi Batılılaşma ise de M. Kemal'in Batıcılığı Batı ile bütünleşme anlamını taşımıyordu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batıcılığın Batı ile bütünleşme anlamına dönüşmesi ise o günün konjonktürel şartlarının bir sonucu idi. Bu şartlar ve yapısal durum, 1990'larda son bulmuş ve yeni şartlar ve yeni yapısal durum ortaya çıkmıştır. Türkiye, soğuk savaş yıllarının şartlarına göre belirlemiş olduğu temel tercihini ve politikalarını yeni şartlara göre gözden geçirip yeni temel politikalar belirlemesi gerekirken nerede ise hiçbir şey olmamış ve hiçbir şey değişmemiş gibi davranmış ve önceki tercih ve politikalarını sürdürmüştür. Bu planın bu duruma atıf yapması ve yeni şartlara dikkat çekerek yeni tercih imkanlarına yer vermesi gerekirdi. Planın hazırlık çalışmalarında buna çeşitli komisyonlarda dikkat çekilmiş ve hazırlanan raporlarda yeni şartlara ve imkanlara yer verildiği halde bunların hiçbirinin plana yansımadığı görülmektedir.

C. İslam Dünyası ve Türkiye:

Son yıllarda dünyada gözlemlenen gelişmeler bir

yandan küreselleşmeyi ön plana çıkararken diğer yandan bölgesel entegrasyonlar sürecini hızlandırmıştır. Yukarıda belirtilmiş olduğu gibi, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki uluslararası örgütlenme ve entegrasyonlar genelde bloklar içinde cereyan ediyordu. Blokların çökmesiyle daha geniş alanlara yayılan entegrasyonların kurulabilmesi imkanı ortaya çıkmış oldu.

Türkiye'nin İslam dünyasıyla ekonomik, kültürel ve siyasal ilişkileri iç siyasal gelişmelerin ve uluslararası konjonktürel şartların etkisi altında kalmış ve hiçbir dönemde arzulanan noktaya gelememiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce İslam dünyasının büyük bölümü Batılı devletlerin sömürge yönetimleri altında bulunuyordu ve uluslararası camiada bağımsız hareket edebilecek ancak beş-altı devlet vardı. Türkiye Cumhuriyeti'nin Batılılaşma politikasını izlemeye başlaması İslam ülkeleriyle yollarını ayırmıştı. İki dünya savaşı arasındaki dönemde tek müsbet gelişme 1937 yılında Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında imzalanan Sadabat Patı olmuştur.

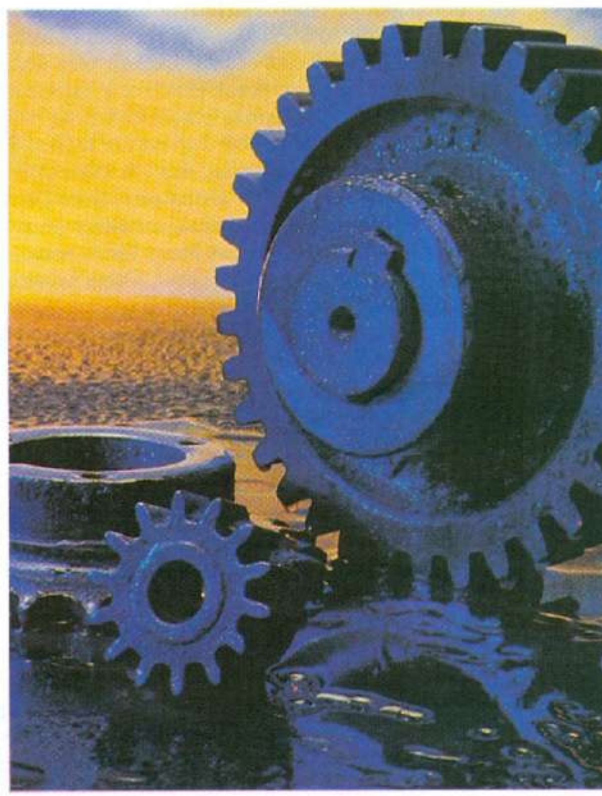
İkinci Dünya Savaşı yıllarından başlamak üzere pek çok islam ülkesinin bağımsızlığını kazanması savaştan sonraki dönemde ilişkilerin geliştirilmesi imkanını verdiyse de bu dönemde Türkiye'nin Batı ittifakı içinde yer alması ve her konuda Batılı müttefikleriyle birlikte hareket etmesi ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Türkiye'nin 1980'li yıllarda Batılı devletlerle Ortadoğu'da bir takım konbinezonlar içerisinde yer alması, 1955'te kurulan Bağdat Paktı'nın aktif üyesi olması ve her konuda Batılıların tezlerine destek vermesi Türkiye'yi Ortadoğu'dan uzaklaştırmış ve Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesini zorlaştırmıştır.

1960'lı yılların ortalarından itibaren Türkiye, bloklar arasındaki yumuşamanın da verdiği imkanla, şimdiye kadar izlediği tek yanlı ve Batıdan çok Batıcı politikasını terk ederek çok yanlı bir dış politika izlemeye başlamıştır. Bu çerçevede komşu İslam ülkeleriyle ilişkileri geliştirmenin yollarını aramıştır. 1967 Arap-İsrail Savaşı bu konuda iyi bir fırsat ortaya çıkarmıştır. Türkiye, İsrail'i kınamış ve Arap tezlerine destek vermiştir. 1969 yılında, bir Yahudi gencinin El-Aksa camii'ni kundaklamasının ardından toplanan İslam Zirve Konferansı'na dışişleri bakanı düzeyinde katılmış ve İslam dünyasının infialini paylaşmıştır. 1973 Arap/İsrail savaşında da Türkiye Arap tezlerine destek vermiştir.

1970'li yıllarda Türkiye, Batı ile olan ilişkilerini muhafaza ederek Arap komşuları ve özellikle Batı yanlısı politika izleyen İslam ülkeleriyle ekonomik ve kültürel ilişkilerini geliştirmeye yönelmiştir. Ekonomik kalkınma projelerini finanse etmek için Batı dışındaki kaynaklardan da yararlanmayı düşünen Türkiye, artan petrol fiyatlarıyla geniş finans imkanlarına kavuşan Ortadoğu ülkelerinden de istifade etme yoluna gitmiştir. Bu çerçevede İslam Konferansı Teşkilatı bünyesinde kurulan İslam Kalkınma Bankası çalışmalarına, henüz örgüte tam üye olmadan katılmış ve bankanın en aktif üyesi olmuştur. Bu arada Türk kamuoyunun farklılaşması ve İslam dünyasıyla siyasal ilişkilerin geliştirilmesini savunan partilerin de yönetimde etkili olmalarıyla Türkiye ile İslam ülkeleri arasındaki ilişkiler gelişmiş, İslam Konferansı Teşkilatı'na (İKT) tam üye olunmuş ve teşkilat çalışmalarına aktif şekilde iştirak edilmiştir. Bunun bir sonucu olarak İKT'nin iki önemli kuruluşundan biri İstanbul'da (İslam Tarih, Sanat veKültür Araştırma Merkezi), diğeri de Ankara'da (İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi) faaliyete geçmiştir.

1980 Askeri darbesinden sonra Batı ile ilişkileri sorunlu hale gelen Türkiye, bu boşluğunu doldurmak amacıyla İslam dünyasına daha da yakınlaşmış ve her düzeyde ilişkileri geliştirmiştir. Bu tarihten itibaren İKT çalışmalarına daha da önem verilmiş ve 1981 Taif Zirvesi'ne devlet başkanı düzeyinde katılmış, kurulan üç daimi komiteden Ticarî ve Ekonomik İşbirliği Daimi Komitesi (COMEC)'nin başkanlığını üstlenmiştir.

1980'li yılların ilk yarısında Türkiye'nin İslam dünyasıyla ticareti büyük bir gelişme göstermiş ve tarihinde ilk kez İslam ülkelerine yapılan ihracat,

Batıya yapılan ihracatı aşmıştır. Ne var ki bu yapı sürdürülememiş, Batı ile olan sorunlar demokratik hayata geçişle birlikte yavaş yavaş çözümlenmeye başlanınca Batı dünyasıyla ilişkilerin geliştirilmesine önem verilmiş ve İslam dünyası ihmal edilmiştir. Bugün gelinen noktada Türkiye'nin İslam ülkelerine ihracatı giderek düşmekte olup 1988'de toplam ihracatın yüzde 30.2'si bu ülkelere yapılırken 1994'te bu rakam yüzde 16.9'a gerilemiştir. İthalatta da durum farklı değildir: 1988 yılındaki toplam ithalatın yüzde 20.5'i İslam ülkelerinden yapılırken bu rakam 1994'te 14.5'e gerilemiştir. Buna karşılık AB ile hem ithalatta hem de ihracatta bir gelişme gözlenmektedir.

Bu durum öyle görülüyor ki, Planı hazırlayanların İslam ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesine özel

bir önem vermemelerine sebep olmuştur. Planda İslam ülkeleriyle ilişkiler adeta geçiştirilmiş, genel, soyut ve yuvarlak sözlerle konu kapatılmıştır. Oysaki Plan'ın hazırlık çalışmalarında Türkiye'nin İslam dünyasıyla her düzeyde ilişkilerini geliştirmesinin önemi üzerinde durulmuş ve bunun realize edilebilmesi için bir dizi öneriler getirilmişti. Plan'da bunlardan hiç birine rastlamak mümkün değildir. Sadece İSEDAK bünyesindeki çalışmalara değinilmiş ve "özel sektörün ilgi duyacağı bir platform haline getirilecek ve işbirliği faaliyetlerinde özel sektöre ağırlık verilecektir" denilmiştir. Ayrıca bu plan döneminde "AB'ne tam üyelik hedefi ile İSEDAK çerçevesinde üstlendiği rol"ün bağdaştırılacağı ifade edilmiştir.

Dikkat edilirse, Türkiye'nin AB'ne tam üyelik hedefi (!) ve Gümrük Birliği'nin İslam ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesini olumsuz etkileyeceği kabul edilmektedir. Öncelik AB'ye verildiğinde kaçınılmaz olarak İslam ülkeleriyle ilişkiler zayıflamaktadır. Bu sorun sadece Türkiye-İslam ülkeleri ilişkilerinde değil tüm üçüncü ülkelerle olan ilişkilerde ciddi bir sorun olarak gündeme gelmektedir. Çünkü 1996 yılı başında gerçekleştirilmiş olan Gümrük Birliği ile birlikte Türkiye'nin üçüncü ülkelere karşı izlediği iktisadi, ticari ve diğer politikaları AB'nin vesayeti altına girmekte, Ortak Gümrük Tarifeleri uygulamak zorunlu hale gelmektedir. Bunun ileride son derece büyük sorunlara yol açacağı tahmin edilebilir. Ortak Gümrük Tarifeleri uygulamak zorunda kalmasının Türkiye'ye kazandıracağı hiçbir şey yoktur, tam tersine şimdiye kadar üçüncü ülkelerle geliştirilen ilişkiler olumsuz etkilenecektir.

Belirtilmelidir ki, bu durum neticede bir siyasal tercih sorunudur ve ülkeyi yöneten siyasal kadroların kararlarını ilgilendirmektedir. Türkiye'deki siyasal kadroların bu hatayı görmeleri ve İslam ülkeleriyle ilişkileri olumsuz etkileyecek AB'ye yönelik taahhütlerden uzak durmaları beklenmelidir.

D. Türkiye ve Diğer Bölgesel Entegrasyonlar:

Türkiye'nin Türk cumhuriyetleri, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi gibi yakın çevresinde bulunan ülkelerle ve NAFTA ve Pasifik Bölgesi gibi uzak ülkelerle çeşitli düzeylerde ilişkileri bulunmaktadır. VII. Plan döneminde bunlarla ilgili olarak belirlenen hedef ve stratejilerin genel, soyut ve yuvarlak sözlerle geçiştirildiği dikkat çekmektedir. Mesela, NAFTA üyesi ülkelerle ve özelikle de ABD ile olan ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine önem verileceği belirtilmektedir. Burada görüldüğü gibi bu tür genel ifadelerden ziyade, daha somut ve gerçekçi hedefler konulmalıdır. ABD, Türkiye'nin hem ithalat hem de ihracatı için son derece önemli bir ülkedir. Bunun yanında siyasal ve askeri ilişkiler daha da önem taşımaktadır. Bu plan döneminde askeri ilişkilerin ne tür bir noktaya varacağı yönünde hiç bir bilgi yoktur.

Diğer taraftan Azerbaycan ve Orta Asya'daki Türk cumhuriyetlerinin üyeliğe kabul edilmesiyle bir anda genişleyen Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EKİT), kurulduğu 1985 yılından bu yana bir türlü aktif hale getirilememiştir. Türkiye'nin dış dünyaya açılması ve bölgesinde etkin bir güç haline gelmesinde önemli bir potansiyele sahip olan EKİT'in işlevsel hale getirilmesiyle ilgili hiç bir hedef gösterilememiştir. Plan hazırlık çalışmalarında bu konu çeşitli yönleriyle tartışılmış ve geliştirilmesi için son derece rasyonel önerilerde bulunulmuştu. Bu konuda da ciddi bir siyasal irade noksanlığının bulunduğu gözlenmektedir. Hükümet, planda göründüğü gibi, bütün hedefini ve stratejisini AB'ye yöneltmiş olduğundan EKİT ve diğer bölgesel entegrasyonları ihmal etmiş gözükmektedir. Siyaseten Türkiye'nin gücünü artıracak ve önemli bir ülke haline getirecek olan ise bu bölgesel entegrasyonlardır. Türkiye AB'ye tam üye olsa bile bölgede önemli bir güç olma şansını yakalayamayacaktır.

Benzer şekilde Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi için iddialı hedeflerin konulmadığı gözlenmektedir. 1992'de büyük umut ve heyecanla kuruluşu gerçekleştirilen KEİB'in çalışmaları istenen hızda devam etmemiştir. EKİT'de de görüldüğü gibi KEİB'in gelişmesi ve arzulanan hedeflere doğru yürüyebilmesi öncelikle siyasal iradeye ve ardından da üye ülkeler arasında temel alt yapı yatırımlarının vakit geciktirilmeden gerçekleştirilmesine bağlı gözükmektedir. Türkiye'nin ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal yönden dünyaya açılmasını sağlamak, bölgesel entegrasyonlar arasında ulaşım, haberleşme, nakliye kolaylıklarının sağlanması, vizelerin kaldırılması, üye ülke toplumlarını birbirine yaklaştıracak kültürel ve turizm ilişkilerinin geliştirilmesine bağlıdır. Karşılıklı olarak insanların ve malların dolaşımı kolaylaştırılırsa Türkiye dışarıya daha kolay açılacaktır.

E. SONUÇ: VII. Plan, Türkiye'nin dışa açılması ve dünyaya entegrasyonu sorununu Avrupa Birliği'ne açılma ve buraya uyum şeklinde anlamakta ve temel hedef ve stratejileri de buna göre belirlemektedir. AB ile gerçekleştirilmiş olan Gümrük Birliği'ni AB'ne giden yolda bir merhale olarak görmesi ve bundan böyle AB'ne tam üyeliği temel hedef olarak belirlemesi uluslararası gerçeklerden ve AB'nin önümüzdeki yıllarda genişleme politikalarından habersiz ve gerçekçi olmayan bir stratejidir. Zira AB'nin orta vadede bile Türkiye'yi tam üyeliğe düşünmediği net bir şekilde bilinmektedir. Bu sebeple Plan dönemi içinde Türkiye'nin temel dışa açılma hedefinin AB'ne tam üyelik şeklinde belirlenmesi gerçekçi değildir ve bu sebeple de aldatıcıdır.

Bu durumda yapılması gereken AB'nin 2000 yılına kadar Türkiye'nin tam üyeliğini düşünmediğine göre alternatif bazı hedef ve stratejiler tayin etmek olmalıydı. AB'nin bu politikasına ve tutumuna karşı Türkiye, mesela EKİT'i daha aktif ve işler hale getirmeyi düşünmeliydi.

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın hedeflediği gibi sadece Batıya açılan ve AB'ye uyum sağlamaya çalışan bir Türkiye, bölgesinde jeo-kültürel ve jeo-stratejik şartları değerlendirerek güçlü hale gelen bir ülke değil Batı'nın vesayetinde olan bir ülke haline ancak gelebilir.

DOSYA

Türkiye'de eğitim plânlaması çalışmaları ve Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Eğitim Plânlaması

Prof. Dr. Muhsin HESAPÇIOĞLU

* Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Başkanı.

1. Genel Giriş

Türkiye ilk kalkınma plânını 1963 yılında yürürlüğe koymuştur. O yıldan bu yana yapılan plânlar ve kapsadıkları dönemler şunlardır:

a. Perspektif Plân (15 Yıllık) (1963-1977).

. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1963-1967).

. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1968-1972).

b. Perspektif Plân (22 Yıllık) (1973-1977).

. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1973-1977).

. 1978 Yılı Programı.

. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1979-1983).

. 1984 Yılı Programı

. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1985-1989).

. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1990-1994).

. 1995 Yılı Programı.

. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı da dahil olmak üzere bu plânların hepsinde insan gücü ve eğitim kesimlerinin plânlanmasında en azından kuramsal olarak ilköğretim alanı dışı alanlar için insangücü plânlaması (=manpower approach) diye bilinen plânlama yaklaşımı esas alınmıştır. Bu çalışmalar başlangıçta OECD yönetiminde Türkiye'nin de dahil olduğu Akdeniz Bölge Projesi çerçevesinde başlamıştır. Devlet Plânlama Teşkilâtı 1963'den 1995'e uzanan zaman dilimi içinde bu plânlama yaklaşımı gittikçe rafine ederek uygulamıştır. Bir başka deyişle, insangücü modelinin ilk baştaki kuramsal çerçevesinin yetersizlikleri uygulamada görülmüş ve eğitim sisteminde niteliksel boyutu da içerecek şekilde revize edilmiştir. Türkiye'de insangücü ve eğitim plânlamasının konjonktürüne bakıldığında böyle bir gelişim tesbit edilebilir. Eğitim sisteminin ilk öğretim alanı içinse yine baştan beri sosyal talep modeli (=social demand approach) diye bilinen plânlama modeli esas alınmıştır.

Bunun gerekçesi de gayet basittir. Her ülkede olduğu gibi ülkemizde de ilk öğretim yasa ile zorunlu bir öğrenim basamağıdır. Bu yaş grubundaki çocuklarımızın hepsi ilköğrenim görmek zorundadırlar ve devlet de oluşacak bu talebi doyuracak önlemleri almak zorundadır. Bugüne kadar gerçekleştirilen kalkınma plânlarımızda uygulanan eğitim plânlaması yaklaşımları bu iki model ile sınırlı değildir. Plânlarımızda bazı insangücü kategorileri için geleneksel insangücü modeli çerçevesinde uygulanan bazı alt yöntemlerin varlığına şahit oluyoruz. Özellikle sağlık elemanları için yoğunluk katsayıları yöntemi ve korrelasyon yöntemi, öğretmenler için yoğunluk katsayıları yöntemi, ekonominin bazı kesimleri için uluslararası karşılaştırma yöntemi, yine ekonominin bazı kesimlerinde istihdam-yatırım serileri yöntemi gibi yöntemlerin uygulandığını görüyoruz (HESAPÇIOĞLU 1984).

2. Plânlı Dönemin Başlangıcından 1980'e Değin Ülkenin Ekonomik Kalkınma Stratejisi

Plânlı dönemin başlangıcından 1980'e kadar Türkiye'de uygulanan iktisadî kalkınma stratejisi "ithal ikâmesi stratejisi" diye bilinen stratejidir. Bu strateji çerçevesinde yürütülen sanayileşme politikası 1973'deki petrol fiyatı artış şoku ile tıkanmıştır. Buna ek olarak bu dönemde dünyadaki köklü değişmelere ve olumsuz ekonomik gelişmelere karşı gereken önlemlerin alınmasında gecikilmiş ve Türkiye bir ekonomik krize girmiştir. Bu sonuç Türkiye'nin ekonomi politikasında köklü bir değişikliği gündeme getirmiştir. Bu değişiklik 24 Ocak 1980'de yürürlüğe giren 24 Ocak Kararları'dır.

"(...) 25 Ocak 1980'den itibaren, piyasa ekonomisine daha çok ağırlık vererek ekonominin canlandırılmasını hedefleyen, anti enflasyonist ve ihracatın teşvikine yönelik bir ekonomik istikrar programını (...) uygulamaya koymuştur" (HAMURDAN 1982, S. 3). 24 Ocak 1980 kararları bu tarihten sonra uygulanan ve hazırlanan kalkınma plânlarının makro politikalarını belirlediler. Bu kararların başlıca özellikleri şöyle özetlenebilir:

1) Ekonomik kararlarda fiyatlar göstergedir.

2) Ekonominin büyümesi dışsatıma dayalı olmalıdır.

3) Ekonomide kamu kesimi daraltılmalıdır.

4) Sanayi yatırımları sınırlandırılmalıdır (KEPENEK 1987, s. 47-51; OYAN 1987, s. 33-88).

Belirtildiği gibi, 24 Ocak kararları iktisadî sorunların çözümünde piyasa mekanizmasına ağırlık veren

bir nitelik taşımaktadırlar. 1980 sonrası eğitim sektöründe olan gelişimi bu perspektifden görmek gerekmektedir.

3. 24 Ocak 1980'den Sonraki Gelişmeler.

Dördüncü plânın kapsadığı dönem 1979-1983 dönemidir. 24 Ocak 1980'de söz konusu kararlar alınıp, yeni bir iktisadî politika uygulanmaya konmasına karşın 24 Ocak 1980'den sonra 1983'e değin yeni bir revize plân hazırlanmamıştır. Böylece "1980-1984 döneminde Türkiye ekonomisi fiilen orta vadeli bir plâna başvurulmadan yönlendirildi. Bu dönemde, IMF ve Dünya Bankası programları ekonomideki temel kararlara çerçeve teşkil etti" (CELASUN 1989, S. 11).

1980 sonra gelişmeleri üç ayrı yönden izlemek olasıdır:

1) DPT'nin yaptığı plânlar,

2) YÖK'ün kuruluşu ve eğitim plânlaması alanında izlediği yaklaşım ve

3) Millî Eğitim Bakanlığı içinde yapılan plânlama çalışmaları.

3. 1. DPT'nin Yaptığı Plânlar

3.2. YÖK'ün Kuruluşu

3.3. Milli Eğitim Bakanlığı Bünyesinde Gerçekleştirilen Plânlama Çalışmaları

24 Ocak 1980'den sonra Millî Eğitim Bakanlığı'nca gerçekleştirilen eğitim plânlaması çalışmaları, ilk iki kurumun aksine, plânlamanın daha çok nitelik boyutuyla ilgilidirler (HESAPÇIOĞLU 1989, s. 71-76; KABADAYI, s. 1-9). 80'li yılların başında bakanlık önce kendi içinde plânlama ile ilgili APK biriminin kurulması ile ilgili kurumsal düzenlemelere gitmiştir. (TURAL/KARAKÜTÜK 1991, s. 16-24). Bu dönemde Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde politika düzeyinde gerçekleştirilen plânlama çalışmaları şunlardır:

a) X. Millî Eğitim Şûrası
(23-26 Haziran 1981).

b) XI. Millî Eğitim Şûrası
(8-11 Haziran 1982).

c) XII. Millî Eğitim Şûrası
(18-22 Temmuz 1982).

d) XIII. Millî Eğitim Şûrası
(15-19 Ocak 1990).

e) I. Özel Eğitim Konseyi (13-15 Mayıs 1991).

f) 3308 Sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu (Resmî Gazete; 19.6.1986).

g) Gebze Şûrası (10-11 Haziran 1987).

h) Ortaöğretim Kurumlarında Ders Geçme ve Kredi Düzeni.

i) XIV. Millî Eğitim Şûrası (27-29 Eylül 1993).

4. VII. Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nda Eğitim Plânlaması

VII. Plân 1996-2000 yıllarını kapsamaktadır. Önce bu plânın yapısı ya da hazırlanış yöntemiyle ilgili bir tespitte bulunalım. Önceki plânların aksine VII. Plân, bir sıra yapısal değişim projesi üzerine oturtulmuş, yani öngördüğü hedefleri bir sıra yapısal değişim projesi aracılığıyla gerçekleştirmek istemektedir. Bu temel yapısal değişim projeleri sırasıyla şunlardır:

I. İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Projesi.

II. Tarım, Sanayileşme ve Dünya İle Bütünleşme Projesi.

III. Ekonomide Etkinliğin Arttırılmasına Yönelik Yapısal Değişim Projeleri.

IV. Bölgesel Dengelerin Sağlanması Projesi.

Bu temel yapısal değişim projeleri bir sıra alt projelerden oluşmaktadır. Ekonomik gelişmenin temel hedefi olarak yine ilk plânlarda olduğu gibi gayri safi millî hasılanın artış hızı alınmıştır. Plân dönemi itibariyle gayri safi millî hasılanın % 5,5 ve % 7.1 gibi iki alternatif büyüme hızı belirlenmiş ve diğer plânlama işlemleri bu iki alternatif hıza göre hesaplanmıştır. Hemen belirtelim ki ilk kez bu VII. Plân bu şekilde GSMH'nın (=gayri safi millî hasıla) alternatif büyüme rakamlarını vermiştir. İlk altı plânda bu tür bir uygulama yoktur. Fakat hemen ayrıca ilâve edelim ki, hedefler konusunda bu tür alternatifler öngörmek dünya plânlama uygulamalarında uzun zamandan beri başvurulan bir uygulamadır ve Devlet Plânlama Teşkilatı bu uygulamayı ancak 1994 yılında ilk kez VII. Plân için yapabilmiş olmaktadır. VII. Plân'ın "temel yapısal değişim projeleri öngörme", "alternatif büyüme hızları belirleme" yanında ilk 6 plândan bir önemli farkı daha vardır. O da şudur; VII. Plân özellikle uzun ve orta vadeli ekonomik, sosyal ve kültürel politika uygulamalarının genel ilkelerini ve önceliklerini belirlemek, kısa vadeli uygulamaları da piyasa mekanizmasının işleyişine bırakmak istemektedir. Böylece ekonomide piyasa mekanizmasının işbirliğini mümkün olduğunca gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Plânın bu üç yeniliği plânın "eğitim bölümü" için sonuçları içermektedir. Şimdi de kısaca VII. Plânın "eğitim plânı kısmı"na gelelim.

VII. Plan (Stratejisi), 21. yüzyıla girerken Türk toplumunu şöyle tanımlıyor: "Türkiye 21. yüzyıla çağdaş, üreten, gelirini adaletle paylaşan, insan haklarını ve demokratik özgürlükleri tam olarak kullanan, barış içinde bir ülke olarak girmelidir" (VII. Plân Stratejisi, s. 31). Bu amaca ulaşmak için 3 araç bulunmaktadır: "eğitim-öğretim", "bilim ve teknoloji alt yapısının geliştirilmesi" ve "sanayileşmeye yeni bir ivme kazandırılması".

Böylece VII. Plân öngördüğü amaçlara ulaşmak için eğitim alanına birinci önceliği vermektedir.

"Eğitimde amaç; demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen bilgi çağı insanını yetiştirmektir" (VII. Plân Stratejisi, s. 37). VII. Plân bu "bilgi çağı insanı"ndan ne anladığını şöyle somutlaştırıyor: "Uluslararası rekabet gücünün arttırılmasında ileri teknolojinin kullanımı, geliştirilmesi ve üretilmesi birincil öneme sahiptir. Bu bağlamda, insangücü potansiyelinin değerlendirilmesi ve niteliğinin arttırılarak üretim sürecine katılımının sağlanması gerekmektedir. Eğitim sistemi bu amaca hizmet edebilecek dinamik bir yapıya kavuşturulacaktır" (VII. Plân, s. 24).

VII. Plân'ın bu amaca erişmek için "eğitim reformu" olarak öngördüğü düzenleme içinde ilk 6 plâna göre tek bir temel değişiklik vardır ve o da şudur: "Toplumsal faydanın büyük olduğu zorunlu eğitimin devlet tarafından üstlenilmesi, bireysel faydanın nispeten büyük olduğu daha üst eğitim kademelerinde hizmetten yararlananların hizmetin bedelini ödemesi

sağlanacaktır" (VII. Plân, s. 25). VII. Plân'ın bu stratejik tercihi, onun ekonomide serbest piyasa modelinin kurallarını geçerli kılma isteği ile tutarlıdır. Eğitim sisteminde, ilköğretim alanı dışındaki eğitim düzeyleri için bir tür "ücretli eğitim" anlayışı getiren bu stratejik tercih ilk 6 plânda yoktur. VII. Plân'ın "eğitim reformu" adı altında öngördüğü tüm diğer düzenlemeler ilk 6 plân'ın birinde ya da birkaçında vazedilmiş düzenlemelerdir ve yeni değildir. Bu düzenlemeler şunlardır:

- ekonomik büyümenin ve sosyal gelişmenin gerektirdiği insan gücünün yetiştirilmesi.
- meslek eğitiminde meslek kuruluşlarının ve işyerlerinin etkinliğinin sağlanması.
- meslekî eğitimin yeniden yapılandırılması.
- özel sektör kaynaklarından yararlanılması.
- insan gücünün eğitim düzeyinin uluslararası rekabet düzeyine yükseltilmesi.
- uluslararası teknik işbirliğinden yararlanma.
- eğitim programlarının evrensel ölçülerde, demokratik ve özgürlükçü bir anlayışla yeniden düzenlenmesi.
- VII. Plân sonunda okullaşma oranlarının okul öncesi eğitimde yüzde 16, sekiz yıllık zorunlu temel eğitimde yüzde 100, ortaöğretimde yüzde 75 ve yüksek öğretimde yüzde 19'u örgün öğretimde olmak üzere yüzde 31 olması.
- iyi bir yabancı dil öğretilmesi ortamının sağlanması.
- ders geçme ve kredi sisteminin yeniden düzenlenmesi.
- orta öğretimde yönlendirme sisteminin etkinleştirilmesi.
- özel dershanelerin meslekî - teknik öğretime kaymalarının teşvik edilmesi
- meslek standartları ve sertifikasyon sisteminin geliştirilmesi.
- öğretmen eğitiminin yeniden düzenlenmesi.
- örgün ve yaygın eğitim kurumları programları arasında yatay geçişe imkân veren esnek bir yapının oluşturulması.
- öğretim elemanı yetiştirme projesine devam edilmesi.
- meslekî-teknik eğitimde modüler sisteme geçilmesi.
- 8 yıllık zorunlu temel eğitim,
- açık öğretimin teşvik edilmesi.
- orta ve yüksek öğretim kademelerinde örgün ve yaygın meslekî teknik eğitime önem verilmesi.
- yüksek öğretimin bürokratik merkeziyetçi yapısından kurtarılması, rekabetçi bir yapının oluşturulması.
- devlet gözetiminde özel kesimin hizmet sunmasının teşviki.
- eğitimin her kademesinde teknoloji destekli eğitim.
- üstün zekalı çocukların eğitiminin teşvik edilmesi.

5. Genel Değerlendirme

Özetle VII. Plân, eğitim sektörü için, ekonominin diğer sektörlerinde olduğu gibi, piyasa mekanizmasının işlerliğini hâkim kılma şeklinde bir temel tercihe sahiptir. Bu temel tercih dışında Plân'ın "eğitim formu" adı altında öngördüğü düzenlemeler orijinal değildir. VII. Plân'ın eğitim sektörü için benimsediği "plânlama yaklaşımı" da 8 yıllık zorunlu temel eğitim için "sosyal talep modeli", diğer kademeler için "insangücü plânlaması modeli" ve öğretmen ve sağlık personeli ihtiyacının belirlenmesinde de "yoğunluk katsayıları yöntemi"dir. Özellikle insangücü plânlaması modeli" çerçevesinde yurt dışında oluşan gelişmeler ve yenilikler dikkate alınmamıştır.

Türkiye'de 24 Ocak 1980'den günümüze kadar olan dönemde gerçekleştirilen eğitim politikası ve eğitim plânlaması uygulamalarına baktığımızda, eğitimin giderek bir sosyal maldan çok, özel yanı ağır basan bir mal olarak algılanmaya başlandığını ve böylece bu özel yönü fazla eğitim malının üretim, dağıtım, bölüşüm ve tüketiminin piyasa mekanizmasınca gerçekleştirilmesi gerektiği konusunda bir görüşün ve böylece plânlamaya karşı bir güvensizliğin ağırlık kazanmaya başladığı görülmektedir.

Bu olgu eğitim sektörü için devletin yeterli kaynak ayıramaması ve böylece değişik finansman almaşıklarının gündeme gelmesi ile de desteklenmektedir (HESAPÇIOĞLU 1991; ULUĞ 1991, s. 34-36). Fakat şu husus da unutulmamalıdır ki, eğitim sisteminin akılcı bir şekilde açıklanması, incelenmesi, eğitim sürecinin temel gerçeklerinin belirlenmesi ve mümkün olabilecek gelişme yönlerinin tahmini eğitim plânlaması denen çalışma içinde şekillenir. Bu şekilde eğitim plânlaması eğitim politikasının temelini oluşturur. Rasyonel bir eğitim politikası eğitim plânlamasından vazgeçemez (HESAPÇIOĞLU 1989, s. 38-39).

KAYNAKLAR

CELASUN, M, "Orta Vadeli Plânlama ve 6. Plân ( )". Cumhuriyet. 19 Haziran 1989, s. 11.

DPT, "VII. Beş Yıllık Kalkınma Plânı Stratejisi (1996-2000)". Resmî Gazete, 6 Mayıs 1995, Sayı: 22279.

DPT- "Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1996-2000)". Resmî Gazete, 25 Temmuz 1995, Sayı: 22354.

HAMURDAN, Y., Türkiye'nin İnsangücü ve İstihdam Raporu, (DPT), Ankara Şubat 1982.

HESAPÇIOĞLU M., Türkiye'de İnsangücü ve Eğitim Plânlaması. (A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını, No: 127), Ankara 1984.

HESAPÇIOĞLU, M., Eğitim Plânlaması ve Yönetimi, (M.Ü. Yayın, No: 472). İstanbul 1989.

HESAPÇIOĞLU, M., Eğitim Kuponları: Eğitim Finansmanında Alternatif Bir Yaklaşım". M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi 1991/3, s. 157-171.

KABADAYI, R., "Niteliksel Eğitim Plânlaması ve Eğitimde Nitelik Sorunu", (çoğaltma), (yy ve yt yok).

KEPENEK, Y., 12 Eylül'ün Ekonomi Politiği ve Sosyal Demokrasi, V Yayınları, Ankara 1987.

OYAN, O., 24 Ocak Ekonomisinde Dışa Açılma ve Malî Politikalar, V Yayınları, Ankara 1987.

TURAL, N./KARAKÜTÜK, K., "Eğitim Politikası". Eğitim ve Bilim, Ekim 1991, Sayı: 82, (Ankara), s. 34-36.

ULUĞ, F., "Türk Eğitim Sisteminde Finansman". Çağdaş Eğitim. Eylül 1991, Sayı: 169, Ankara, s. 34-36.

Hak-İş Başkanı Salim Uslu ile Yedinci Beş Yıllık Plan Üzerine

Dünyadaki ve Türkiye'deki gelişmeler ışığında sosyal ve iktisadi yönden kalkınma durumumuz hakkında bir değerlendirme yapar mısınız?

Ekonomik kalkınma seviyemiz, gelişmiş ülkeler seviyesinde olmaktan uzaktır. Ekonomik açıdan henüz dünya birinci Ligine çıkmış değiliz. Çıkmak bir yana o süreç ve seviyenin hayli gerisinde bulunmaktayız. Kaldı ki, Türkiye'nin özellikle bir asra yakındır "çağdaş medeniyet seviyesine ulaşma" politikası vardır. Hatta zaman zaman bu politika yeniden formüle edilip kamuoyuna deklare edilmektedir: "Çağı yakalamak", "çağ atlamak", "dünyada ilk 15'e hatta ilk 10'a girmek" ve "21. yüzyıl Türklerin yüzyılı olacak" gibi. Ancak görünen o ki, dünya sıralamasında ortalarda bir yerde yer almaktayız. Rakamlar, zenginler kulübünün çok uzağında bir yerde olduğumuzu gösteriyor.

Bu konuda, Dünya Bankasının 1995 yılı Dünya Kalkınma Raporu en açık gösterge olmaktadır. Türkiye, kişi başına Milli gelire göre ülkeler arasında 85. sırada yer almaktadır. Kişi Başına Düşen Milli Gelir Oranında 3000 Dolar üzerine çıkmayı başaramadık. Oysa, Kişi Başına Düşen Milli Gelir oranları 90 dolar (Mozambik) ile 36000 Dolar (İsviçre) arasında değiştiği dikkate alınırsa Türkiye'nin dünyadaki yeri daha net olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye, dünyada dış borçlanma oranı açısından Makedonya, İran, Brezilya, Macaristan, Meksika, Nijerya, Bulgaristan, Tailand ve Rusya Federasyonu'nun ardından 10. sırada yer almaktadır. Diğer taraftan Türkiye 74 milyar dolar ile Brezilya (133 milyar $) Çin ve Rusya Federasyonu (83'er milyar $)'dan sonra dünyanın en borçlu 7. ülkesi durumundadır. Görüldüğü gibi Türkiye'nin ekonomik bakımdan dünyadaki yeri hiç de iyimser durumda değildir.

Buradan hareketle Türkiye'nin ekonomik durumunu bir de kendi içerisinde değerlendirdiğimizde yine karamsar fotoğrafla karşı karşıya kaldığımızı görürüz.

1995 yılı sonunda Türkiye ekonomisinde makro ekonomik göstergeler, maalesef 94 Nisan öncesi duruma dönmüştür.

Rant, repo, bono, şok, yüksek enflasyon, yüksek devalüasyon, yüksek iç borç, yüksek dış borç ve bunalım gibi kavramlar ekonomimizi tanımlar olmuştur.

Açık veren bütçeler, bozulan ekonomik göstergelerin bir kanıtı durumundadır. Türkiye 1981-95 yılları arasında 9 tane ek bütçe çıkarmıştır. Son üç yıldır planlanan bütçeden sapma oranları, başlangıç ödeneklerine göre 83'te % 21.4, 94'te % 12.2 ve 95'te % 27.7'dir. Yani 95 bütçesinin yaklaşık % 30'luk bölümünde sapma olmuştur.

Ekonomimiz 1995'te yaklaşık % 7 oranında büyümüştür. Ancak bu büyüme, yatırıma ve üretime dayalı değil, büyük oranda tüketim harcamalarının artmasına ve ithalatın patlamasına bağlı olarak gerçekleşmektedir. Ayrıca patlayan ithalatın içinde, üretime yönelik yatırım mallarından ziyade lüks tüketim maddelerinin ağırlıkta olması ekonomik açıdan kaygı vericidir.

Diğer taraftan bu sağlıksız büyümenin bedeli, oniki aylık ortalamalara göre % 97.2 oranında enflasyon ve 9.1 milyar dolar dış ticaret açığı olmuştur.

Yürütülen kısa vadeli ve yüksek faizli iç borçlanma politikası sonucu iç borçlarımız 1.3 katrilyona ulaşmıştır. Bugün ekonomi % 215 yıllık faizle bile borçlanma kabiliyetini yitirmiştir.

Dış borçlarımız da son bir yılda % 12.5 artarak 74 milyar dolara ulaşmıştır. Yıllık 10 milyar dolar dış borç ödüyoruz. İhracatımızın yarısını dış borca yatırıyoruz. Dış ticaret açığı 11 milyar dolardır. Cari işlemler dengesi açık vermektedir.

Dolayısıyla ihracatın ithalatı karşılama oranı % 76.7'den, % 62'ye düşmüştür. Gümrük duvarları ve korumalarının kaldırılacağı Gümrük Birliği sonrasında bu oranın dramatik bir şekilde düşerek daha da karamsar bir tablo ile karşılaşmamıza neden olması söz konusudur. Döviz kurlarındaki hedefler tutturulamamaktadır. Döviz kurlarındaki dalgalanmalar ekonomik istikrarsızlığın en belirgin örneklerden biri haline gelmektedir.

İşsizlik bu ülkenin kanayan yarası olmaya devam etmektedir. Gerçek işsizlik % 20 dolayında olmaktadır. İyileşme yönünde, yani istihdamın artması yönünde de bir belirti söz konusu değildir.

Kayıt dışı ekonomi her geçen gün daha da büyümekte ve acımasız rekabet koşulları da giderek dürüst işletmeler aleyhine daha fazla açılmaktadır.

Görüldüğü gibi bütün ekonomik veriler ekonominin geleceği açısından olumlu bir tablo çizmemektedir. Bu tablo, 1996 yılı ve sonrası için son derece karamsar bir durum oluşturmaktadır.

Genel olarak bakıldığında İstikrar paketinin, istikrar getirmediği görülmektedir. İstikrar paketi, sadece makro ekonomik dengelerin yeniden bozulmasına ve yeni bir istikrarsızlığın oluşmasına neden olmuştur.

Artık ekonomide paket modasının geçtiğini ve bundan böyle hükümetlerin yönetim biçimi olamayacağını herkesin kabullenmesi gerekiyor. Ekonomik politikalar, artık bir grubun çıkarına ve tek yönlü dayatmalarına göre değil, ekonomik ve sosyal tarafların katılımıyla birlikte belirlenmelidir.

Bugün; istikrar paketlerinden önce, istikrarın tanımı yapılmalıdır. İstikrar, Çalışanların reel gelirlerini azaltmak mıdır, işsizliği artırmak mıdır, konsildasyon mudur, ekonomik küçülme midir, rekor yüksek enflasyon mudur, yoksa % 200 faizle borçlanma mıdır?

Diğer taraftan sosyal kalkınmamız da ekonomik kalkınmamızdan farklı görünmemektedir. İşsizlik sigortası ve İşgüvencesi Yasa tasarısı henüz uygulanmaya konulmamış, çağdaş bir Sosyal Güvenlik mekanizması oluşturulamamıştır.

GB'ye girdiğimiz bugünlerde Sosyal Güvenlik sistemimiz AB standartlarının çok uzağındadır. Toplumumuzun yarısından çoğu sosyal güvenlik şemsiyesinden mahrumdur. Sosyal Güvenlik Kurumları ise 96'ya girerken iflas bayrağını çekmiş durumdadır.

Devlet üretimi ve istihdamı arttıracak yeni girişimlerde bulunamadığı için mevcut işsizlik daha korkunç boyutlara ulaşmakta ve bunun sonucu yoksulluk ve gelir dengesizliği katlanılmaz hale gelmektedir.

Ücretler asgari geçim standartlarının çok altındadır. Verilen asgari ücretlerle bugün bir gecekondu bile kiralamak imkansız hale gelmiştir. Toplumumuzdaki kendisine güven duygusu giderek kaybolmakta, ahlaki ve kültürel yozlaşma bulaşıcı bir hastalık gibi yayılmaktadır.

Büyükşehirlere göç olanca hızıyla devam etmekte, terör ve ekonomik sıkıntılar ise bu gidişi hızlandırmaktadır. Konut açığı, sağlık, eğitim, trafik ve diğer olumsuz faktörler büyük kentleri yaşanmaz hale getirmektedir.

Türkiye dış politikada hala önceliklerini ve misyonunu belirleyememiş, iddialı ve ağırlıklı devlet olma görüntüsünden çok uzakta günübirlik gelişmelere göre politika yapan bir devlet görünümünden kurtulamamıştır.

2000'li yıllara geçiş sürecinde bir durum değerlendirmesi yapar mısınız?

20. Asrın bitmesine sadece 4 yıl kaldı. Bizim de içinde yer aldığımız yaşlı küre 2000 yılına başdöndürücü değişim ve gelişmelerle giriyor. İletişim teknolojisindeki başdöndürücü gelişmeler dünyamızı her geçen gün daha da küçültüyor.

Toplumları sarsan ve hayatlarını değiştiren büyük çaplı olaylar ve gelişmeler sır olmaktan çıkıyor ve iletişim araçları sayesinde bütün dünyayı etkileyecek bir kimliğe bürünüyor. Bilgi sır olmaktan çıkıp uluslararası hale geliyor. Ancak bilginin teknolojiyi ilgilendiren kısmı tek elde tutulmaya ve süratle yenilenmeye devam ediyor.

Türkiye ise olağanüstü boyuttaki bu değişim ve gelişmeleri uzaktan izlemekle yetiniyor ve hızla gelişen toplumların arkasından nal toplamanın trajedisini yaşıyor.

Türkiye henüz sanayileşmesini tamamlayan bir ülke olarak 2000'li yıllara çok da iyi şartlarda girmiyor.

Türkiye son birkaç asırdır kendisini saran ve içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik durumdan kurtulmasını engelleyen kabuğu kırarak 2000'li yılların gerektirdiği dönüşümü ve yapılanmayı sağlamakta zorlanıyor.

Türkiye ikibinli yıllara yasakçı mantığı üzerine oturmuş, bireyi değil devleti koruyan ve içerisinde çok sayıda anti demokratik hükümler barındıran bir anayasa ile giriyor.

21. yüzyıla girerken geniş ölçüde ideolojiler etkinliğini yitirirken bizde ise devlet hala tek taraflı ideolojik kimliğini ve bürokratik niteliğini korumayı sürdürüyor. Devlet bu yüzden bütün bireylerine tarafsız ve adil bir şekilde yaklaşan demokratik ve sosyal hukuk devleti haline getirilemiyor.

Toplumsal uzlaşma ve kalkınmanın sıçrama tahtası olarak nitelendirilen düşünce, inanç, teşebbüs

ve örgütlenme özgürlüğü henüz tam anlamıyla sağlanabilmiş değildir. Hükümetlerin büyük vaatlerle ortaya attıkları demokratikleşme programının bırakınız uygulanmasını, henüz çerçevesi bile çizilmemiştir. Bu yüzden Türkiye'nin batılı ülkeler karşısında zaman zaman hesap vermesine yol açan hak ve hürriyetler tam anlamıyla sağlanamamıştır. Bu çerçevede vatandaşların devletin kendilerine yaptıkları hukuk dışı uygulamalar dolayısıyla Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na yaptıkları kişisel başvurular sonucu Türkiye'nin bugüne kadar çeşitli kişilere 20 milyar TL. tazminat ödemek zorunda kalması talihsizliktir.

Türkiye'de halen insan hakları ihlalleri ve faili meçhul cinayetler, gözaltında kaybolmalar hatta ölümler ve işkence iddiaları devam etmektedir.

Türkiye'nin kalkınması ve toplumsal barışa ulaşmasının önündeki en önemli engel olarak duran başta bölücü terör olmak üzere her türlü terör önemini korumaktadır.

Demokratik bir hukuk devletinin vatandaşına karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu en temel hizmetlerden olan adalet, sağlık ve eğitim hizmetlerindeki yetersizlik içinden çıkılamaz ve vatandaşın devletine olan güvenini sarsacak boyutlara ulaşmıştır.

Önerilebilecek sosyal ve iktisadi değişim projeleri neler olabilir?

Türkiye daha yolun başında bulunmaktadır. Yeni girdiğimiz Gümrük Birliği sayesinde Türkiye'nin ulaşması gereken standartların seviyesi yükseltilmiştir. Türkiye, artık Avrupa Birliği'nin seviyesine ulaşmak durumundadır. Dolayısıyla bu gelişmeler dikkate alınarak Türkiye'nin ekonomik ve sosyal açıdan yapması gereken bir dizi çalışmaları, uygulaması gereken politikaları ve ulaşması gereken hedefleri vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

- Herşeyden önce devletin yeniden yapılanması kaçınılmazdır. Türkiye 2000'li yıllara kendini bu yapı ile taşıyamaz. Dünya birinci ligine bu yapı ile çıkamaz. Artık bu husus herkes tarafından genel kabul de görmektedir. Parti programları da bu yöndedir. Bu olumlu bir gelişmedir. Öyleyse yapılacak iş bunu bir an önce hayata geçirmektir.
- Ekonomide, toplumu ihtiyaçlarına yönelik makro dengelerin oluşması için yapısal dönüşüm politikaları uygulanmalıdır.
- İstikrarlı ve sürdürülebilir kalkınma hızı gerçekleştirilmelidir.
- Dış ticarete gittikçe açılan ve açılma eğiliminde olan makasın daraltılması için gerekli önlemler alınmasıdır.
- Gerçekçi bir bütçenin uygulanması kaçınılmazdır.
- İşleyebilen, karmaşık olmayan, fonksiyonel ve adil vergi sisteminin hayata geçirilmesi zaruridir.
- Kayıt dışı ekonomi, ekonomiye kazandırılmalıdır.
- Tüketim ekonomisinden yatırım ve rekabet ekonomisine yöneltilmelidir. İş dünyası ranttan değil üretimden kâr yapmanın yollarını aramalıdır.
- Gelir dağılımında adalet mutlaka sağlanmalıdır. Adil bir gelir dağılımı sağlıklı bir ekonominin işlemesinin deç ön şartıdır.

Endüstriyel İlişkiler alanına ilişkin beklentilerimizi ve önerilerimizi de şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Çalışma hayatının önüne yığılan bir dizi soruna çözüm üretebilmek, günümüzdeki gelişmelerin ortaya çıkardığı yeni şartlara daha iyi cevap verebilmek, demokrasiyi hayata geçirebilmek, sivil örgütleri vesayet altından kurtarabilmek, çağdaş çalışma standartlarına ulaşabilmek ve geliştirmek amacıyla endüstriyel ilişkiler sistemimizi revize etmek ve yeni bir çağdaş endüstriyel ilişkiler sistemini bütün kurum ve kurullarıyla oluşturmak zorunluluğumuz vardır.
- Endüstriyel İlişkiler Sistemimizin mutlaka sosyal diyalog temeline oturtulması gerekir. İzlenecek Politikalar Sosyal taraflarca birlikte belirlenmelidir.
- Endüstriyel İlişkiler alanında ülkemizin iç dinamiklerine uygun sağlam gelenekler oluşturulmalı ve sivil, katılımcı ve demokratik bir kurumlaşma acilen sağlanmalıdır.
- Bu bağlamda, ileri durumda olan Avrupa Sosyal Modeli'nin unsurları, kurumları, kuralları ve kriterleri, kendi şartlarımız ve dinamiklerimize uyarlanarak Endüstriyel İlişkiler Sistemimize kazandırılmalıdır.
- İşsizlik Sigortası, İş Güvencesi ve Aile Yardımı Kurumları öncelikli olarak hayata geçirilmelidir.
- Mevcut sosyal güvenlik kuruluşları arasında norm ve standart birliği sağlanmalıdır.
- Bugün nüfusumuzun ancak yarısı sosyal güvenlik imkanlarına sahiptir. Bütün vatandaşlarımızın sosyal güvenlik şemsiyesi altına alınması gerekir. Çünkü, çağdaş ve sosyal hukuk devleti, vatandaşlarının yasal ve sosyo-ekonomik haklarını güvence altına almakla yükümlüdür.
- Çalışanların ücretlerinden yapılan zorunlu tasarruf ve toplu konut fonu kesintileri kaldırılmalı, kurulacak olan işsizlik sigortası ve aile yardımı müesseselerine devlet mali katkı sağlamalıdır.
- 1992'de 200 Dolara karşılık gelen brüt Asgari ücretin acilen vergi dışı bırakılarak bu miktarın net olarak ödenmesi gerekir. Asgari ücrete tabi çalışanların belli bir hayat standardının korunması için böyle bir uygulama gerekli görülmektedir.
- Genel olarak bakıldığında Hükümet, insan güvenliğini sağlayacak her türlü reformu yapmalıdır. Çünkü insan güvenliği artık silahlardan korunmakla sınırlı değildir. İnsan güvenliği, silahlardan korunmak kadar, insanın hayatının bütününe ve bütünlüğüne yönelen tehdit ve tehlikelerden emin olmayı gerektirmektedir.

İnsan güvenliği, insanın günlük hayatta yaşadığı risk ve sıkıntılardan emin olmasıdır. Dolayısıyla hükümet, insan güvenliğine ilişkin sorunları ortaya çıkmadan önlemelidir. Bu yaklaşım, sağlıklı ve çağdaş bir toplumun kurulabilmesi için ön şarttır.

Bu anlamda hükümet vatandaşların, Sağlık konusundaki güvenliğini, Eğitim konusundaki güvenliğini, Ulaşım konusundaki güvenliğini, Çevre konusundaki güvenliğini, Beslenme ve gıda konusundaki güvenliğini, Barınma konusundaki güvenliğini, Ekonomik ve Sosyal hayattaki güvenliğini, şiddet ve her türlü saldırıya karşı güvenliğini, Kişilerin ve toplumun yapısının sosyal dışlanmaya karşı korunmasını, Siyasi alandaki dışlanmasına ve hak ihlallerine maruz kalmalarına karşı korunmalarını sağlamakla yükümlüdür.

DOSYA

2000'li yıllara doğru eğitim yapımız

Doç. Dr. Sedat MURAT*

* İ.Ü. İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Toplumların kalkınmasında iktisadi, sosyal ve kültürel hedeflerin bir bütün teşkil ettiği açıktır. Bu hedeflerden biri olmadan diğerinin tam olarak gerçekleşebilmesi mümkün değildir.

İktisadi ve sosyal kalkınma karşılıklı olarak birbirlerine muhtaç durumdadırlar. Biri olmadan diğerinin gerçekleşmesi mümkün değildir. Ancak bu iki kalkınmayı gerçekleştirecek olan eğitimdir. Eğitim ve öğretim meselesini halledemeyen, bu alanda köklü çözümler ve değişimler oluşturamayan, günübirlik politika ve programlarla uğraşan bir ülkenin iktisadi ve sosyal kalkınmayı istenilen düzeyde gerçekleştirmesi çok güçtür.

Aşağıda, ülkemizin eğitim yapısı Yedinci Beş Yıllık Kılkınma Planı doğrultusunda değerlendirilecektir.

A- Konunun Önemi

Günümüzde, sanayileşmiş ve sanayileşme gayretleri içinde olan toplumlar, bilim ve teknolojideki hızlı gelişmelerle bilgi çağına girmektedir. Ulaşılan eğitim seviyesi ve yoğun bilgi üretimi maliyeti etkileyen en önemli unsur haline gelmişlerdir. Ülkeler arasındaki rekabet üstünlüğü ancak, çalışanların mevcut yeniliklere paralel olarak bilgi ve becerilerini geliştirmeleriyle sağlanabilmektedir.

Hızlı teknolojik değişiklikler dolayısıyla bazı mesleklerin ortadan kalkıp, yerlerine yeni mesleklerin gelmesi veya bu meslek ve sanat dallarındaki üretim yöntemlerinin değişmesi mevcut bilgi ve becerileri ve kişilerin yeniden eğitimini gündeme getirmektedir. Bundan dolayı daha önceden kazanılan bilgi ve becerilerin sürekli yenilenmesi ve "sürekli eğitim" günümüzde önem kazanmıştır.

Eğitimin en önemli amaçlarından biri, fertlerin bilgi ve becerilerini artırmak olmakla beraber, asıl üzerinde durulması gereken amaç, bu bilgi ve becerileri olumlu bir şekilde kullanabilecek, kendisine güven duyan, çevresine ve topluma uyum sağlayabilen, olumlu tutum ve davranışlara sahip, yarınlarından emin ve mutlu bir insan tipini gerçekleştirmek olmalıdır.

Ülkemizde, planlı dönemle birlikte, eğitim, kalkınmanın en önemli araçlarından biri olarak kabul edilmiştir.

Üçüncü Beş Yıllık kalkınma Planında eğitimin uzun dönemdeki gelişme hedefleri belirlenmiş ve 1995 yılına kadarki zaman dilimini içeren dönemde yeni bir eğitim sisteminin oluşturulması öngörülmüştür.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında belirlenen eğitim hedefleri, uzun dönemli perspektif plan hedeflerine uygun olup, benzer hedeflerin tekrarı durumundadır.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma planında, eğitimin yaygınlaştırılması ve aile eğitimi konularına yer verilmiş ve bunun gerçekleşmesinde medyanın ve televizyon programlarının katkısının sağlanacağı belirtilmiştir.

Altıncı Beş Yıllık kalkınma Planı da öncekilerin tekrarı olmakla beraber, farklı olarak özel sektörün okul açmasının ve vakıfların üniversite kurmalarının teşvik edileceği, özel sektörün eğitimde daha fazla rol olmasının destekleneceği görüşüne yer vermiştir.

İlk iki plan döneminde eğitim, toplumun insangücü ihtiyacına göre ağırlık verilmesi gereken alanlar yerine, sosyal talebin de baskısıyla, kapasite oluşturulması kolay ve maliyeti düşük alanlarda gelişmiştir. Bunun sonucu olarak, bazı alanlarda insangücü fazlası ortaya çıkarken, bazı alanlarda ise insangüçü açığı ile karşılaşılmıştır. Yetiştirilen elemanların iş piyasasının ihtiyacını karşılayacak nitelikte olmaması bir diğer önemli sorunu oluşturmaktadır. Eğitim programlarının araç ve gereçlerinin istenilen nitelikte olmaması da bir diğer eksikliktir.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında, planlı dönemde özgün ve yaygın eğitim kademeleri arasında yatay ve dikey geçişlerde yeterli gelişme sağlanamadığı ifade edilmektedir. Eğitim sisteminde öğrencinin mesleki-teknik eğitime yönlendrilememiş oluşunun genel ve akademik eğitimdeki yığılmayı arttırmış olması sakıncalı gö-

rülmekte ve eğitim yatırımlarının hedeften saptırıldığı, süratle tamamlanamadığı ve belirlenen maliyet sınırları içinde gerçekleşemediği ifade edilmektedir[1]

Diğer planda da olumlu kabul edilebilecek birçok hedef belirlenmesine rağmen, maalesef bu hedeflere ulaşılamamıştır.

Türkiye'yi 2000'li yıllara taşıyacak olan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planının bu açıdan özel bir önemi bulunmaktadır. Bundan dolayı, Planın ikinci bölümünü oluşturan "temel amaçlar ve ilkeler" başlığı altında, insan kaynaklarının niteliğinin geliştirilmesi konusuna gereken önemin verildiği görülmektedir.

Yine, Planın üçüncü bölümünde "İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi" başlığı altında "ekonomik ve sosyal kalkınmanın toplumsal ve bireysel refah düzeyinin artması, doğa ve insan kaynaklarının etkili bir şekilde geliştirilmesi ve değerlendirilmesine bağıl olduğu" ifade edilmektedir. Ayrıca, planın bu kısmında, Türkiye'nin genç bir nüfus yapısına sahip olduğu ve bu dinamik kaynağın iyi yetiştirilmesi durumunda bir taraftan giderek dünyaya daha fazla açılan ülkemizin rekabet gücünün, diğer taraftan Avrupa Birliği'nin oluşturduğu katma değerden daha fazla pay alabilmesinin mümkün olacağı belirtilmektedir. Her kademedeki eğitimin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasıyla beraber, okul öncesinden başlayarak emeklilik sonrasına kadar her dönemde insan kaynaklarının geliştirilmesi amacıyla kullanılabilecek bütün imkanların harekete geçirileceği açıklanmaktadır.

Yedinci Planın insan kaynaklarının geliştirilmesi konusundaki yaklaşımının oldukça çağdaş ve "beşikten mezara kadar ilim" ilkesi olarak özetlenebilecek "sürekli eğitimi" hedef olarak aldığı görülmektedir.

B- Genel Olarak Demografi, İşgücü ve Eğitim Yapımız

Ülkemizde. Cumhuriyet dönemi itibariyle, iki farklı nüfus politikası uygulanmıştır. Planlı dönem öncesinde nüfus artış hızı teşvik edilmiş, fakat istenilen düzeyde yükseltilememiş, planlı dönemde ise nüfus artış hızının düşürülmesi hedeflenmiş, fakat bu dönemde de arzu edilen seviyeye düşürülememiştir. Özetlenirse, ülkemizde nüfus politikaları konusunda hedeflenen amaca ulaşılamadığı söylenebilir.

Nüfusumuz, 1927 yılında 13.648.270 kişi iken, bu rakam 1990 yılında 56.463.035'e yükselerek 4 kattan fazla bir artış göstermiştir.

Türkiye'de nüfus artış hızının binde 20'lerin üzerinde ve hayatta kalma ümidinin Avrupa Birliği ülkelerinin yaklaşık 10 yıl gerisinde olması, ülkemizin yaş grupları itibariyle yapısını bu ülkelerden farklı kılmaktadır. Ülkemiz genç bir nüfus yapısı arzederken batılı ülkeler gittikçe yaşlanma eğilimine girmektedirler. Ülkemizde yaş ortalaması 22, Avrupa Birliği ülkelerinde ise 35 civarındadır.

1990 Genel Nüfus sayımına göre, nüfusumuzun %34,96'sını 0-14 yaş grubu, %20'sini 15-24 yaş grubu, %40,76'sını 25-64 yaş grubu ve %4.28'ini de 65 yaşın üzerindekiler oluşturmaktadır. Bu oranlara göre, nüfusumuzun yaklaşık %55'ini çocuk ve gençlerin oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Çocuk ve genç nüfusun bu denli büyük bir oran oluşturması, önemli bir eğitim meselesiyle karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir.

Bu kütleyi sağlıklı bir şekilde eğitim ve öğretimden geçirebildiğimiz takdirde, 2000'li yıllara büyük bir güven ve önemli bir insan gücüyle girmemiz mümkün olacaktır.

Genel olarak nüfusumuzun eğitim yapısına baktığımızda, karşımıza iyi bir tablo çıkmamaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında okuma-yazma bilenlerin oranının çok düşük olduğu görülmektedir. 1935 Genel Nüfus Sayımı itibariyle Türkiye genelinde 6 ve daha yukarı yaştaki nüfusun %19.25'inin okuma-yazma bildiği, geri kalan nüfusun ise okuma-yazma bilmediği; ancak 1990'da okuma-yazma bilenlerin oranının %80'leri aştığı görülmektedir. 1935'li yıllarda kadınlara göre erkek nüfusunun okur-yazarlık oranı yüksek iken, 1990'lı yıllarda bu fark azalmıştır.[2]

Klasik anlamda sadece okuma-yazma bilmenin fonksiyonel olarak fazla bir anlam ifade etmeyeceği açıktır. Değişik zaman ve dönemlerde yapıldığı gibi, okuma-yazma seferberlik ve kampanyaları ile çağdaş eğitimin amaçlarına uygun bir şekilde insangücü yetiştirilmesi mümkün değildir.

Resmi olarak kabul edilen örgün eğitimin, işgücü ve insangücü ihtiyaçları doğrultusunda, ilkokuldan yüksekokul ve fakülte safhasına kadar bir plan ve program çerçevesinde yürütülmesi gerekir.

1990 Genel Nüfus Sayımına göre; altı yaş ve yukarısı toplam nüfusumuzun %57,34'ü ilkokul, %9.36'sı ortaokul ve dengi, %9,65'i lise ve dengi, %3,79'u yüksekokul veya fakülte mezunudur. Toplam nüfus içinde herhangi bir öğretim kurumundan mezun olmayanların oranı da %19.83'tür.[3]

Nüfusumuzun çalışan kesimini oluşturanların eğitim seviyeleri itibariyle dağılımı şöyledir: Okuma yazma bilmeyenler (%10,2), herhangi bir okul mezunu olmayıp okuma yazma bilenler (%6,4), ilkokul (%58) orta ve lise (%15,7), orta ve lise dengi meslek okulu (%3,4) ve yüksekokul mezunları da (%6,3)'dür.[4]

İşsizlerin eğitim seviyesine baktığımızda,

tüm işsizlerin yarıdan çoğu (%52,5) ilkokul mezunudur. Bunlara okur yazar olmayanları (%2,3) ve okur yazar olup da bir okul bitirmeyenleri (%2,8) eklersek oran %57,6'ya yükselmektedir. Bunların yanısıra ortaokul (%11) ve lise mezunlarını (%18,9) da genel anlamda vasıtasız saymak mümkündür. Bunların da ilavesiyle vasıfsızların oranı %87,5'e yükselmektedir. Ortaokul dengi meslek okulu (%0,6), lise dengi meslek okulu (%5,2) ve yüksekokul veya fakülte (%6,4) mezunlarının toplam işsizler içindeki oranı %12,2'dir ki, vasıflı olarak kabul edebileceğimiz bu grubun oranının ne kadar düşük olduğu açıkça görülmektedir.[5]

İşgücünün eğitim seviyesi itibariyle incelenmesi istihdam sorununa getirilecek çözümler açısından büyük önem taşır. İşgücü arzı ile işgücü talebinin dengelenmesi ve işsizliğin önlenmesinde eğitimin rolü son derece büyüktür.

c- Eğitim: Mevcut Yapı, Sorunlar ve Çözümleri

Eğitim sistemi, örgün ve yaygın eğitim olarak iki şekilde gerçekleştirilmektedir. Örgün eğitim, öğretim kademelerinin tümünü, yaygın eğitim ise, örgün

eğitime devam edemeyen veya devam edip de teknoloji ve bilgi alanındaki gelişmeler karşısında yeniden eğitilmeleri gerekenler için örgün eğitim yanında ve dışında düzenlenen faaliyetlerin tümünü kapsar.

1- Örgün Eğitim

Herkese verilmesi zorunlu temel eğitimi hariç tutarsak, örgün eğitimi genel ve mesleki olarak ikiye ayırmak mümkündür.

Gelişmiş ülkeler mesleki eğitime gereken önemi verirlerken, gelişmekte olan ülkeler ise nüfuslarının fazla olması ve bu tür eğitimin pahalılığı nedeniyle, vasıflı ara insangücüne çok ihtiyaç duymalarına rağmen, mesleki eğitim konusunda gerekli titizliği gösterememektedirler.

Örgün eğitim; ilkokul öncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim olmak üzere dört gruba ayrılmaktadır.

a- İlkokul Öncesi Eğitim

Çocuk gelişiminde en hassas dönem, 0-6 yaş dönemidir. Uzmanlara göre, çocuğun zeka gelişiminin %70'i 7 yaşına kadar tamamlanmaktadır. Yine, bu dönem, çocuğun gelecekteki yaşamını etkileyecek olması dolayısıyla da önemlidir. Çocuğun öğrenme, fiziksel ihtiyaçlarını karşılama yeteneğini elde etmesinin yanısıra güven duygusu kazanması, yaşıtlarıyla biraraya gelerek grup içinde sosyal yapısının gelişmesi ve ilkokula hazırlanması bu dönemde gerçekleşmektedir.

Son zamanlarda yaşadığımız kırsal alanlardan şehirlere yönelik hızlı göç olayı, geleneksel ailenin yerini çekirdek ailenin alması ve yaygınlaşması, aile bağlarının zayıflaması; sanayileşmeyle birlikte iktisadi ve sosyal şartlardaki değişim sonucunda kadınların çalışma hayatına katılmaları okul öncesi eğitim kurumlarının artmasında önemli bir rol oynamıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı bünyesi dışında bakımevi, bakım yuvası, kreş, gündüz bakımevi, yuva, anaokulu vb. isimlerle de okul öncesi eğitim kurumları bulunmaktadır.

Okul öncesi eğitime yönelik ihtiyaç ve talep doğrultusunda bugün çeşitli üniversitelerin çeşitli fakültelerinde anaokulu öğretmenliği, çocuk gelişimi ve eğitimi öğretmenliği, çocuk gelişimi ve okul öncesi eğitimi öğretmenliği ve çocuk sağlığı eğitimi gibi bölümler açılmış bulunmaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki okul öncesi eğitim kurumları 4-6 yaşlarındaki çocukları bünyelerine alırlarken, diğer kuruluşlar daha alt yaş grubundaki çocuklara da yönelmişlerdir.

Burada üzerinde durulması gereken önemli bir konu, dört yaşın altındaki çocukların bu gibi kurumlara verilmesinin ileride bazı sıkıntılara sebep olabileceği ihtimalidir. Çünkü, çocuk, aile anlayışını, anne ve baba sevgisini sağlıklı bir şekilde ancak doğal aile ortamında alabilir. Çocuk eğitiminde anne ve babanın yerini alabilecek başka bir kurum düşünmek oldukça güçtür. Ancak, burada anne ve babanın eğitim seviyelerinin düşük olması ve sorunlu bir yapıya sahip olmalarının da çocuk üzerinde önemli menfi etki ve tahribat meydana getireceği de şüphesiz doğru bir varsayımdır.

Ülkemizde okul öncesi eğitimle ilgili sayısal gelişmeler dünyadaki birçok ülkenin gerisinde kalmaktadır. Türkiye'de okul öncesi okullaşma oranı yüzde olarak 1993-1994 dönemi itibariyle 6,3 iken bu oranlar Belçika'da 100, Hollanda'da 99, Almanya'da 91, Fransa'da 83, Avusturya'da 80, Ukrayna'da 60, Türk Cumhuriyetlerinde 47, Hindistan'da 35, Güney Asya'da 30, Çin ve Filipinler'de 24, Brezilya'da 14, Kenya'da 11, Tunus'ta 7 ve Mısır'da 6'dır.[6]

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında 1993-1994 eğitim-öğretim yılı için okul öncesi okullaşma hedefi %11,5 iken %6,3 olarak gerçekleşmiştir.

Yedinci Beş Yıllık Plan, okul öncesi okullaşma oranını dönem sonu itibariyle %16 olarak hedeflemektedir ki bu oranın yukarıda örneklerini verdiğimiz ülkelerin oranları yanında çok düşük kaldığı açık bir şekilde görülmektedir.

Ülkemizde okul öncesi okullaşma oranları bölgeler itibariyle de büyük farklılıklar göstermektedir. Türkiye ortalaması 6,3 iken bu oranlar Ege'de 8,3,

Marmara'da 6,7, Akdeniz'de 6, İç Anadolu'da 5,4, Karadeniz'de 3,7, Güneydoğu Anadolu'da 2,4 ve Doğu Anadolu'da 2,3 olarak gerçekleşmiştir.[7] Görüldüğü gibi ülkemizde bölgeler arasındaki sosyal ve ekonomik yönden gelişmişlik farklılıkları okul öncesi eğitimi önemli ölçüde etkilemektedir.

b- İlköğretim

İlköğretim, ilkokullar ve ortaokullar olmak üzere iki grupta ele alınmaktadır. Ülkemizde ilkokul zorunlu olduğundan okullaşma oranları %100'lere ulaşmışken, ortaokullarda bu hedefe varılamamış ve öğrencilerin önemli bir kısmı eğitimlerini yarıda kesmişlerdir. Ortaokullardaki okullaşma oranı 1989-1990 öğretim yılında %58,8 iken bu oran 1994-1995 öğretim yılında %65,6'lara yükselmiştir. Yani, halihazırda ortaokul çağındaki nüfusun %34.4'ünün eğitimin dışında kaldığı görülmektedir.

Batılı ülkelerde 9-12 yıl arasında olan zorunlu eğitimin, bir olmasına rağmen, bu hedefe henüz ulaşılamamıştır. Bu alandaki tartışmalar halen devam etmektedir. Tartışmaların odak noktasını Kuran Kursları ve İmam-Hatip Okullarının orta kısımları oluşturmaktadır. Bu alanda gerekli düzenlemeler yapılmadan, bu kurs ve okulların kapatılması pahasına, 8 yıllık zorunlu eğitime geçilmesi toplum vicdanını rahatsız edecektir.

Hızlı nüfus artış ve yoğun göç nedeniyle, şehirlerde eğitim altyapısı yetersiz kalmakta, ikili öğretim ve kalabalık sınıflar sorunu ortaya çıkmakta, bu durum ise eğitimin kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Şehirlere akın ve gecekondulaşma, Batı Avrupa ülkelerinden çok farklı bir faktör olarak büyük şehirlerde eğitim talebini birden artırmakta ve talep baskısı eğitim hizmetlerinde darboğaz oluşturmaktadır.[8]

Ülkemizde eğitim konusundaki sıkıntının kaynağı sadece hızlı nüfus artışı değildir. Bunun yanısıra, yukarıda bahsedildiği gibi, aşırı ve istikrarsız bir şekildeki iç göç bazı bölgelerde okulların kapanmasına sebep olurken diğer bölgelerde okul ihtiyacının karşılanamamasına neden olmaktadır.

Diğer taraftan, göçün de etkisiyle ülkemizde küçük yerleşim birimleri önemli bir miktara ulaşmıştır. Nitekim, 1990 Genel Nüfus Sayımı Sonuçlarına göre, ülkemizde nüfusu 2000'den az olan köy sayısı 34.420 bunların toplam nüfusu ise 16.747.195'dir.[9] Bu yerleşim birimlerinin çoğunda tek sınıflı bir ilkokulu dolduracak sayıda öğrenci bulunmamaktadır.

Batılı ülkelerde nüfus artış hızı sıfıra yaklaştığından hatta bazı ülkelerde negatif eğilimler gösterdiğinden, eğitim alanındaki tüm gayretler, esasen yıllardan beri iyi olan eğitim kalitesinin daha da iyileştirilmesi doğrultusunda yoğunlaştırılmıştır. Nüfus yaşlandığından, eğitim daha çok bu kesim üzerinde yoğunlaşmaya başlamakta ve genel nüfusun eğitim seviyesi yükselmektedir.

Türkiye'de 1923-24 öğretim yılındaki öğrenci sayısı 341.941 iken 1993-94 öğretim yılında 6.943.976'ya çıkarak yirmi katlık bir seviyeyi aşmıştır.[10]

Ülkemizde ilkokul öğrenci sayısındaki artış karşısında batılı ülkelerde bu sayı dramatik bir şekilde düşmektedir. Bazı batılı ülkelerden örnekler verirsek, ilkokul öğrenci sayısı Almanya'da 1975'de 6.4 milyondan 1985'de 2.2 milyona, Yunanistan'da 1980'de 901 binden 1984'de 889 bine, İtalya'da 1980'de 4.4 milyondan 1986'da 3.5 milyona, İsviçre'de 1980'de 567 binden 1986'de 373 bine ve İngiltere'de 1975'de 5.7 milyondan 1985'de 4.2 milyona düşmüştür.[11]

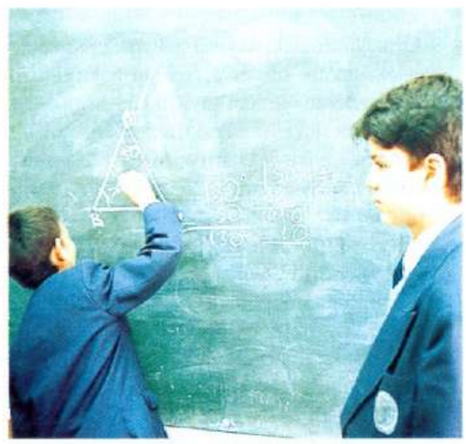
VII. Beş Yıllık Plan, zorunlu eğitimle ilgili olarak bazı ilkeler belirlemiştir.

Bu hedef ve ilkelerin gerçekleştirilmesi, gerekli alt yapının oluşturulması, demokratik taleplerin dikkate alınması ve vatandaş-devlet işbirliği ve dayanışmasının sağlanmasına bağlıdır.

c- Ortaöğretim

1739 sayılı Milli Eğitim Kanunu'na göre ortaöğretim; temel eğitime dayalı, en az üç yıllık öğretim veren genel, mesleki ve teknik öğretim kurumlarının tümünü kapsamaktadır.[12]

Sekizinci Milli Eğitim Şurasında, Türk eğitim sisteminin biri diğerine dayalı üç öğretim derecesinden oluştuğu ortaya konmuştur. Bunlar; ilköğretim, ortaöğretim ve yüksek öğretimdir.

Sekizinci Şurada ortaöğretim iki devreli olarak ela alınmıştır. Birinci devre ortaöğretim, genel olarak 12-14 yaşlarındaki öğrencilere verilen eğitimin tümünü, ikinci devre ortaöğretim ise ortaokula dayalı genel olarak 15-17 yaş grubundaki öğrencilere verilen genel, mesleki ve teknik eğitimin tümünü kapsamaktadır. İkinci devre ortaöğretimin üç temel görevi bulunmaktadır.

-Yüksek öğretime hazırlamak.

-Hem mesleğe hem de yüksek öğretime hazırlamak.

-Hayata ve iş alanlarına hazırlamak.

Bu görevlerin yerine getirilmesinde, öğrencilerin istekleri ve kabiliyetleriyle toplumun ihtiyaçları arasında denge sağlanmasının göz önünde tutulacağı belirtilmiştir.[13]

Eğitim sistemimiz içinde ortaöğretim, ilköğretimle yüksek öğretim arasında ara kademeyi oluşturmakta ve çeşitli programlar uygulayan liselerden meydana gelmektedir. Ortaöğretim kurumları genel ve mesleki olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Daha önceki altı plan ve şuraların hedefleri arasında genel olarak 6.5 tutarlık görülmesine rağmen, gerek şuralarda ve gerekse kalkınma planlarında öngörülen köklü düzenlemelerin uygulamada gerçekleşemediği görülmüştür.

Nüfusumuzun ancak %4'üne yakın bir kısmı lise mezunu iken, ortaöğretim çağındaki gençliğin ise yaklaşık yarısı ortaöğretime devam etmektedir.

Ülkemizin sanayileşme ve kalkınma isteğinin bir göstergesi olarak, ortaöğretim kurumlarındaki sayısal gelişme çok büyük olmuş ve VI. BYKP'nda 1993-94 öğretim yılı için hedeflenen oranın (%45.2) üzerinde bir oran (%46.5) gerçekleşmiştir.[14]

1923-1993 yılları arasında ortaöğretimdeki okul sayısı %10.948, öğrenci sayısı %51.454, öğretmen sayısı ise %15.282 artış göstermiştir. Görüldüğü gibi, öğrenci sayısındaki büyük artışa gerek okul, gerekse öğretmen sayısındaki artış yetişememekte, bir başka ifadeyle ortaöğretimdeki adeta patlama niteliğindeki talebin okul ve öğretmen ihtiyacı yeterince karşılanamamıştır. Bu da daha kalabalık sınıfların oluşmasına, ikili eğitime ve öğretmen yetersizliğine sebep olmuştur.

Ortaöğretimdeki sayısal gelişmelere genel ve mesleki teknik liseler açısından baktığımızda, genel liselerde öğrenci sayısındaki büyük artışa karşılık, mesleki ve teknik liselerde ise okul ve öğretmen sayısındaki artışın daha fazla olduğu görülecektir. Nitekim, 1923-1993 yılları arasında genel liselerdeki öğrenci sayısı %93.019, mesleki ve teknik liselerde ise %31.289'luk bir artış göstermiştir. Genel liselerdeki okul ve öğretmen sayıları sırasıyla %10.052 ve %13.062'lik bir artış gösterirken, mesleki ve teknik liselerde bu oranlar sırasıyla 11.980 ve 18.786 olmuştur. Bu durum, sosyal talebin daha çok genel eğitim kurumlarına yöneldiğini ortaya koymaktadır. Oysa gelişmekte olan bir ülke olmamız hasebiyle, nitelikli ara insangücüne olan ihtiyacımızın çok yüksek olduğu da açık. Fakat buna rağmen, sosyal talebin bu alana yönelememesi düşündürücüdür.

1960'lı yıllara kadar mesleki ortaöğretimdeki okullaşma oranları genel ortaöğretimden daha yüksekken, bu yıllardan sonra genel ortaöğretimdeki okullaşma oranları çok hızlı bir şekilde artış göstermiş ve 1993-1994 yılı itibariyle hedeflenen okullaşma oranları genel liseler için %24, mesleki ve teknik liseler için %21.2 iken, gerçekleşen oranlar ise genel liseler için %26.8 ve mesleki-teknik liseler için de %19.7 olmuştur.[15]

Ortaöğretimdeki bu sayısal gelişmelerin yanısıra, bazı eşitsizlikler de devam etmektedir. Türkiye'de eğitimdeki eşitsizlikler şu alanlarda görülmektedir:[16] a) Cinsiyet açısından eşitsizlikler, b) Köy-kent arasındaki eşitsizlikler, c) Yöresel eşitsizlikler, d) Yoksul-varlıklı arasındaki eşitsizlikler.

Sonuç olarak, ortaöğretimdeki gelişmeleri

aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:[17]

-Ülkemizde ortaöğretim, sayısal bakımdan genel olarak çok büyük gelişmeler kaydetmiştir.

-Öğrenci sayısı, öğretmen ve okul sayısından daha fazla artış göstermiştir.

-Kaydedilen bu önemli gelişmelere rağmen, bugün gelinen nokta yeterli değildir. Bugün ülkemizde çağ nüfusunun %65'i hala öğretim imkanlarından yoksundur.

-Ortaöğretimin kendi içinde gelişmesinde dengesizlik görülmektedir. Genel ortaöğretim, mesleki-teknik öğretime göre kalkınma plan hedeflerinin aksine sayısal olarak daha hızlı büyümüştür. Bugün ortaöğretim öğrencilerinin %61'i genel ortaöğretimde bulunmaktadır.

-Okullaşma oranlarındaki gelişme de çok fazla ancak yetersizdir. Kalkınma planlarındaki okullaşma hedeflerine ulaşılamamıştır.

-Genel ve mesleki-teknik öğretim arasındaki dengesizlik okullaşma oranlarında da görülmektedir.

-Ortaokuldan liseye geçiş oranları son yıllarda bir düşme göstermektedir. Bu düşme, kırsal bölgelerde ortaokullarda yaygınlaşan okullaşmanın liselere yansımayışından kaynaklanmaktadır.

-Ortaokul, ortaöğretimin bir parçası olarak görüldüğünden geçiş oranları yüksektir. Orta-

okuldan mezun olan 10 öğrenciden 9'u ortaöğretime devam etmektedir. Ancak, ilkokuldan ortaokula geçiş oranı düşüktür.

-Ortaöğretimde köy-kent, yöresel ve yoksul-zengin açısından büyük bir fırsat ve imkan eşitsizliği vardır.

-Fırsat ve imkan eşitliğini sağlamak için kalkınma planlarında öngörülen ilke, politika ve hedefler gerçekleştirilememiştir.

d- Yükseköğretim

Yükseköğretim, kurumları bir ülkenin ileri düzeyde vasıflı insangücü ihtiyacını sağlayan kurumlardır.

Planda da belirtildiği gibi, dünyada üretim sistemlerindeki ve bunun dayanığı teknoloji tabanındaki köklü değişimlerle bilgi toplumuna geçiş süreci yaşanmaktadır. Özellikle enformasyon teknolojisindeki gelişmelerin bir sonucu olan ileri otomasyon teknolojisi, yalnızca basit işgücünü değil, belirli ölçüye kadar beyin gücünü de ikame edebilme imkanı vermiştir. Bu çerçevede kaliteli insangücüne dayanan bilgi yoğun sanayiler ve ileri üretim metodları hızlı gelişmenin belirleyicisi olmuştur.

Yeni dönemde belirleyici olan bilim ve teknolojiden gerektiği gibi yararlanabilmek için buna uygun bir insangücü ve işgücü planlaması doğrultusunda yükseköğretime gerekli şeklin verilmesi kaçınılmaz bir durumdur.

İnsan gücümüzün yükseköğretim itibariyle yapısı iç açıcı bir durumda değildir. Nitekim, yaklaşık olarak ülke nüfusunun %4'ü, işgücümüzün de %6'sı yükseköğretim mezunudur.

Yükseköğretimdeki okullaşma oranı da istenilen düzeyde değildir ve birçok ülkenin gerisindedir.

VI. BYKP'nda yükseköğretimdeki okullaşma oranı 1993-94 öğretim yılı için %15 olarak hedeflenmişken %23,2 olarak gerçekleşmiştir. Ancak, bu oranın %1.3'ü örgün eğitime, %11.9'u da açık öğretime ait olduğundan planlanan hedefe ulaşılamadığı söylenebilir.

VII. BYKP'nda ise yükseköğretimdeki okullaşma hedefi %33 olarak belirlenmiştir. Bu hedefin gerçekleşmesiyle Batılı ülkelerin seviyesine ulaşmış olacağız. Fakat, burada önemli olan açık öğretimin de şişirilmesiyle okullaşma oranının yükseltilmesi değil, mevcut insangücünün gerçekçi bir şekilde planlamasıdır.

Ülkemizde yükseköğretimdeki okullaşma oranının düşük olması talep yetersizliğinden değil, gerekli altyapı ve kurumların oluşturulamayışından kaynaklanmaktadır. Nitekim, 1990 ve 1994 yılları arasında üniversiteye başvuran öğrencilerin yaklaşık olarak ancak dörtte birinin herhangi bir yükseköğretim kurumuna yerleştirildiği görülmektedir. Üniversiteye girenlerin başvuranlara oranları 1990'da %22.0, 1991'de %22.8, 1992'de %26.5, 1993'de %28.1 ve 1994'de de %27.7 olmuştur:[18]

1993-1994 öğretim yılında 55 üniversite öğretimde olmasına ve bunların, 592.000'i açıköğretimde toplam 1.153.271 öğrencisi bulunmasına rağmen, gittikçe artan sosyal talep karşılanamamaktadır.[19]

Yeni üniversiteler, sosyal ve ekonomik şartlar göz önünde bulundurulmadan açıldığından bu defa mezunları arasında işsizlerin oranı artış göstermektedir.

Yeni üniversiteler açılırken bölgelerin iktisadi ve sosyal yapıları göz önünde bulundurulsa ve bunun için gerekli altyapı oluşturulabilse hem bölgesel dengesizlikler çözümlenir, hem de bölgelerin sanayileşmesi ve kalkınması açısından gerekli insangücü kaynağı sağlanmış olur.

Planda; altyapısı yeterince oluşturulmadan çok sayıda yeni yükseköğretim kurumunun açılmasının eğitim-öğretimin kalitesini olumsuz etkilediği, öğretmen ve öğretim üyesi ihtiyacının karşılanmasında güçlüklere yol açtığı, öğretmen ve öğretim üyelerinin kurumlara dağılımında dengesizlikler bulunduğu ifade edilmektedir.

Gerçekten, planda belirtildiği gibi, öğretim üyelerinin dağılımında bölgeler arasında önemli dengesizlikler bulunmaktadır. Dört büyük şehir olan İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa'daki sadece profesörler tüm ülkedekilerin %78'ini oluşturmaktadır. Bu oran doçentler için %70, yardımcı doçentler için ise %52'dir. Sonuç olarak toplam öğretim üyelerinin %67'ye yakın bir kısmının dört büyük şehirde toplandığı görül-

mektedir.

Öğrencilerin bölgelere dağılımında da büyük bir eşitsizlik, göze çarpmaktadır. Açıköğretimi hariç tutarsak, yükseköğretim öğrencilerinin %54.7'sinin dört büyük şehirde toplandığı dikkat çekmektedir. Bunun bölgesel kalkınma, şehirleşme vb. açılardan muhtemel bazı problemlere yol açacağı kuşkusuzdur.

Yürkseköğretim sorunlarını üç başlık altında toplamak mümkündür:

-Altyapı ile ilgili sorunlar (bina, sınıf, araç-gereç, malzeme, labaratuvar, kantin, sosyal ve kültürel tesisler vb.)

-Öğrencilerle ilgili sorunlar (aylık gelir, barınma, beslenme, sağlık, üniversite çevresine uyum, kişilerarası ilişkiler, istediği programa yerleşememe, başarısız olma, yönetmelikleri bilmeme, duygusal, ahlaki vb.)

-Öğretim üyeleriyle ilgili sorunlar (araştırma ve yayın faaliyetleri, akademik ilerlemeler, sosyal statü, maddi ve sosyal güvenceler, emeklilik vb.)

Yukarıda zikredilen sorunları sağlıklı bir şekilde çözümlenmedikçe yükseköğretimin arzu edilen bir seviyeye ulaştırılması mümkün değildir.

2- Yaygın Eğitim ve Çıraklık Eğitimi

Yaygın eğitim, her toplum için başvurulması gerekli bir eğitim yöntemidir. Çeşitli sebeplerle herkes arzu edilen seviyede örgün eğitimden geçirilememektedir. Eğitim imkanı bulanlar da gerektiği şekilde bu eğitimden yararlanamamaktadır. Oysa eğitim, hayat boyu devam etmesi ve toplumun bütün fertlerine yetenekleri ölçüsünde verilmesi gereken bir faaliyettir.

Çağımızın bilimsel ve teknolojik alandaki çok hızlı ilerlemesinin ortaya çıkardığı ihtiyaçları, artık sadece örgün eğitim karşılayamamaktadır. Okul eğitimi, toplumların belli kesimlerine, belirli yaş gruplarına hitap etmektedir. Eğitim, halkın tamamına hitap etmediği ve sadece okullarda verilmeye çalışıldığında, bazı önemli güçlükler doğar. Bu sebeple sınırlı şekilde yürütülebilen örgün eğitimin boşluklarını dolduracak, eğitimden beklenen sürekliliği ve işlevi sağlayacak, bütün vatandaşlara vatandaş olma bilincini kazandıracak bir faaliyet olarak, yaygın eğitim ortaya çıkmaktadır. Yaygın eğitim yöntemi ve uygulama araçlarını iyi bilmek ve bunların yetişkinlerin istek ve ihtiyaçları doğrultusunda toplum yararına kullanmak, bu sistemin tutunup, benimsenmesini mümkün kılacaktır. Yaygın eğitim topluma yöneldiği takdirde başarılı olacaktır.

Yaygın eğitim, bir toplumun milli birlik ve beraberliğinin sağlanması, toplum şuurunun bilinçlenmesini, toplumu oluşturan fertlerin birbirlerini kabullenmelerini sağlamak suretiyle ferdin ferde, ferdin topluma karşı görev ve sorumluluklarını hissettirmek suretiyle aralarındaki sevgi ve saygı bağlarını artırır.

Aşağıdaki sebeplerden dolayı ülkemizde yaygın eğitime gerek duyulmaktadır.[20]

-Nüfusumuzun %41'ini meydana getiren küçük köy toplumları, ekonomik ve sosyal yönlerden yeterince gelişmemişlerdir. Bu toplumlar ilerlemek ve durumlarını iyileştirmek için gereken bilgi ve beceriden yoksundur.

-1985-1990 nüfus sayımlarına göre 6 ve daha yukarı yaşlardaki nüfusun %22,5'i okuma-yazma bilmemektedir. Bunların çoğu okuma çağı sınırı dışında kalmaktadır.

-Bir kısım vatandaşlarımız yalnız okuma-yazma öğrenmişler, belli bir mesleki ve teknik eğitim ve öğretimden geçmemişlerdir. Bunlar, değişen ve gelişen hayat şartlarına kolayca uyumlarını sağlayabilecek bir eğitim sistemine ihtiyaç duymaktadırlar.

-İnsana hayatı boyunca gerekli bütün bilgi, beceri ve alışkanlıkların okul yıllarında kazandırılması mümkün değildir. Bireylere gerekli bilgi ve becerilerin iş içinde, ihtiyaç duyuldukça, sürekli olarak verilmesi daha etkili ve verimli olacaktır.

-Hayatta geçerli bütün sanat ve mesleklerin ayrı birer okulu yoktur ve bunlar için mutlaka okul açmak gerekmez. Ancak bütün iş ve sanatlarda çalışacak insanlara ve bunların yetiştirilmesine ihtiyaç vardır.

-Küçük toplum birimleri bilimsel ve teknolojik gelişmeleri yakından izleyememektedir. Bunlara henüz modern teknolojinin gerektirdiği teşkilatlanma ve işbölümü girmemiştir. Halk geri ve ilkel usullerle çalışmaktadır. Halk sağlığını koruyacak ve milli gücü sağlam tutacak tedbirler yeterince alınamamıştır. Her yeni doğan bir çocuğun 120'si aynı yıl içinde ölmekte, nüfusun yaklaşık %3'ü sürekli hastalıklardan rahatsız bulunmaktadır. Beslenme şekli bozuk, sağlık bilgileri yetersizdir.

Çıraklık eğitimiyle yapılan meslek eğitimi, okul sistemine göre yapılan meslek eğitiminden daha ucuza malolmaktadır. Ekonomik yönden çok güçlü olan bazı ülke yetkilileri, meslek eğitimini örgün eğitimle (okul sistemiyle) yapacak kadar zengin olmadıklarını belirtmektedirler. Ülkemizde vasıflı ara insangücü açığının fazlalığı, düzenli çıraklık eğitimi sistemi (ikili eğitim sistemi) ile kalifiye meslek elemanı yetiştirmeyi zorunu kılmaktadır.

Ülkemizde geleneksel çıraklık eğitim sistemi ile bir meslek öğrenmek isteyenlerin sayısının 2.000.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bunların büyük bir kısmı işyerlerinde "vasıfsız işçi" statüsünde çalışırken, sanayileşmekte olan ülkemizin becerili işgücüne olan ihtiyacı hızla artmakta ve bu ihtiyaç meslek okullarınca karşılanamamaktadır. Hiçbir mesleki eğitim görmeden iş hayatına atılan gençlerimizin çıraklık eğitimi sistemi ile yetiştirilerek becerili işgücü haline getirilmeleri, ülkemizin bu ihtiyacının karşılanmasında en ekonomik ve gerçekçi yoldur. Söz konusu gençlerin çıraklık sisteminde yetiştirilmeleri toplumsal açıdan da önemli faydalar sağlayacaktır.

Temel eğitimini tamamladıktan sonra, gerçek